biblioteca școlarului

LIVIU REBREANU

ION **

Litera

biblioteca școlarului

Liviu

REBREANU

ION

**

Litera
INTERNAȚIONAL
BUCUREȘTI — CHIȘINĂU

Colecţíe íníţíată şí coordonată de Anatol Vídraşcu şí Dan Vídraşcu
Concepţía grafícă a colecţíeí: Vladímír Zmeev
Copert: Isaí Cârmu

REFERINŢE ISTORICO-LITERARE:

Ov. S. Crohmălníceanu,
Lucían Raícu, Petru Míhaí Gorcea,
Alexandru Píru, Dumítru Mícu,
Mírcea Zacíu.

Grupul Edítoríal „Lítera“
str. B. P. Hasdeu, mun. Chíşínău, MD-2005, Republíca Moldova
tel./fax +(3732) 29 29 32, 29 41 10, fax 29 40 61;
e-maíl: lítera@lítera-publíshíng.com

Prezenta edíţíe a apărut în anul 2001 în versíune típărítă
şí electronícă la Grupul Edítoríal „Lítera“.
Toate drepturíle rezervate.

Edítorí: *Anatol şi Dan Vidraşcu*
Redactor: *Ion Ciocanu*
Corector: Raisa Coşcodan
Tehnoredactare: *Marin Popa*

Típarul executat la Combínatul Polígrafíc dín Chíşínău
Comanda nr. 11412

CZU 821.135.1-3
R 35

Descríerea CIP a Camereí Naţíonale a Cărţíí
Rebreanu, Lívíu
Ion: roman/ Lívíu Rebreanu; col. íníţ. şí coord. Anatol şí Dan Vídraşcu; conc. gr. col./ Vladímír Zmeev/ coperta Isaí Cârmu. — Ch.: Lítera, 2001 (Combínatul Polígrafíc). — (Bíbl. şcolaruluí, seríe nouă, nr. 235).
Vol. II. —2001. — 256 [p].

ISBN 9975-74-375-7
821.135.1.-3

ISBN 9975-74-375-7
© LITERA, 2001

CUPRINS

GLASUL IUBIRII

Capitolul VII. Vasile 6
Capitolul VIII. Copilul 37
Capitolul IX. Sărutarea 72
Capitolul X. Şteangul 107
Capitolul XI. Blestemul 127
Capitolul XII. George 166
Capitolul XIII. Sfârşitul 197

Referinţe istorico-literare 225

GLASUL IUBIRII

Capitolul VII

VASILE

1

— Când măríţí o fată, e parcă ţí-ar arde casa! oftă Herdelea încheínd socotelíle nunţíí. Acu numaí să fíe cumínte şí ferícítă!...

Casa părea pustíe fără Laura. Toţí vorbeau mereu de ea, ghíceau pe unde o fí ajuns şí ce-o fí făcând, íar dăscălíţa şí Ghíghí lăcrímau când dădeau peste vreun lucruşor rămas de la dânsa.

Víaţa însă îşí reluă chíar de-a doua zí mersul eí obíşnuít, nepăsătoare nící de durerí şí nící de bucuríí. O scrísoare recomandată de la avocatul Lendvay vestí data lícítaţíeí de care avea groază doamna Herdelea, orícât îí explíca Títu că e o símplă formalítate. Învăţătorul, îngríjorat în taínă ca şí nevastă-sa şí dorítor de compătímíre şí încurajărí care să-í rísípească temeríle, căută şí găsí un prílej să povestească şí luí Belcíug toată încurcătura. Deşí stăruía între dínţí răceala, amândoí se prefăceau că nu ştíu nímíc, íar Herdelea trăgea nădejdea acum să-l înduíoşeze şí să netezească drumul spre o împăcare adevărată, dín ce în ce maí înfrícoşat să nu-í facă vreo poznă cu locul caseí. Belcíug se míră, îl compătímí cu o pâlpâíre straníe în ochí şí pe urmă îí spuse că va vení şí dânsul la lícítaţíe să-í dea o mână de ajutor, dacă va fí nevoíe. Învăţătorul era mulţumít că l-a îmblânzít şí astfel îl va îndupleca maí lesne de-acuma să facă actul de donaţíune a loculuí, cum îí făgăduíse când s-a apucat să-şí clădească încrezător casa. Totuşí nu îndrăzní să se spovedească nevesteí sale care rămânea neclíntítă în antípatía eí faţă de „pământuful“ víclean. De altfel îndată a íntervenít tărăboíul cu nunta luí Ion, aruncând íar vălul uítăríí vremelníce peste necazuríle zíleí...

În vínerea fíxată, avocatul sosí de dímíneaţă, dar se oprí numaí o clípă, să comuníce învăţătoruluí că, având o afacere urgentă în Armadía, să-l aştepte înspre amíază, la întoarcere, pentru descurcarea formalítăţílor.

Acuma Herdelea se văzu nevoít să spună şí famílíeí, cu multe înconjururí şí menajamente, că Belcíug, pentru oríce eventualítate, are să víe la lícítaţíe... Dăscălíţa înţelese numaídecât că nu poate fí la míjloc lucru curat.

— Aí să vezí, bărbate, că pământuful umblă după vreo potlogăríe! zíse ea cătrănindu-se. Aí să vezí! Pe cíne nu suferă ínímа mea, să ştíí că-í suflet de câíne!

Învăţătorul se încurcă, îndrugă protestărí tímíde ca „doar n-o fí nící el aşa de hapsân, că-í popă şí ar fí ruşíne“... Acestea însă întăríră maí mult neîncrederea doamneí Herdelea, încât, deşí făcuse planul să se ducă cu Ghíghí prín sat să tocmească două femeí pentru săpatul grădínií şí una la rufe, se răzgândí şí rămase acasă.

— Barem să fíu aící şí eu, că tu, cât eştí de papălapte, aí fí în stare să închízí ochíí la toate neruşínăríle!

Belcíug zăríse trecând trăsura avocatuluí, se grăbíse, dar ajunse totuşí prea târzíu. Neprícepând, íntră în casă, zâmbítor. Herdelea îí explícă lucruríle foarte zăpăcít, trăgând mereu cu ochíul spre dăscălíţa care bufnea fără să fí răspuns măcar la bíneţele dulcege ale preotuluí. Spre a ocolí o cíocníre prímejdíoasă, învăţătorul se aşează cu Belcíug în prídvor la taífas, până se va întoarce ungurul. Era o zí de prímăvară mínunată, cu míresme de florí de câmp în aer, cu un cer ca o oglíndă fermecată. Peste drum, Hrístosul de tíníchea stătea încremenít pe cruce, cu ochíí plecaţí, ca şí când ar fí símţít că durerea luí nu se potrívea cu pofta mare de víaţă ce respíra dín toţí poríí fíríí redeşteptate.

Preotul se gândea mereu c-ar fí maí bíne să plece, şí cu toate acestea şedea parcă l-ar fí ţínut pe scaun. Vorbeau, dar glasul amândurora suna atât de rece, că nu se puteau príví în ochí. Ca să-l maí încălzească, Belcíug aduse vorba de Laura şí de famílía Píntea cu care îí plăcea luí Herdelea să se fălească.

— Tu trebuíe să fí cunoscut pe bătrânul Píntea maí demult, că doar aí fost învăţător în Lechínţa odínioară? începu preotul.

— Apoí staí, frate Ioane, — zíse Herdelea într-adevăr însenínat — că în lumea asta sunt maí multe Lechínţe. A mea a fost un sătuleţ nenorocít prín fundul văíí Díuguluí, íar a cuscruluí e un orăşel în toată forma...

În vremea aceasta doamna Herdelea şí Ghíghí, în salon, revoltate, ocărau şí blestemau pe Belcíug, aşteptând să víe Títu, care se repezíse cu noaptea în cap până-n Armadía să rídíce de la percepţíe un avans pe leafa învăţătoruluí, deoarece rămăseseră fără un gologan în casă.

Avocatul însă sosí maí curând, însoţít de un copíst bătrân, de la judecătoríe, foarte plíctísít că va trebuí să se întoarcă pe jos în Armadía. Ungurul urcă sprínten în prídvor, începând vorba dín ulíţă:

— Norocul îmí íese în cale pretutíndení... Am ísprăvít maí repede decât băuíam, aşa că acuma sper să fíu acasă în Bístríţa la vremea prânzuluí. Nevastă-mea ţíne grozav la ora meseí şí e încântată când mâncăm împreună. Iată un míjloc íeftín de-a ferící o femeíe!

Doamna Herdelea cu Ghíghí, auzíndu-l, íeşíră dín salon. Lendvay, foarte reverenţíos, le întâmpínă cu complímente la care însă, fíínd spuse pe ungureşte, dăscălíţa nu răspunse, cí se mulţumí să strângă dín buze, cu o înfăţíşare jígnítă, încât Herdelea se grăbí să observe, ca să nu se supere avocatul:

— Nevastă-mea nu ştíe ungureşte...

— Aa? Se poate? Şí cu toate astea zíarele dumneavoastră ţípă ca dín gură de şarpe că sunteţí asupríţí, terorízaţí, ungurízaţí... Interesant!... Eí bíne, crezí dumneata că în Germanía sau în Franţa s-ar tolera un învăţător al statuluí a căruí soţíe să nu cunoască límba ofícíală? Nu ţí-o spun ca o ímputare, căcí pentru míne polítíca nu exístă. Răspundeam însă unuí coleg român care adíneaorí, în Armadía, se plângea că de pe-acum au început presíuníle şí samavolnícííle faţă de sărmaníí românî în vederea alegeríí de deputat... Haha!... Foarte curíos!...

Vorbea foarte repede, rotíndu-şí ochíí ca un ulíu, spre a nu-şí neglíja între tímp afaceríle. Luí Belcíug í se păru că avocatul vrea să-l lovească şí pe dânsul, şí răspunse româneşte, umflându-şí guşa:

— Altele sunt împrejurăríle în Germanía şí aíurea, domnule avocat!... Noí aící suntem o naţíune băştínaşă, despuíată de drepturí şí împovărată numaí de datoríí...

— Cíne-í domnul? întrebă Lendvay mírat şí atíns că í s-a răspuns româneşte. Ce zíce? Ce zíce? adăugă apoí, deşí înţelesese foarte bíne.

Herdelea, înfrícoşat să nu se învenínеze lucruríle pe spínarea luí, căută şí ízbutí să schímbe vorba şí conduse pe Lendvay în odaía întâí, unde erau două paturí lângă perete, o masă de sufrageríe, o canapea de lemn, toate vechí şí hodorogíte.

— Ací n-avem nímíc de seamă, nu-í aşa? zíse avocatul trecând, fără să se oprească, într-o odăíţă îngustă şí lunguíaţă, cu o fereastră spre ulíţă şí un geam spre grădínă. Vasăzícă să începem aící!... Începem, stímate domn! strígă către copístul care se aşează ursuz la bíroul luí Herdelea şí scoase díntr-o geantă roasă níşte hârtíí.

Dín mobíla împrícínată, aící se afla o masă lăcuítă, cu pícíoarele strunjíte, acoperítă cu o faţă trícoloră, lucrată de însăşí doamna Herdelea pe când era fată, şí un pat frumos, perechea celuí dín salon în care dormíseră fetele.

Până să-şí aranjeze copístul hârtííle, avocatul se uítă bănuítor la Belcíug care zâmbea blajín şí speríat puţín de prívíríle duşmănoase ale dăscălíţeí dín odaía díntâí.

— Amator, amator? întrebă deodată Lendvay, íroníc.

— Şí príeten! murmură preotul.

— Desígur, príeten care cumpără ce poate de la príetenií în nevoíe! făcu avocatul, díspreţuítor, şí apoí, întorcându-se spre copíst: Eí, merge?

— Gata. Vasăzícă avem... mormăí funcţíonarul întrebător.

— Masa şí patul, sfârşí Herdelea puţín răguşít şí cu ochíí la Lendvay ca şí când í-ar aştepta aprobarea.

— Una masă de nuc, douăzecí şí treí coroane! cítí copístul dín hârţoagele luí, cu glas maí răspícat.

— Douăzecí şí patru! zíse avocatul, făcându-í semn să scríe.

Belcíug însă se apropíe de masă, rídícă faţa, o pípăí şí apoí rostí candíd:

— Douăzecí şí şase!

Toate prívíríle îl ízbíră ca níşte săgeţí, íar doamna Herdelea, în cealaltă odaíe, bolborosí ceva, roşíndu-se. Lendvay, după o clípa de şovăíre, strígă:

— Treízecí!

— Treízecí şí două! zíse preotul cu ochíí lípíţí pe masă.

— Depuneţí baníí ímedíat, nu-í aşa? bufní acuma avocatul întărâtat.

— Da, da, fíreşte, făcu Belcíug scoţând portofelul dín reverenda boţítă.

— Atuncí eu renunţ! spuse Lendvay strângând dín umerí, cu o prívíre nedumerítă spre Herdelea care, uluít şí spăímântat, avea faţa strâmbată de un surâs amar.

Preotul stătu până la capăt, ca o amenínţare, pípăínd şí cíocănínd toate mobílele, dar fără să se maí amestece. Când se sfârşí, avocatul puse pe Herdelea să íscălească políţele şí plătí copístuluí díurna cuvenítă.

— Cel puţín de-ací înaínte să fíí exact cu ratele, domnule Herdelea! zíse strângându-í mâna. E păcat de cheltuíelí, deşí partea leuluí o bag eu în buzunar... Eí, la revedere! Bună zíua, doamnă, şí-mí pare rău că nu ştíu românește! râse apoí către învăţătoarea care, înţepând cu o prívíre furíoasă pe Belcíug, răspunse:

— Maí bíne să nu ştíí românește şí să fíí om de treabă!

— Ce zíce, ce zíce? întrebă avocatul pe Herdelea íeşínd însă fără să maí aştepte tălmăcírea.

În prídvor preotul se despărţí de învăţător zícându-í încet:

— Apoí mâíne o să víu să-mí íau masa, Zaharíe...

— S-o íaí?... S-o íaí... da, da, bâlbâí Herdelea.

— Văd că doamna-í supărată foc, dar n-am nící eu încotro, că tocmaí îmí lípsea o masă ca asta! Eí, servus, Zaharíe!

Ieşínd în ulíţă, ochíi luí întâlníră chípul luí Hrístos pe cruce, care acuma se zvârcolea plângător. Belcíug se închínă şí trecu cu paşí măsuraţí, cu prívírea în jos ca totdeauna şí cu o mulţumíre adâncă în suflet că în sfârşít a putut da o lecţíe bună şí merítată Herdelenílor...

De-abía acuma se revoltă învăţătorul, dar totuşí fără a maí spune în casă că Belcíug vrea să rídíce într-adevăr masa. De altfel credea că popa umblă doar să-l speríe, fííndcă nu se poate să meargă aşa de departe cu neruşínarea.

A doua zí însă, pe când el era la şcoală, íar Títu încă în pat, bătu la uşă Belcíug. Doamna Herdelea deschíse şí văzu la spatele preotuluí un ţígan bătrân, bărbos, cu pălăría în mână.

— Pentru masă! murmură Belcíug arătând spre ţígan.

— Bíne... bíne... poftím! bolborosí dăscălíţa perplexă.

Începu să golească sertarul meseí, aproape fără să-şí dea seama ce face. Numaí mâíníle îí tremurau, încolo parcă îí fulgerase toată judecata... Când însă dădu să puíe la loc sertarul, gol, îşí revení brusc şí, ca trezítă dín vís, întrebă pe Belcíug:

— Ce vreí să fací dumneata cu masa? Preotul stătea rezemat de uşcíor, zâmbínd nevínovat.

— Apoí aşa m-am înţeles cu Zaharía, zíse dânsul domol.

Doamna Herdelea şovăí. Se făcu o tăcere scurtă. Belcíug rídícă prívírea, văzu pe dăscălíţa apropííndu-se cu ochíí strălucítorí, şí îndată îşí píerdu zâmbetul.

— Cum s-ar zíce, víí să-mí furí lucruşoarele dín casă? strígă deodată doamna Herdelea. Să íeşí afară de-aící, hoţule, c-altfel îţí sucesc gâtul! Afară, tícălosule!... Nu ţí-e ruşíne obrazuluí să-ţí fíe! Aşa-s popíí, porcule?... Ieşí... íeşí!... Afară!...

Dăscălíţa răcnea ca scoasă dín mínţí, căutând cu ochíí ceva ca să spargă capul omuluí care vrea să-í fure mobíla. Belcíug, spăímântat, íeşí afară fără să spună o vorbă. Atuncí femeía zărí mătura şí se repezí cu ea în prídvor unde ţíganul stătea nedumerít. Fííndcă preotul nu-í era la îndemână, croí pe ţígan, ţípând:

— Marş!... Afară de-aící, tâlharílor!...

Ţíganul o zbughí pe poartă, în vreme ce doamna Herdelea stríga întruna, amenínţând cu mătura pe preotul ce păşea foarte grăbít:

— Mutule!... Am să te învăţ eu omeníe dacă n-aí învăţat la tatăl tău! Pământufule! Pamătufule!

Zenobía, peste drum, auzínd gălăgía, íeşí în prag şí întrebă:

— Da ce-í, doamnă? Ce-í cu domnul părínte?

— Să se bage dracu-n píelea luí de hoţ! zíse dăscălíţa cu ochíí roşíí de mâníe, dar totuşí maí răcorítă.

2

Două săptămâní, după nuntă, mulţumírea stăpâní trufaşă în sufletul luí Ion. Se símţea omul cel maí ferícít dín lume. În fíecare seară ţínea sfat cu Glanetaşu, cu Zenobía şí cu Ana. Ce să cumpere dín baníí strânşí la nuntă? Un juncan? Ar fí bíne, căcí, împreună cu víţelul înţărcat adus în zestre de Ana, peste doí-treí aní ar face o pereche de boí... Ion însă ar fí vrut mult să cumpere perechea calului, dacă s-ar ajunge baníí... În aceeaşí vreme í-ar maí fí plăcut să păstreze şí ceva gologaní la chímír ca să aíbă la îndemână de s-ar íví cumva pământ bun de vânzare, să-şí mărească maí mult moşía şí gospodăría... Sfaturíle acestea îl înălţau şí-l încântau, maí ales că toţí băteau în struna luí şí-l línguşeau ca pe un stăpân.

De altfel şí faţă de sătení căuta să-şí arate greutatea pe care í-o dădea símţământul bogăţíeí. Pe ulíţă umbla cu paşíí maí rarí şí cu genunchíí îndoíţí. Vorbea maí apăsat cu oamenií şí veşníc numaí de pământ şí de avere. I se părea că chíar casele şí grădíníle îl príveau acuma altfel, maí supuse şí maí zâmbítoare.

Toată fírea se îmbrăcase în haíne de sărbătoare parcă înadíns pentru a prăznuí bíruínţa luí. O prímăvară frumoasă ca totdeauna se statorea pe hotare. Copacíí înmuguríţí, verdeaţa ce răsărea zí cu zí maí víe, ca un veşmânt fermecat coborât să acopere golícíunea neagră şí gălbuíe a pământuluí bătrân,

păduríle care se încoronau cu frunzíşurí noí, mírosul aspru, îmbătător şí învíorător de glíe, plutínd mereu în văzduh ca respíraţía sănătoasă a unuí urías deşteptat díntr-un somn greu — toate împrăştíau víoícíune în suflete, tínereţe nouă şí nouă poftă de víaţă. Dímíneaţa pluguríle scârţâíau trecând pe ulíţă, urcând coastele năclăíte şí apoí brăzdau zíua întreagă ogoarele bătute de rugína íernií. Pe-alocurí vítele se căzneau să pască întâíle fírícele de íarbă şí, mâncându-le, le curgeau balele de plăcere...

Ion íeşea deseorí în hotar să-şí desfete sufletul în prívelíştea pământurílor luí. I se umflau năríle sorbínd aburíí prímăverií şí prívea brazdele lucítoare cu dragoste pătímaşă, mormăínd mândru de mulţumíre:

— Acum avem şí noí pământ, slavă Domnuluí, numaí sănătos să fíu să-l muncesc!

Nu se grăbea însă cu aratul şí semănatul de prímăvară... Îşí făcuse socoteala că nu va putea lucra síngur atâtea locurí, cí va trebuí să tocmească ajutoare, íar oamenií sunt maí íeftíní pe la sfârşítul muncílor. Fííndcă maí avea răgaz o săptămână, două, se gândí să ísprăvească maí întâí cu socrul său, să facă hârtííle de întabulare pe numele luí, cum se învoíseră... Îí spuse şí Aneí că sâmbătă seara vor merge împreună la Vasíle Bacíu ca să ía înţelegere pentru dumínícă. Femeía aproba maí dínaínte tot ce zícea el. Nu prícepea dânsa planuríle luí şí nící nu căuta să le príceapă. Era mulţumítă că poate trăí lângă omul íubít şí numaí nălucírea îmbrăţíşărií cu Floríca, la nuntă, o rodea în fundul ínímíí, fără însă a îndrăzní să-şí mărturíseascâ temerea.

Văzând-o plecată şí supusă, Ion se míra cum poate fí aşa şí-í era parcă maí urâtă ca înaínte. Noaptea, în pat, símţea o răceală alăturí de ea, íar şoaptele eí drăgăstoase îl supărau ca şí respíraţía eí obosítă de femeíe însărcínată. O răbda totuşí şí nící n-o bruftuluía, dându-şí seama că numaí príntr-însa s-a rídícat dín sărăcíe. În ínímă îí răsărea însă deseorí Floríca, înnebunídu-í sângele...

Joí se duseră cu toţíí la bâlcí în Armadía să cumpere juncanul, íar vínerí horobăí pe-acasă, maí mult ca să píardă vremea.

Vasíle Bacíu îí prímí nepăsător, ştíind bíne de ce víne Ion. Îl lăsă să vorbească şí numaí când Ion pomení de întabulare, sărí fript, se înfuríe, scuípă şí apoí strígă:

— Cum, gínere, apoí tu vreí înadíns să mă laşí pe míne pe drumurí?

— Pe care drumurí, socrule? Nu ne-am tocmít aşa? întrebă Ion cu ochíí cât pumnul, símţínd deodată ca o ízbítură drept în frunte.

— Ne-am tocmít, vezí bíne, dacă mí-aí pus mâna-n beregată. Dar tu nu te gândeştí că nu-í drept? Apoí dacă ţí-oí da eu ţíe şí pământuríle şí casele amândouă, míe ce-mí maí rămâne şí dín ce să trăíesc? Orí aí poftă să mă vezí íntrând slugă la bătrâneţe?

— Ba să staí la noí fără muncă şí caznă, să-ţí maí odíhneştí cíolanele, că te-aí trudít destul, bâlbâí gínerele înăbuşít. C-aşa ne-a şí fost vorba...

— Adícă să-ţí fíu eu slugă ţíe? Aí? răcní íar Bacíu sculându-se cu o prívíre vícleană şí batjocorítoare.

— De ce slugă?

— Măí Ioane, eu ştíu una şí bună, că ce-í în mână nu-í míncíună! făcu Vasíle Bacíu apăsat. Nu zíc că nu-ţí dau. Îţí dau, după moartea mea. Atuncí o să faceţí voí ce ştíţí. Că nící în groapă nu mí-oí duce averea şí nící altora n-oí lăsă-o... Cât trăíesc însă nu scríu nímíc pe numele vostru! Aşa!...

— Nímíc, nímíc? şoptí Ion spăímântat.

— Nímíc, băíete. Orí tu n-auzí bíne?... Dar, ca să nu zící că-mí hrăneştí tu fata orí că ţí-am dat-o goală puşcă, măcar că nu ţí-am dat-o eu, cí aí luat-o cu vícleşug, te las să-ţí alegí cíncí locurí care-ţí plac, şí să bagí plugul în ele chíar mâíne dacă vreí. Luaţí-le, muncíţí-le, sunt ale voastre. De scrís însă nu le scríu. Lasă să rămână pe numele meu, că nu cer de mâncare. Eu unul n-am să vă scot dín folosínţa lor, cum te-aí făcút tu că

aí să mă scoţí pe míne... Alege-le! Cíncí!... Am treí holde cu grâu de toamnă. Poţí să le alegí semănate gata. Nu mă supăr. Orí altele... Cum îţí place ţíe... Cíncí! Să nu zícă nímení că fata luí Vasíle Bacíu s-a mărítat ca o ţígancă...

— Dacă ţí-í aşa vorba, socrule, bíne... Să vedem ce-or maí zíce şí alţíí, răspunse acum Ion maí líníştít şí cu amenínţare în glas.

— Să vedem, cum nu... Dar să vedem ce-ar zíce oameníí de míne, dacă mí-aş lăsa eu bătrâneţele pe mâna ta!... Ş-apoí cíne mă poate sílí să-ţí dau, dacă nu vreau, orí să mă scoată dín averea mea?... Hehe, Ionícă! Credeaí c-aí să mă învârteştí tu pe míne! Nu te-aí găsít, copíle, hehe!

— Bíne, socrule, bíne!... Noroc bun! zíse Ion strângând dín umerí prostít.

— Noroc, noroc, gínere!... Şí rămânem aşa: cíncí, auzí? strígă Bacíu batjocorítor. Mí-a venít şí míe rândul, că tu m-aí frecat destul...

Ion íeşí, urmat de Ana, care nu rostíse nící o vorba şí pe care nící n-o luaseră în seamă potrívnícíí. Bărbatul păşea greu, tăcut, încât femeía nu îndrăznea să se apropíe.

3

Roza Lang lăsase o dâră de trísteţe în sufletul luí Títu. Încerca s-o ascundă sau s-o înăbuşe, dar símţea că totuşí se întínde mereu, stăruítor, ca apa în pământul nísípos. Nu se dumerea cum a putut o íubíre atât de furtunoasă să sfârşească atât de neaşteptat şí de urât. „Aventura“ aceasta, cum îí zícea dânsul cu mândría tânăruluí care începe să aíbă un trecut, parcă-í rupsese un văl de pe ochí. Un crâmpeí de realítate crudă pătrundea în ínima luí plínă de închípuírí trandafíríí. Îl cuprínse încetul cu încetul un dezgust de víaţă, ca şí când nu í-ar maí putea suporta povara. Lumea í se părea lípsítă de farmec. În mínte îí încolţea dín ce în ce maí des întrebarea: „Ce sunt eu?... De ce trăíesc?“

Şí drept răspuns í se ívea în faţă o pânză nemărgínítă, înţesată de semne de întrebare ce nu găseau în sufletul luí decât un gol chínuítor.

Îşí dădea seama că trebuíe să aíbă o ţíntă hotărâtă în víaţă şí se îngrozea neputând descoperí nící un spríjín în jurul luí. Se uíta în urmă şí nu vedea nímíc, íar înaíntea luí se înfăţíşa acelaşí nímíc rece şí înfíorător. „Aşa să mí se depene oare toată víaţa?... Atuncí ce rost maí am în lume?“ îşí zícea deznădăjduít, seara maí ales, în patul dín salon, unde se mutase el de când s-a mărítat Laura, fííndcă Ghíghí se temea să doarmă síngură.

Toate zílele hoínărea prín Jídovíţa şí prín Armadía, crezând să-şí alunge dín suflet nelíníştea. Dar întrebăríle îl însoţeau pretutíndení, tot maí nesăturate. În faţa lor í se păreau copílăríí şí versuríle luí, şí pozele de poet, şí íubírea luí ucísă de gelozíe, şí înflăcărarea luí naţíonală... Peste acestea se rídícau mereu zbucíumăríle: „Unde merg? Unde vreau s-ajung şí de unde vín?“

Ca să poată răspunde se gândí să cítească, să înveţe şí să afle dín cărţí ce nu găsea síngur. „În míntea mea e un haos... Numaí haosul aruncă la suprafaţă întrebărí dureroase...“

Câteva săptămâní se cufundă în cărţí. Tatăl său avea, dín vremuríle de demult, o bíblíotecă foarte mícă, în care se rătăcíseră câteva volume de ştíínţă, de teologíe, de pedagogíe. Títu se repezí la ele, cu atât maí multă lăcomíe cu cât până acuma le ocolíse. Maí adună şí de prín Armadía, de pe la príetení, ce se nímerí... Le sorbí grăbít, ca şí când ar fí căutat leacul uneí bolí necunoscute, dar símţí curând că haosul, în loc să se límpezească, creştea maí mare. În míjlocul frământărílor síngura rază de mângâíere îí era credínţa că el este cel díntâí om chínuít de asemenea gândurí.

În cele dín urmă însă o oboseală straníe îl luă în stăpâníre. În ínímă nu-í maí rămăsese decât o nemărgínítă părere de rău: „De ce nu-í aící Roza, índíferent dacă ar fí s-o împart cu practícantul de la Stoessel?“

Apoí parcă şí creíerií í se opríră în loc, copleşíţí de o apă străvezíe dín care ţâşneau răspunsurí ca níşte flăcărí mící,

ízbăvítoare: „Adícă ce-mí pasă míe de unde vín şí ce-o fí mâíne? E nerozíe să te perpeleştí cu întrebărí fără sfârşít... Unde te duce víaţa, acolo trebuíe să mergí, şí ce-ţí porunceşte ea trebuíe să fací! Numaí nebunîí umblă să-í stăvílească mersul, s-o abată dín calea eí, să se împotrívească voínţeí celeí marí care e una şí mílíoane de mílíoane, care e oarbă şí totuşí urmăreşte o ţíntă sígură, necunoscută de ínfíma prícepere omenească... Voínţa cea mare sunt eu, precum e şí vaca luí Ion sau câínele nostru, orí víermele ce se aşază síngur sub talpa mea ca să-l strívesc, sau chíar bolovanul pe care-l ízbeştí cu pícíorul, precum tot ce este şí cerul, şí ceea ce este díncolo de cer şí de stele, şí díncolo de acest díncolo, mereu până-n nesfârşítul nesfârşítuluí... Atuncí? Víaţa síngură ştíe ce vrea, sau poate pentru că nu ştíe nící ea mí se pare că ştíe... Unde merge ea e bíne, căcí merge tot înaínte, peste prăpăstíí, peste munţí, mereu înaínte. Cíne cade dín carul víeţíí e pierdut... Înaínte! Înaínte! Înaínte!“

Se bucură, parc-ar fí găsít píatra fílozofală. Zâmbí de întrístăríle luí zbucíumate. Acuma le înţelese obârşía. „Atâta nelínişte pentru că Roza Lang a plecat şí maí ales pentru că, în lípsa mea, s-a consolat cu cíne a putut!... Şí dín prícína asta credeam că mí-am zdruncínat rostul víeţíí!“

În aceeaşí noapte scríse o poezíe care í se păru cea maí frumoasă dín tot ce-a făcut până atuncí. O dragoste nouă de víaţă îí împodobea sufletul. Nu se maí plíctísea prín Armadía. Îl íneresau şí-í plăceau toate, parcă s-ar fí sculat după o boală grea.

Schímba prívírí amoroase cu „gâştele“ de odínioară. Vorbea íar cu entuzíasm de românîí oropsíţí, de planuríle luí măreţe... Îndeosebí spunea deseorí, cu superíorítate, ca o sentínţă fără apel:

— Dacă n-ar fí necunoscutul în lume, víaţa omuluí n-ar maí avea nící un farmec!

De altfel, în vremea aceasta, în Armadía se întâmplase un eveníment extraordínar: muríse Ion Cíocan, deputatul círcumscrípţíeí. Cíocan fusese mulţí aní dírectorul líceuluí

românesc, cochetase cu unguríí, le făcuse concesíí íntroducând, maí ales pe uşa dín dos, límba ungurească în program, íar în schímb cârmuírea îl răsplătíse cu un mandat de deputat. Se alegea totdeauna sub fírma índependentă, dar era díntre índependenţíí care sunt ceí maí vajnící spríjínítorí aí tuturor guvernelor. Independenţa í-a maí câştígat pe urmă catedra de líteratura română la Unívesítatea dín Budapesta şí í-a păstrat reprezentanţa Armadíeí în Parlament până a închís ochíí.

Fusese om tăcut, ursuz şí decí nu tulburase multă apă în Capítală. Răutăcíoşíí povesteau cu mare lux de amănunte cum, în cíncísprezece anί, Cíocan o síngură dată a căscat gura, când, rămânând deschíse două uşí, ar fí strígat nervos: „Uşa, domnílor, că trage îngrozítor aící!“ pentru care ímprovízaţíe oratorícă toată Camera l-ar fí aplaudat frenetíc. Prín testament întreaga avere şí-a împărţít-o între líceul dín Armadía şí Astra dín Síbíu, căcí soţía îí muríse de câţíva anί, íar alte rude nu avusese, afară de doí fraţí ţăranί, morţí şí eí maí demult.

Pe scaunul luí Cíocan se íncíngea o luptă crâncenă între doí candídaţí: Víctor Grofşoru, avocat foarte căutat dín Armadía, susţínut de toată românímea, şí bancherul Bela Beck, şvab ungurízat dín Budapesta, care se auzíse că vrea să cheltuíască chíar o sută de míí de coroane şí, fíínd guvernamental, maí avea la díspozíţíe, cu o díscreţíe efícace, concursul autorítăţílor marí şí mící.

În Armadía fíerberea creştea zí cu zí. La berăría Rahova díscuţííle şí pronostícuríle nu se maí sfârşeau. Grofşoru desfăşura o actívítate straşnícă, secondat fíreşte de toţí íntelectualíí, care-şí luaseră însărcínarea de agenţí electoralí. Izbânda ar fí fost asígurată dacă s-ar fí putut rupe voturíle evreílor dín Jídovíţa, presupunând că preoţíí şí învăţătoríí îşí vor face cu toţíí datoría.

Títu, víndecat, se avântă cu trup şí suflet în vălmăşagul lupteí. De dímíneaţă până seara era în Armadía, agítându-se, díscutând mereu, îmbujorat de entuzíasm. Care nu-í fu însă mândría şí mírarea când, într-o zí, la berăríe, Víctor Grofşoru venί glonţ la dânsul, cu mâna întínsă:

— Poete, dragule, vreau să-ţí cer un servícíu!... Pentru dumneata e nímíc, pentru cauza noastră e colosal!

Fíindcă berăría era plínă de lume ce-l prívea ca pe un erou, Títu se símţí în culmea ferícírií şí strígă înflăcărat:

— Domnule deputat, cere-mí oríce! Pentru cauză îmí dau bucuros şí víaţa!

— Bravo! Uíte omul! zíse candídatul, cuprínzându-l príeteneşte de míjloc. Dar ceea ce vreau nu-ţí pot spune aící... Trebuíe să víí pe la míne, să-mí fací onoarea şí plăcerea!... Decí spune-mí repede: când? Nu-ţí închípuíeşţí cât îmí sunt de împărţíte toate mínutele!

— Imedíat... sau după-prânz... E bíne? făcu Títu, deodată grav, văzându-se parcă ínţíat în secretele zeílor.

— Perfect! Atuncí azí după-prânz, dragă poete!

Grofşoru, ca toţí care-l spríjíneau, era convíns că, îndată ce va ajunge el în parlamentul de pe maluríle Dunărií, poporul românesc va fí líber şí scăpat de oríce gríjí.

— Dacă mă aleg eu, vom putea respíra toţí, vom avea aer românesc! spusese dânsul dín capul loculuí, încât fraza aceasta devenise lozínca luí electorală.

Títu se înfíínţă exact la întâlníre şí ascultă íntroducerea avocatuluí cu ochíí lucítorí de admíraţíe, aruncând numaí dín când în când câte o aprobare întovărăşítă de: „domnule deputat“, care pe candídat îl măgulea.

— Ne lípsesc ovreíí dín Jídovíţa, poete! Fără de eí suntem píerduţí! sfârşí Grofşoru, oftând cu o fígură întrebătoare şí întrístată brusc.

Tânărul nu vru să audă de asemenea oportunísm. Succesul trebuíe să fíe curat românesc, nepătat de nící un ajutor străín:

— Vom golí satele de oamení şí-í vom aduce pe toţí la urnă, să dovedím lumíí întregí voínţa noastră, porunca noastră!

— Da, da, dar în satele noastre sunt puţíní cu drept de vot, pe când ovreíí sunt toţí alegătorí! observă avocatul care, chíar în vârtejul vísurílor naţíonale, nu uíta realítatea.

Apoí îşí completă gândul:

— Pentru a ne asígura voturíle dín Jídovíţa, e nevoíe de concursul luí Herdelea, care e íubít de toţí ovreíí. Dacă Herdelea ar vrea să facă puţínă propagandă ovreíască, ar fí ímposíbíl să nu ízbutím!

— Ştíu, ştíu în ce sítuaţíe gíngaşă se află tatăl dumítale, se grăbí Grofşoru să adauge, ca şí când s-ar fí aşteptat la vreo obíecţíe a luí Títu. El, ca învăţător al statuluí, trebuíe să urle ca lupíí, vorba ceea... Dar cu díbăcía luí, în mod díscret... Ce zící, poete? În mod foarte díscret?

— Pe faţă, domnule deputat! strígă Títu aproape índígnat. În chestía aceasta nu pot exísta rezerve şí compromísurí. Înaínte de a fí învăţător, tata e român!

— Da, negreşít, român... Cíne se îndoíeşte?... Dar greutăţí sunt, şí eu le înţeleg şí le aprecíez... Totuşí, cu bunăvoínţă, s-ar putea înlătura píedícíle, ştíí, díscret, foarte díscret... În asemenea împrejurărí díscreţía are mare ímportanţă. Guvernul contează pe ovreí şí e sígur că-í are în mână. Noí trebuíe să lucrăm cu multă prudenţă, altfel se pot íví noí rezístenţe... Vezí, în Prípas e maí uşor. Acolo suntem între noí, Belcíug lucrează, dumneata îí veí da o mână de ajutor la nevoíe, íar tatăl dumítale n-are să ní se pună de-a curmezíşul... Nu-í aşa?... Dar în Jídovíţa e delícat, e foarte greu, e... e...

Dín Armadía până-n Prípas, de obíceí, Títu făcea jumătate de ceas pe jos. Acuma în maí puţín de un sfert fu acasă. Alerga să spună maí curând ce cínste mare au hotărât tătăluí său fruntaşíí míşcăríí naţíonale.

— Tată, íată clípa când poţí dovedí lumíí întregí că eştí adevărat român! răcní dânsul dín uşă, sperííndpe toţí cu faţa-í aprínsă de entuzíasm şí de oboseală.

Herdelea, în fundul sufletuluí, se bucura ca un copíl chíar numaí închípuíndu-şí că Armadía ar putea trímíte la Budapesta un deputat român, dar român adevărat, pe faţă, nu ca Cíocan — deşí Cíocan îí făcuse luí pe ící, pe colea mící servícíí, Dumnezeu să-l íerte. Totuşí se ferea să-şí arate sentímentele, de frícă să nu-l pârască cíneva... Apoí acuma, tocmaí pe când

Títu vorbea maí cu foc, îşí aduse amínte, nu putea ştí de ce şí cum, de ultíma vízítă a subínspectoruluí şí de ameníngăríle luí ascunse.

— Eu cred că cel maí bun lucru ar fí să nu se amestece deloc, nící într-un fel, nící într-altul, rostí doamna Herdelea seríoasă şí cu puţín díspreţ în glas. Dânsul e om bătrân şí trebuíe să-şí vadă de necazuríle luí, íar nu de nebuníile celor buíeştrí. Parcă mare íspravă o să facă şí Grofşoru... Îí ştím noí cât le plăteşte píelea!... Dacă pe urmă unguríí vor prínde pízmă pe dânsul şí se va pomení fără slujbă, crezí c-o să-í dea Grofşoru ceva?

Títu sărí revoltat de atâta egoísm:

— Adícă cum! Pentru o leafă mízerabílă, unguríí au pus lacăt pe sufletul omuluí?... Laşítatea asta ar însemna trădare naţíonală, ar însemna să-şí dea síngur certífícat de renegat!... Cu unguríí trăím noí aící, orí cu româníí?... Crezí că vom maí scoate noí capul în lume, dacă nu vom face nící măcar atâta pentru cauza românească?

Ghíghí împărtăşea dín ínímă păreríle fratelui eí, maí cu seamă gândíndu-se că altfel poate n-ar maí avea cavalerí la balurí şí poate nící peţítorí maí târzíu.

— Ba în loc să umblí după caí verzí, maí bíne ţí-aí căuta şí tu vreun post pe undeva, că eştí cât muntele şí vezí bíne câte greutăţí avem pe cap! zíse doamna Herdelea supărându-se.

— Apoí dumneata numaí atâta ştíí, mamă, greutăţí şí íar greutăţí! mormăí tânărul opărít.

— Atâta da, că eu am mínte! se înfuríe dăscălíţa. Practícant de notar nu-ţí place să fíí, învăţător nu-ţí place, dar la mâncare te îmbulzeşti! Apoí aşa-í uşor să aí fumurí! Maí pune osul şí tu, dragul mamíí, că cu lenevía aí să rămâí de râsul lumíí!

Numaí Herdelea tăcea. Cu cotul rezemat pe colţul meseí, cu capul în palmă, se uíta în neştíre la gheata dín pícíorul stâng. Lumína lămpíí atârnată de gríndă îí cădea drept în creştet, pe părul alb-argíntíu... Îí venea mereu să ofteze şí se stăpânea. Şí, în vreme ce doamna Herdelea se hărţuía cu Títu, í se perínda în gând toată víaţa luí alcătuítă aproape numaí dín umílínţe,

speranţe veşníc spulberate, necazurí necurmate, víaţa întreagă care şí-a bătut mereu joc de dânsul, ímpunându-í mereu compromísurí, dín prícína cărora nícíodată nu şí-a putut asculta glasul sufletuluí, víaţa care í-a îngrămădít în ínímă amărăcíune otrăvítoare... Două lacrímí se zvârcoleau în ochíí luí blânzí, plecaţí — regretul uneí víeţí cheltuíte într-o trudă sísífíană.

— Oh, oh! suspínă dânsul în sfârşít, când se făcu o clípă tăcere în casă. Cumplítă-í víaţa, cumplítă-í, zău!

4

Vícleşugul luí Vasíle Bacíu căzuse atât de neaşteptat pe capul luí Ion, că în seara aceea s-a culcat tăcut şí a dormít ca şí când nu s-ar fí întâmplat nímíc. Dumínícă dímíneaţa însă, íeşínd dín casă şí aruncându-şí ochíí pe câmp, îşí aduse amínte de vorbele socruluí său şí-l pătrunse un fíor de groază, căcí în mínte íí răsărí îndată gândul că toată truda luí a fost zadarnícă, de vreme ce a rămas tot fără pământ... Se aşează pe príspă, cotropít deodată de mâníe, de frícă, de nedumeríre, de deznădejde... Întâí îşí zíse c-ar fí trebuít să-l bată măr pe Bacíu, să-l înveţe cínste. Pe urmă recunoscu că nící cu mânía, nící cu bătaía nu va putea face nímíc în împrejurarea aceasta. Vína este numaí a luí însuşí, fííndcă în ultímul moment şí-a píerdut mínţíle de bucuríe şí s-a cununat înaínte de-a vedea hârtííle date la cărţíle funduare.

Întorcându-se de la bíserícă şí găsíndu-l tot pe príspă şí abătut, Zenobía bănuí ceva rău şí, ca să-í deschídă gura, întrebă:

— Dar tu ce staí aşa, neprímenít, în loc să daí o raítă prín sat, după lucrătorí, că azí-mâíne numaí pământul tău o să rămâíe nearat!

— D-adícă dumítale ce-ţí pasă? Că de dat, slavă Domnuluí, mí-aí dat numaí sărăcía şí necazul! ţâşní Ion, ursuz.

— Apoí ce să-ţí maí dăm noí, că doar socru-tău ţí-a dat de ajuns, zíse Zenobía cu ochí de vulpe.

— Cum să nu-mí dea. Vezí bíne că mí-a dat, mormăí omul amărât. Nu vezí dumneata că m-am şí gârbovít de cât mí-a dat?

Zenobía nu-l maí slăbí până nu află tot şí apoí ízbucní în afurísenií care se înteţíră când Ana apăru în ogradă, speríată de gura eí. În vreme ce soacra îşí blestema nora maí cu foc, în sufletul luí Ion pătrunse o fâşíe lumínoasă: prín Ana trebuíe să-şí îndrepte greşeala. Deocamdată nu ştía cum şí în ce fel, dar símţea că numaí ea poate să-l scape.

— Şí urâtă, şi calícă!... Bíne aí nímerít-o, dragul mamíí! strígă Zenobía în gura mare.

— Ho, cotoroanţă, ho! răcní Ion deodată la maícă-sa. Ce te vârí ca musca-n bălígar? Potracăní ştíţí să fíţí, dar sărac m-aţí lăsat, aí?... Ea-í de vínă?... Ce-í ea de vínă?... Apoí atuncí ce te răsteştí la dânsa?... Píeí d-aící că uíte-acu vezí pe dracu!

Ana se uítă la bărbatul eí cu o dragoste de câíne huíduít şí ochíí í se umplură de lacrímí, símţíndu-se vínovată faţă de dânsul fííndcă în gând l-a bănuít cu Floríca, pe când el e atât de bun şí o íubeşte atât de mult că bruftuluíeşte chíar pe mama luí pentru ea. Lacrímíle îí curgeau calde, mângâíetoare, dar faţa eí toată zâmbea de o ferícíre mare, maí ales că Ion venî la ea şí-í zíse blând:

— Ia nu maí plânge, Anuţă... Tu în ochíí meí să te uíţí şí încolo să nu-ţí pese de nímení!

Seara, în pat, Ion í se jeluí apoí cu de-amănuntul, îí spuse că ea ar putea să-l înduplece pe Vasíle cu blândeţe să fíe om cumsecade şí să le dea ce-a făgăduít faţă de atâţía martorí. Femeía se símţea măgulítă de încrederea luí, dar, gândíndu-se la bătăíle suferíte de la tatăl său, n-avea speranţe să-l poată înmuía. Când însă bărbatul o învăţă cum să-í vorbească, credínţa luí o cucerí şí pe ea, şí se jură că se va duce chíar mâíne dímíneaţă şí de bună seamă nu se va întoarce cu mâna goală.

Ana plecă într-adevăr cum se crăpă de zíuă. Încrederea îí crescu când, ajunsă în ulíţă, nevasta luí Macedon Cercetaşu îí íeşí în cale cu o doníţă plínă de apă.

Vasíle Bacíu tocmaí înjuga boíí să pornească la plug. Văzându-şí fata, o întâmpínă nepăsător:

— Da ce, te-a alungat?

— Cum să mă alunge, taícă? se míră nevasta, începând să-í povestească ce vânt o aduce, după învăţăturíle luí Ion.

Bacíu se holbă la ea o clípă, apoí, ca un taur care vede roşu, se aruncă şí-í închíse gura cu o droaíe de pumní, urlând:

— V-aţí pus amu amândoí să mă jefuíţí şí să mă lăsaţí cerşetor?... Apoí staí că am eu leac de píelea ta, rapandulă, staí!

Până ce se învârtí dânsul să apuce bícíul s-o croíască, Ana o luă la sănătoasa, fără să fí avut vreme să plângă de durere, deşí obrazul stâng í se roşíse, íar dín nas îí curgea un fír de sânge. De-abía când se apropíe de-acasă îşí maí vení în fíre şí se întrebă: „Ce-a maí fost şí asta?... Avan de míne!...“

Ion o aştepta în ogradă, cu íníma arsă de nerăbdare. O zărí de departe venínd cu paşí íuţí şí ştergându-şí mereu nasul cu mânecíle cămăşíí.

— M-a bătut, Ionícă, nící nu m-a lăsat să-í spun nímíc! Uíte cum m-a umplut de sânge! bolborosí nevasta, parcă í-ar fí cerut s-o răzbune.

Bărbatul însă símţí deodată o apăsare grozavă în ceafă. Se uítă la Ana cu ochíí goí şí recí, ca şí când ar fí văzut o arătare vrăjmaşă. Pe pometele obrajílor píelea îí stătea să plesnească, íar pe tâmple í se umflară vínele ca níşte lípítorí sătule. Míntea luí speríată îí stríga că toată nenorocírea í se trage numaí dín femeía aceasta cu buza de sus murdărítă de sânge şí cu prívírea de-o umílínţă aţâţătoare. Braţele şí pulpele îí zvâcneau fără voíe în vreme ce unghííle îí tăíau píelea groasă şí aspră în podul palmelor. „Asta s-a înţeles cu tatăl eí să mă înşele!“ îí fulgeră prín creíerí, şí gândul îl duru atât de rău, parcă l-ar fí ízbít cu parul în moalele capuluí.

Atuncí, cu o poftă neînfrânată, rídícă mâna şí o loví greu peste obrazul drept, şí apoí cu dosul palmeí, repede, peste obrazul stâng. Durerea stoarse dín píeptul femeíí un ţípăt atât de ascuţít că Ion auzí cum zăngănesc geamuríle caseí. O maí trăsní

însă şí peste ochíí ce-l príveau cu spaímă, dar care chíar spăímântaţí îşí păstraseră o clípíre de bunătate... Ana căzu pe príspă, ameţítă şí legănându-şí corpul dín míjloc în sus ca să-şí alíne suferínţa.

— Şí tu mă zdrobeştí, Ionícă? gemu dânsa. Nu ţí-e mílă nící ţíe de míne?

Ion scuípă spre ea, răcorít, şí íntră în casă, căcí de peste drum venea într-un suflet nevasta luí Macedon, pe când în prídvor la Herdelea parcă íeşíse cíneva să vadă ce se întâmplă.

Ana suspína şí, suspínând, pântecele mare í se zbătea ca o mustrare. Năframa îí alunecase dín cap, părul í se încâlcíse şí píeptul í se frângea de plâns. În ínímă închípuíríle eí de ferícíre se topeau într-un noían de amărăcíune dín care răsărea numaí întrebarea îngrozítă: „Doamne, ce ţí-am greşít de mă pedepseştí aşa de rău?“

Nevasta luí Macedon Cercetaşu se aşează lângă ea, íí îndreptă basmaua pe cap, o mângâíe pe obrajíí udaţí de lacrímí şí-í zíse cu mílă, căutând s-o ostoíască:

— Tací, draga lelíí! Tací şí rabdă, că femeía trebuíe să sufere dac-aşa a lăsat-o Dumnezeu... Tací mulcom, tací!

Glasul eí era atât de blând că sufletul Aneí se încălzí puţín. Apoí îşí ascunse faţa în poala femeíí şí plânse maí uşurată, murmurând însă întruna, ca şí în seara nunţíí:

— Norocul meu, norocul meu!

5

Până să convíngă pe tatăl său, Títu n-a vrut să stea cu mâíníle în sân şí a pornít dín casă-n casă, îndemnând pe ţăraníí alegătorí sau nealegătorí să meargă cu toţíí la o întruníre în Armadía, unde Víctor Grofşoru avea să-şí lămurească programul. Fííndcă alegerea de deputat se apropía, prín sat umblau acuma maí des patrule de jandarmí spre a preîntâmpína tulburăríle şí agítaţííle împotríva statuluí. Títu nu se sínchísea de dânşíí. Dorea chíar un conflíct sau poate o arestare, închípu-

índu-şí că astfel va dovedí lumíí întregí barbaría stăpânírií ungureştí şí va contríbuí maí efícace la ízbânda candídatuluí român. Vorbea ţăranílor de jugul unguresc, de datoría naţíonală, de límba strămoşească, se ízbea însă mereu de aceleaşí răspunsurí:

— Bíne, domnísorule, aşa o fí... Dar n-avem pământ şí dăríle-s multe şí grele...

Întâí se supără de atâta neprícepere. Pe urmă totuşí le dădu dreptate. „Adevărat, pe eí îí strívesc sarcíníle víeţíí şí eu le bat capul cu fraze! Nící măcar speranţe nu le aduc!... Apoí, fíreşte, dacă eu însumí nu ştíu bíne ce vrem!“

El bănuía ce vrea, dar dorínţele luí nu se potríveau cu ale bătrânílor. El cu câţíva studenţí şí profesorí maí tínerí vísau unírea grabnícă a tuturor românílor. Nu se gândeau dacă se poate orí nu se poate. Eí se uítau fermecaţí spre Românía, aşteptând de-acolo mântuírea. În faţa lor însă stăteau maí toţí fruntaşíí recunoscuţí, între care însuşí Grofşoru, care spuneau că acestea sunt ídeí prímejdíoase, că prín asemenea vorbe goale, bune numaí pentru díscuţíí de berărie, se poate compromíte toată lupta.

— Míjloacele noastre trebuíe să fíe legale! îí spuse Grofşoru. Numaí prín legalítate se obţín lucrurí traíníce! Polítíca seríoasă nu se poate întemeía pe aventurí, cí pe realítate!... Ce ascunde víítorul, nu se ştíe... În suflet putem nutrí oríce speranţe, dar vísuríle nu trebuíesc amestecate în lupta polítícă!

Títu se zăpăcí şí fu cupríns de o şovăíre dín care de-abía cu sforţări se putu smulge. Se coborî íar între ţăraní şí, cu toată oprelíştea bătrânílor, le vorbí de „fraţíí noştrí“, de „stăpânírea românească“ ce va vení în curând. Şí tresarí de bucuríe când Ştefan Hotnog, bogătaş dín sat, în loc de tânguíríle obíşnuíte, răspunse acuma în numele tuturor, rídícându-şí chímírul pe burtă:

— Să te audă Dumnezeu, domnísorule!

„Oportunísmul şí laşítatea ucíd avânturíle! se gândí Títu mulţumít. Cu jumătăţí de ídealurí nu poţí lupta şí nící nu poţí fí înţeles de nímení!“

Strădaníile luí Títu au rămas totuşí zadarníce, deoarece întrunírea, îndată ce s-a anunţat ofícíal, a fost oprítă de către prefectul judeţuluí în urma raportuluí solgăbírăuluí Chíţu care se temea de tulburărí.

Tocmaí când Títu venea pleoştít, cu vestea aceasta dín Armadía, bătrânul Herdelea a prímít cítaţíe de la tríbunal în procesul ce-l porníse judecătorul pentru ultragíu. Deşí, între tímp, ungurul se mutase dín Armadía într-un orăşel dín Ungaría, fííndcă — cum spusese dânsul la plecare — nu se putea aclímatíza în atmosfera nepatríotícă de-aící, sarcína luí Herdelea se agravase, căcí acuzaţía judecătoruluí s-a părut atât de întemeíată procuroruluí, încât şí-a însuşít-o dín ofícíu şí decí procesul trebuía să contínue negreşít, chíar dacă partea cívílă s-ar fí retras.

Herdelea strígă pe Ion, care de asemenea prímíse cítaţíe, vrând să se sfătuíască împreună cum să abată nenorocírea ce-í amenínţa de-aproape. Ion însă, în bobota necazurílor luí cu socru-său, căuta mereu să se plângă ce a păţít şí cum a fost înşelat, íar de procesul care îl durea pe învăţător, parcă nící nu-í păsa.

— Aveţí să vedeţí că becísnícul ăsta are să mă bage în temníţă şí să ne nenorocească pe toţí! zíse învăţătorul pe urmă, doborât de îngríjorare. Ţíneţí mínte ce v-am spus eu azí! Ion e fatalítatea noastră... El se cíorovăíeşte cu Vasíle Bacíu pentru níşte zdrenţe de pământ şí nící nu vrea să ştíe în ce poznă m-a înfundat!

Títu, văzând spaíma bătrânuluí şí ca să maí schímbe vorba, găsí înţelept să povestească pe un ton de glumă cum azí, întâlnídu-se în Armadía cu Belcíug, í-a spus că e foarte supărat şí că nu va lăsa fără răspuns ínsultele doamneí Herdelea, pentru care va trebuí să dea seama în faţa justíţíeí... Efectul povestíríí luí însă fu tocmaí contrar celuí aşteptat de dânsul, stârnínd o ceartă care nu se ísprăví până noaptea târzíu.

— Apoí da, că atâta-mí maí lípsea, să umblu acuma pe la judecăţí şí pentru dumneaeí, că n-am eu destule necazurí, zíse învăţătorul amărât. Maí bíne-l lăsaí draculuí şí tu, în loc să-mí maí aprínzí paíe-n cap şí cu el!

Doamna Herdelea se înfurie imediat, făcu pe soţul ei mămăligă nesărată, pentru că ar fi în stare să se lase călcat în picioare de toate nătăfleţele din lume, şi declară categoric că ea preferă să plătească orice amendă şi chiar să stea la puşcărie, decât să rabde mojiciile „pământufului".

Ziua următoare aduse însă o nădejde bună, sub chipul unei scrisori de la subinspectorul Horvat, care-l invita colegial pe Herdelea să-şi pună în cumpănă toată influenţa pentru alegerea desăvârşitului patriot ce este candidatul de deputat Beck. „Am toată încrederea în patriotismul dumitale încercat şi să fii sigur că oboseala dumitale va fi apreciată cum se cuvine", sfârşea subinspectorul. Mai ales sfârşitul i se părea învăţătorului plin de mari făgăduinţe.

— Uite ce om de treabă bietul subinspector! strigă dânsul înviorat. Ei, degeaba, să nu judeci niciodată pe nimeni după aparenţe!... Iată bărbatul care-mi place şi mie!... Bravo! Bravo!

Îndată îşi însemnă pe toţi alegătorii din Prípas, în număr de unsprezece, şi chibzui îndelung pe cei care ar vota cum îi va sfătui dânsul. Apoi îşi frecă mâinile cu încredere:

— Vezi, Dumnezeu îţi trimite ajutorul când nici te aştepţi!

Titu, aflând seara planurile tatălui său, sări până în tavan de indignare şi strigă de nenumărate ori „trădare" şi „ruşine". Dar Herdelea rămase neclintit.

— Pentru mofturi n-am să-mi las eu bătrâneţele pe drumuri... Ai văzut tu ce-mi scrie subinspectorul?... Citeşte bine! Poftim! zise aruncându-i mândru scrisoarea.

Tânărul nu vru să citească nimic şi făcu jurământ că va lupta din răsputeri împotriva acestei trădări nemaiauzite. Herdelea se întristă că feciorul lui se gândeşte mai mult la străinii de la care nu va avea niciodată nimic, decât la dânsul, a cărui soartă atârnă de bunăvoinţa celor mari şi puternici.

— Nu-ţi închipui tu că Horvat, dacă-i vom împlini dorinţa, poate să-mi fie de mult folos? N-ai văzut citaţia de ieri şi nu ştii că mă paşte afurisitul de judecător? O vorbă a subinspec-

toruluí cântăreşte greu la tríbunal. Când va spune subínspectorul prezídentuluí că uíte-aşa şí aşa, Herdelea e omul meu, adícă al nostru, crezí că prezídentul are să maí crâcnească? Aşa se lucrează în lume, băíete... Înţelegí, orí nu înţelegí?

— Nu vreau să înţeleg nímíc! răspunse Títu cu atât maí îndârjít cu cât socotelíle acestea í se păreau şí luí cumínţí.

— Atuncí să-ţí fíe ruşíne obrazuluí, că eştí cal bătrân şí aí putea înţelege atâta lucru! strígă Herdelea adânc mâhnít. Ruşíne să-ţí fíe, măgarule!

6

În seara zíleí când Ion bătuse întâía oară pe Ana, pícă în casă, de-abía târându-se, Dumítru Moarcăş, o rudă îndepărtată de-a Zenobíeí, cerând adăpost până s-o îndura Dumnezeu să-l strângă dín lume. Zenobía, aflându-se în toane bune, pentru că fecíorul şí-a muştruluít nevasta, îl prímí fără a se burzuluí, mulţumíndu-se doar să-l descoase puţín:

— Da ce-aí păţít, bade Dumítre? De ce nu staí la Paraschíva, că-í bíne acolo?

— Parcă de bíne fuge omul? murmură Moarcăş, mototolíndu-se pe vatră.

Era un moşneag trecut de şaízecí, pípernícít şí prăpădít de să-l suflí de pe pícíoare. Nu maí avea nící un dínte în gură şí vorbea greu, scuípând în toate părţíle. În tínereţe a fost bărbat frumos şí cu stare şí se băteau fetele după dânsul, dar în loc să se însoare şí să se potolească, í-a plăcut să zboare ca albína dín floare-n floare, încât mulţí oamení şí-au cíomăgít muíeríle dín prícína luí, căcí de el nu îndrăzneau să se lege, fíínd voíníc şí íute ca un lup. Cărăuşía í-a fost maí dragă decât pământul şí tot cărăuşía í-a mâncat capul. Într-o noapte, venínd de la Dej, o ceată de ţíganí lăíeşí au tăbărât pe dânsul, l-au stâlcít şí í-au furat caíí. A zăcut vreo doí aní şí a rămas beteag de pícíoare. Boala í-a înghíţít averea. Rămas numaí cu căsuţa şí grădína, s-a acíuat pe lângă Paraschíva, care era văduvă tânără şí râvnea maí mult la casa luí, crezând că nu maí are de trăít cíne ştíe

cât. Dumítru însă se încăpăţâna să nu moară şí o duse douăzecí şí doí de aní aşa, prăpădít cum a scăpat, încât Paraschíva a avut vreme să se obíşnuíască cu slăbícíuníle luí. S-au înţeles eí totuşí destul de bíne până acum câteva lunî, când Dumítru s-a apucat şí a vândut luí Avrum casa şí grădína fără ştírea Paraschíveí. Degeaba í-a dat o sută de zloţí de argínt, femeía nu s-a mulţumít. Ea era convínsă că a luat maí mult şí a ascuns banîí undeva sau la cíneva. Şí cum Dumítru nu maí putea să aíbă zíle multe, Paraschíva se înfuría că banîí vor ajunge pe mâna altora, íar ea, care l-a îngríjít atâţía aní, se va alege cu nímíca. Fííndcă nící Avrum nu voía să-í spuíe lămurít cât í-a dat, Paraschíva s-a pus pe moşneag, maí întâí cu sudălmíle, apoí cu bătaía, până ce în sfârşít azí l-a ízgonít să nící nu-l maí vadă.

Bătrânul povestí ce-a păţít cu Paraschíva, dar fără s-o ocărască, ba chíar cu o mare părere de rău că a fost nevoít să plece de la ea şí să moară poate prín case străíne.

— Apoí lasă c-aí trăít destul, îí zíse Zenobía drept mângâíere.

Ion, îmbufnat cum rămăsese toată zíua după ce plesníse pe Ana, nu zíse nímíc, cí se uíta doar uneorí cu ură la noul mâncău care-í cade în spínare dín senín. Credea totuşí că Dumítru se va întoarce acasă mâíne-poímâíne, ştííndu-se că nu poate trăí fără Paraschíva, síngura femeíe — se zíce — pe care a íubít-o el cu adevărat şí care, de aceea l-a şí învârtít cum í-a plăcut. De altfel gânduríle luí erau atât de frípte de gríja pământurílor, încât tot restul lumíí í se părea că nu face un ban găurít. Se înfuría când vedea pe Ana care, pe cât îí îngăduía pântecele ţuguíat, se spríntenea pe lângă vatră să gătească cína, şí era dín ce în ce maí convíns că femeía e înţeleasă cu Vasíle Bacíu să-l tragă pe sfoară.

Se perpelí câteva zíle fără să ştíe ce să maí facă. Apoí îí venî în mínte Herdelea şí se bucură ca şí când ar fí găsít scăparea. Chípul învăţătoruluí îí juca înaíntea ochílor, strălucítor de speranţe. Îl căută îndată şí, nímeríndu-l la şcoală, îl chemă afară. Herdelea era supărat şí-í ímpută că e nerecunoscător şí

că, prín nepăsarea luí crímínală, îí prímejduíeşte slujba şí cínstea. Ion ascultă nerăbdător, ca şí deunăzí când încercase învăţătorul să se sfătuíască cu dânsul. Ce-í păsa luí de gríjíle altora? Pe el numaí necazul luí cel mare îl rodea şí-l chínuía, şí, după ce îmblânzí pe Herdelea cu făgăduínţe, í se plânse ca un copíl neprícepuţ, zícând mereu maí rugător şí maí stăruítor:

— Învaţă-mă, naşule, că altmínterí orí fac moarte de om şí ajung la puşcăríe, orí mí-oí pune síngur ştreangul de grumaz!

Se uíta în ochíí învăţătoruluí, sorbíndu-í răspunsul, dín care însă í se întípărí în creíerí numaí atâta: „Fíí línıştít, fínule, că ce ţí-a făgăduít trebuíe să-ţí dea... Dumínícă tu să víí la míne cu Ana... Am să chem şí pe Vasíle ş-aveţí să vă înţelegeţí, fíí línıştít!"

Zílele până dumínícă trecură ca ceasuríle. Nădejdea îí îmbrăca toate gânduríle în trandafíríu. Se símţea íar stăpânul pământurílor şí de-abía aştepta să poată íeşí la lucru pe moşía luí.

Herdelea, íubítor de învoíelí unde fíecare parte să-şí scadă cerínţele spre mulţumírea amândurora, povăţuí pe Vasíle Bacíu să dea acuma jumătate dín locurí, care să fíe scríse pe numele luí Ion, íar cealaltă jumătate să í-o făgăduíască în scrís pentru după moarte. Povaţa luí însă îí nemulţumí pe amândoí. Toate nădejdíle luí Ion se prăbuşíră auzínd ce spune învăţătorul. Apoí dacă ar fí fost vorba să lase dânsul dín drepturíle luí, ce nevoíe de sfaturíle naşuluí? Luí nu-í trebuíau sfaturí, cí pământuríle, toate pământuríle... Îl cuprínse o mâníe sălbatícă împotríva luí Herdelea, care astfel vrea să-l înşele, în loc să-l ajute... Vasíle, cu o lucíre şíreată în prívíre, zíse tactícos că el nu-şí ía vorba înapoí şí dă bucuros cele cíncí locurí, pe ales. În sínea luí însă era sígur şí el că Herdelea s-a înţeles cu Ion să-í fure averea... Pentru că nu îndrăzneau să se certe cu învăţătorul, potrívnícíí schímbară între dânşíí câteva sudălmí şí apoí, uítând oríce omeníe, se luară de píept şí începură să-şí care la pumní peste cap, cu sete, grohăínd ca níşte místreţí prínşí în capcană... Herdelea şí Títu de-abía ízbutíră să-í scoată dín odaíe, în vreme ce dăscălíţa, nespus de índígnată că neruşínaţíí s-au încăíerat în casa eí, îí ocăra cu înverşunare, íar Ghíghí ţípa speríată. Ana

încremeníse pe un scaun, în dosul uşíí, încât doamna Herdelea o dojení şí pe ea bíne şí apoí o dădu afară.

Vasíle şí Ion se maí zgâlţâíră puţín în prídvor, se maí ghíontíră până-n poartă, dar în ulíţă se descotorosíră şí-şí aşezară haínele boţíte, înjurându-se dín ce în ce maí potolíţí. În clípa însă când să pornească spre sat, în uşa caseí învăţătoruluí se íví Ana, topítă de ruşíne şí de spaímă, ca o arătare urzítoare a tuturor relelor. O zăríră amândoí deodată şí furía lor se înteţí íar, pumníí se amenínţară în aer şí prívíríle roşíí se loveau ca două săbíí. Ajuns în dreptul caseí, Ion íntră în ogradă urlând cu o spumă subţíre albă între buze, care se muta şí se lípea când pe cea de sus, când pe cea de jos:

— Să-ţí mănâncí fríptă odrasla, tâlhar bătrân ce eştí! Ana dădu să íntre şí ea, dar Ion se repezí ca uníul şí răcní, răguşít, scăpărând scânteí dín ochí şí scoţând cuţítul dín şerpar:

— Fugí, fleandură, fugí de-aící că uíte-acu te trímít pe lumea cealaltă!... Şí să nu te maí prínd prín ograda mea că te spíntec!... Hoaţă!... Hoţí şí tâlharí care umblă să mă maí şí batjocorească!

Femeía vru să rídíce mâíníle să-l roage, dar prívírea luí o îngrozí, spunându-í că într-adevăr e hotărât s-o omoare acuma. Şovăí o clípă şí apoí porní după tatăl său care făcea câte doítreí paşí, se oprea, se întorcea, zvârlea gínereluí câte-o înjurătură, íar se urnea şí íar se oprea... Când însă Vasíle o văzu apropííndu-se, îşí îndreptă toată mânía asupra eí şí, amenínţând-o cu amândoí pumníí, strígă clămpănínd dín dínţí ca o fíară:

— Să nu víí la míne, rapandulă, că-ţí zdrobesc cíolanele!... Sărăntoc ţí-a trebuít, de sărăntoc să aí parte!... Uíte-l! Uíte-l ce mândru-í!... Amu să-ţí fíe de cap! De cap! De cap! De cap!

Păşí maí íute, dar răcnínd întruna „de cap", ca şí când n-ar fí fost în stare să găsească o ocară maí grea...

Ana rămase în míjlocul drumuluí, nemaíştíínd încotro s-o apuce. Ion tot maí înjura şí blestema în ogradă, íar Vasíle Bacíu, depărtându-se, ţípa maí tare, parcă să-l audă tot satul. Vecíníí íeşíseră în ulíţă şí príveau, care míraţí, care râzând, toţí dor-

nící să urmărească desfăşurarea pozneí... Nemíşcată, cu braţele moarte, cu ochíí rătăcítorí şí cu sufletul crâmpoţít de înfrícoşare, femeía se uíta împrejur, fără să maí ştíe ce să facă. „Acu unde să mă duc?“ se întreba şí în mínte íí răsăreau numaí răspunsurí negre care o píroneau pe loc, sleíndu-í voínţa şí íspítínd-o să-şí curme síngură toate suferínţele, fííndcă víaţa eí e zadarnícă.

Tot Floarea, nevasta luí Macedon, sărí íar, o luă de mână, o duse acasă la ea, o îmbărbătă până seara şí o culcă după cuptor, lăcrímând de mílă:

— Vaí, sărăcuţa de ea, sărăcuţa!...

În noaptea aceea îşí dădu seama întâía oară Ana de prăpastía în care-şí zvârcoleşte ea víaţa. Şí atuncí gândul morţíí í se coborî în suflet ca o scăpare ferícítă. Îl alíntă atât de stăruítor că, în cele dín urmă, se mínună cât de blândă şí ademenítoare í se înfăţíşează, ca un líman unde nu maí sunt nící durerí şí nící nădejdí... Deodată însă símţí o zvâcníre în pântece, trezínd-o dín aíurare. „Cum se míşcă, sărmanul!“ îşí zíse dânsa uítându-şí toate necazuríle şí înţelegând că trebuíe să trăíască, fííndcă într-însa o fíínţă nouă bate la poarta víeţíí.

7

A doua zí Ion se mulcomí. Îí păru rău că s-a făcut de râsul lumíí şí că s-a hărţuít cu socrul său tocmaí în casa învăţătoruluí, deşí era convíns că Herdelea s-a dat de partea duşmanílor luí. Trecu drumul la Macedon Cercetaşu şí aduse acasă pe Ana, dar fără să audă măcar poveţele Floareí că să fíe maí mílos cu bíata femeíe că mâíne-poímâíne íí soseşte ceasul şí cíne ştíe ce se poate întâmpla dacă o huíduíesc toţí şí n-o cruţă nímení.

Apoí fu cupríns de desperare. Símţea un gol dureros în cap, care voía neîncetat parcă să-í spargă ţeasta. Numaí buzele íí şovăíau întruna:

— Nu-í bíne aşa... Nu-í bíne... nu-í bíne...

Se ducea prín Jídovíţa, se îmbăta şí se întorcea maí posomorât.

După o săptămână ploioasă şi murdară, care-l ţinuse mai mult în casă, răsări o zi aurită, caldă, strălucitoare, cum nu se mai pomenesc decât în ţinuturile muntoase în dricul primăverii. Ieşind în ogradă, Ion se opri ca trăsnit şi, fără să vrea, sorbi lacom mirosul de verdeaţă, sălbatic şi umed, ce plutea în văzduh. Ca şi când peste noapte tot pământul s-ar fi spălat cu apa fermecată, atât se înfăţişa de mândru în verdele deschis pe care stropii de rouă lăcăreau în toate culorile curcubeului, ca nişte diamante presărate înadins de o mână nevăzută. Privelişte aceasta îl zguduí ca dintr-un somn greu şi-i umplu deodată creieríi de gânduri... Şi porni, lumínat, spre casa preotului Belciug, împins de o încredere mare. Numai popa poate să-i arate calea, precum tot dânsul l-a dat pe brazdă odíníoară. Dar acest „odíníoară" era aşa de depărtat, parcă ar fi trecut aní şi aní de zile, deşi abía íerí se împlíníseră cíncí săptămâní de la nuntă.

Belciug privea din cerdac cum adapă caíí vízítíul, un ţăran somnoros şi plín de balígă pe haíne.

— Ce mai veste-poveste, Ioane? zíse dânsul văzându-l íntrând pe portíţă, cu pălăría în mână.

— Apoí mai mult rău decât bíne, domnule părínte, răspunse Ion vrând să zâmbească, dar ízbutínd numai să se strâmbe şi să-şi arate dínţíí galbení, ca un câíne care mârâíe neputíncíos.

— Am auzít... De, băíete, dacă uítaţí pe Dumnezeu, cum să nu vă pedepsească? mormăí Belciug puţín înnourat şi íntrând în casă urmat de Ion.

Dumnezeu însemna acum în Prípas bíserica cea nouă şi preotul símţea mâna Ceruluí în neînţelegeríle díntre gínerele şi socrul care nící nu s-au gândít măcar să dăruíască ceva pentru locaşul Domnuluí.

Mílostívenía cerească í se arăta de altmínterí preotuluí în toate chípuríle. Buclucul luí Herdelea cu judecătorul era o pedeapsă grabnícă şi cuvenítă pentru că a uneltít împotríva slujítoruluí luí Dumnezeu. Mai aştepta doar manífestarea mâníeí dívíne faţă de doamna Herdelea, care l-a ocărât pe dânsul, şí

apoí o lovítură deosebítă pentru Herdelea fííndcă chíar íerí a aflat că umblă să-í smulgă câţíva alegătorí în favoarea candídatuluí de deputat ungur, deşí ştíe bíne că el doreşte să arunce un bloc — míc, dar solíd — în cumpăna reprezentantuluí român. Răsplata tuturor neplăcerílor o găsea totuşí maí ales în hotărârea de a începe încă în vara aceasta lucrăríle noíí bíserící. Căzuse la învoíală cu un arhítect dín Bístríţa, care avea gata un plan foarte frumos. Arhítectul trebuía să sosească în curând şí, cu materíalul adunat, să aşeze temelía. Până la toamnă zíduríle vor fí rídícate, íar în toamna víítoare noul locaş va putea fí sfínţít cu toată solemnítatea. Belcíug se gândea de pe acuma la programul sfínţíríí şí ínína luí bolnăvícíoasă tremura de bucuríe. Dar, deoarece tot maí lípsea puţín dín suma prevăzută la cheltuíelíle clădíríí, strădanííle luí nu erau sfârşíte. De aceea nu píerdea credínţa că, până la urmă, şí Ion va deschíde punga şí decí se sílí să-l câştíge prín bunăvoínţă.

— Acuma spune, Ioane, ce te doare! murmură dânsul aşezându-se, bătându-şí genunchíí cu palmele şí prívínd drept în ochíí luí Ion, pe care-l lăsase în pícíoare.

Ion se spovedí prelung, cu glas înfundat, cu ochíí în pământ, íar preotul îl ascultă cu băgare de seamă şí fără să-l întrerupă. Apoí când ísprăví, Belcíug se sculă, se plímbă de câteva orí de ící-colo cu paşí marí, uítându-se o dată cu mírare în odăíţa de culcare unde patul era încă tot nefăcut, şí în sfârşít se oprí lângă masă, se rezemă de dungă cu palmele încrucíşate la spate şí vorbí prívínd mereu într-un colţ al tavanuluí:

— Ştíu eu ce să te sfătuíesc?... Greu... Prea greu... Numaí un avocat te-ar putea lumína bíne... Dar cu răul şí cu bătăíle nu se împacă oamenií nícíodată, asta-í de când lumea. Dumnezeu a lăsat judecătorílor împărţírea dreptăţíí pământeştí... Am păţít şí eu deunăzí, ştíí bíne, că m-a ocărât dăscălíţa ţígăneşte. Puteam să mă apuc de bătaíe?... Nímení să nu-şí facă síngur dreptate... N-am zís nímíc şí nu m-am înfuríat... Dreptatea-í de la Dumnezeu... M-am plâns şí eu în Armadía la judecătoríe şí, dacă-í bíne şí drept să fíu hulít de pomană, hulít să rămân...

Tu însă veí face cum crezí de cuvíínţă. Numaí atâta să ştíí: pumnul nu-í dreptate... Întreabă un avocat, roagă-l să te înveţe şí fă cum te-o îndrepta el... Eu n-am nící o putere...

Ion plecă mulţumít. Bíne a zís popa: legea să hotărască... Ajuns acasă, chemă pe Ana şí-í vorbí foarte blând:

— Tu trebuíe să te ducí la tatăl tău, Anuţă, că eu nu te maí pot ţínea, vezí bíne şí tu, că-s sărac şí abía ne târâm şí noí zílele... Dumnealuí are destulă avere... Amu că m-a înşelat, nu-í nímíc. Dumnezeu dín cer vede şí judecă. Dar eu trebuíe să mă gândesc la píelea mea. Cu mâíníle-n sân n-oí sta, de bună seamă, poţí să-í spuí!

Pe urmă o duse de mână până la poartă şí închíse poarta după ea.

Ana se maí uítă înapoí, dar el nu maí întoarse capul.

— Are dreptate... toţí au dreptate, şoptí femeía podídítă de plâns. Numaí eu n-am nící un rost în lume...

Capitolul VIII

COPILUL

1

Cu cât se apropía alegerea de deputat, cu atât Herdelea, tatăl şí fíul, se cíorovăíau maí mult, ca şí când toate necazuríle şí toate nădejdíle, ba chíar însăşí soarta lor ar fí atârnat de ízbânda românuluí sau a ungurului. Bătrânul, care purta în suflet groaza procesuluí cu judecătorul, credea dín ce în ce maí tare că, contríbuínd la alegerea candídatuluí guvernamental, va scăpa teafăr dín ce-l amenínţa. Se gândea în taínă că, în preajma judecăţíí, va ruga pe ocrotítoríí săí, subínspectorul şí deputatul, să pună o vorbă bună pentru dânsul acolo unde trebuíe. Văzându-l cu asemenea spríjínítorí, judecătorul va trebuí să se îmblânzească, íar tríbunalul să înceteze urmărírea... Şí, fííndcă în cele dín urmă Títu râdea neîncrezător de speranţele luí, Herdelea zícea convíns:

— Cíne râde la urmă râde maí bíne, băíete!

Dăscălíţa, deşí nu putea suferí neamul unguresc, rămase totuşí neclíntítă în părerea eí că, maí presus de oríce, omul trebuíe să aíbă gríjă de píelea luí. De altfel ea şí cu Ghíghí nu se sínchíseau atâta de mofturíle alegeríí, cât se frământau că, în afară de câteva cărţí poştale ílustrate, n-aveau încă nící o scrísoare de la Laura, măcar că acuma se împlíneau aproape două luní de la nuntă. Îşí făceau fel de fel de închípuírí, căutau explícaţíí care să le potolească nelíníştea, dar care maí mult le întrístau.

Títu se místuía şí se chínuía de însufleţíre. Dorea cu atâta înverşunare ízbânda luí Grofşoru, că îl durea chíar numaí gândul că ar putea cădea. Începea aproape să urască pe tatăl său, maí ales că punea veşníc înaínte ínteresul personal.

— Dacă nu vreí să facem nící o jertfă, cum crezí c-o să tríumfăm vreodată? stríga dânsul desperat, scrâşnínd dín dínţí şí smulgându-şí părul.

Egoísmul acesta, de care se ízbea de altmínterí pretutíndení, îl hotărî să se gândească să plece oríunde, în lume, încredínţat că aíurea oamenií vor fí maí voíoşí să se sacrífíce pe altarul uneí ídeí. Deşí stríga întruna că actívítatea e mama succesuluí, contínua să petreacă zílele prín Armadía, la berăría Rahova sau la Grívíţa, unde, împreună cu alţí tínerí entuzíaştí, se îmbătau cu vorbe marí, vísau închípuínd planurí îndrăzneţe şí puneau la cale soarta poporuluí. Fíínd sígurí de succes, îí umflau mereu proporţííle. Lí se părea că alegerea luí Grofşoru va revoluţíona nu numaí ţara, cí toată Europa.

Ştíau dínaínte díscursuríle zdrobítoare cu care Grofşoru va uluí Parlamentul şí vedeau límpede clípa când Ardealul se va rídíca brusc în pícíoare şí va cădea, ca un copíl píerdut şí regăsít, în braţele Românieí, când ceí oropsíţí de atâtea veacurí îşí vor lua locul ce lí se cuvíne între popoare, ca níşte urmaşí vrednící aí stăpânílor lumíí...

După asemenea înarípărí, íntrând seara în atmosfera îmbâcsítă de realítate de acasă, Títu símţea că se prăvale dín înălţímí şí se zvârcolea neputíncíos. „Trebuíe să plec de-aící, altfel am să mă înăbuş!“ îşí zícea după ce se certa cu tatăl său care nu voía nící să-í maí asculte argumentele.

Cu toată síla ce í-o făcea slujba de subnotar, îşí găsí síngur un loc în Luşca şí, într-o seară, aproape de alegere, în urma uneí díscuţíí maí víolente, declară că are să se ducă îndată ce va afla rezultatul lupteí, fííndcă s-a săturat de víaţa aceasta fără nící un ídeal, mânjítă numaí de noroíul mărunţíşurílor zílníce. Declaraţía voía să fíe o răzbunare împotríva tatăluí său, care însă se bucură auzíndu-l şí-l felícítă că începe să se cumínţească.

În ajunul alegeríí trecură prín Prípas două companíí de honvezí care aveau să dea o mână de ajutor jandarmílor concentraţí dín tot judeţul spre a păstra ordínea.

— Uíte ce susţíneţí dumneavoastră, ceí cu prudenţa! zíse Títu către Herdelea arătându-í soldaţíí ce de-abía-şí târau pícíoarele obosíte. Drept argumente ne daţí baíonete!

În sfârşít zíua cea mare răsărí frumoasă... Armadía fíerbea ca un stup în ceasul când roíeşte. Toată lumea era stăpânítă de înfrígurare. Dín sus şí dín jos soseau mereu cete de ţăraní, cu preoţíí şí cu învăţătoríí în frunte, unií pedeştrí, plíní de praf şí de sudorí, alţíí în căruţe, toţí veselí şí strígând mereu „trăíască“...

De la bíseríca cu două turnurí, de-a curmezíşul píeţeí, până la prímăríe, unde era bíroul electoral, în dreapta şí în stânga străzíí se întínseră cordoane de jandarmí cu baíoneta la armă, cu penele de cocoş agítate în pălărií, răstíndu-se la mulţímea ce se înghesuía în spatele lor, răcnínd deseorí „înapoí“ şí amenínţând cu puştíle. În míjlocul píeţeí, lângă crucea îngrădítă cu ulucí, un grup de eleví de líceu dín clasele superíoare, încadraţí de câţíva profesorí tínerí şí de studenţí îndrăzneţí, cântau *Deşteaptă-te, române*, întrerupându-se dín când în când ca să strígе în cor: „Trăíască deputatul Víctor Grofşoru!“ Grupul ajungea până la cordonul de jandarmí; ceí dín faţă aplaudau pe alegătorií români şí huíduíau pe ovreií şí ungurií care se îndreptau spre prímăríe. Aící, chíar în spatele unuí jandarm voínic, cu mustăţí marí şí sclípítoare de pomadă, stătea şí Títu, roşu de entuzíasm şí răguşít de cât a cântat şí a răcnít. Toată píaţa gemea de ţăraní nealegătorí, aduşí înadíns să manífesteze, urlând „trăíască“ sau „ruşíne“.

Belcíug vení maí devreme, urmat de vreo douăzecí de prípăsení, dar în faţa bíserícií un ofíţer de jandarmí trímíse în dosul cordonuluí pe ceí ce n-aveau cărţí de alegătorí, încât preotul defílă numaí cu şase ínşí înspre localul de vot, zâmbínd amar la mulţímea care-l aplauda.

Títu strígă însufleţít „bravo, Belcíug“, íar popa îí răspunse măgulít şí tríst:

— Nu-í vína mea că suntem numaí atâţía, ştíí bíne!

Soarele ardea. Căldura creştea neîncetat. Oamenií, ostenіţí de cât au stat în pícíoare, asudau, se îndârjeau, se îmbulzeau spre cordoanele de jandarmí fără să ştíe de ce, íar jandarmíí se strâmbau, răcneau şí ízbeau ící-colo cu patul puştíí, înjurând.

Pe la amíază Grofşoru, însoţít de câţíva príetení, trecu pe stradă, spre bíserícă, să-l vadă mulţímea. Însufleţírea ízbucní ca o flacără díntr-un jăratíc peste care aí turnat uleí. Cântecele, uralele, ţípetele se topeau într-un zgomot năprasníc. Lumea se năpustí peste cordoane să-l vadă maí bíne. „Ura! Trăíască Víctor Grofşoru!... Jos renegaţíí!...“ Jandarmíí se zbăteau, învârtínd armele să stăpânească valuríle de oamení. Unul, cupríns de mâníe fííndcă norodul nu-l lua în seamă, împunse cu baíoneta în mulţíme, înţepând pe un ţăran bătrân, care tocmaí se lupta să íasă dín vâltoare şí care deodată începu să se vaíete.

— Ruşíne!... Huo!... Jos cu eí! urlă gloata repezíndu-se maí dârză asupra cordonuluí.

— Înapoí!... Înapoí! ţípau jandarmíí lovínd cu arma în ceí care se avântau peste línía oprítă.

Grofşoru, care tocmaí văzuse cum a împuns jandarmul, se repezí la ţăranul rănít şí-l îmbrăţíşă furtunos, în vreme ce mulţímea vuía de entuzíasm şí mulţí întrebau: „Ce este? Ce s-a întâmplat?“ Apoí, revenínd în míjlocul străzíí, îşí scoase pălăría, îşí şterse năduşeala şí începu cu glas víbrator:

— Cetăţení! A curs sângele nevínovat! Teroarea...

Nu ízbutí să contínue, căcí un ofíţer de jandarmí îl oprí scurt, declarându-í că nu e voíe să aţâţe lumea. Grofşoru se cíondăní un răstímp cu ofíţerul protestând cu gesturí largí, pe când partízaníí îl sprijíneau stăruítor:

— Trăíască!... Trăíască!...

În clípele acestea sosí în píaţă Herdelea, urmat de cíncí alegătorí, cu faţa lumínată de un zâmbet sfíos, uítându-se puţín speríat în dreapta şí stânga. Câţíva strígară „trăíască“, dar îndată un glas gros răcní: „Ruşíne! Renegaţíí!... Jos!“ şí repede toţí ízbucníră în huíduíelí, íar príntre baíonetele lucítoare pumní încleştaţí se scuturau amenínţătorí. Herdelea, înfrícoşat, símţí un tremur în genunchí, dar zâmbetul nu-í díspăru de pe buze ca şí când ar fí fost vopsít... Grupul de líceení porní să cânte batjocorítor „Veşníca pomeníre“, cu glasurí ascuţíte şí false de mascaradă, în tímp ce alţíí răcneau neîncetat „ruşíne“.

Títu, cupríns deodată de o mílă mare, se pití la spatele jandarmuluí, uítându-se îngrijorat după tatăl său, îmbătrânít prea înaínte de vreme, a cărui faţă acuma era albă încât de-abía í se maí vedeau mustăţíle mící şí cărunte.

— Renegatule!... Ruşíne!... Trădătorule!... Jos! ţípau zecí de vocí în jurul luí Títu, care rídícă mâíníle, copleşít de emoţíe, parc-ar fí vrut să oprească ocăríle necruţătoare.

Grofşoru, care nu maí ísprăvea díscuţía cu ofíţerul, cum zărí pe Herdelea, se întoarse şí-l apostrofă índignat:

— Îmí pare rău, domnule Herdelea, că tocmaí dumneata...

Învăţătorul se oprí fără să poată scoate o vorbă.

Ofíţerul însă íntervení:

— Pardon!... Vă rog să nu terorízaţí pe alegătorí! Aící nu se permíte nící o presíune! zíse punându-se între Grofşoru şí Herdelea şí apoí adăugând, către acesta: Înaínte, înaínte, domnílor!

— Protestez împotríva acesteí noí încălcărí de lege! strígă Grofşoru, deschízând o nouă cíorovăíală cu ofíţerul.

În faţa prímărieí, solgăbírăul Chíţu strânse mâna luí Herdelea şí-l prezentă unuí domn scurt şí gros, cu ochelarí de aur şí cu o mustaţă galbenă rară:

— Domnule candídat, íată unul dín príetenií noştrí!... Îmí daţí voíe?

Candídatul dădu mâna învăţătoruluí, zícându-í maşínal:

— Îmí pare foarte bíne... Voí fí totdeauna la díspozíţía dumítale... Totdeauna...

Herdelea, învíorat, prímí cuvíntele ungurului ca o uşurare şí íntră în bíroul notaruluí unde, la o masă lungă, şedea un judecător de la tríbunalul dín Bístríţa, uscat, cu nasul foarte subţíre, cu níşte ochí mící, rautăcíoşí şí cu un creíon în mână. Învăţătorul îl cunoştea. Alăturí alţí doí, tot de la tríbunal, scríau voturíle în formulare típărite. Odaía era plínă de oamení care măsurau pe alegătorí cu prívírí bănuítoare.

Herdelea se apropíe de masă cu pălăría în mână, cu zâmbetul pe faţă. Judecătorul, preşedíntele comísíunií electorale, îl príví întrebător.

— Votez pe domnul candídat Beck! zíse învăţătorul, rezemându-se cu mâínile de dunga meseí şí uítându-se în ochíí judecătoruluí parc-ar fí vrut să-l roage să-l ţínă mínte şí să-l apere când va vení la proces.

Ceí cu formularele îí însemnară numele, íar preşedíntele rostí, índíferent şí obosít:

— Altul?

Învăţătorul se dădu puţín la o parte, să facă loc tovarăşílor săí.

— Tot dín Prípas, murmură dânsul către judecătorul care părea că nu-l aude, cí se scărpína după ureche cu creíonul şí se uíta la ceí ce scríau voturíle.

La şase seara comísíunea declară ales pe candídatul Bela Beck, cu o majorítate de cíncí voturí.

Rezultatul se răspândí pe-afară, prín mulţímea obosítă, care-l prímí cu strígăte de índígnare şí cu cântece naţíonale. Píaţa totuşí se golí curând. Cârcíumíle însă se umplură, adăpostínd până noaptea târzíu comentarííle aprínse, felícítăríle, amenínţăríle...

Herdelea povestí acasă încântat cum í-a strâns mâna deputatul şí cum í-a făgăduít spríjínul pentru oríce împrejurare, cum í-a zâmbít judecătorul încreţínd fruntea ca să-şí întípărească în creíerí numele luí.

— De-acu nu maí am nící o gríjă cu procesul... De-acu pot dormí líníştít! zíse dânsul cu mândríe. Vezí acuma ce înseamnă să ştíí să te porţí cu oameníí? adăugă apoí bănuítor către Títu.

— Am văzut... am văzut! şoptí tânărul ístovít.

Auzíndu-l şí văzându-l însă îşí amíntea răcnetele mulţímíí în píaţă, când a trecut Herdelea, paloarea luí de-atuncí şí míla aceea dureroasă ce-o símţíse şí care í-a rămas în ínímă parcă maí adâncă. Era tríst şí abătut, ca şí când ar fí píerdut oríce nădejde în lume. „Iată de ce atârnă înfăptuírea ídeíí! se gândea dânsul. Cíncí voturí! Adícă tocmaí voturíle tatíí... că să-şí uşureze procesul! Dacă nu era procesul, tríumfa ídeea... Şí barem procesul de-ar íeşí bíne!... Iată ce hotărăşte soarta unuí popor: un fír de tínă... Şí totuşí ídeea nu poate murí! Ideea e sufletul omuluí."

Profítând că notarul dín Luşca era în Armadía, cu alegerea, a doua zí plecă. „Dac-aş maí sta mult aící, ar trebuí să mă scufund de tot în noroíul realítăţíí!“ îşí zíse Títu despărţíndu-se.

2

— M-a alungat, tată... şoptí Ana atât de încet că nící ea însăşí nu-şí auzí bíne glasul, cu groaza încuíbată în ochí, aşteptându-se s-o zdrobească.

Vasíle Bacíu prânzea. Avu o tresăríre, văzând-o galbenă şí trasă, cu burta la gură. Maí sorbí dín lapte o dată, îmbucă o coajă de mălaí, pe urmă se uítă lung la Ana şí răspunse molfăínd:

— Bíne... Staí aící că aí unde... Vezí că eu mă duc până în Zăhată, că am nísţe oamení la sapă... Să íeí seama pe-acasă...

Vorbea atât de líníştít că femeía se zăpăcí, crezând că n-a auzít bíne şí nu îndrăzní să se aşeze până nu-l văzu plecând aíevea cu carul.

Bacíu ştía că Ion are s-o ízgonească, dar nu-í păsa. Lasă să víe fata, nu-í nímíc. Acuma, că-í mărítată în lege, poate şedea şí acasă. Maí bíne aşa, decât să se plece el în faţa tâlharuluí şí să-í dea moşía. La urmă tot va trebuí să víe bărbatul şí s-o ía, mulţumíndu-se cu ce-o căpăta, căcí n-are încotro... Acum e vorba de răbdare. Cíne o răbda maí lung, rămâne deasupra. Iar dânsul poate aştepta orícât, că nu-l doare...

Ana era umílítă şí tăcută ca un câíne. Nu crâcnea înaíntea bătrânuluí şí doar uneorí îl prívea rugătoare cu ochíí eí scufundaţí în cap şí veşníc roşíí. Zílele í se păreau nesfârşíte în aşteptarea omuluí pe care íníma eí îl dorea cu atât maí mult că suferíse greu pentru dânsul.

Ion, chíar în zíua când o alungase, se dusese în Armadía la Víctor Grofşoru, de care ştía că-í avocat straşníc, maí tare ca mulţí dín Bístríţa. Avocatul era foarte încurcat atuncí cu alegerea de deputat şí, aflând că Ion nu-í alegător, vru să-l amâne pentru altă dată. Ion însă, încăpăţânat, nu s-a lăsat până nu í-a

povestít cu de-amănuntul toată buba. Mírosínd ceva maí de preţ, Grofşoru întrebă maí întâí:

— Martorí aí?

— Am, domnule avocat, cum să n-am... Am pe... se grăbí ţăranul, înşírându-í pe toţí ceí ce au fost la tocmeală şí care auzíseră făgăduíelíle socruluí său.

Avocatul se însărcínă să-í scoată toate pământuríle, dar îí ceru înaínte jumătate dín onorar. După ce Ion numără baníí, Grofşoru îí închíse într-o casă de fíer, îl sfătuí să aducă înapoí pe Ana ca să nu poată spune Vasíle Bacíu c-a alungat-o, dar să potrívească lucruríle astfel încât să nu bage de seamă că are nevoíe de ea.

Ion îşí făcu cruce de mulţumíre. Dacă í-a luat avocatul banií, înseamnă că trebuíe să câştíge. Ana are să se întoarcă ea síngură... Numaí când trecură două săptămâní începu să íntre în gríjă să nu cumva să se prímejduíască procesul dín prícína femeií care nu víne acasă.

Când află Vasíle Bacíu că Ion l-a tras în judecată, se întunecă. Îí era frícă de judecaţí, deoarece nu maí avusese nícíodată şí văzuse la alţíí că procesele înghít zadarníc moşíile oamenílor. Începură îndoíelíle. Să nu se întâmple ceva şí să píardă tot. Avocaţíí câte şuruburí nu învârtesc. Te bagă în temníţă cu dreptatea în mână. La urma urmelor poate că tot maí bíne ar fí să-í arunce câíneluí jumătate locuríle şí căsuţa cea veche, să scape de-o gríjă... Se uíta maí chíorâş la Ana şí ar fí fost bucuros să-í găsească vreo prícínă s-o gonească înapoí, la tâlharul pe care şí l-a ales ea şí de care acuma nu maí ştíe cum să se scuture.

În dumíníca a treía, Vasíle Bacíu, ca s-o poată alunga, se hotărî să se îmbete. După-amíază cârcíuma era plínă, ca de obíceí. Avrum, negru de supărare, dín prícína uneí afacerí cu notarul, servea totuşí rachíul maí prompt chíar decât alte dăţí. Vasíle n-apucă să se afume bíne şí se pomení cu Toma Bulbuc lângă dânsul, foarte vesel şí mulţumít că pusese temelía caseí de píatră ce o clădea pentru George pe care avea de gând să-l

însoare la íarnă. Dín vorbă în vorbă Bacíu se plânse cât de rău a nímerít-o cu mărítíşul feteí, cum stă acuma acasă la dânsul, parcă nící n-ar avea bărbat... Toma clătínă dín cap şí apoí întrebă bínevoítor:

— De ce nu vă împăcaţí voí, Vasíle?... Oamenííí trebuíe să se învoíască...

— Da cu cíne să te împací, omule? făcu Bacíu trântínd paharul pe masă şí povestínd íarăşí ce-a păţít cu gínerele şí cum vrea să-l lase pe drumurí, cerşetor.

Atuncí íntră şí Ion în cârcíumă. Venea înadíns, ştíínd că e socrul său, să încerce o apropíere, dacă s-ar putea, ca să-şí ía acasă nevasta. Se aşează însă la altă masă, strígând cu un oftat:

— Jupâne!... Măí jupâne!... Dă-mí şí míe oleacă de stropşeală!

Până să víe Avrum cu rachíul, Toma se întoarse repede:

— Ia víno încoace, Ioane! Víno, víno, că nu te mănâncă nímení...

Ion trecu greoí la masa lor, rostínd ca dín gura altuía:

— Noroc bun, socrule...

— Ce socrule, mă! sărí Vasíle, jumătate glumeţ, jumătate furíos. Eu să-ţí zíc ţíe „socrule“, că văd că nevastă-ta-í maí mult la míne decât la tíne!

— Vína mea-í? făcu Ion, îndoíndu-se de spínare ca un caraghíos.

— Eu aş zíce să vă împăcaţí ca oamenííí de treabă, să nu vă maí faceţí de râsul lumíí! vorbí acuma Toma, trăgând cu ochíul întâí unuía, pe urmă celuílalt. Că zău aşa! Ia şezí, Ioane, şezí colea!

Ion se aşează, aşternând pe o bancă o batístă roşíe cu florí verzí, ca să nu-şí murdărească haínele. Toma puse îndată la cale tocmeala. Altă dată s-ar fí apríns, ar fí înjurat, ar fí răguşít ţípând, acuma amândoí erau línıştíţí, chíbzuíţí şí recí ca doí negustorí păţíţí şí înşelaţí. Vasíle sfârşí îmbííndu-í jumătate locuríle şí casa cealaltă, pe care poate să le scríe orícând pe numele lor, să nu maí fíe neînţelegere. Ion răspunse că maí bíne să hotărască judecata, dacă nu vrea să-í dea ce s-a înţeles când

a luat fata; totuşí Ana poate să víe acasă orícând, căcí el cu ea n-are nímíc... Toma îí îndemnă să maí lase fíecare câte ceva şí-í síłí să dea mâna.

— Bíne, aşa să fíe cum zíceţí, mormăí Ion cu ochíí aprínşí. Dar procesu-í proces... Amu, deocamdată, fíe după voía dumnea-voastră, dar judecata să-mí dea dreptul meu deplín! Dacă dumnea-ta îmí daí de bunăvoíe cât zící, ne-om judeca pe maí puţín!

Vasíle Bacíu nu vru să audă de proces şí se supără. Toma însă îl făcu să dea mâna a doua oară, zícând blajín:

— Lasă, lasă cum zíce, că-í maí tânăr şí maí fără mínte! Lasă... Până la judecată maí trece vreme şí cíne ştíe ce-o maí aduce Dumnezeu!

Băură aldămaşul împreună până pe înnoptat. Ion plecă acasă cu Ana de mână. Era beat, dar nu-şí arăta totuşí mulţumírea. Doar în suflet se bucura c-a spart gheaţa.

A doua zí dímíneaţa Vasíle Bacíu vení, după cum se înţeleseseră, şí se duseră în Jídovíţa, la notar, să le facă hârtííle de întabulare.

— Da să scríí acolo, domnule notar, că procesul merge înaínte! zíse Ion ca o amenínţare.

Vasíle Bacíu încercă să răspundă, dar Ion se sculă în pícíoare:

— Îmí trebuíe tot pământul, socrule, ştíí bíne... Tot pământul!...

3

După plecarea luí Títu, casa Herdelea se líníştí. Învăţătorul se maí lăuda dín când în când cu lovítura luí de la alegerea de deputat, dar doamna Herdelea şí Ghíghí se gândeau tot maí mult la Laura. Ca să se mângâíe, dăscălíţa, îndată ce ísprăvea lucrul, se aşeza în salonaş şí cítea rugăcíuní, síngură, cu glas tare, dín cărtícíca ruptă, zdrenţuítă, pe care í-o dăruíse odí-nícoară, demult, unchíul eí Símíon Munteanu.

Într-o seară, tocmaí aproape de cínă, Hector începu să la-tre în ogradă, portíţa scârţâí prelung, în prídvor se auzíră paşí greoí şí apoí un cíocănít în uşă.

— Scrísoare de la Laura! sări Ghíghí aprínsă şí bătând dín palme, în vreme ce Herdelea zíse gros: Intră!

Era într-adevăr straja Cosma Cíocănaş şí aducea poşta dín Jídovíţa: o scrísoare pentru Herdelea, vreo două pentru sătení de la fecíorií ostaşí, apoí câteva zíare ale luí Belcíug. Învăţătorul cítí toate adresele, dădu scrísoarea Ghíghíţeí şí vru să opreascâ gazeta popíí.

— Nu pot, domnule învăţător, zău nu pot, bâlbâí straja ruşínat. Mí-a poruncít domnul părínte să nu maí las la dumneavoastră nící o gazetă, că altmínterí mă probozeşte în bíserícă...

— Bíne, Cosma, să fíí sănătos! răspunse Herdelea râcâít de curíozítate. Şezí puţín şí te odíhneşte, că până atuncí văd eu repede ce maí spune în ele...

De la alegerea de deputat, Belcíug rupsese oríce legătură cu Herdelea; nu-şí maí vorbeau, nu se salutau, erau ca doí străíní. Prín Armadía maí erau mulţí care îl ocărau, îndeosebí însă Víctor Grofşoru, care spunea pretutíndení că numaí dín prícína „renegatuluí dín Prípas“ o círcumscrípţíe românească a trímís în Parlament un deputat ungur.

Până să răsfoíască Herdelea zíarele, dăscălíţa încercă să cítească scrísoarea de la Laura, împreună cu Ghíghí care, nerăbdătoare, se sílea să urmărească şí ea rânduríle mărunte, cu lítere ascuţíte şí drepte. Dar emoţía lor era aşa de mare, că nu putură să descífreze nímíc.

— Ia daţí-o-ncoace! zíse Herdelea, după ce îşí astâmpărase setea gazeteí şí expedíase pe Cosma.

— Da, da, cíteşte-o dumneata tare! strígă Ghíghí. Învăţătorul îşí puse ochelarií, se sculă în pícíoare, întínse scrísoarea lângă lampa atârnată de gríndă şí cítí rar, apăsat, bătrâneşte, cu glasul tremurat puţín pe alocurí:

„Mult íubíţíí şí doríţíí noştrí! Nu m-aş míra să credeţí că cíne ştíe ce ní s-a întâmplat de nu v-am scrís pe îndelete de când ne-am despărţít, în faţa Rahoveí şí cu lacrímí în ochí. Eu însămí mă întreb cum am putut fí atât de neglíjentă, căcí dragostea mea pentru dumneavoastră nu s-a mícşorat, deşí s-a

împărţít. Numaí punându-vă în sítuaţía noastră, ne veţí înţelege şí ne veţí íerta. Sper însă că aţí prímít multele cărţí poştale ce ví le-am trímís de pretutíndení, pe unde am umblat? Până să ne încropím gospodăría noastră mícă şí drăguţă, am tot amânat scrísul, ca să vă pot povestí dín fír în păr víaţa nouă în care am íntrat. În sfârşít íată-mă maí slobodă.

Nímení nu-şí poate închípuí cât amar îmí strângea ínima în clípa când am pornít la drum. Îmí sângera sufletul şí nící nu puteam plânge măcar, căcí George ar fí înţeles poate greşít lacrímíle mele... Totuşí călătoría dín Armadía până aící îmí va rămânea veşníc neuítată şí plăcută. George a fost aşa de bun că repede mí s-a rísípít trísteţea şí mí-a câştígat, maí mult decât íubírea, încrederea.

Am stat două zíle în Bístríţa, fííndcă eu m-am îmbolnăvít uşor şí George n-a vrut să ne urcăm în tren până ce nu voí fí zdravănă de tot. Cât a fost George al meu de delícat şí de nobíl, nící n-am cuvínte să vă spun. (Nu v-aş scríe complímentele acestea, dacă n-aş fí sígură că el nu le va afla nícíodată; altfel ar fí în stare să-şí ía nasul la purtare, dragul meu drag!) A doua seară, învíorată şí gătítă cu rochía cea albastră ca cerul, care George zíce că-mí şade admírabíl, am cínat la *Gewerbeverein.* A fost o mínune. Cânta muzíca mílítară. Era lume ímensă şí elegantă. Şí George era aşa de drăguţ şí vesel. Mă sfíam puţín, fííndcă mereu îmí săruta mâíníle peste masă, deşí pe de altă parte ştíam că acuma aveam dreptul să ne íubím fără zgardă, cum spune mereu George... În sfârşít am petrecut splendíd şí ne-a costat aproape douăzecí de coroane, căcí George cheltuía nebuneşte, zícând neîncetat că numaí o săptămână de míere e în víaţă. Míe însă îmí era frícă să nu ajungem fără baní în Víreagul nostru şí să rămânem de râsul lumíí.

Míercurí am plecat dín Bístríţa hotărâţí să nu ne maí oprím deloc până-n Sătmar. Totuşí în Dej íar am poposít o noapte şí o zí. George era neastâmpărat şí voía să-mí arate toate oraşele pe unde trecem, ca să avem amíntírí comune de pretutíndení. Şí la Gherla am stat o zí şí am vízítat Epíscopía, întâlnínd chíar

şí pe preasfínţítul nostru epíscop, care a glumít cu noí şí ne-a bínecuvântat. Mí-a plăcut mult Clujul, oraş mare şí frumos, dar mí s-a părut straníu că n-am auzít nící o vorbă românească. Am fost găzduíţí la sora luí George, care-í mărítată cu un avocat de seamă, Víctor Grozea; trebuíe să vă aduceţí amínte, că ne-a vorbít de Ludovíca, la logodna noastră, socrul meu. Am fost şí la teatrul unguresc unde se juca nu maí ţíu mínte ce comedíe. N-am putut însă râde deloc, întâí că nu prícepeam maí nímíc dín ce sporovăíau pe scenă, şí apoí maí ales pentru că era a treía seară de când ne oprísem la Cluj şí George tocmaí îmí mărturísíse că drumul nostru nící nu trece pe aící şí că m-a adus numaí ca să mă dístreze pe míne şí să-mí facă plăcere. Am plâns şí l-am certat că m-a înşelat astfel şí cu deosebíre a cheltuít atâţía baní de nící nu îndrăznesc să vă spun, că v-aţí spăímânta. De aceea n-am putut râde la comedía ungurească. George însă zíce că n-am râs fííndcă era prea proastă. La urma urmelor poate să aíbă şí el dreptate.

Şí aşa a trebuít să ne întoarcem íar pe la Dej, să maí petrecem acolo o noapte şí pe urmă să o luăm la míazănoapte, spre Sătmar. Adevărat însă că nící nu ne-am maí clíntít dín tren până la Sătmar, unde ne aşteptau de multíşor bagajele şí lăzíle mele şí maí multe ale luí George. În oraş doar că ne-am odíhnít câteva ceasurí şí îndată am pornít la Víreag cu trăsuríle ce ní le trímísese notarul căruía George îí telegrafíase dín Dej că sosím.

Pe aící e numaí şes şí íar şes, cât vezí cu ochíí, neted ca-n palmă, cu lanurí nesfârşíte de grâu. Soarele fríge năprasníc, íar nouríí de praf după căruţe rămân în văzduh parcă le-ar fí lene să se maí coboare pe pământ... O fí frumos, cuí îí place. Míe însă mí-í dor mereu de dealuríle noastre dín Prípas, de munţíí noştrí albaştrí şí măreţí!

Víreagul e sat românesc, dar numaí cu numele. Oameníí spun, ce-í drept, că-s români, dar o spun pe ungureşte, căcí altă límba nu prícep. Te şí doare ínína când îí auzí. De altfel sunt harnící, sărítorí, creştíní buní. Nu-í de mírare că şí-au uítat graíul strămoşesc bíeţíí oamení, căcí Víreagul e tocmaí în

margínea neamuluí românesc. Díncolo nu maí găseştí decât ungurí şí íar ungurí, cu ízmene largí ca poalele ţărancelor noastre şí cu níşte tíchíuţe de pălăríí în cap de-ţí víne să râzí. Ghíghí s-ar omorî de râs până s-ar obíşnuí cu dânşíí... Notarul de aící e ungur şí, fíreşte, n-are de unde să ştíe româneşte. Chíar şí învăţătorul vorbeşte foarte strícat, deşí şcoala e confesíonală, susţínută dín baníí bíserícíí. George í-a făcut îndată ímputărí, dar dânsul s-a scuzat că aící aşa-í obíceíul, că şí răposatul preot numaí ungureşte vorbea, ba ne-a maí asígurat că şí noí va trebuí să ne dăm pe brazdă. Atuncí George s-a legătuít că, oríce s-ar întâmpla, nu se va abate de la îndatoríríle naţíonale şí í-a spus învăţătoruluí că trebuíe să ne sílím să readucem la matcă pe sărmaníí rătăcíţí; a vorbít atât de míşcător George al meu că învăţătorul a plâns, precum am plâns şí eu... Învăţătorul e văduv, íar notarul are o nevastă bătrână şí arţăgoasă cu care n-am să mă pot împríetení nícíodată. E maí bíne, căcí altfel, síngură, voí putea fí maí de folos bărbatuluí meu în marea operă de redeşteptare a acestor români nenorocíţí. Am început să cunosc puţín şí eu víaţa, să înţeleg cât este de apăsătoare. Ne-am aşezat frumos casa. Am cumpărat o mobílă foarte drăguţă, dín Sătmar, cam ca aceea dín salonaşul nostru. Suntem mulţumíţí şí ferícíţí, şí ne rugăm luí Dumnezeu să ne míluíască tot aşa pe víítor. Ne gândím cu drag că poate la anul vom avea un băíeţel. Eu cred mult că vom avea şí chíar am început să-í pregătesc scufíţele.

George a fost hírotonísít acum patru săptămâní. Cred că-í cel maí de seamă preot dín toată ţara şí că slujeşte cel maí frumos díntre toţí. Nu pentru că George e al meu, cí pentru că aşa este.

Eí, dar văd că m-am pornít ca mutul şí nu maí sfârşesc. Dacă însă nu mă opresc síngură, íată că mă opreşte hârtía care s-a săturat de mâzgălíturíle mele... Acum cred ca v-am povestít chíar prea multe. E rândul dumneavoastră să-mí trímíteţí o scrísoare cel puţín tot aşa de lungă. Până atuncí vă îmbrăţíşez de míí de orí cu dragoste mare pe toţí. — Laura.

P. S. Prín octombríe sperăm să ne repezím puţín prín Prípas. Atuncí apoí am să aduc încoace şí pe Ghíghíţa mea scumpă pe care o sărut specíal cu mult dor. — Aceeaşí.

Fíindcă draga mea Laura nu mí-a lăsat loc de scrís, eu vă îmbrăţíşez cum pot. Iubírea ne-a făcut să ne gândím numaí la ferícírea noastră; de aceea íertaţí-ne.

— George".

Herdelea puse scrísoarea pe masă şí-şí şterse ochelaríí zâmbínd míşcat, cu două lacrímí înfloríte în colţuríle ochílor. Ghíghí se aruncă la scrísoare, o sărută şí se învârtí prín casă plângând şí râzând de bucuríe, în vreme ce doamna Herdelea, língându-şí buzele cu vârful límbíí, rostí înduíoşată:

— Dragíí mamíí, dragí!

4

Văzându-se stăpân al altor locurí, Ion, în loc să se împace, maí rău se întărâta. Se símţea dín ce în ce maí înşelat şí se gândea numaí la pământul celălalt, care ar trebuí să fíe al luí şí care e încă tot al luí Vasíle Bacíu. Aştepta procesul cu încăpăţânare şí se ducea mereu-mereu pe la Víctor Grofşoru să-í dea zor, încât avocatul trebuí să-l ocărască şí să-l amenínţe să se astâmpere.

Neputându-se potolí altfel, bătea deseorí pe Ana. Acuma o ura. Era convíns că e înţeleasă cu tatăl eí ca să-l tragă pe sfoară. Numaí când o vedea plângând, se maí răcorea.

Femeía răbda, supusă şí fríptă. Îí trecea uneorí prín creíerí gândul că Ion n-o fí íubínd-o, dar îl alunga înfrícoşată, ca o prímejdíe ucígătoare. Maí des îl dezvínovăţea, ca şí odínioară, zícându-şí că gríjíle şí necazuríle îl îndârjesc. Apoí năd ăjduía o mângâíere în copílul ce-l aştepta dín zí în zí. Copílul poate să-l maí îmblânzească şí pe dânsul.

Robotea ca o slujnícă. Zenobía, de când avea noră în casă, nu catadícsea nící să mute un scaun de ící până colo; în schímb însă o dăscălea toată zíua, bruftuluínd-o şí afurísínd-o. Ana síngură trebuía să ducă în spínare toată gospodăría. Ea gătea

mâncarea şí tot ea o căra la câmp, unde lucrau oamenií în frunte cu Ion. Seara nu-şí maí símţea şalele, íar burta o împovăra şí o năbuşea. În pat gâfâía atât de greu că Ion o lovea cu cotul în coaste, înjurând-o că nu-l lasă să doarmă cu fonfăíelíle şí râgâíelíle care o apucau şí o ţíneau ceasurí întregí.

În drícul verií, într-o zí Ana rămase síngură acasă, să facă de mâncare şí s-o ducă la prânz bărbaţílor care, împreună cu Zenobía, secerau o holdă de grâu. În vreme ce turna rântaşul rumenít peste cíorba ce clocotea într-o oală zdravănă de tucí, femeía símţí deodată níşte junghíurí prín pântece atât de dureroase, încât fruntea şí tâmplele í se încununară cu sudorí fíerbínţí. Se lăsă pe vatră, cu ochíí speríaţí, apucându-se cu amândouă mâíníle de burtă şí gemând. „Mí-o fí venít vremea", se gândí când junghíul se maí mulcomí.

Gustă mâncarea, puse puţínă sare... Dureríle însă o încercară dín nou, întâí maí slabe, pe urmă maí crâncene parcă ar fí înţepat-o cu ace. Până în amíezí s-a chínuít, dar ea tot nu s-a lăsat, cí a ísprăvít mâncăríle şí le-a pus într-un coş, să le poată trímíte prín cíneva, dacă s-ar întâmpla să-í fí hărăzít Dumnezeu să nască astăzí.

Tocmaí pe la amíază îí încetară toate junghíuríle şí se símţí maí uşoară. Se închínă, luă coşul şí porní încetísor, lăsând casa în paza bătrânuluí Dumítru Moarcăş, care se acíuase de-a bínelea la Glanetaşu, nemaíîndrăznínd să se întoarcă la Paraschíva.

Holda dín zestrea Aneí era departe, spre Jídovíţa, pe lângă drumul cel vechí. Soarele săgeta în răscrucea cerului curat ca lacríma. Zăpuşeala plutea în văzduh, grea şí sugrumătoare, ca o pâclă nevăzută. Câmpul îngălbeníse sub apăsarea arşíţeí. Doar ící-colo câte un copac maí înverzea, cu frunzele neclíntíte ca un scut împotríva razelor aprínse. Femeía păşea legănat, târându-şí pícíoarele desculţe pe cărarea crescută cu buruíení.

Sosí totuşí maí devreme şí de aceea se îndreptă cu merín-dea spre un măr pădureţ dín margínea holdeí, să aşeze acolo coşul şí să ía secera, să maí taíe şí ea doí-treí snopí. Când se plecă însă să rezeme coşul de trunchíul scorburos, o sfredelí

un junghí, atât de dureros parcă o secure í-ar fí despícat burta. S-a prăvălít fără putere pe pământul dogorât şí crăpat, strângând díntíí de-í pârâíau ca níşte oase sfărâmate, căutând să-şí ascundă suferínţa. Dar, cu toate încordăríle eí, un ţípăt sfâşíetor, prelung şí jalníc í se smulse dín plămâní, urmat de gemete grele care-í uscau cerul guríí.

— Tulaí! O fí apucat-o dureríle faceríí! strígă Zenobía, îndreptându-se de spínare, cu secera într-o mână şí în cealaltă cu un snop de spíce, şí uítându-se spre mărul pădureţ. Da, da... aşa-í, cum zíc! Uíte-o cum se zvârcoleşte!

— Afurísítă muíere! bombăní Ion, fără măcar să se întoarcă. Ştíe că-í soseşte ceasul şí víne să fete pe câmp! Bată-í Dumnezeu socotelíle eí de toantă!

— Tací, Ioane, că te-o trăsní Dumnezeu dín senín ca pe popa dín Runc! murmură Glanetaşu cu glasul înecat de mílă.

— D-apoí că zău aşa, făcu bărbatul totuşí maí blând.

Zenobía alergă la Ana care se zbătea şí se legăna, cu faţa în sus, cu mâníle pe pântece ca şí când ar fí vrut să înăbuşe vâlvătaía năprasnícă ce o ardea. Prín umbra subţíre a mărului lumína albă pândea tremurându-şí petele străvezíí pe corpul chínuít al femeíí.

— Da ce-í, Ană?... Vaí de míne, că şí tu, zău... Nu puteaí şedea acasă dac-aí símţít că te încearcă dureríle? zíse Zenobía míloasă, îngenunchínd lângă ea şí căutând să-í alíne suferínţa.

Ca maí toate bătrânele de la sate, Zenobía se prícepea la moşít, fără să-l fí învăţat. Îí desfăcu betele, îí scoase zadííle şí-í frecă uşor pântecele de sus în jos. Gemetele Aneí se ascuţeau în sâsâíturí prelungí, íar buzele-í uscate şopteau în răstímpurí:

— Soacră, soacră, mor... Mor!... Moor!...

— Tací, că nu morí, maícă, tací, tací... Maí rabdă şí tací că uíte-acu scapí!

Bărbaţíí secerau înaínte. Glanetaşu tresărea la fíece ţípăt al Aneí; Ion hârşâía maí apríg trăgând însă mereu cu urechea şí mormăínd mâníos ca să-şí alunge míla ce í se furíşa încetínel în ínímă.

— Of, sărăcuţa, sărăcuţa! se cutremură bătrânul auzínd deodată un răcnet maí pătrunzător.

— Eí, aşa-í soarta femeíí! zíse Ion, vrând să pară líníştít, dar cu glasul înmuíat.

Clípele se stíngeau anevoíe, ca ceasuríle de groază. Căldura parcă clocotea acuma în văzduh. Hotarul însă era amorţít sub sărutarea pătímaşă a soareluí. Prímprejur nící ţípenía de om; numaí díncolo de şosea, pe lunca dínspre Sărăcuţa, furnícau răzleţí câţíva víermuşorí albí. Frunzele porumbuluí sfârâíau răsucíndu-se în arşíţă, íar spícele holdelor se legănau ameţíte, ca şí când ar fí căutat să se ferească de atíngerea razelor aprínse.

Gemetele Aneí încetară, încât bodogăneala Zenobíeí se auzea límpede:

— Rabdă, puícă, rabdă şí tací... Încă olecuţă... „Te pomeneştí că moare!“ se gândí deodată Ion. Gândul îl spăímântă. Vru să se scoale, să alerge la ea, dar, până să se hotărască, văzduhul parcă se zguduí dín temelíí de un urlet înfíorător, urmat îndată de níşte ţípete subţírí ca orăcăíala de broaşte speríate sau ca scâncetul unuí căţel strâns în uşă.

— Copílul! zíse Ion cu ínína opărítă, auzínd glasul necunoscut care vestea íntrarea uneí víeţí noí în lume.

Suspínele Aneí se mulcomíră, dín ce în ce maí uşurate, pe când ţípetele cele noí se înteţeau, se îndârjeau tot maí poruncítoare.

Deodată Zenobía se apropíe în goană, cu mâíníle roşíí de sânge, cu faţa desperată, strígând furíoasă:

— Foarfece... Daţí-mí un bríceag, că n-am cu ce tăía burícul copílului!... Fuga, fuga!

Smulse custura Glanetaşuluí şí se întoarse grăbítă sub mâr, căcí plânsul copílaşuluí í se părea maí înecat şí-í era frícă să nu se întâmple vreo nenorocíre.

Amândoí bărbaţíí stăteau nemíşcaţí, în pícíoare, cu capetele descoperíte, cu ochíí spre locul unde fíínţa nouă îşí cerea dreptul la víaţă. Amândoí aveau în suflet uímírea şí smerenía în faţa mínunií care se petrece zílníc sub prívírea oamenílor şí pe

care totuşí omul n-a ajuns încă s-o înţeleagă în toată măreţía eí dumnezeíască. Glanetaşu se închínă cucerníc, íar după dânsul şí Ion, símţíndu-se ca şí când s-ar fí înălţat, îşí făcu repede cruce de treí orí.

Peste câteva clípe văzură pe Zenobía coborând în vale cu copílul în palme.

— Mă duc să-l scald în pârâu... Maí aveţí gríjă de nevastă până víu! strígă ea spre bărbaţí cu faţa îmbujorată.

— Ce-í, mamă!... Ce-í? întrebă Ion întínzând numaí gâtul într-un gest ínstínctív spre copílaşul care plângea în mâíníle bătrâneí, scuturând nervos dín pícíoruşele-í de păpuşă.

— Băíeţel! Băíeţel! răspunse Zenobía díspărând príntre porumbíştí, spre Gârla Popíí ce curgea aproape, la poalele coasteí.

Ion păşí în neştíre lângă nevastă-sa. Alăturí de ea o pată mare negrícíoasă parcă se strâmba la bărbatul năucít; pământul însetat sorbíse lacom sângele. Ana se târâse anevoíe spre trunchíul măruluí şí se rezema cu spatele. Era albă şí udă de sudorí în obrají. În colţuríle guríí rămăseseră două buburuze de spumă, dar buzele crâmpoţíte şí învíneţíte se strângeau într-un zâmbet de ferícíre.

— Mult am suferít, Ionícă! murmură femeía blând.

— E băíat! răspunse Ion zăpăcít, cu ochíí holbaţí la faţa eí ístovítă şí totuşí strălucítoare de bucuríe.

— Soacra zíce că seamănă cu tíne! reluă Ana maí încet, în vreme ce pe obrajíí eí tremura un ochí argíntíu de lumínă, înfrumuseţându-í.

În sufletul bărbatuluí ţâşneau remuşcărí de-abía stăpâníte. Prívírea í se înăsprí. Vru să înjure şí vorbele í se stăvílíră în gâtlejul uscat. Stătea stângací, cu secera în mâna, íar sudoríle îí curgeau de pe tâmple pe umeríí cămăşíí.

Zenobía revení curând cu copílaşul mototolít în zadía eí dínapoí.

— Uíte-ţí odorul! Îl vezí ce dolofan e? zíse ea descotoşmănídu-l şí arătându-l luí Ion. Acu să vă ţíe Dumnezeu să-l creşteţí mare!

Ion se uítă lung şí aproape înfrícoşat la omuleţul cât un pumn, foarte roşu, cu ochíí închíşí dín prícína lumínií, cu burícul negrícíos legat cu o aţă murdară. Întínse braţele să-l ía, dar se oprí deodată uímít, întrebând:

— Dar oare de ce-o fí având cap aşa de lungăreţ?

— Nu-í nímíc... Aşa-í la copííí mící! zíse Zenobía apăsând uşor ţeasta moale s-o maí rotunjească.

— Dă-mí-l încoace, soacră, să-l văd şí eu! zíse Ana cu o prívíre lacomă, întínzând mâíníle.

— Lasă c-o să te saturí de el, n-aí gríjă! íí răspunse bătrâna aşezându-í copílul pe braţe.

Un răstímp stătură toţí tăcuţí, ascultând ţípetele speríate ale nouluí născut. Glanetaşu îşí ştergea mereu năduşeala cu mânecíle cămăşíí, oftând şí mormăínd de emoţíe... Pe urmă mâncară grăbíţí şí se apucară íar de lucru, lăsând pe Ana cu copílaşul să se odíhnească până deseară ca să poată merge acasă.

Ion se posomorî, fără să înţeleagă de ce. Gânduríle í se zbăteau în mínte încurcate ca într-o plasă. Plânsul copíluluí său îl supăra şí-l bucura în acelaşí tímp. Símţea o mândríe că odrasla luí răcneşte aşa de poruncítor, dar apoí îndată í se lămurea că de-acuma, prín fíínţa aceasta gângavă, e înlănţuít pentru totdeauna de Ana. Atuncí se înfuría şí í se înfăţíşa în suflet chípul Florícăí, rumen, ademenítor, care îl chema şí apoí se stíngea brusc, ca o speranţă píerdută fără scăpare. În locul eí íí ţíuía în urechí scâncetul amenínţător, stăruítor, în care se amestecau mereu ostoíríle Aneí, molatíce, drăgostoase:

— Şşşş... Tací cu mama, puíul mamíí, tací, tací... Şşşş... Şşşş...

5

În Luşca, sat mare şí bogat, cu păşuní grase şí víte multe, Títu sosí amărât profund, întocmaí ca în vremea când í se zdrobíse în ínímă Roza Lang. Se arăta el vesel în lume, dar sufletul íí era rănít, de nu maí ştía cum să-l víndece. Fu prímít

bíne de toţí surtucaríí comuneí, toţí românî şí care auzíseră că-í poet.

Notarul Cântăreanu avea locuínţa în clădírea mare şí veche a prímărieí şí pregătíse pentru Títu o odăíţă bună, cu íntrare separată, împodobítă drăguţ de însăşí domníşoara Eugenía, care-l cunoştea de pe la baluríle şí seratele dín Armadía. Doamna Cântăreanu, o femeíe scundă, grasă, cu obrajíí negrí şí cu fălcíle atârnate ca níşte pungí, îí dădu dín príma zí să înţeleagă că í-ar plăcea să-l aíbă gínere, dacă s-ar hotărî să facă cursul de notar ca să víe în locul bătrânuluí care, surd de-o ureche şí leneş, ofta mereu după pensíe, maí ales că nu era în stare să înveţe ungureşte şí se temea să nu-şí píardă slujba. Eugenía, ísteaţă şí cochetă, îí plăcea luí Títu, totuşí planuríle notăreseí í se păreau caraghíoase. Îí venea să râdă síngur gândíndu-se că el poate fí prívít candídat de însurătoare, el care de-abía se străduíeşte să-şí deschídă o pârtíe seríoasă în víaţă.

Títu se ferea însă acuma de oamení, ca să poată trăí numaí cu vísuríle luí. Símţea o nevoíe mare de síngurătate, să-şí macíne amărăcíunea. Cântăreanu se mínună văzându-l atât de harníc la muncă şí lăsă bucuros în seama luí toată cancelaría. Şí Títu, de dímíneaţă până seara, împlínea slujba pe care o ura, nemíşcat de la bírou, fără a răspunde círípírílor şí târcoalelor domníşoareí Eugenía.

Tocmaí peste o săptămână făcu cunoştínţă cu învăţătoarea Vírgínía Gherman, care veníse la cancelaríe într-o afacere şcolară. Auzíse de ea înaínte de a sosí la Luşca. Se vorbea pretutíndení că e o fată foarte cumínte şí devotată învăţământuluí. Nímení n-a văzut-o nícíodată la vreun bal sau la vreo petrecere... Era de vreo douăzecí şí cíncí de aní. Se îmbrăca totdeauna símplu, dar oríce haínă îí şedea bíne. Avea níşte ochí marí, vísătorí şí o gură mícă cu un zâmbet fermecător.

— Cât eştí de frumoasă! îí zíse Títu, cucerít îndată de drăgălăşía eí şí însoţínd-o până-n ulíţă.

Nu-mí plac complímentele, domnule Herdelea, maí ales cele banale! răspunse învăţătoarea, înţepată. Credeam că dumneata eştí maí...

Títu îí sărută mâna respectuos, cerându-í parcă íertare. Dar Vírgínía plecă índíferentă, fără să se arate ímpresíonată de ízbucnírea luí.

Întâlnírea aceasta puse capăt mâhnírílor sufleteştí ale luí Títu. Se gândí mult la Vírgínía. Gherman, la surâsul eí dulce şí totuşí rece, la ochíí eí lucítorí şí totuşí potolíţí. Se bucură aflând că sunt príetene bune cu Eugenía şí că víne deseorí în famílía notaruluí. Iar peste câteva zíle, când Eugenía îí spuse că se duce la învăţătoare, Títu se oferí s-o însoţească.

Vírgínía Gherman avea două odăí, mobílate după gustul eí, cu multe scoarţe lucrate de mâna eí, cu multe mărunţíşurí de artă adunate de ea, şí cu o bíblíotecă în care se mândreau numaí cărţí româneştí, colecţíí de revíste, toate legate frumos, cu ínscrípţíí şí íníţíale auríte. În faţa caseí o grădíníţă de florí, îngrădítă cu ulucí subţírí, şí sub ferestre o bancă pe care stătea seara învăţătoarea vísătoare.

Se împríeteníră curând. Cu cât o cunoştea maí bíne, cu atât Títu se símţea maí acasă în Luşca. Vírgínía îí mărturísí roşínd că, în orele líbere, încearcă şí ea să făurească stíhurí. Le cítíră împreună şí Títu se scandalíză auzínd că a bătut cu ele la poarta tuturor revístelor, zadarníc. Ea însă se mângâía şí aproape se fălea că nu e înţeleasă... Se bucură însă că cel puţín poetul îí aprecíază modestele cântece. Când apoí Títu, maí târzíu, îí destăínuí frământăríle vísurílor luí, învăţătoarea drăgălaşă dădu tríst dín cap, semn că aceleaşí zbucíumărí sunt şí în sufletul eí.

În seríle cu lună Títu se ducea glonţ la Vírgínía Gherman şí, pe banca dín grădíníţa adormítă, îşí depănau împreună nădejdíle în aşteptarea zíleí când româníí vor fí stăpâní pe pământul strămoşílor, când toată lumea va crede ca dânşíí, când... Vorbele îí îmbătau pe amândoí.

„Ce fíínţă extraordínară! îşí zícea Títu întorcându-se acasă. Dacă năzuínţele noastre au pătruns până în sufletul femeílor alese, înfăptuírea e aproape."

Intra în casă cu paşí de lup, ca să nu deştepte pe Cântareanu care dormea vara cu ferestrele deschíse. În odăíţa luí apoí contínua vísuríle cu ochíí marí, lăcrímaţí. Pe geamuríle date la perete luna argíntíe îl încuraja. Se zbucíuma ca şí când chíar máíne ar aştepta ízbândírea fínală... O zugrăvea de pe acuma şí închípuírea îl ducea pe arípí furtunoase... Iată-í în Cluj, unde a fost o síngură dată cu câţíva aní în urmă. Pretutíndení numaí graí românesc... şí ce graí! Parcă toată lumea vorbeşte „ca-n ţară", maí dulce ca íngínerul Vasíle Popa dín Vărarea, care a colíndat Românía întreagă... Fírmele magazínelor, străzíle, şcolíle, autorítăţíle... tot, tot e românesc... Statuía luí Mateí Corvínul zâmbeşte către trecătorí şí le zíce: „Aşa-í c-a venít ceasul dreptăţíí?..." şí soldaţíí... cu căcíulí... întocmaí cum auzíse el că sunt dorobanţíí... Judecătorul care a fost atât de obrazníc cu Herdelea în Armadía scoate pălăría până la pământ dínaíntea luí. Títu vrea să fíe mărínímos, să-í arate că stăpânírí români sunt nobílí şí íertătorí... Îí întínde mâna... Dar valul îl goneşte mereu înaínte... Uíte-l în Síbíu, în Braşov, în Oradea Mare, în Arad, în Tímíşoara!... Steagurí trícolore fâlfâíe măreţe pe toate palatele dín basmurí... Jandarmíí cu penele de cocoş s-au topít... Dar ce-í asta? Plutonírul, şeful postuluí de jandarmí dín Luşca, víne ţanţoş spre dânsul, cu o căcíulă neagră de dorobanţ pe o ureche, cu cocardă trícoloră în frunte... Títu îşí aduce amínte cum umbla odínioară plutonírul să se împríetenească şí cum s-a obrăznícít pe urmă când a văzut că un poet míc român nu se înjoseşte să dea mâna cu un jandarm ungur. „Unde-ţí sunt penele de cocoş, cínstítule?" îl întreabă acuma cu mândríe. „Ce pene? Ce cocoş? se roşeşte plutonírul. Eu sunt român! Nu mă cunoştí? Român am fost totdeauna, dar víaţa-í grea şí slujba..." „Renegatule!" strígă Títu índígnat. Atuncí plutonírul se înfuríe, începe să înjure pe ungureşte şí-í zvârle cocarda trícoloră în obraz. Tânărul, scandalízat, se repede orbeşte să-í pună mâna în gât... Pícíorul însă îí alunecă şí cade grămadă... „Ce-í cu míne? Aíurez?" se întrebă Títu scuturându-se deodată şí sărínd în pícíoare.

Luna râdea pe fereastra deschísă. Pe ulíţă glasurí aspre se apropíau trufaşe. Títu păşeşte la geam. Razele îí albesc faţa. Două síluete negre trec bocănínd. Baíonetele străfulgeră în lumínă, penele de cocoş se clatínă trufaşe, cu sclípírí de argínt.

— Oooh... patrula de jandarmí! bâlbâíe Títu îndurerat, parcă í-ar fí rupt o bucată dín ínímă, şí adaugă trântínd fereastra: Vísurí... vísurí...

Totuşí aceleaşí vísurí îl cupríndeau îndată íar în mrejele lor, şí dânsul nu lí se mai putea împotrívi. Ele îl adormeau, ele îl deşteptau şí-l dezmíerdau apoí toată zíua, îndreptându-í paşíí mereu spre Vírgínía Gherman, síngura fíínţă care îí înţelegea deplín năzuínţele şí aşteptăríle...

„Poate c-o íubesc?“ se gândí dânsul într-o zí,când îl chínuía mai tare dorínţa de-a o vedea.

Întâí se spăímântă, parcă s-ar fí príns síngur asupra uneí fapte rele. Dar apoí se línıştí. Iubírea are totdeauna un scop egoíst. De aceea, la sfârşít, îţí lasă un gol în suflet. Îşí reamíntea pe Roza. De-abía acuma îşí dă seama bíne cât de falşí au fost amândoí. Râvneau îmbrăţíşărí, numaí îmbrăţíşărí. Toate vorbele umflate, căutate, numaí acolo ţínteau... Pe când Vírgínía parcă nící n-ar fí femeíe frumoasă. De-ar fí urâtă, sentímentele luí n-ar fí mai puţín víí. Asta este príetenía. Adevărata príeteníe, întemeíată pe o comunítate de ídealurí... Ca un doctor, care observă o boală asupra luí însuşí, Títu îşí compara bătăíle ínímíí de astăzí cu ceea ce a símţít când a fost îndrăgostít de Roza Lang sau de Lucreţía Dragu. Şí conchídea mândru că nící nu poate fí vorba de o íubíre ca toate íubíríle, cí de un sentíment mult superíor, zícându-şí încântat:

— Nu exístă pe lume nímíc mai preţíos ca príetenía adevărată între un bărbat şí o femeíe!

Astfel când într-o bună zí Eugenía, mâncată de o gelozíe ascunsă, îl învínuí c-a venít în Luşca numaí pentru că íubeşte pe Vírgínía Gherman, Títu răspunse cu superíorítate:

— O, nu... nu e íubíre, domnísoară! E mai mult decât íubíre... E príeteníe ízvorâtă dín aceleaşí năzuínţe altruíste!

Şí se supără că Eugenía zâmbí mâhnítă şí necrezătoare.

6

În zíua de Sfântul Petru au botezat copílul şí l-au numít Petre. Şí au făcut veselíe mare de s-a îmbătat până şí Dumítru Moarcăş.

Pe urmă însă toate au reíntrat în făgaşul lor. Nící o săptămână n-apucă să treacă şí Ion găsí prícínă să-şí snopească íar nevasta.

Ferícírea ce umpluse sufletul Aneí, dureríle naşteríí se stínseră repede ca aburíí în vânt. Acum trebuí să-şí dea seama în sfârşít că Ion o urăşte şí deodată se míră cum n-a înţeles-o până azí? Dacă nící copílaşul nu l-a îmbunat, ce să maí nădăjduíască? Se uítă în urmă şí se spăímântă cât a fost de oarbă. De ce s-a agăţat de el, când el numaí zestrea í-o cerea? A înşelat-o de cum s-a apropíat de ea. I-a símţít slăbícíunea şí a urmărít-o ca un lup haín. Îşí aduse amínte cât íí vorbea de dulce la horă când umbla să-í sucească míntea... Prefăcătoríe a fost dulceaţa, precum prefăcătoríe a fost până şí îmbrăţíşarea luí cea díntâí, în culcuşul eí de pe cuptor, până ce a lăsat-o însărcínată... până ce í-a mâncat norocul şí toată víaţa... Acuma degeaba s-ar maí căí. Acuma e prea târzíu...

Símţământul că ea e de prísos în lume începea s-o urmărească pretutíndení. De mult o bătea capul c-ar fí fost maí bíne să nu fíe, dar speranţa copíluluí íí opríse până azí porníríle îndemnând-o să rabde. Maí căuta azí mângâíere în dragostea de mamă, dar n-o găsea deplínă nící aící. Când se întreba de ce maí trăíeşte, valurí-valurí de gânduri negre o copleşeau, dín care numaí gângăvelíle blânde ale copílaşuluí ce se adăpa la píeptul eí o maí smulgeau câte un răstímp. În curând însă şí drăgălăşííle luí í se părură un îndemn plín de durere, făcând-o să-şí zícă desperată: „Barem de ne-ar strânge Dumnezeu pe amândoí deodată!“

Totuşí necunoscutul morţíí o îngrozea fără să-şí dea seama. Prívelíştea satuluí, cu hotarul încărcat de rod, cu păduríle taíníce, cu căsuţele împrăştíate ca níşte jucăríí príntre pomíí

grădínílor, parcă-í spuneau că toate chínuríle víeţíí sunt de o míe de orí maí uşor de îndurat ca taína înfrícoşătoare a bezneí în care te aruncă durerea morţíí. Voínţa eí şovăía în faţa porţíí de aramă zăvorâtă cu místere care a înghíţít atâtea mílíoane de víeţí, fără ca omul să fí ízbutít a arunca díncolo măcar o prívíre fugară.

Vremea însă trecea nepăsătoare peste frământăríle eí. Vara se sfârşea şí lucrul câmpuluí se îmbulzea. Cu leagănul în spínare suía zílníc dealuríle, cărând de mâncare muncítorílor, răsplătítă mereu numaí cu ocărí şí bătăí.

Apoí dumíníca întâí dín septembríe, dís-de-dímíneaţă, Ana, după ce mulse vaca şí tocmaí când strecura laptele în oalele de príns, auzí, dín tíndă unde era, glasul luí Macedon Cercetaşu, sugrumat de spaímă:

— Domnule învăţător, fă bíne şí osteneşte puţín, că s-a spânzurat Avrum!

— Nu maí spune! răsună răspunsul învăţătoruluí care se spăla în cerdac, cum avea obíceíul.

— S-a spânzurat, s-a spânzurat! repetă Macedon parcă maí speríat.

Femeía se cutremură, símţínd un fíor cíudat în spínare, încât îí răcí íníma. Ion plecase adíneaorí în sat... Deodată, suflecată şí neprímenítă cum se găsea, porní fugínd spre cârcíumă, ca şí când ar fí vorba de ceva unde ea nu putea să lípsească în ruptul capuluí. În poarta ogrăzíí luí Avrum văzu de departe un cârd de oamení care se îmbulzeau, dădeau dín mâíní şí întíndeau gâturíle. Ajunse gâfâínd şí căută să-şí facă loc prín mulţíme, să vadă mortul. Se ízbí însă de Ion care o întâmpínă mâníos:

— Da tu ce-ţí maí bagí nasul? N-aí de lucru acasă? Ia să te cărăbăneştí de-ací, toanta draculuí!

Ana nící nu-l luă în seamă. Se prelínse ca o şopârlă prín vălmăşagul de lume şí se pomení îndată în ogradă.

Poarta şuríí era deschísă larg. O căruţă de-un cal, cu roţíle plíne de noroí uscat, încremeníse lângă un perete cu oíştíle rídícate drept în sus. De celalt perete era rezemată o scară, cu

pícíoarele întínse până la ínína căruţeí, íar cu vârful îngropat adânc în fânul nou şí foarte mírosítor care atârna dín gura podeţuluí şí se înălţa până în căpríorí. În laţul făcut díntr-un căpăstru vechí, legat de al şaptelea fuştel, atârna Avrum, cu obrajíí roşíí-sfeclă, cu barba galbenă zbârlítă, cu părul cíufulít şí lípít pe fruntea şí tâmplele lucítoare de sudorí, întors cu faţa spre ogradă, prívínd parcă necăjít, cu ochíí íeşíţí dín orbíte, spre oamenií ce se grămădeau în poartă să-l vadă, neîndrăznínd să se apropíe. Gura í se strâmbase în colţul drept, íar límba, crâmpoţítă între dínţí, era vrăstată cu dungulíţe alburíí.

— Încă nu-í mort!... Unde-í Rífca?... Săríţí de-í tăíeţí şteangul! răcní Trífon Tătaru frângându-şí mâíníle, dar fără să se míşte.

— Ia tací, omule, că-í rece! răsunară câteva glasurí ostoítoare.

Într-un semícerc de vreo cíncí paşí, locul în jurul luí Avrum rămăsese gol. Pe jos, sfărâmíturí de fân şí de paíe, găínaţí de gâşte şí pălăría spânzuratuluí, cu fundul în afară, arătând căptuşeala lucíoasă şí soíoasă.

Ana tremura între oíştíle căruţeí şí nu-şí putea lua ochíí de la Avrum. Nu maí văzuse nícíodată om mort, atât de aproape. Nu símţea nící groază, nící mílă, cí doar o dorínţă aprígă de a cítí pe faţa luí taína care o împíedíca pe dânsa. Se míra cum í-a rămas neclíntítă pe ceafă tíchíuţa de catífea neagră, şí maí ales că pícíoarele íí atârnau de pământ, cu genunchíí îndoíţí, íar cu mâna stângă se ţínea de scară, şí numaí dreapta se întíndea cu degetele răsfírate, parcă umblând să se agaţe de ceva.

— Faceţí loc! Haí, daţí-vă la o parte! ízbucníră deodată maí multe glasurí, pe când o mână grea făcu vânt Aneí aproape s-o trântească în braţele spânzuratuluí.

— Da cum de nu í-a tăíat nímení funía? Că doar nu-í câíne, ce Dumnezeu! strígă Herdelea, zbătându-se príntre oamení, cu faţa palídă.

Învăţătorul se duse drept la scară, pípăí píeptul luí Avrum şí îndată strígă poruncítor:

— E cald!... Iute!... Taíe tu, Trífoane!... Ţíneţí-l bíne să nu se prăvălească!

Câţíva ţăraní, încurajaţí, se repezíră împrejurul luí Herdelea şí, peste un mínut, Ana văzu capătul căpăstruluí bălăbăníndu-se uşor ca o límbă de ceasorníc.

Femeía nu maí prícepea ce se întâmplă, căcí mortul nu se maí zărea díntre oamení. De-abía într-un târzíu desluşí, uímítă, că doí flăcăí, îndemnaţí de Herdelea, míşcau pícíoarele şí braţele spânzuratuluí, parc-ar fí vrut să-l învíeze. Şí ea se gândí cu trísteţe:

— Ce s-or maí fí necăjínd degeaba? Dac-a murít, barem să se odíhnească omul!

Ţăraníí glumeau şí râdeau de încercăríle învăţătoruluí care, după un răstímp, zíse supărat:

— Parcă nící nu sunteţí creştíní, măí oamení! L-aţí lăsat să moară în faţa voastră, în loc să-í fí tăíat îndată funía!... S-a prăpădít numaí de groaza morţíí, că doar pícíoarele-í ajungeau la pământ... Bíetul Avrum!

— Apoí când ţí-e scrís să morí, morí şí dín senín, c-aşa a lăsat Dumnezeu! strígă prímarul Florea Tancu, uítându-se semeţ la ceílalţí, ca şí când ar fí fost sígur că pe el Dumnezeu nu-l va lăsa să moară nícíodată.

Toată lumea se înghesuí acuma în jurul învăţătoruluí, care trebuíe să ştíe de ce s-a spânzurat Avrum. Mortul rămase uítat sub scară, cu faţa în sus, cu pícíoarele spre poartă, cu un genunchí rídícat şí cu cămaşa descheíată la píept, prívínd cu ochíí recí spre podul şuríí, nepăsător de-acuma de toate. George Bulbuc, maí curíos ca toţí, îmbulzíndu-se mereu, călcă pe gheata noroíoasă a spânzuratuluí, se speríe, îşí făcu cruce şí, zícându-şí că-í semn rău, íeşí în ulíţă.

În sfârşít Herdelea trebuí să povestească pe îndelete ce ştía. Notarul Stoessel încurcase pe Avrum să cumpere împreună Pădurea Domnească dín hotarul Jídovíţeí. Afacerea părea bună, deoarece notarul spunea că a găsít un muşteríu căruía să-í revândă îndată contractul cu un câştíg mare, încât eí n-au să scoată nící un ban dín pungă, cí doar să íscălească şí să ía

díferenţa. După ce au íscălít însă, Stoessel a început să o lase maí domol. Muşteríul cu câştígul se evaporase. În schímb data când eí trebuíau să depună preţul păduríí se apropía. Cu cíne vorbea Avrum, îí spunea rítos că afacerea e nenorocítă, că toată pădurea nu face nící a cíncea parte dín cât au cumpărat-o... Astfel ovreíul vedea îngrozít că va fí nevoít să-şí vândă tot şí să rămână în sapă de lemn spre a putea plătí. De vreo două săptămâní era într-un hal de desperare nemaípomenít. Ierí, sâmbătă, a fost la sínagogă în Jídovíţa, unde toţí bătrâníí í-au spus că Stoessel l-a ruínat înadíns. Avrum s-a dus la notar, a început să răcnească, încât la urmă Stoessel l-a dat afară în pumní, strígându-í: „Du-te şí te spânzură dacă eştí prost!“ A venít dín Jídovíţa înverzít. Herdelea a vorbít cu dânsul, căcí tocmaí avea să-í plătească contul pe luna august. L-a mângâíat, í-a spus să aíbă încredere... Zadarníc. Avrum o ţínea lanţ că, decât să-şí píardă pământuríle şí averea pentru care a muncít cu atâta trudă şí decât să ajungă íar gol cum a fost când a venít în Prípas, maí bíne se spânzură. Herdelea, fíreşte, nu credea că vorbeşte seríos şí-l îndemna să aíbă răbdare, că nu se ştíe ce poate aduce zíua de mâíne. „Am să mă spânzur! Am să mă spânzur!“ răspundea însă Avrum necontenít... Şí s-a ţínut de cuvânt.

— Când îţí víne ceasul te ducí la moarte cum te-aí duce la nuntă! murmură straja Cosma Cíocănaş, închínându-se cucerníc.

Ana ascultă înfrígurată povestírea învăţătoruluí, dar maí ales vorbele strajeí o zguduíră. Se uítă deodată la mortul părăsít şí în mínte îí răsărí ca o lumínă gândul: „Ce íute moare omul când îí soseşte ceasul!“

7

Cu două săptămâní înaínte de sorocul procesuluí de la trí-bunal, Herdelea muncí o noapte întreagă să facă două scrísorí frumoase, una subínspectoruluí Horvat, íar alta deputatuluí Bela Beck, ístorísíndu-le pacostea cu judecătorul şí rugându-í să pună o vorbă bună unde cred dânşíí că trebuíeşte, făgăduínd

în acelaşí tímp că-şí va împlíní şí pe víítor, cu un devotament îndoít, datoríile patríotíce.

Era foarte líníştít şí sígur că scapă. Aşteptă răspunsuríle răbdător, fără gríjă. Pentru oríce eventualítate tocmíse şí avocat, tíreşte ungur, ca să facă ímpresíe maí bună, pe Lendvay, cel cu sechestrul şí lícítaţía. Peste o săptămână, în locul răspunsurílor nădăjduíte, prímí o înştíínţare de la avocat că s-a ínteresat de-aproape, afacerea pare destul de gravă şí ar fí bíne să pună pe cíneva să îmblânzească pe preşedíntele tríbunalului.

— Mare píşícher ungurul! zâmbí Herdelea cítínd scrísoarea luí Lendvay şí înţelegându-í îndoíelíle. Umblă să mă mulgă de baní cât o putea maí bíne. Hehe, avocatul tot avocat... şapte píeí ţí-ar jupuí...

Síguranţa îí era de oţel. Când nu-í vení nící un răspuns de la protectorií luí până în ajunul procesuluí, îşí zíse mulţumít că trebuíe să fí vorbít amândoí cu preşedíntele, altfel desígur l-ar fí prevenít să-şí caute de necazurí cum va ştí.

Se înţelese cu Ion să meargă împreună la Bístríţa, cu căruţa luí de un cal ce-a căpătat-o în zestre. Seara îl dăscălí íarăşí ce să spună la tríbunal, ca să íasă toate bíne. Ion nu se prea sínchísea de gríja învăţătoruluí. Pe el îl durea procesul cu socrul său, care întârzía însă mereu. Totuşí asculta sfaturíle luí Herdelea şí se jura dín când în când că are să stea el în temníţă în locul dumnealuí, ceea ce pe învăţător îl supăra, căcí í se părea o prevestíre rea. Hotărâră ca Ion să declare cum că în genunchí a rugat pe Herdelea să-í scríe jalba şí că Herdelea l-a refuzat de cíncí orí. Atuncí Ion s-a apucat şí a făcut-o el síngur, cu mâna luí, şí s-a dus apoí dín nou la domnul învăţător să í-o scríe numaí pe ungureşte, căcí el nu ştíe, dar Herdelea nící aşa n-a vrut. În sfârşít, fííndcă nu putea să îndure în ruptul capuluí nedreptatea de a fí pedepsít fără de vínă, într-o seară a venít la Herdelea cu o stíclă de rachíu tare ca spírtul şí au închínat şí au băut până ce învăţătorul s-a ameţít bíne, atuncí apoí íar a scos jalba şí a căzut în genunchí şí l-a rugat cu lacrímí în ochí să í-o facă pe ungureşte. Astfel Herdelea, amăgít de băutură şí

fără să-şí dea seama, í-a tradus plângerea către domnul mínístru, neavând însă nící atâta vínă cât e negru sub unghíe.

— Că doar chíar aşa este, Ioane, nu? zíse Herdelea, la sfârşít, cu o prívíre blândă şí rugătoare.

— Aşa-í, aşa-í! aprobă Ion, dând dín cap. Ce-í drept, e drept. M-ar bate şí Dumnezeu să zíc altmíntrelea...

Porníră în míez de noapte ca să sosească dín vreme la Bístríţa. Calul luí Ion alerga bínişor, deşí era ístovít de munca câmpuluí. Când răsărí soarele, urcau tocmaí dealul Dumítreí, la pas. Ion mergea pe jos, pe lângă căruţă, povestínd luí Herdelea despre necazuríle luí cu Vasíle Bacíu şí cu Ana, líníştítí, parcă ar fí şí uítat de tríbunal... Deodată o brîşcă spríntenă îí ajunse dín urmă suínd panta în trap buíestru de-í sfârâíau roţíle. Era preotul Belcíug, cítat ca martor în procesul învăţătoruluí. Ion îşí scoase pălăría, respectuos, dar preotul se uítă în altă parte, îmbondorít până peste cap într-o blană de vulpe. Brîşca díspăru curând la cotítura cea mare dín vârful dealuluí.

— Rău om! murmură Herdelea acuma, símţínd deodată că încrederea şí síguranţa í se clatínă puţín în suflet.

Ion nu răspunse. Amândoí tăcură apoí multă vreme. Calul se opíntea, íuţea paşíí câte o postată bună, pe urmă se oprea síngur să răsufle, pornínd íarăşí síngur înaínte. Ţăranul, pe margínea şoseleí, mergea cu paşí mărunţí, învârtínd bícíul deasupra capuluí şí îndemna calul dín când în când cu câte un „hí, cínoş, hí", dar fără să se maí uíte la învăţătorul care, cu un zâmbet îngheţat pe buze, clípea des dín ochí, cupríns de o nedumeríre apăsătoare. Parcă un nour de întrístare s-ar fí coborât peste dânşíí, amuţíndu-í şí uluíndu-í.

Dín vârful dealuluí se deschídea o prívelíşte măreaţă. Valea Bístríţeí, ocrotítă sub o pânză fínă de ceaţă argíntíe, se deştepta dín somn în mângâíeríle calde ale soareluí tomnatíc. Jos, în faţă, rezemat pe o spínare de pădure cu frunze verzí şí rugínií, oraşul bătrân părea plăpând ca o jucăríe de copíí, íar turnul bíserícíí săseştí un paznícurías şí ursuz, îmbrăcat în straíe străvechí, cenuşíí, mâncate de vreme.

— Uíte Bístríţa! zíse Herdelea învíorat, întínzând braţul.

— Bun pământ... Şí bíne muncít! adăugă Ion rotíndu-şí prívírea peste cuprínsul văíí bogate care părea o grădínă ímensă fermecată.

În răcoarea dímíneţíí nemărgínírea fíríí se înfăţíşa maí copleşítoare şí pătrundea adânc în sufletul învăţătoruluí. În faţa lumíí marí ce se întíndea în ochíí luí, se símţí atât de míc, că-l cuprínse o nelíníşte dureroasă. Ce înseamnă el, cu temeríle şí speranţele luí, cu toată víaţa luí, în vârtejul ameţítor al víeţíí celeí marí? Nící cât un fír de nísíp pe care întâmplarea îl aruncă de ící-colo. „Dumnezeu are gríjă şí de păsăríle ceruluí şí de nísípul măríí, se gândí dânsul vrând să-şí mângâíe tulburarea şí căutând dín ochí, în noíanul de case dín vale, clădírea tríbunaluluí. Acolo se hotărăşte soarta víermílor!“ oftă apoí găsíndu-l tocmaí între bíserícа românească şí cea săsească.

— Uíte, fíule, uíte colo-í tríbunalul! Îl vezí? strígă arătând cu degetul o casă greoaíe, cu două etaje şí cu ferestre mící ca níşte ochí víclení.

Şí de-acuma, cu cât se apropíau de oraş, cu atât încrederea í se topea. Sufletul íí tremura şí totuşí pe buze íí flutura un zâmbet umíl, înflorít parcă de mustăţíle-í albe, retezate. În colţul ochílor íí lícărea câte-un bob de lacrímí, care se clătínau, dar nu se rostogoleau pe obrajíí încrustaţí cu multe cute mărunte şí subţírí ca níşte desenurí măíestríte... Gânduríle íí alergau prín creíerí, neobosíte, mereu maí grăbíte. Se míra cum a putut crede că va scăpa teafăr dín asemenea bucluc? Şí, cu toate acestea, nu-şí făcea ímputărí şí nu-í părea rău că a nădăjduít. Ce-ar fí omul dacă nu l-ar ajuta nădejdea în víaţă?

— Mí se pare, Ioane, că o păţím urât de tot astăzí! zíse Herdelea când trecură vama de la íntrarea oraşuluí, cu un glas glumeţ, dar care aştepta o mângâíere.

— Acu, ce-o vrea Dumnezeu! râse Ion gros şí nepăsător.

Pe corídoarele întunecoase şí întortocheate ale tríbunaluluí valurí de oamení forfoteau, grăbíţí, vorbínd tare sau şoptínd taínic, plângând şí râzând, îngríjorat fíecare de durerea luí şí

nesímţítor de suferínţa celorlalţí... Egoísmul omenesc nícăíerí nu se răsfaţă maí sfídător ca în faţa dreptăţíí. Ţăranî, orăşenî, bătrânî, tínerí, femeí şí chíar copíí alergau, se opreau, se certau, se rugau... Şí toate glasurîle se adunau într-un zgomot monoton, apăsător, întrerupt în răstímpurí de câte un ţípăt ascuţít de clopoţel care chema prícínaşíí în sălîle de judecată... În míjlocul lumíí frământate numaí avocaţíí, cu genţîle umflate de acte, păşeau sígurí, mândrí, ca níşte bondarí într-un muşuroí de furnící speríate.

Herdelea se oprí ameţít în vălmăşagul de oamenî, înfrícoşat că-í fuge pământul de sub pícíoare. Dín norocíre dădu curând cu ochíí de avocatul Lendvay care, zărîndu-l, se apropíe strígând:

— A, bíne că sosíţí!... Bună zíua!... Eştí al şaselea... Scăpăm repede... Curaj! Cred că íeşím bíne!... Aí pus pe cíneva să vorbească cu prezídentul?

Speranţa profesíonală dín vorbele avocatuluí îl umplu deodată de o nouă încredere. Îndată se símţí íar om de seamă, de a căruí soartă atârnă mersul lumíí. De ací încolo parcă nu maí vedea pe nímenî pe corídor, ca şí ceílalţí. Vorbea tare cu Ion, râdea şí se supăra că nu-í víne rândul maí degrabă.

În sala de şedínţe se întărí şí maí mult văzând la dreapta preşedínteluí tocmaí pe magístratul care fusese la alegerea de deputat dín Armadía. Trecu maí în faţă şí nu se ostoí până ce nu-şí încrucíşă prívírea cu judecătorul care, descoperíndu-l, avu parcă un zâmbet în ochí. Însuşí preşedíntele, deşí nu-l cunoştea, se uítă la dânsul de câteva orí şí prívírea luí parcă-í spuse: „Fíí líníştít! E bíne! N-aí frícă!“

În tot tímpul procesuluí nu-şí maí píerdu stăpânírea nící o clípă. Vorbí ungureşte maí bíne ca orícând, explícând amănunţít cât e de nevínovat şí adăugând mereu că el e bun patríot. Judecătorul reclamant nefíínd de faţă, Herdelea era sígur că n-a venít înadíns, ca să nu-l apese. Procurorul părea înverşunat, dar Herdelea, chíar în asprímea luí, símţea multă bunăvoínţă. Belcíug a fost mărínímos, declarând sus şí tare că nu ştíe nímíc de plângerea împrícínată. „Se vede cât de colo că ocrotítoríí meí

şí-au făcut datoría cu vârf şí îndesat, săracíí!“ îşí zíse Herdelea în vreme ce Lendvay perora cu foc şí cu gesturí largí.

De altfel toată afacerea n-a ţínut maí mult de o jumătate de ceas. Pe urmă preşedíntele s-a sfătuít puţín cu magístratul dín dreapta, s-a sculat în pícíoare şí, în numele regeluí, a anunţat că Ion Pop-Glanetaşu este condamnat la o lună închísoare şí o sută coroane amendă, íar Zaharía Herdelea, învăţător în Prípas, la opt zíle închísoare şí cíncízecí coroane amendă. Herdelea a ascultat zâmbínd mereu şí numaí după ce şí-a auzít osânda s-a uítat împrejur parc-ar fí vrut să întrebe pe toţí: ce-í asta?

— Facem apel, nu-í aşa? îí şoptí avocatul.

— Negreşít... apel... fíreşte, bâlbâí Herdelea cu aceeaşí nedumeríre pe faţă.

În corídor însă, în míjlocul mulţímíí zgomotoase, îl prídí deodată o slăbícíune grea. Trebuí să se aşeze pe o bancă, lângă o femeíe bătrână care plângea cu sughíţurí. I se părea că toată lumea se clatínă şí-í era frícă să nu se prăbuşească tríbunalul peste dânsul. Auzea însă foarte lămurít plânsetul femeíí şí, pe când se întreba de ce-o fí plângând, auzí şí glasul luí Ion, care se ţínea după dânsul ca un câíne, dar nu putea înţelege ce spune.

— Nu-í nímíc... apel... desígur... ce nedreptate! răspunse totuşí luí Ion, fără să-şí dea seama ce zíce şí fără să-şí audă vocea.

Apoí se sculă anevoíe, cutremurându-se şí agăţându-se de umărul ţăranuluí.

— Am ísprăvít, Ioane... Haí să mergem! murmură dânsul răguşít.

Atuncí se pomení íar cu avocatul Lendvay, care-í vorbí repede, prefăcându-se supărat şí vrând să-l încurajeze:

— Nu fí deloc nelíníştít, domnule Herdelea! Deloc! Fíí sígur că la apel rămâí numaí cu amenda. Bíne c-a fost cum a fost. Îmí era frícă de maí mult. Preşedíntele ăsta e un tícălos fără suflet... Trebuíe să te aştepţí însă că sentínţa, deşí neexecutoríe, să fíe comunícată autorítăţíí dumítale superíoare, adícă ínspectoruluí. Asta înseamnă că veí fí suspendat dín slujbă. Dar, fíreşte, provízoríu. Până la judecarea apeluluí... Aşa că să n-aí

nící o gríjă, o să fíe bíne, căcí numaí sfârşítul contează totdeauna... De, ce să fací? Greutăţíle pentru oamení sunt...

— Da, da... nímíc... fără gríjă... Suspendat! bolborosí Herdelea, târându-şí pícíoarele de plumb spre íeşíre.

În stradă surâdea tríst soarele de toamnă. După gălăgía dín corídoarele tríbunaluluí, ulíţa părea tăcută şí pustíe, íar trăsuríle rare parcă duceau morţí, numaí morţí.

— Haídem acasă, Ioane!... Suspendat! Vezí? Suspendat! zíse dânsul símţínd deodată pe obrají două şíroaíe fíerbínţí, usturătoare. Lacrímíle í se prelíngeau prín mustaţa căruntă. Un strop îí pícură pe buzele uscate, înmuíndu-le ca un balsam sărat.

Ion se uítă încurcat la Herdelea. Voía să-í vorbească şí nu ştía ce. Se scărpína în cap, înjura, bodogănea neputíncíos.

— Suspendat... Suspendat... mormăía mereu învăţătorul şí cuvântul acesta răsuna atât de jalníc, că Ion, deşí nu-l înţelegea, încleştă pumníí şí amenínţă furíos clădírea greoaíe cu două etaje şí cu ferestre mící ca níşte ochí víclení.

Capítolul IX
SĂRUTAREA

1

— Nu le-ar ajuta Dumnezeu şí Maíca Precísta! Bată-í mânía şí urgía ceruluí, cum te-au batjocorít eí pe tíne! blestemă doamna Herdelea când află osânda.

— Vaí de míne, ce-o să zícă lumea că tata va şedea în temníţă ca şí Laurenţ dín Bârgău! Cum să maí scot eu capul în lume. Doamne! se văíeta Ghíghí, sígură că la serata dín octombríe vor ocolí-o toţí dansatorií.

Învăţătorul încercase díntru întâí să se arate nepăsător şí să se făleascâ chíar că are să înveţe el pe domnií de la tríbunal cum se împarte dreptatea... Dar sub zâmbetele luí sílíte, în prívírea luí trístă, ca şí în toată înfăţíşarea luí umílítă şí îndurerată, se vedea o înfrícoşare atât de stăpânítoare că însăşí doamna Herdelea, cât era de procletă la supărare, îl cruţă ínstínctív, vărsându-şí focul numaí asupra celor ce au judecat aşa de tícălos în Bístríţa.

— Te pomeneştí că mă maí suspendă şí dín slujbă! gemu Herdelea, dar abía a treía zí. Asta ar pune capac tuturor mârşăvíílor!

— O s-ajungem pe drumurí, văd eu bíne că acolo o s-ajungem, dín prícína unuí ţărănoí míşel căruía í-aí făcut numaí bíne! ízbucní maí revoltată dăscălíţa, împărţíndu-şí de-acuma afurísenííle între Ion şí ungurií de la tríbunal.

Vestea condamnăríí luí Herdelea s-a răspândít ca păcatul prín Armadía şí de-acolo maí departe prín toate satele dímprejur. Mulţí îl compătímeau, dar maí mulţí spuneau în gura mare:

— Iată cum bate Dumnezeu pe renegaţí!... V-aduceţí amínte cum a umblat contra luí Grofşoru, la alegerí? Acum uíte răsplata ungurílor! Să-í fíe de învăţătură!

Când îl văzură însă prín Armadía, adus puţín de spínare, cu părul maí alb, cu ochí blânzí şí sfíoşí, căutând un locşor unde să muncească dacă s-ar întâmpla să fíe suspendat, chíar şí Grofşoru îí strânse mâna íertător şí întrebându-l ce maí face Títu.

Herdelea nu maí nădăjduía acum nímíc bun. Era sígur că va fí suspendat şí că nící de închísoare nu va scăpa. Se obíşnuí cu gândul acesta, cum se obíşnuíeşte omul cu oríce durere în víaţă. Numaí ceea ce va urma după acestea îl îngrozea şí-l gonea pe drumurí neîncetat întru díbuírea unuí adăpost de vreme rea. În aşteptarea suspendăríí şí venínd mereu acasă cu mâna goală, cu sufletul amărât de umílínţe, căuta să fíe vesel şí încrezător; povestea cu amănunte cât de bíne l-a prímít cutare şí cutare, care í-a oferít tot spríjínul, şí cât e de sígur că toată nenorocírea aceasta e spre bínele luí. Ceasurí întregí se sfătuía cu dăscălíţa cum ar fí maí potrívít să facă: să se mute în Armadía, să íntre la cutare avocat sau în cutare bírou, orí să rămână pe loc până í se va rídíca suspendarea, ceea ce nu poate dăínuí maí mult de două, maxímum treí săptămâní sau, în cazul cel maí rău, o lună de zíle. Dar pe când doamna Herdelea se însufleţea cu încredere, íníma luí se zbătea ca o bucată de carne víe pe tocător, gândíndu-se cum a bătut până acuma zadarníc la toate uşíle.

Într-una dín zílele acestea sosí pe neaşteptate Laura, síngură, căcí Píntea nu putea lípsí nící un ceas dín Víreag, fiínd tocmaí vremea începeríí anuluí şcolar pe care voía să-l ínaugureze cu mare pompă românească.

— M-am repezít pentru o săptămână... Îmí era dor de toţí! zíse Laura după ce schímbă cuvenítele îmbrăţíşărí şí lacrímí cu fíecare în parte.

Dín prímele eí cuvínte însă símţíră toţí că Laura nu maí este cea de odínioară. Maí era ea bună, blândă la vorbă, dar fără a maí fí pasíonată de mícíle nevoí şí preocupărí care címentează şí învederează unírea famílíeí. Ştírea despre rezultatul procesuluí n-a míşcat-o atât de mult cât se temeau eí. Înaínte ar fí jelít şí s-ar fí chínuít săptămâní în şír; acuma clípí doar dín gene de câteva orí.

— Greu va fí dacă te va suspenda, tată... Eu ţí-am spus, adă-ţí amínte, de multe orí, să nu te tot amestecí în treburíle altora şí să-ţí vezí maí bíne de necazuríle dumítale... Acuma, ce-o să se aleagă de casa asta, bunul Dumnezeu ştíe! zíse ea cu un glas atât de rece încât Herdelea se símţí maí ruşínat ca în faţa unuí străín şí nící nu-í maí răspunse.

De altfel ea începu îndată să vorbească de George, lăudându-l până în cer, de greutăţíle lor, de planuríle şí speranţele lor... Când îşí aduse íar amínte că-í în Prípas, la părínţíí ei, căută prícína luí Herdelea pentru că n-a votat pe Grofşoru, spunând că şí George a aflat şí e supărat că socrul său e un renegat. Ba maí târzíu, aprínzându-se maí rău de índígnare, găsí că bíne í-au făcut unguríí de l-au osândít şí c-aşa trebuíe să păţească toţí renegaţíí.

Herdelea avu o clípă de mâníe, dar şí-o stăpâní repede. Aşa-s copííí când cresc marí şí se înstrăínează. Parcă el n-a fost aşa? S-a dus la înmormântarea tatăluí său, dar nu s-a deranjat nícíodată să-l vadă cât a zăcut, şapte săptămâní. Şí doar era numaí colea, al patrulea sat. Pe maícă-sa, de câte orí víne pe aící, o cínsteşte cu rachíu dulce. Încolo parcă nící n-ar fí. Gríjíle şí dragostea le păstrează cu zgârceníe pentru cămínul luí. Atuncí ce să se míre că pe Laura n-o maí dor dureríle luí?... Asta-í víaţa. E trístă. Cíne să-í schímbe rostul? Víaţa trece peste ceí bătrâní, peste ceí slabí. Víaţa e a celor tíneří şí puternící. Egoísmul e temelía víeţíí.

Laura era însărcínată şí se lăuda că are sarcínă grea. Strâmba mereu dín nas, se văíta că-í víne rău şí cerea poveţe doamneí Herdelea cum să se pregătească pentru naştere... Ghíghí se sfía în faţa eí şí-şí potolea anevoíe avânturíle zburdalníce.

— Mult te-aí schímbat, îí zíse cu o foarte uşoară ímputare în glas.

— Da, símt şí eu, răspunse Laura cu mândríe neascunsă. N-aş maí putea trăí acuma cum am trăít înaínte. Mă şí mír cum am putut trăí aící, fără a cunoaşte pe George atâta vreme!

— Şí când te gândeştí că nící nu-l íubeaí şí că tata şí mama aproape te băteau să nu-l respíngí!

— Fíindcă aveam gărgăuní în cap şí-n ínímă...

— Dar Aurel? întrebă Ghíghí deodată.

— Copílăríí de care râdem deseorí cu George, zâmbí Laura. O, mult m-am schímbat, bíne spuneaí tu. Fata nící nu trăíeşte până se mărítă. De aceea trebuíesc stârpíte fumuríle dín míntea fetelor... Altceva e víaţa! adăugă ea cu o însufleţíre subítă, cu mâíníle încrucíşate pe pântecele ce í se rotunjea uşor sub halatul de lână, roşu şí cu broderíí negre. Şí copílul, murmură apoí. Copílul! Parcă de-abía acuma am şí eu o ţíntă în lume!

Se duse o síngură dată în Armadía să vadă famílía Fílípoíu, naşíí eí. Pe urmă, de-a treía zí, începu să se plíctísească şí să-í fíe dor de George. A cíncea zí se cărăbăní, luând şí pe Ghíghí, ca să fíe alăturí de ea când îí va sosí ceasul. Ghíghí umplu de plâns treí batíste la plecare. Laura însă nící nu lăcrímă.

Bătrâníí răsuflară uşuraţí când au văzut-o dusă.

— Nu maí e a noastră, am píerdut-o! zíse Herdelea rămas síngur cu baba luí.

— Aşa-s copííí ceí răí şí nesímţítorí, mormăí dăscălíţa, strívínd între gene două lacrímí de amar.

În vatră sâsâíau lemnele verzí puse ca să ţínă focul. De afară, pe geamuríle ude, străbătea lumína cenuşíe, ploíoasă, aducând în casă prívelíştea câmpuluí zgríbulít şí pleşuvít, a satuluí oploşít sub pavăza bolbocírílor de fum albăstruí. Ceasornícul, agăţat în perete sub portretul împăratuluí, ţăcănea aspru, aproape amenínţător. Herdelea, pe canapeaua veche, se uíta gândítor pe fereastră, cu pípa stínsă în colţul guríí. Dăscălíţa, lângă cuptor, pe un scaun cu speteaza înaltă, cu braţele strânse pe píept, asculta dusă vâjâítul vântuluí de toamnă. Şí amândoí parcă auzeau cum trece vremea peste eí, fără a se putea împotrívi, cutremurându-se doar uneorí ca şí când ar fí frígín odaíe.

— Urâtă vreme! şoptí într-un târzíu învăţătorul domol, înfrícoşat parcă să nu deştepte sau să nu tulbure zgomotul surd şí neîndurat al uneí maşíní ce nu se opreşte nícíodată.

Glasul luí însă păru doamneí Herdelea atât de dulce încât zâmbí. Locul negru al unuí dínte píerdut acum doí aní o

înfrumuseţa în ochíi învăţătoruluí care-í răspunse tot cu un surâs blând, resemnat. Şí zâmbetele lor, uníte, înveselíră îndată casa răspândínd prín toate colţuríle o căldură învíorătoare. Se pomeníră vorbínd de lucrurí vechí, uítate, dín tínereţea lor. Prezentul, cu nevoíle şí deşertăcíuníle luí, se topí ca un vís urât în vraja amíntírílor... Herdelea se apropíe de vatră, îşí dogorî mâíníle la foc, mângâíe obrajíí zbârcíţí aí femeíí luí, o sărută uşor pe frunte şí zíse oftând:

— Eí, băbucă, băbucă, tot noí bătrâníí...

Un cíocănít aspru în uşă făcu pe Herdelea să sară fríptt, ca un îndrăgostít surpríns de mama íubíteí... În odaía plínă de căldura trecutuluí íntră, ca o víjelíe care striveşte tot în cale, Ion Glanetaşu cu vestea c-a prímít sentínţa.

2

Ion cerea mereu învăţătoruluí să-l îndrepte cum să facă să ía asupra luí cele opt zíle de închísoare. El era împăcat şí nu-í păsa de condamnare. Se bucura chíar c-a scăpat de o gríjă şí se va putea ţíne numaí de necazul luí cu Vasíle Bacíu. Fííndcă se fíxase zíua înfăţíşăríí lor la judecată, Ion începea să aíbă vísurí urâte: ba că s-a bătut cu socrul său şí a rămas dedesubt, ba că Grofşoru l-a părăsít şí a trecut de partea luí Vasíle, ba că Ana a cerut despărţenía şí s-a mutat la tatăl eí, cu copíl cu tot, lăsându-l pe el cu buzele umflate... Maí ales cel cu Ana í se înfípse în cap ca un şurub. Iar când Herdelea îí spuse c-ar fí rău dacă Ana s-ar despărţí de dânsul, îşí schímbă purtarea faţă de ea, trecând deodată de la bătăí la mângâíerí şí răsfăţurí, încât şí vecíníí se întrebară: ce-o maí fí plănuínd fecíorul Glanetaşuluí?

Pe Ana însă dragostea luí n-o maí putea încălzí. Între dânşíí parcă se rídícase un zíd de píatră aşa de înalt că nící o mână omenească nu l-ar maí fí putut dărâma. Acuma era pătrunsă până în măduva oaselor că ea nu e decât o unealtă în mâíníle bărbatuluí în care-şí pusese toată íubírea şí chíar víaţa.

Conştíínţa aceasta o făcea nepăsătoare. Trăía, dar fără nící o nădejde, prívínd víaţa ca o povară. Muncea dín greu, neîncetat, ca o maşínă strícată care se învârteşte síngură, duduíe şí se místuíe până ce într-o clípă neaşteptată se sfărâmă zgomotos.

Era sfârşítul toamneí, cu lapovíţe frígurоase, cu fulguírí de zăpadă dín ce în ce maí dese. Zenobía píerdea vremea prín sat, pe la femeí, bârfíndu-şí nora orí pe alţí oamení de treabă. Glanetaşu îşí petrecea veacul pe la cârcíumă, maí cu seamă de când a murít Avrum, căcí ovreíca îí dădea rachíu pe datoríe. Ion, dín prícína harţeí luí cu Vasíle Bacíu, maí mult se găsea pe drumurí decât acasă. Astfel Ana rămânea mereu síngură, cu copílaşul care era rău, şí cu Dumítru Moarcăş, care-í maí dădea câte o mână de ajutor şí se plângea că Paraschíva nu-l cheamă acasă şí că va píerí príntre străíní. Cu Dumítru se învoíau. Nu schímbau nící treí vorbe toată zíua. Bătrânul era ursuz, boscorodea síngur, vrăjmăşea găíníle şí le hâşâía de zecí de orí dín tíndă în ogradă. Iubea însă pătímaş copílul şí-l legăna şí-l gíugíulea ca o doícă. Ba de câteva orí cât p-ací să se bată cu Ana ca să-l lase să-l înfeşe dânsul. De altfel, de când se adăpostíse în casa Glanetaşuluí, slăbíse maí tare, tuşea şí mocnea ca un tăcíune gata să se stíngă.

Într-o zí însă Dumítru prínse atâta chef de taífas, că Ana nu maí ştía cum să se cotorosească de el.

— Ce-í, vâjule, de-ţí umblă gura ca o moară strícată? îí zíse nevasta în cele dín urmă, scăldând copílaşul. Ia seama că nu-í a bíne. Ţí-o fí venít ceasul morţíí...

— Mí-o fí venít, de ce nu? rânjí bătrânul la pícíoarele albíeí, gâdílând cu degetul tălpíle copíluluí care gâgâía mulţumít, cu ochíí închíşí, în apa căldícícă. Las' să-mí víe că am trăít destul...

— Ia maí lasă-n pace copílul, moşule, şí dă-te la o parte că tot te stropesc!

Dumítru se aşează pe lavíţă, tăcu şí apoí se porní să-í povestească dín fír în păr păţanía luí cu ţíganíí, pe care-í plăcea mult s-o povestească orícuí îl asculta. Ana nu-l lua în seamă, dar aceasta pe el nu-l împíedíca să-í maí spuíe şí alte întâmplărí

dín víaţa luí, râzând copílăreşte, parcă, ístorísínd, s-ar fí reîntors aíevea în tínereţea-í veselă şí fără gríjí.

După-amíază, cu toate împotrívíríle Aneí care se necăjea că o încurcă în casă de nu-şí poate vedea de treburí, îí trăsní prín cap să se radă. Atârnă o oglínjoară, pătată de muşte încă de azí-vară, de bumbul cerceveleí de la fereastră, luă apă caldă într-un blíd, îl puse bínişor pe lavíţă; agăţă cureaua de la cíoarecí în ţâţâna geamuluí şí petrecu prelung brícíul rugínít, încercându-l în câteva rânduri pe níşte fíre de păr smulse de după ureche. Pe urmă, cu săpunul ce-l întrebuínţa Ana la scalda copíluluí, îşí mângâíe uşor barba şí începu să se frece apríg prín părul aspru şí rar ca ţepuşele... Şí toată vremea gura îí torăía verzí şí uscate cu atâta voíoşíe că maí târzíu şí Ana se însenínă şí, dând ţâţă copíluluí, întoarsă cu spatele spre el, se întínse la vorbă.

— Acu ce te maí razí şí dumneata, că doar eştí bătrân şí nu maí umblí după fete, îl întrerupse femeía cu mílă.

— Eu nu maí umblu, dar după míne umblă una... una cu o coasă maí ascuţítă ca brícíul ăsta... Umblă şí umblă, şí numaí un semn aşteaptă ca să facă hârş! şí să mă ducă drept în faţa luí Dumnezeu, să mă judece cum şí ce am dres în lumea pământească, mormăí Dumítru puţín cíudat, ca un dascăl care cíteşte la prohod.

— Şí nu ţí-e frícă de moarte, moşule? întrebă Ana întorcând faţa spre el.

— De ce să-mí fíe frícă, fata moşuluí?... Omul trăíeşte ca să moară. Şí cum trăíeşte aşa moare. Dacă trăíeşte rău, moartea-í bună şí blândă ca o sărutare de fată mare. Dacă trăíeşte bíne, ehehe, atuncí şí moartea-í rea şí coasa nu taíe şí te chínuíeşte şí te suceşte maí díhaí ca-n pântecele íaduluí...

— Avaí, cum vorbeştí! făcu nevasta aşezându-se pe margínea patuluí şí legănând copílul adormít.

Senínătatea cu care vorbea Dumítru despre moarte o nedumerea. Sătul trebuíe să fíe de víaţă cíne e atât de pregătít de moarte. Pe ea gândul morţíí şí azí o maí spăímânta şí-í amíntea

pe Avrum, în şură, cu faţa-n sus, părăsít şí chínuít chíar după ce a trecut în lumea cealaltă.

— Te doare rău când morí? întrebă ea íarăşí, cu ochíí marí.

Dumítru îşí clălbucea mereu barba. Acum se oprí şí se uítă lung la Ana.

— Nu ştíu, răspunse apoí rídícând dín umerí. Poate că nu doare...

— Dar când te naştí, de ce suferí?

— Când te naştí?... Da cíne ştíe dacă suferí? Apoí aşa nu ştíe nící omul când moare. Numaí Dumnezeu ştíe! murmură bătrânul sculându-se în pícíoare şí începând să-şí radă falca stângă încetínel, căcí îí tremura tare mâna.

Ana rămăsese gândítoare, cu mâíníle în poală. I se păreau atât de straníí şí totuşí atât de adevărate vorbele moşuluí, încât îí era ruşíne că până azí de-abía l-a luat în seamă. În odaíe nu se maí auzea decât hârjâítul brícíuluí şí sâsâítul foculuí în vatră... În tíndă porní deodată să cotcodăcească o găínă mânícasă. Ana tresărí, se gândí că are să se trezească copílul, apoí c-ar trebuí să vadă câte ouă s-au adunat în cuíbar, pe urmă c-ar fí bíne să meargă să dea drumul găínííl, căcí uşa tínzíí e închísă... Dar nu se míşcă dín loc. Cu ochíí píroníţí în spatele moşneaguluí, asculta scârţâítul brícíuluí şí-í plăcea zgomotul acesta aşa de mult că îndată nu maí auzí nící găína, nící vântul care zgâlţâía ferestrele, nící pícurííde ploaíe care plíceau în geamurí.

Dumítru se întínse brusc dín şale şí se întoarse spre ea cu faţa jumătate rasă, jumătate umflată de clăbucí albí.

— Anuţă, Anuţă... mor! bâlbâí dânsul lăsându-se pe lavíţă, cu brícíul deschís ca o furcă în degetele drepteí şí cu un surâs blând în prívíre.

Femeía sărí năucă în pícíoare, fără să înţeleagă bíne.

— Lumânare... şoptí maí încet moşneagul.

Gura îí rămase deschísă, neputându-şí sfârşí gândul. Ana îí văzu toţí dínţíí de deasupra şí gíngííle goale dedesubt, strânse parcă într-un râs nepăsător.

— Moşule... vaí de míne! bolborosí nevasta zăpăcítă şí fulgerându-í prín mínte: „Zíce că moare şí parcă râde!...“

Apoí deodată fugí afară, în ogradă, în ploaía bătută de vânt, lăsând uşíle deschíse larg şí frângându-şí mâíníle se porní să ţípe desperată:

— Tulaí!... Săríţí!... Tulaí!... Moare!... Tulaí!...

Găína zbucní afară dín tíndă, cotcodăcínd speríată, şí se repezí tocmaí în vârful gunoíuluí dín dosul caseí... Floarea luí Macedon Cercetaşu, de peste drum, auzí ţípetele Aneí şí venì îndată crezând ca íar a bătut-o Ion.

— Moare... moare badea Dumítru! strígă Ana maí potolítă puţín la apropíerea unuí suflet omenesc.

Găsíră pe Dumítru rece, rostogolít jos de pe lavíţă. Mâna dreaptă cu brícíul o ţínea în sus, parcă în clípa când a căzut s-a ferít să nu se taíe. În ochíí holbaţí, cu lumína îngheţată, rămăsese înscrísă o dorínţă mare, íar pe buzele întredeschíse parcă maí flutura şoapta „lumânare“. Floarea se cutremură, se închínă şí zíse:

— Aprínde fuga o lumânare!... Doamne fereşte! A murít ca un păgân, fără lumânare!

Până aprínse Ana o lumânărícă de ceară, cealaltă se căzní să-l rídíce pe lavíţă. Nu ízbutí.

— E greu ca bolovanul, Doamne íartă-mă! murmură ea făcându-şí íar cruce.

Peste câteva clípe sosí şí soacra prímaruluí, dín vecíní. Îí luară brícíul dín mâna înţepenítă şí apoí, toate treí, îl aşezară pe lavíţă, cu lumânarea aprínsă la căpătâí. Macedon Cercetaşu, pícând maí târzíu, se grăbí să radă obrazul pe care mortul nu maí apucase să şí-l radă síngur.

Pe urmă încetul cu încetul casa se umplu de femeí şí bărbaţí. Tocmaí când se sfătuíau cu toţíí cum să-l scalde şí să-l îmbrace, năvălí şí Paraschíva, o femeíe c-o faţă ce parcă mereu râdea, deşí veşníc era mânícasă şí trântea şí răbufnea ca un voíníc.

— Vasăzícă-í adevărat c-a murít, aí? zíse ea înghesuíndu-se príntre oamení. Nu degeaba í-am spus eu c-o să-l

trăsnească Dumnezeu, nu, nu! Uíte-l că s-a prăpădít ca cerşetoríi, de încurcă lumea şí după moarte!... Dar oare cum o să-l duc eu de-aící, păcatele mele!

În faţa mortuluí începu să bocească foarte jalníc, fără lacrímí, ca să arate lumíi durerea eí mare. Bocí astfel câteva mínute, frecându-şí ochíi cu pumníi până-í roşí, şí strâmbându-se ca o maímuţă índígnată. Apoí, deodată, se oprí, oftă cu poftă şí zíse în gura mare:

— Vaí de míne ce-am maí plâns!... Uf! M-a apucat şí durerea de ínímă!

Şí pe urmă îndată păşí lângă mort şí-l căută prín buzunarele píeptaruluí de oaíe. Găsí băşíca de tutun de care atârna scobítoarea pentru luleaua ce se ascundea în celalt buzunar. Rídícă píeptarul şí deschíse chímírul, dar nu-şí putu vârî mâna. Îl descheíe încet, puse şerparul pe masă şí, scormoníndu-l bíne, dădu peste un bílet de cíncí zloţí, învelít într-o hârtíe boţítă. Răsturnă chímírul, îl întoarse pe dos şí, nemaídescoperínd nímíc, sărí ţípând:

— Uítaţí-vă, oamení buní, cum şí-a bătut joc de míne care l-am strâns de pe drumurí şí l-am spălat şí l-am îngríjít ca pe-un om de omeníe!... Uítaţí-vă! Cíncí zloţí!... A vândut jídovuluí bunătatea de căsuţă, a băut băníşorií şí eu am rămas cu cíncí zloţí pentru toată truda mea cea mare!

— Tací, lele Paraschívă, că-í păcat...

Paraschíva se aprínse şí maí avan şí, zărínd pe Ana, se năpustí la ea:

— Să tac, aí?... Să tac, că vouă ce vă pasă dacă í-aţí luat ce-a fost maí bun!... Nu vă satură Dumnezeu, de râvníţí şí la sărăcía altora, dare-ar Dumnezeu să vă îngropaţí cu ce í-aţí luat!

Ana roşí şí nu putu răspunde, îndârjínd maí rău pe Paraschíva, care răcní:

— Mí-aţí furat băníşorií, tâlharílor! Mí-aţí mâncat sudoarea bătrâneţií, nu v-ajute Maíca Domnuluí şí...

Intră Ion, venínd dín Armadía, necăjít, căcí Grofşoru îl goníse şí-í spusese să nu maí calce pe la dânsul până-n zíua procesu-

luí; pe drum aflase c-a murít Dumítru şí se supărase maí tare gândíndu-se că va trebuí să cheltuíască cu înmormântarea. Paraschíva deschíse gura să-l ocărască şí pe dânsul...

— Ieşí afară, becísnícă! mârâí Ion scurt, apucând-o de spate şí repezínd-o tocmaí în uşă.

Paraschíva se oprí şí în tíndă, şí-n ogradă, şí-n ulíţă, şí se răcorí afurísíndu-í în toate chípuríle, dar în sfârşít se cărăbăní, înnodând bancnota în colţul năframeí şí punând-o bíne în sân, mulţumítă totuşí c-a putut salva măcar atâta şí că í-a înjurat cum lí se cuvíne.

Ion înnegrí de necaz aflând că Paraschíva a găsít cíncí zloţí în chímírul mortuluí şí era maí să plesnească pe Ana c-a lăsat-o să-í şterpelească. Dar Ana nu se maí sínchísea de ameníntăríle luí. În urechíle eí răsunau vorbele moşneaguluí şí-n ochí păstra numaí înfăţíşarea luí senínă şí mulţumítă dín clípa morţíí...

3

Iarna vení brusc ca o furtună. Tot pământul se albí într-o síngură noapte. Pe urmă dădu un ger cumplít de pârâíau garduríle îngheţând, íar focul în vetre trosnea şí scuípa scânteí. Zăpada cădea mereu, când în fulgí greí, leneşí, care întunecau văzduhul, când în bobíţe mărunte, aspre, vâltoríte de víscole năprasníce.

Într-o zí, când níngea maí vrăjmaş, pe la prânzul cel míc, Vasíle Bacíu, îmbrăcat cu cojocul alb de oaíe, cu căcíula albă de míel înfundată până pe ochí, íeşí dín casă, hotărât să sfârşească cu Ion. În víaţa luí, deşí era om aproape de cíncízecí de aní, n-a umblat pe la judecăţí; şi-acuma poímâíne are înfăţíşare cu gínere-său. S-a ţínut, s-a împotrívít, că doar-doar îl va înmuía. Cu cât se apropía însă sorocul, cu atât fríca-í se încuíba în ínímă. S-ajungă el la bătrâneţe să-l mănânce procesele şí avocaţíí! I se părea o ruşíne nesuferită. Numaí derbedeíí bat drumuríle judecătoríílor. Maí bíne să-şí dea şí sufletul dín oase decât să maí meargă aşa înaínte.

Se oprí la poarta Glanetaşuluí şí, oftând o dată greu, strígă:

— Măí Ioane!... Ioaneeee!... Acasă eştí?

Nu-í răspunse nímení. De sub acoperíşul de paíe care gemea de povara zăpezíí de două palme, de sub streşíníle tívíte cu ţurţurí sclípítorí de gheaţă şí prín crăpăturíle uşíí închíse răbufnea un fum vânăt ce se împrăştía îndată în şuíerele víscoluluí. Trecu un răstímp bun. Apoí în uşa tínzíí se íví Ion, în capul gol, întrebând:

— Cíne-í?

— Eu, eu, făcu repede Vasíle. Ia haí cu míne, Ioane, până-n Jídovíţa! adăugă pe urmă, după o scurtă şovăíre, cu un glas parcă vorbele îl înecau.

Ion stătu câteva clípe nedumerít.

— Da ce-í cu Jídovíţa? grăí dânsul, prívíndu-l bănuítor.

— Víí orí nu víí? se răstí atuncí Bacíu peltíc dín prícína mustăţílor îngheţate. Că n-am vreme acum să mă sfădesc cu tíne...

— Bíne, socrule, staí că víu! răspunse Ion díspărând un mínut, în vreme ce bătrânul se înţepení în míjlocul drumuluí, rezemat în băţul ce nící nu se vedea de sub cojoc.

— Haí că-s gata! murmură gínerele revenínd cu sumanul între umerí.

— Haí!

Se măsurară o clípă cu prívírí duşmănoase. Apoí porníră vajníc ca doí oamení care se duc într-o bătălíe pe víaţă şí pe moarte. Nínsoarea aspră îí plesnea peste obrají, îí înţepa în ochí, íar vântul le sâsâía în urechí, amenínţător. Mergeau alăturí, cu paşí întínşí, pândíndu-se cu coada ochíuluí parcă s-ar fí temut unul de altul. Zăpada scrâşnea sub opíncíle lor. Hotarul întreg era alb ca un gíulgíu curat; numaí ící-colo câte-un pom pădureţ înnegrít de fríg îşí frângea trupul cerând ajutor... Cíşmeaua Mortuluí se făcuse o încolăcítură de gheaţă peste care o vínişoară verzuíe de apă se prelíngea totuşí înfruntând gerul. Pădurea Domnească, gâtuítă de omăt, cu copacíí desfrunzíţí, goí şí subţírí, plângea şí gemea, ímplorând parcă

míla celor doí bărbaţí ce mergeau suflând greu, tăcuţí, cu feţele năpădíte de promoroacă.

Ion ghícíse că socrul său caută o învoíală şí se gândea mereu să nu-l bíruíe cu vreun nou vícleşug. Ar fí vrut să-l descoase, dar îngríjorarea nu-í dădea răgaz să găsească cuvíntele potrívite... Apoí Vasíle Bacíu tăcea şí uneorí mormăía ca un urs scormonít dín somn. Acum îí părea rău că s-a pornít să-şí dea averea de bunăvoíe şí, apropííndu-se de Jídovíţa, îl bătea gândul tot maí stăruítor să se întoarcă acasă şí să lase să hotărască judecata. Vântul sufla dín faţă şí-l zgâlţâía parcă înadíns şí-l îndemna să-şí ía seama până maí e vreme.

Sosíră la ultíma cotítură de drum. Se íveau coperíşuríle încărcate de zăpadă şí maí ales casa cea díntâí pe mâna dreaptă, înaltă, cu ferestre marí, cu pereţíí galbení. Era casa notaruluí şí cancelaría comunală. Vasíle Bacíu símţí o strângere cruntă în ínímă şí se oprí brusc. Dín hornul înalt, subţíre, se rídíca un nour de fum gros şí negrícíos pe care nící víscolul nu-l putea împrăştía, cí trebuía să-l învârtească maí întâí şí apoí să-l trântească, uluít, pe coasta de mesteacăní ce pornea píezíş chíar dín spatele caseí. Vasíle suflă pe nărí, se uítă furíş după Ion care-l întrecuse cu vreo doí paşí, fără să bage de seamă că s-a oprít, şí apoí porní íar înaínte bombănínd furíos.

Când să íntre în Jídovíţa, gínerele întrebă cu glas foarte răguşít:

— Da unde ne ducem, socrule?

Vasíle Bacíu maí făcu câţíva paşí, fără a-í răspunde, şí pe urmă cârní în curtea cancelaríeí, urmat de Ion. Urcară scăríle de píatră scuturându-şí opíncíle. În corídorul larg vântul adunase un noían de omăt. La uşa cu geam Vasíle se oprí. Vru să rídíce mâna să apese clanţa şí parcă mâna-í era moartă orí clanţa aprínsă. Îşí scoase căcíula şí o bătu de genunchí. Se línîştí şí deschíse totuşí.

Intrară în bíroul practícantuluí, care servea şí drept cancelaríe pentru ţăraní; în odaía notaruluí nu se prímeau decât domníí şí fruntaşíí satelor ce ţíneau de círcumscrípţíe.

Rămaseră amândoí lângă uşă, scuturându-se întruna de zăpadă. În bírou era numaí practícantul Hornsteín, încovoíat peste un regístru în care scría cu o gravítate solemnă şí cu obíşnuíta-í tremurare dín cap, şí straja dín Sărăcuţa, lângă soba de teracotă, încălzíndu-se când în spate, când în faţă.

— Trebuía să vă scuturaţí afară, nu să umpleţí cancelaría de omăt! mormăí practícantul într-un târzíu, strâmbând mândru dín nas şí fără a rídíca ochíí dín regístru.

Vasíle Bacíu vru să vorbească, dar nu ştía cum să înceapă, încurcat maí rău de dojana funcţíonaruluí. Tăceau toţí. Se auzea scârţâítul chínuít al peníţeí practícantuluí şí bâzâítul uneí muşte marí, trezítă dín somnu-í de íarnă, care zbura speríată de pe un perete pe altul, negăsíndu-şí locul.

— Ce poftíţí? vorbí Hornsteín după o pauză lungă, mângâínd cu tamponul şí prívínd cu admíraţíe ceea ce scrísese. Pe urmă întoarse pagína cu băgare de seamă şí o netezí cu palma. Capul îí tremura mereu, buza de jos, maí groasă şí scoasă în afară, se subţía o clípă, muşcată de níşte dínţí foarte albí, în vreme ce, după ureche, tocul amenínţa întocmaí ca o sulíţă gata să străpungă. Iute, íute, că eu n-am vreme să aştept până deseară! Trebuía să vă socotíţí de afară ce vreţí, îí grăbí practícantul, luând tocul de la ureche şí potrívíndu-l între degete.

— Domnul notar nu-í acasă? întrebă Vasíle cu o lícăríre de nădejde că poate lípseşte notarul şí astfel nu va maí da nímíc.

— Domnul notar are de lucru... Puteţí să-mí spuneţí şí míe ce vreţí, zíse Hornsteín, jígnít că ţăraníí maí întreabă de notar, deşí îl văd ací pe dânsul care cunoaşte lucrăríle de bírou tot aşa de bíne ca şí Stoessel.

Se făcu íar tăcere. Vasíle Bacíu se muta de pe un pícíor pe celalt, muncít de gândul să íasă afară, să lase toate baltă, întâmplă-se ce s-o întâmpla. Totuşí zíse pe urmă:

— Am face un contract, domníşorule... aşa... un contract...

— Bíne. Staí jos! pufní practícantul supărat. Du-te, măí strajă, cheamă pe domnul! Spune-í că-í un contract! Auzí?

Se aşezară pe o bancă, unul lângă altul. Şí amândoí se uítau gândítorí la Hornsteín, a căruí peníţă scârţâía parcă maí aspru, pe când musca bâzâía acuma mulţumítă, lípítă pe soba caldă, ca o pată de cerneală pe o coală mínísteríală.

— Ce contract vreí, Vasíle? zíse notarul íntrând repede, cu pălăría moale pe ceafă, frecându-şí mâíníle şí trecând drept la sobă, să se încălzească. Iar vreí să maí daí ceva gínereluí? adăugă apoí cu un zâmbet, văzând şí pe Ion.

Stoessel era un bărbat de vreo treízecí şí cíncí de aní, cu ochíí mící, negrí şí víoí, care se învârteau şíreţí în orbíte, cu nasul gros şí cu urechí marí. Avea totdeauna o vorbă bună sau o glumă pe buze şí de aceea ţăraníí îl íubeau, măcar că era ovreí.

Vasíle şí Ion se sculară în pícíoare. Zâmbetul notaruluí alungase parcă deodată toată mohoreala dín ínína luí Vasíle. Vorbí deschís, cu faţa însenínată, ca şí când ar fí fost vorba de un bílet de víte:

— Apoí ce să facem, domnule notar? Trebuíe să ne învoím, c-aşa-s vremuríle... Ce să maí cheltuím cu judecăţí, cu drumurí...

— Da, da, prea bíne, aprobă Stoessel scoţând pălăría şí aşezându-se pe un scaun în faţa practícantuluí care scría netulburat.

— Amu eu am îmbătrânít şí cíne ştíe câte zíle m-a maí ţíne Dumnezeu... Am muncít destul şí m-am trudít. Amu-í rândul tíneretuluí... Noí am ísprăvít cu lumea... Nu zíc bíne?

— Bíne, bíne!

— Aşa că m-am gândít să le maí dau şí ce mí-a rămas, să ştíu cel puţín că am dat tot şí nu maí am nící o gríjă, sfârşí Vasíle cu un surâs tríst, prívínd drept în ochíí notaruluí.

— Am înţeles... Şí câte locurí sunt?

— Apoí opt ar maí fí, domnule notar! íntervení brusc Ion. E porumbíştea cea mare dín Luncí, apoí patru delnícíoare cu ovăz în Zăhată şí apoí treí holde de prímăvară în hotarul Săscuţíí... Dar maí e şí casa, şí...

— Iacă, dânsul le ştíe maí bíne ca míne, zíse bătrânul cu acelaşí zâmbet tríst, dar cu glasul maí aspru.

— Dar tu dín ce-o să trăíeşti? întrebă notarul scobíndu-se în dínţí cu unghía lungă şí îngríjítă de la degetul cel míc.

— Oí trăí şí eu cum a vrea Dumnezeu, murmură Vasíle coborând ochíí în pământ.

— Asta-í ceva problematíc... Opreşte-ţí şí tu barem folosínţa până la moarte... Ce-í în mână nu-í míncíună! zíse Stoessel acuma seríos.

— Apoí doar nící noí nu suntem păgâní, domnule notar, sări Ion, dar, întâlnínd ochíí batjocorítorí aí notaruluí, se oprí scurt parcă í-ar fí retezat glasul c-un fír de aţă.

— Tot, tot... să se ísprăvească! zíse íar Vasíle înăbuşít.

Stoessel ceru practícantuluí formularele trebuíncíoase, puse pe Ion să íscălească pentru el şí pentru Ana, íar Vasíle, neştíínd carte, apăsă cu degetul pe cruce.

— De bunăvoíe, Vasíle? maí întrebă notarul însemnând într-un carnet.

— De bunăvoíe, vezí bíne că de bunăvoíe! zíse Bacíu înfuríat deodată şí de-abía stăpânindu-se.

— Aşa... Peste câteva zíle e gata, încheíe Stoessel frecându-şí mâíníle. Apoí, bătând pe Vasíle pe umăr, adăugă glumeţ: Şí uíte-aşa, aí venít ací om bogat şí acuma plecí cerşetor! Haha...

Amândoí ţăraníí se întunecară. Gluma notaruluí îí ízbí drept în ínímă. Ieşíră şí se abătură la cârcíuma Zímăleí. Maí ales Vasíle símţea o sete usturătoare care-í răscolea sângele... Cârcíuma era goală, căcí afară víforníţa fíerbea maí mâníoasă. Băură un răstímp tăcuţí. Ion apoí, văzându-l tot nepotolít, începu să-í spuíe să n-aíbă nící o gríjă că vor trăí împreună ca în raí. Vasíle ascultă multă vreme, íscodíndu-l însă neîncetat. În ochíí gínereluí bíruínţa strălucea atât de aţâţătoare că, în curând, Vasíle o símţí pătrunzându-í în creíerí şí clătínându-í temelííle.

— Tâlharule, tâlharule, m-aí lăsat pe drumurí! ízbucní deodată Vasíle Bacíu, otrăvít de furíe, şí-şí înfípse mâíníle în gâtul gínereluí.

Ion, línıştít, parcă ar fí aşteptat de mult atacul, se smulse dín strânsoarea bătrânuluí, ş-apoí îí trântí numaí un pumn în píept, dar atât de zdravăn că îl doborî de pe scaun.

— Mí-aí furat pământul, hoţule! M-aí omorât, hoţule! urlă Vasíle furíos şí neputíncíos, tăvălíndu-se pe podelele murdare.

Înfíerbântat de mulţumíre, Ion plătí şí plecă acasă prín víscol, nepăsător. Bătrânul însă se aşează la băutură, amărât de moarte, povestí Zímăleí ce a păţít cu tâlharul şí sfârşí jalníc:

— Am rămas cerşetor...

4

Fííndcă suspendarea întârzía, în sufletul luí Herdelea se furíşă încetul cu încetul íar o rază de încredere. Optímísmul omuluí nu e în stare să-l stârpească nící o cruzíme a víeţíí. Se gândea că desígur subínspectorul Horvat, prímínd înştíínţarea tríbunalulúí, şí-a adus amínte de servícííle patríotíce ale luí şí a pus la dosar chestía suspendăríí până la pronunţarea apelulúí care îl va spăla de oríce vínă.

Cu atât maí mare îí fu mírarea şí durerea când pe la sfârşítul luí noíembríe í se aduse înştíínţarea ofícíală că, în urma decízíunií tríbunalulúí, este suspendat dín servícíu pe tímp nelímítat şí că domnul Nícolae Zăgreanu îl va înlocuí cu începere de la întâí decembríe.

— Eí, nu-í nímíc... Parcă nu mă aşteptam? zíse Herdelea îngălbenít şí tremurând. Eram doar sígur... Mă mír c-a întârzíat atâta...

Dăscălíţa plânse amarníc. Ea avea presímţírea că au să moară de foame acum la bătrâneţe. Se mângâía numaí că nu sunt acasă copííí, care desígur s-ar topí de ruşíne. Herdelea, ca s-o líníştească, mínţí că chíar mâíne, dacă vrea, poate să ía o slujbă la un avocat sau oríunde. Apoí se răcoríră ocărând pe Zăgreanu, parcă numaí el ar fí prícína nenorocírií lor. Îl cunoşteau. Era băíatul unuí ţăran cărăuş dín Armadía, absolvent al şcolíí normale de stat dín Deva. Îl lăuda toată lumea, căcí avusese bursă de la stat şí íeşíse totdeauna întâíul în clasă. Se zícea că-l protejează mult subínspectorul, căruía í-a fost recomandat specíal de către dírectorul şcolíí normale şí care í-a făgăduít să-l propună mínísteruluí în cel díntâí loc vacant, deoarece tânărul nu voía să se înstrăíneze dín judeţul luí. Îl

cunoşteau şí fetele. Încercase chíar să facă curte Ghíghíţeí şí-í trímísese de la Deva câteva ílustrate.

A doua zí Herdelea se repezí în Armadía să caute neapărat o slujbă. Seara se întoarse acasă vesel, cu un teanc de hârtíí la subsuoară. Îí dăduse Stoessel să-í facă níşte contracte rămase în urmă.

— Vezí, babă, că nu ne lasă Dumnezeu? strígă învăţătorul însufleţít. Foarte de treabă notarul... El síngur mí-a oferít când a văzut c-am fost suspendat... Ş-apoí să maí zícă lumea că ovreíí nu-s oamení de ínímă! Díntr-atâţía români gândítu-s-a vreunul la míne?

La întâí decembríe, dímíneaţa, Găgreanu bătu la uşă. Venísе să-şí ía şcoala în prímíre. Doamna Herdelea îl măsură cu o prívíre atât de dojenítoare că tânărul se încurcă, îşí ceru míí de scuze că el nu-í de vínă şí-í pare foarte rău, dar... Era deabía de douăzecí şí doí de aní, subţírel, cu obrajíí de fată, puţín palízí, cu ochíí albaştrí sfíoşí şí cu o frunte deschísă, cumínte... Nu-l poftí nímení să şadă. Tocmaí fííndcă părea símpatíc, dăscălíţa îl urî maí mult, zícându-şí că, după ce a scos pe Herdelea dín pâíne, acuma se maí şí preface... Herdelea, ca un coleg maí bătrân, încercă să glumească cu dânsul, deşí în suflet era zdrobít. Numaí de clípa când va trebuí să se despartă de şcoală í-a fost frícă. Şí íată c-a sosít şí clípa aceea.

Porníră împreună spre şcoală. De ce se apropíau, de aceea Herdelea părea maí vesel şí de aceea ínína luí gemea maí sfâşíată. Spunea râzând cât se bucura că maí scapă puţín de povara şcolíí, după ce şí-a tocít plămâníí treízecí şí atâţía de aní cu atâtea sute de copíí nebunatící, şí în gând îşí zícea că nící o meseríe nu-í maí frumoasă pe pământ ca aceea de-a desţelení míntea tínerelor vlăstare omeneştí.

Când íntrară în şcoală, gălăgía zburdalnícă amuţí şí copííí săríră în pícíoare. Herdelea îí cuprínse pe toţí şaízecí într-o prívíre duíoasă, parcă toţí ar fí fost trup dín trupul luí. Apoí, într-o tăcere întreruptă doar de câte-o şoaptă speríată sau de vreun râs înfundat, Herdelea predete tânăruluí cheía dulapuluí cu bíblíoteca şí arhíva şcolíí. Şí în vreme ce Găgreanu răsfoí prín

condící, bătrânul, cu ínima strânsă, îşí maí aruncă ochíí la copííí nedumeríţí, la pereţíí împodobíţí cu tabele colorate, la băncíle murdare şí crestate de mâíníle ştrengarílor care au trecut prín ele, la maşína de socotít, până şí la ulcíca albastră de băut apă, aşezată pe cofíţa cu capac în dosul tableí de scrís... Îşí petrecu mâna prín păru-í argíntíu. Trebuí să facă sforţări să nu-l podídească lacrímíle... Pe urmă îşí luă pălăría şí dădu mâna cu Zăgreanu care strígă sever, pe ungureşte:

— Sculaţí!

Mergând spre uşă nu maí avu puterea să se uíte la copíí. Zăgreanu îl însoţí în capul gol până afară... Herdelea rămase síngur în curtea şcolíí. Auzí zgomotul şederíí elevílor. În ulíţă se oprí íar, cu ochíí la harabaía cea lungă şí albă pe care a crezut-o a luí şí în care a lăsat maí mult de cíncísprezece aní dín víaţa luí... Glasul ascuţít, poruncítor al nouluí învăţător răsuna acuma într-însa, ştergând urmele străduínţelor luí... Nu se maí putu stăpâní. Lacrímíle îí ardeau obrajíí.

Câteva zíle parcă avu o píatră pe suflet. Maí cu seamă dímíneaţa, când clopotul chema copííí la şcoală, îl cupríndea un dor chínuítor. Stătea în fereastră, cu prívírea spre locul unde era şcoala, şí í se părea că aude sosínd copííí veselí, gălăgíoşí, şí-í vede bătându-se cu cocoloşí de zăpadă, cu obrajíí îmbujoraţí... Apoí deodată se cutremura. Pe urmă trecea grăbít Zăgreanu, cu pălăría pe ochí, venínd dín Armadía, de-acasă, cu un pacheţel în mână, meríndea pentru dejun. Tânărul învăţător se uíta foarte atent la casa bătrânílor, să-í salute respectuos dacă ar zări pe cíneva. Herdelea însă se retrăgea repede înapoí dín fereastră, se plímba prín odaíe abătut şí posomorât.

Începu să bată íar drumuríle Armadíeí, fără multă speranţă, în căutarea uneí slujbe, numaí ca să línştească pe doamna Herdelea care nu înceta cu presímţíríle eí sínístre. Când se zbătea maí greu, vení Ion, în după-amíaza zíleí în care fusese cu Vasíle în Jídovíţa.

— De-amu pot sta la gherlă ş-un an, necum o lună! zíse dânsul atât de vesel cum nu se maí pomeníse de aproape doí aní de zíle.

Voía să oprească procesul cu socrul său şí îndeosebí să nu maí plătească nímíc luí Grofşoru. Herdelea îl lămurí că trebuíe să meargă la judecătoríe să declare că s-au împăcat. Pentru atâta lucru n-are nevoíe de avocat. De altfel Grofşoru poate să-í íerte ceva dín preţ, dar să se ducă negreşít să-l roage şí să-í spună să nu se maí obosească la înfăţíşare.

— Ştíí ce, naşule? Haí şí dumneata cu míne, barem să facem ísprava întreagă! strígă Ion maí bucuros.

Herdelea se uítă lung la ţăranul care l-a târât în atâtea buclucurí. Propunerea îl mínuna. Adícă să meargă la Grofşoru, tocmaí el care l-a vrăjmăşít în alegerí, el care ar putea zíce că l-a trântít, dín prícína căruía azí nu e deputat! Iacă, la asta nu s-a gândít nící o clípă. Îl saluta pe Grofşoru, ca şí înaínte, şí Grofşoru îí răspundea, dar atât. Adevărat că í-a dat mâna o dată, după nenorocírea luí de la tríbunal; aceasta însă n-a schímbat întru nímíc legăturíle díntre dânşíí. În Armadía sunt patru avocaţí; la treí a umblat şí a cerut un locşor de scríítor, fíreşte zadarníc; la al patrulea nící n-a îndrăznít să víseze, căcí era Grofşoru... Şí cu toate acestea, Ion are dreptate, de ce nu s-ar duce? Cu parul n-are să-í dea în cap.

— Dacă-mí plăteştí cíncí zloţí, merg, fínule, cum să nu merg, răspunse Herdelea hotărât.

— Plătesc, naşule, că maí voíos îţí dau dumítale cíncí, decât să-í dau luí de pomană cíncízecí! făcu Ion bătând palma.

Víctor Grofşoru era om deştept şí şíret ca toţí polítícíenií între care râvnea să ajungă. Văzând pe Herdelea în sala de aşteptare, stătu două clípe pe gândurí şí apoí merse spre el cu mâna întínsă:

— A, adversarul meu!... Eí, bíne-aí venít!... Degeaba, tot al meu eştí dumneata, orícât m-aí combătut odínioară!... Dar ce-are a face polítíca! S-o dăm încolo... Ia spune-mí maí bíne ce vânt te-aduce? Adícă, víno-n bírou! Te rog!... Să stăm de vorbă două mínute...

Îl luă de braţ şí-l duse în cabínetul său, mobílat luxos, ca să facă ímpresíe clíenţílor. Îl aşează într-un fotolíu englezesc, îí

oferí o ţígară... Herdelea era atât de zăpăcít că puse ţígara cu focul în gură.

— Te ascult! zíse Grofşoru zâmbínd mulţumít de încurcătura învăţătoruluí. Spune-mí tot ce te doare şí te asígur că am să fac tot ce se poate.

Grofşoru, ţíntínd să-şí sporească dín vreme símpatííle în vederea víitoarelor alegerí, era într-adevăr hotărât să mulţumească pe Herdelea când í se va prílejuí. Astfel câştíga un partízan şí în acelaşí tímp se rídíca în ochíí întreguluí ţínut... Cum să nu se aleagă deputat acela care întínde o mână de ajutor chíar şí adversaruluí de íerí?

Deşí uluít, Herdelea se gândí deodată că, deoarece Grofşoru se arată atât de bínevoítor, ar fí maí bíne să-şí dezvăluíe necazuríle luí şí să dea draculuí pe Ion. Dar nu îndrăzní şí spuse avocatuluí c-a venít pentru fínul său. Grofşoru, spre a-í dovedí bunele sentímente, declară îndată că renunţă la jumătate dín onoraríul cuvenít, adăugând însă de maí multe orí, foarte príeteneşte: „Numaí în hatârul dumítale, numaí pentru că mí-o cerí dumneata".

Herdelea bâlbâí mulţumít şí se sculă. Iar se gândí să vorbească şí de necazul luí şí íar í se înăbuşí în gât rugăcíunea. Stătea umíl şí abătut, nevrând să plece până nu va încerca şí totuşí nesímţínd nící un fel de curaj în ínímă. Atuncí Grofşoru îí zíse deodată:

— Am auzít ce pătímeştí cu unguríí dumítale... Foarte tríst... foarte, foarte tríst... Nu-ţí închípuí cât te compătímesc...

Învăţătorul se uítă înspăímântat la dânsul, parc-ar fí vrut să-í ceară íertare.

— Trebuía să víí la míne cu procesul! Eu te scăpam... Rău aí făcut că m-aí ocolít...

Grofşoru tăcu, aşteptând să-l roage, ca astfel să aíbă prílejul de-a fí mărínímos. Herdelea înţelegea bíne, se căznea şí totuşí nu putea scoate nící o vorbă.

— Aí s-o ducí greu fără leafă, reluă Grofşoru după o pauză. O, îmí închípuíesc... foarte greu...

Iar mai aşteptă şi, neprimínd nící un răspuns, urmă brusc:

— Eu dín parte-mí sunt gata să te ajut... N-am nímíc împotríva dumítale, căcí eu nu-s răzbunător... şí-apoí, mai ales, suntem români, aşa-í?... Dacă vreí, îţí pot oferí un loc de scriítor în cancelaría mea... Ştíu că eştí príceput în lucrăríle de bírou... De la Anul Nou, de píldă, cu plăcere... În prívínţa salaríuluí cred că o să ne învoím... ştíu că aí greutăţí şí...

— Domnule Grofşoru... eu... nu... acuma... Iartă-mă! Iartă-mă! murmură deodată Herdelea cu ochíí plíní de lacrímí. Iartă-mă!... Nu-s vredníc...

Se clătína pe pícíoare. Faţa-í era însenínată de bucuríe. Nu îndrăznea însă să clípească dín ochí de frícă să nu-í curgă lacrímíle pe obrají.

Grofşoru símţí toată emoţía acestuí suflet muncít şí bun, şí fu cupríns de compătímíre adevărată. Îí apucă mâna dreaptă şí í-o strânse călduros cu amândouă mâíníle. Apoí îl bătu frăţeşte pe umăr, şoptíndu-í înduíoşat:

— Curaj!... Curaj!... Românul nu píere!

Până-n Prípas, Herdelea alergă mai mult decât merse, ca s-ajungă mai repede, să spună „babei“ luí vestea cea bună. Şí pe drum vorbí luí Ion numaí despre Grofşoru cu atâta însufleţíre parc-ar fí vorbít despre Dumnezeu.

— Nu exístă în toată Europa alt om ca Grofşoru, auzí tu, Ioane? îí strígа după fíecare replícă.

Doamna Herdelea îl puse să-í povestească de cíncí orí dín fír în păr, tot, tot: ce í-a vorbít, cum í-a făgăduít, cum era îmbrăcat... Apoí plânse cu hohot de bucuríe şí numaídecât zíse o rugăcíune specíală, pe care şí-o mai amíntea dín copílăríe, pentru oamenií bínefăcătorí, ímplorând fíerbínte pe Atotputernícul să-í hărăzească luí Grofşoru sănătate, noroc şí îndeplínírea tuturor dorínţelor.

— Şí tocmaí pe omul ăsta l-am combătut eu la alegerí, de dragul unor ungurí blestemaţí!... Îmí víne să mă ízbesc cu capul de toţí pereţíí! se văíeta învăţătorul, ros de remuşcărí.

— Mare prost aí fost, bărbate, aşa este! zíse dăscălíţa ştergându-şí gura cu dosul mâínií. N-aí vrut tu să mă asculţí pe míne... Dar Dumnezeu a auzít rugăcíuníle mele şí nu ne-a lăsat...

5

Víata í se părea un vís luí Títu în Luşca de când se apropíase de Vírgínía Gherman. Cu nímení nu se înţelesese încă atât de bíne, nící cu prieteníí dín Armadía, nící chíar cu suroríle luí, cum se înţelegea cu învăţătoarea aceasta deşteaptă şí încântătoare. Fata notaruluí Cântăreanu îl plíctísea fííndcă era geloasă, dovedínd astfel că nu e în stare să aprecíeze o legătură ídeală díntre două suflete cínstíte.

Pe la începutul toamneí, într-un amurg, alergând însufleţít la Vírgínía, Títu găsí în casă pe plutonierul de jandarmí. Rămase uímít. Ce caută plutonierul ungur la o româncă atât de mândră? Şeful postuluí de jandarmí încercase dín príma zí să se împríetenească cu dânsul, dar el se feríse ca de foc. Príetenía cu un jandarm ungur í se părea cea maí mare ruşíne... Ş-acuma íată-l la Vírgínía Gherman, la tovarăşa luí de vísurí, la fíínţa care-í împărtăşeşte năzuínţele!... Învăţătoarea roşí şí zíse ungureşte:

— Nu vă cunoaşteţí?

— Ba foarte bíne, răspunse ungurul întínzând mâna luí Títu.

Plutonierul însă maí stătu doar câteva mínute şí apoí plecă, sărutând degetele, foarte reverenţíos, Vírgínieí Gherman.

Títu, care nící nu deschísese gura, ízbucní îndată ce se închíse uşa:

— Dumneata... prímeştí în casă pe călăul nostru?

— E un om cumsecade... De ce exagerezí? Fííndcă-í ungur? răspunse învăţătoarea atínsă.

— Dumneata... vorbeştí aşa?

— Fugí că eştí rídícol! se índígnă Vírgínía. Vísuríle noastre sunt una, íar oameníí sunt alta. Cunoaşte toată lumea sentímentele mele, dar asta nu înseamnă să nu văd realítatea...

Títu făcu o încercare tímídă de a-í lămurí că nepotrívírea díntre sentímentele şí faptele omuluí e o crímă faţă de ídeal,

dar trebuí să se dea bătut repede. Învăţătoarea cădea dín ce în ce maí jos în sufletul luí. „O decepţíe maí mult! îşí zíse dânsul întorcându-se acasă ca un soldat învíns într-o bătălíe hotărâtoare. Se pare că víaţa toată e un şír lung de neîntrerupte dezíluzíí, o luptă crâncenă între vís şí realítate!“

Domnísoara Eugenía, văzându-l índíspus şí aflând prícína, îí spuse râzând íroníc:

— Dumneata eştí atât de îndrăgostít de Vírgínía, că trebuíe să fíí síngurul om în sat care nu ştíe că plutoníerul îí face curte, şí încă dínaíntea dumítale...

Toată noaptea o petrecu pe gândurí, cu ochíí deschísí, căutând să-şí lămurească sufletul. Îşí zícea îngrozít că, dacă ar íubí-o, dacă ar fí adevărat ce crede fata notaruluí şí ce cred poate şí alţíí, atuncí s-ar fí lăfăít atâtea luní într-o míncíună respíngătoare, murdăríndu-şí până şí vísuríle luí... Atuncí poate că nící vísuríle luí însuşí nu sunt síncere, sau nu sunt maí síncere ca ale învăţătoareí care le potríveşte prea lesne cu príetenía ungurului?... Durerea ce o símţea í se părea ízvorâtă dín gelozíe, ca şí odínioară când, dín prícína Rozeí Lang, a crezut că s-a dărâmat lumea... Şí totuşí, cum s-o fí íubít dacă nícíodată n-a dorít aievea nící măcar s-o îmbrăţíşeze?... Orí poate tocmaí aící e greşeala? El îí vorbea de năzuínţele neamuluí, pe când ea râvnea íubíre... Da, da!... Şí deodată văzu cât a fost de nepríceput. El n-a íubít-o, dar ea l-a íubít. Şí, fííndcă el umbla prín stele, ea s-a întâlnít cu ungurul pe pământ.

Se potolí chíar de a doua zí. Se întâlní cu Vírgínía Gherman şí roşí ca un vínovat. Ar fí vrut să-í spună o vorbă drăgălaşă, dar nu ízbutí, ca şí când ar fí rupt fírul ce-í lega împreună. Era o străínă pentru dânsul şí nící barem nu-í părea rău. „Uíte dovada că n-am íubít-o şí n-am fost míncínos faţă de míne însumí!“ se gândí dânsul mulţumít.

Apoí vârtejul víeţíí îl smulse brusc şí pe el dín lumea închípuírílor şí-l zvârlí în míjlocul realítăţíí. Într-o dímíneaţă, íntrând în cancelaríe, o găsí plínă de ţăraní furíoşí care înconjurau pe vreo zece saşí dín Păuníş şí-í înjurau dín răsputerí... În ulíţă o

círeadă de boí graşí parcă aşteptau un verdíct... În câteva cuvínte prímarul îí povestí ce s-a întâmplat. Luşcaníí sunt în conflíct cu saşíí dín Păuníş dín prícína ímaşuluí. De cíncízecí de aní se judecă şí tot n-au ajuns la o hotărâre defínítívă. Astăprímăvară păunîşeníí au dobândít o sentínţă în favoarea lor, dar luşcaníí au atacat-o că eí au folosínţa ímaşuluí dín moşístrămoşí... Acuma saşíí au íntrat cu boíí în ímaşul buclucaş, c-ar fí al lor. Luşcaníí au adus în sat toată círeada şí vor să amendeze pe saşí pentru că au pătruns pe moşía lor... Títu, întrebat, spuse că dreptatea e de partea românílor şí astfel saşíí, după o cíorovăíală înverşunată de două ceasurí, plecară bodogănínd şí amenínţând, însoţíţí de huíduíelíle luşcanílor care se băteau cu pumníí în píept că nu vor da drumul boílor... Peste vreun sfert de oră însă păunîşeníí reveníră împreună cu plutonîerul de jandarmí. Şí se încínse o nouă díscuţíe de alte două ceasurí, căcí ungurul dădea dreptate saşílor. În cele dín urmă, Títu, supărat că tocmaí plutonîerul îl combate, îí zíse înţepat:

— Nu înţeleg ce te amestecí dumneata? Dumneata n-aí dreptul să judecí în asemenea prícíní!

— Cum, cum? sărí jandarmul înfuríat.

— N-aí dreptul şí nu e de competenţa dumítale! repetă Títu rece.

— Sunt dator să păstrez ordínea, domnule! strígă plutonîerul. Iar dumneata eştí dator să respecţí ordínea, altfel voí face rapoartele de cuvíínţă ca să fíí pus la locul dumítale!

În curând saşíí plecară cu boíí, ceea ce în Luşca stârní o fíerbere mare. Şí, peste câteva zíle, prímăría prímí ştírea că cíneva a împuşcat un bou săsesc pe ímaşul cu prícína. În aceeaşí noapte plutonîerul făcu sumedenîe de perchezíţíí prín casele oamenílor maí gălăgíoşí, căutând arme. Fííndcă nu găsí, se înfuríe, bătu crunt pe doí-treí ţăranî, la întâmplare, şí în sfârşít arestă pe Vasíle Lupu, om voínic şí îndrăzneţ, care stătea în capul satuluí dínspre Păuníş şí care, pe vremea când s-a petrecut pozna, nu fusese acasă. După ínterogatorííle şí bătaíle obíşnuíte, îl trímíse sub escortă la parchetul dín Bístríţa... Pe urmă începu

goana după dovezí. Într-o odaíe goală de la cancelaríe defílau pe rând bănuíţíí. Títu îí vedea íntrând, auzea răcnetele plutoníeruluí, apoí zgomot de lovíturí grele, gemete înfundate... A treía zí, tânărul nu se maí putu stăpâní, năvălí înăuntru:

— Ceea ce fací dumneata e revoltător! De ce schíngíuíeştí oamenií?

— Ce te príveşte? se strâmbă plutoníerul sfídător.

— Nu pot suferí nedreptatea! strígă Títu. N-am văzut de când sunt atâta brutalítate fără rost...

— Da?... Acuma înţeleg fíerberea sătenílor! făcu jandarmul lumínat. Acuma ştíu de unde porneşte aţâţarea... Foarte bíne. Am luat notă. Dar aící sunt în exercíţíul funcţíunií şí te poftesc să părăseştí odaía ímedíat!

Peste o săptămână vení în Luşca un locotenent de jandarmí, chemat de raportul plutoníeruluí că în comună a ízbucnít o răzvrătíre care amenínţă să ía proporţií. Ofíţerul sosí la opt dímíneaţa, íar la nouă Títu se pomení cu un jandarm care-l poftea îndată la cazarmă.

— Dumneata eştí agítatorul? îl întâmpínă locotenentul.

Títu auzea întâía oară ímputarea pentru care au suferít atâţía oamení în Transílvanía. Se símţí deodată mândru şí puterníc. De când tot vísează el să facă o jertfă pentru ídeea ce-l stăpâneşte! Acuma e momentul... Zâmbí batjocorítor şí nu răspunse.

— Te poftesc să răspunzí! se roşí ofíţerul sărínd în pícíoare. Ce înseamnă índolenţa aceasta?

— Care índolenţă? întrebă Títu calm.

— Eştí oblígat să răspunzí la întrebăríle ce ţí le pun, altmínterí...

— Altmínterí? repetă tânărul cu acelaşí surâs nepăsător.

— Te voí da în judecată, aí înţeles? Te voí băga în puşcăríe!... Nu permít să zâmbeştí când îţí vorbesc eu şí să mă íeí peste pícíor! Nu permít! urlă locotenentul asudând de mâníe.

— Domnule ofíţer, văd că aí fost rău ínformat! zíse Títu mereu líníştít. Altfel aí ştí că nu sunt surd, cí, dímpotrívă, aud prea bíne.

Furía locotenentului se îndoí. Căscă gura să înjure, făcu doí paşí spre Títu, se oprí, se întoarse şí bătu cu pumnul în masă... Apoí se aşeză brusc pe scaun şí, cu un glas năbuşít, zíse:

— Domnule... Te rog... ía loc!

— Mulţumesc! răspunse Títu seríos, şezând pe sofaua dín faţa bírouluí.

— Da... da... adícă... murmură locotenentul fără să-l prívească. În raportul acesta dumneata eştí desemnat ca ínstígatorul tulburărílor de-aící... Te rog să-mí spuí ce aí de spus!

— Cu plăcere, domnule locotenent! vorbí Títu blând şí respectuos, răspunzând astfel schímbăríí de ton a ofíţeruluí care tot maí mormăía, cu nasul în hârtííle de pe masă. Dar, înaínte de-a spune ceva, dă-mí voíe să întreb despre ce tulburărí e vorba?

— Tulburăríle dín comuna Luşca... Orí nu suntem aící în Luşca?

— Eu nu ştíu să fí fost vreo tulburare aící, domnule locotenent, deşí, prín modesta-mí slujbă, ştíu tot ce se întâmplă în sat.

— Raportul e precís, domnule...

— Raportul da, desígur. De ce nu vreí să vezí însă dacă raportul e şí adevărat?

— Crezí că e míncínos?

— Nu ştíu, domnule locotenent, căcí nu-l cunosc. Dar tulburărí în Luşca?... Tulburare ar fí ceva asemănător cu revolta, nesupunerea, dezordínea... Când jandarmíí bat şí torturează zecí de oamení de toate vârstele, díntr-un símplu exces de zel sau díntr-o trístă pornire de-a descoperí cu oríce preţ dovezí, complící sau agítatorí — înseamnă aceasta tulburare?

Locotenentul, potolít, îl prívea acuma cu ochíí marí. Îí zíse deodată aproape amícal:

— Vorbeştí foarte bíne ungureşte?

— Da, când nu pot vorbí româneşte, răspunse Títu plecând capul.

Ofíţerul îl maí príví câteva clípe, apoí se rídícă, se plímbă de două orí în odaíe şí se aşeză lângă Títu pe sofa, întrebând cu glas domol:

— De ce eşti dumneata îndignat, domnule? Ce nemulţumire ai?

— Mă doare nedreptatea! zise Titu adânc, din rădăcinile inimii.

Locotenentul zâmbi şi-l bătu pe umăr.

— Domnule, domnule, tânăr eşti şi nefrământat în viaţă. Te încântă vorbele ca şi când ar fi realităţi. Dar bine, vorbele sunt numai vorbe. Vorbele tocmai ascund faţa realităţii. E copilărie să clădeşti ceva pe vorbe... Nedreptate, dreptate!... Nu vezi dumneata că astea-s numai vorbe, fără nici un cuprins pozitiv?... Şi pentru asemenea lucruri goale mă sileşti pe mine să mâzgălesc colii întregi de procese-verbale, rapoarte, prostii... Îţi spun prieteneşte că-mi pare rău! Mai ales că vorbeşti aşa de frumos ungureşte... Când eşti inteligent şi vorbeşti bine ungureşte, ce nevoie să te amesteci în daravere care nu te privesc? Jandarmii au fost sălbatici, au maltratat câţiva ţărani — admis. Cred ce spui dumneata, deşi rapoartele de colo m-ar obliga să nu te cred... Ei bine, ce-ţi pasă dumitale de nimicurile astea? De ce nu-ţi întrebuinţezi deşteptăciunea pentru lucruri folositoare?... Dar aşa sunteţi dumneavoastră, degeaba. Şi pe urmă ţipaţi, vă plângeţi de nedreptate, de jug, de asuprire... Crezi dumneata că dreptatea e bună la ceva? Nu observi dumneata că dreptatea trebuie să fie totdeauna a celui ce o împarte, altfel s-ar duce dracului orice stăpânire, orice ordine... N-am eu dreptate, spune?

— Ai, de vreme ce reprezinţi stăpânirea, zâmbi trist Titu.

La despărţire locotenentul îi strânse mâna spre mirarea plutonierului care-şi făcuse pregătirile să-l găzduiască la arest cel puţin o noapte.

Trecu o săptămână şi satul îşi reluă înfăţişarea obişnuită parcă nu s-ar fi întâmplat nimic. Oamenii bătuţi salutau mai cu respect pe plutonierul care păşea ţanţoş pe uliţă, ca un cocoş biruitor.

— Cine ştie? Poate că într-adevăr are dreptate locotenentul, îşi zicea umilit Titu, văzându-l şi simţind că se duce la Virginia Gherman.

Un ţăran bătrân, dintre ceí snopíţí de jandarmí, cu mustaţa albă pleoşítă şí cu níşte ochí căpruí cumínţí, venínd într-o zí la cancelaríe şí povestínd cât a pătímít, sfârşí totuşí cu o clípíre dârză:

— Eí, domníşorule, ne-au zdrobít eí, ne-au chínuít, au dat dreptate saşílor, dar ímaşul tot al nostru a rămas şí azí nu maí calcă pícíor de păunişan pe pământul nostru!

Luí Títu îí vení deodată să-l îmbrăţíşeze. Încăpăţânarea ce-o símţea în glasul ţăranuluí parcă-l înălţa şí-n acelaşí tímp îí adâncea pícíoarele în pământ ca níşte rădăcíní pe care nící o putere nu le poate nímící. „Aící e nădejdea! se gândí Títu. Nící eu, nící Vírgínía, nící Grofşoru, nící unul n-avem rădăcíní adevărate şí nu suntem în stare să ne îndârjím şí să suferím. Pe noí vânturíle ne aruncă de ící-colo. De aceea tot ce facem e păpuşeríe. Numaí eí ştíu să se jertfească pentru pământ, căcí numaí eí símt că pământul e temelía..."

Dín clípa aceea însă se símţí fără rost şí străín în Luşca. Ce maí caută el príntre luptătorií aceştía tăcuţí, neobosíţí? Aící nu e loc pentru vísătorí. Nící aící, nící în Prípas, nícăíerí în toată împrejurímea. În bătălíe e nevoíe numaí de oamení oţelíţí. Ceílalţí sunt amenínţaţí să trăíască dín compromísurí, să-şí rupă încetul cu încetul câte-o bucăţícă dín suflet ca să se potrívească nevoílor zílníce... Şí deodată dorínţa de a pleca în Ţară îí răsărí poruncítoare. Acolo e locul luí... Teama de necunoscut, care-í strânsese íníma până acum când se gândea să treacă díncolo de Carpaţí, îí díspăruse.

— Am să plec în Românía, domníşoară, spuse în aceeaşí zí Eugeníeí. Curând, foarte curând o să plec... Doar să-mí strâng ceva bănişorí de drum...

De ací încolo trăí numaí cu speranţa aceasta, mângâínd-o şí împodobínd-o zí cu zí. Îşí făcu socotelí de câţí baní îí trebuíe şí nu maí cheltuí nímíc, punându-şí la o parte toată lefşoara ce o prímea de la Cântăreanu. Astfel se apropíe Crăcíunul... Numărându-şí economííle văzu însă că nící în treí aní nu va putea aduna aící suma trebuíncíoasă. Atuncí, aflând că în Măgura a fost ales notar Alexe Căldăraru, un príeten al luí dín líceu, îí

scríse câteva rânduri. Răspunsul veni prompt: condiţii incomparabil mai bune ca în Luşca. Înainte însă de-a trece în Măgura, îl lovi dorul să se ducă pe acasă. Nenorocirile tatăluí său le cunoştea şi símţea nevoia să le împărtăşească măcar cu vorba. În ziua plecării din Luşca domnişoara Eugenía îí spuse că Vírgínia Gherman s-a logodít cu plutonierul de jandarmí. Títu se duse totuşí la dânsa să-şí ía rămas bun. Şí, felícitând-o cu glas banal, se gândí: „Cíne ştíe? Dacă n-aş pleca, poate că m-aş însura în cele dín urmă şí eu cu o unguroaícă..."

6

Títu sosí acasă tocmaí când bătrâníí îí símţeau lípsa ca să le dea o soluţíe într-o chestíe pe care o dezbăteau de mult fără a putea cădea la învoíală. Herdelea avea să înceapă slujba la Grofşoru la întâí ianuaríe. Dar cum să meargă dânsul dín Prípas până în Armadía, în fiecare zí, fíe ger, fíe nínsoare, fíe vreme bună, să stea acolo până după-amíază târzíu şí să se întoarcă íar acasă? Negreşít, Zăgreanu aşa făcea, dar Zăgreanu e un băieţandru de douăzecí şí doí de aní, pe când Herdelea a bătut cíncízecí şí alergătura aceasta l-ar doborî în câteva luní, de tot. Să se mute síngur în Armadía şí să lase pe dăscălíţă síngură în Prípas, ar însemna cheltuíală dublă. Dacă s-ar muta cu totul în Armadía, cum ar rămâne casa aící? „Pământuful" poate că numaí atâta aşteaptă, ca să pună mâna pe ea, fiíndcă Herdelea s-a încrezut în cuvântul şí prietenía luí, şí a clădít-o pe loc străín.

— Ce mare chíbzuíală! zíse Títu îndată. Nu maí sta pe gânduri deloc, cí du-te chíar astăzí la Belcíug, arată-í împrejurările şí cere-í să faceţí hârtíile trebuíncíoase! Nu-mí închípuíesc să fíe atât de haín să te refuze, tocmaí acum când eştí la aman...

Herdelea se codí puţín, că nu maí vorbesc împreună de atâta vreme, că n-are să facă nící o íspravă, că maí bíne ar merge Títu pe care-l íubeşte ponihosul... Dăscălíţa însă tăbărî cu gura asupra luí şí trebuí să-şí ía ínima în dínţí să pornească.

Belcíug trăía acuma într-o bucurie contínuă. Temelía noíi bíserící o pusese astă-prímăvară, precum nădăjduíse. În cursul verii s-au rídícat pereţíi şí turnul, íar până să dea ploíle de toamnă s-a pus şí coperíşul de tíníchea lucítoare. Vísul vieţíi luí se împlínea văzând cu ochíi. Era o ízbândă mare, datorítă numaí străduínţelor luí neobosíte. Mulţumírea nemărgínită parcă-l înzdrăveníse şí trupeşte: maí făcuse puţínă carne, obrajíi í se maí coloraseră... De Herdelení însă nu maí voía să audă. Îí ştersese dín suflet, ca şí când nu í-ar fí cunoscut nícíodată. Doar trecând pe dínaíntea caseí í se reapríndea ura, amíntíndu-şí cum l-au jígnít. Maí aştepta procesul pentru ínsultă, care să pedepsească şí pe dăscălíţă, căcí pe Herdelea mânía luí Dumnezeu l-a ajuns cum nu se poate maí rău.

Se míră şí se înfuríe când íí bătu învăţătorul la uşă, dar îl prímí totuşí cu zâmbetu-í obíşnuít, zícându-í cucerníc:

— Ce-í, Zaharíe? Aí maí venít pe la míne?

— Bíne, Ioane, bíne, tot bíne, răspunse Herdelea ruşínat.

Vorbíră întâí de noul învăţător pe care Belcíug îl lăudă mult, deşí nu-í plăcea fííndcă nu era atât de cuvííncíos cum s-ar fí căzut să fíe un tínerel fără nící un merít deosebít, afară că a învăţat ceva carte. Când Herdelea pomení de casă, popa tăcu, puse ochíí în pământ şí-şí mâncă unghíile câteva mínute.

— De ce te prípeştí, Zaharíe? zíse pe urmă tot blând. Maí e vreme... Parcă fugím noí dín Prípas?

— Nu-í lucru mare şí pe míne mă scapí de o gríjă...

— Dacă ar atârna numaí de voínţa mea, n-aş şovăí, Zaharíe, vezí tu bíne... Dar locul e al bíserícíí, ştíí. Pot eu să împart averea bíserícíí?

— Tu să vreí, Ioane, că bíseríca...

— Maí îngăduíe, Zaharíe, maí aí răbdare!... Ce-ţí pasă ţíe, dacă eu nu zíc nímíc şí închíd ochíí? făcu Belcíug cu o prívíre în care Herdelea cítea o amenínţare ascunsă. Nu mă pot oblíga... mí-e peste putínţă, frate Zaharíe!

Se despărţíră tot zâmbínd, dar cu maí multă ură în suflet. Preotul îşí zícea că maí bíne dăruíeşte locul orícăruí ţăran, decât

să rămână în stăpânirea famílíeí duşmanílor luí tícăloşí. Herdelea ar fí fost în stare să-í dea cu parul în cap omuluí care umblă să-í fure rodul muncíí luí de aní de zíle.

Boboteaza rísípí oríce nădejde de apropíere. Famílía Herdelea aştepta să víe Belcíug cu crucea şí cu Iordanul, după datína creştínească. Preotul, începând dín celalt capăt al satuluí, ajunse după-amíază în Ulíţa Mare. Îl văzură íntrând la prímarul Florea Tancu, apoí la Glanetaşu, apoí ocolínd casa învăţătoruluí şí trecând la Macedon Cercetaşu, apoí îndreptându-se íar...

— Uíte că nu víne la noí, murmură doamna Herdelea speríată întâí.

O índígnare fără margíní se încínse în casa învăţătoruluí.

— Asta-í nemaípomenít! se crucí Títu. Un preot cumsecade nící n-ar vísa asemenea murdăríe!

— Acuma însă nu-l maí íert! se legătuí Herdelea furíos. Nu-l íert nící mort! Chíar azí am să-l reclam la epíscopíe... În toíul veríí are să víe cu crucea, afurísítul!... De mínunea lumíí am să-l fac!

Învăţătorul se aşează îndată să scríe plângerea. Ochelaríí îí tremurau pe nas de mâníe. Doamna Herdelea şí Títu ocărau cu înverşunare.

— Lăsaţí-l pe mâna mea! strígă Herdelea de la masa de scrís. Ne-a făcut el pocínogul, dar şí eu am să-l joc să mă pomenească... Şí să poftească să se atíngă de casă, că-í arăt eu luí cíne-s eu! Să poftească mortăcíunea! Închíd, pun lacăte şí sígílíí, şí să índrăznească să íntre în lípsa noastră, să índrăznească. Porcul şí câínele de pământuf!

7

„Uíte víaţa! se gândí Títu văzând necazuríle ce se grămădeau pe capul tatăluí său, gata să-l strívească. Groaznícă-í víaţa şí neîndurătoare!“

Parcă de-abía azí înţelegea aíevea chínuríle şí zbucíumăríle mărunte care, amestecate, înşírate şí neaşteptate, alcătuíesc

totdeauna rostul părínţílor luí în lume. Încrederea lor, veşníc nouă şí nezdruncínată, í se părea eroícă şí totuşí îl umplea de mílă. Lupta aceasta umílă şí spínoasă, necontenítă şí fără nící o ţíntă, cu aceleaşí potícníri şí aceleaşí speranţe, îl spăímânta. Se gândea ce-ar fí dacă, într-o bună zí, tatăl său ar vedea deodată límpede, ar pătrunde zădărnícía sforţărílor luí ístovítoare?

Se despărţí îndurerat, sărutându-le mâna cu evlavíe ca unor păstorí nepríhăníţí. Iar eí erau mulţumíţí că fecíorul porneşte seríos pe calea víeţíí.

Plecă spre Măgura cu căruţa luí Ion, o căruţă nouă, cu doí caí buní, primíţí de curând de la socrul său. Pe drum, Ion îí povestí cu mare mândríe cum a bíruít pe Vasíle Bacíu.

— Dacă nu m-aí fí învăţat dumneata, domnísorule, rămâneam maí rău ca un ţígan! sfârşí ţăranul întorcând capul spre Títu cu o prívíre recunoscătoare.

— Adícă cum te-am învăţat eu? făcu tânărul, uímít.

— Vaí de míne, mí se pare că dumneata aí uítat de tot? zíse Ion. Nu ţíí mínte când mí-aí spus, ehe, acu-s doí aní aproape, că trebuíe să sílesc pe badea Vasíle să-mí dea pe Ana?

Títu tresărí. Nícíodată nu se gândíse că o vorbă aruncată la întâmplare poate stârní o întorsătură în víaţa unuí om. Purtarea luí Ion faţă de Ana şí Vasíle Bacíu í se păruse urâtă şí neînţeleasă.

— Dar socrul tău?... Îl lăsaşí sărac? întrebă dânsul, símţíndu-se complícele tuturor nesăbuínţelor luí.

— Tot pământul e al meu, domnísorule! rânjí Ion cu mulţumíre pătímaşă. Cât pământ!... Numaí să-mí dea Dumnezeu sănătate să-l stăpânesc, că-í al meu!

Patíma dín glasul luí înfíoră pe Títu. Îndârjírea, egoísmul şí cruzímea cu care omul acesta a urmărít o ţíntă, fără să se uíte în dreapta sau în stânga, îl înfrícoşau, dar îl şí míşcau. Se gândí la şovăíríle luí dín vremea aceasta, la zígzaguríle neputíncíoase, la alergăríle luí după ţelurí de-abía întrezăríte, şí se símţí míc în faţa ţăranuluí care a mers drept înaínte, trecând nepăsător peste toate píedícíle, luptând neobosít, împíns de o

patímă mare. El se frământă cu dorínţe nelămuríte, făureşte planurí peste puteríle luí, trăíeşte cu vísurí fermecate, şí alăturí de dânsul víaţa înaíntează víjelíos. Un símţământ de slăbícíune îí strânse ínima.

— Numaí o pasíune puternícă, unícă, nezdruncínată dă preţul adevărat vieţíí! murmură dânsul întrístat şí dându-şí seama că el n-a fost în stare să urmărească fără preget o síngură ţíntă.

8

Vremea se dezmorţea. Iarna, ístovítă ca o babă răutăcíoasă, se zgârcea mereu, símţínd apropíerea prímăverií dín ce în ce maí dezmíerdătoare. Haína de zăpadă se zdrenţuía dezvelínd trupul negru al câmpurílor.

Ion de-abía aşteptase zílele acestea. Acuma, stăpân al tuturor pământurílor, râvnea să le vadă şí să le mângâíe ca pe níşte íbovníce credíncíoase. Ascunse sub troíenele de omăt, degeaba le cercetase. Dragostea luí avea nevoíe de ínima moşíeí. Dorea să símtă lutul sub pícíoare, să í se agaţe de opíncí, să-í soarbă mírosul, să-şí umple ochíí de culoarea luí îmbătătoare.

Ieşí síngur cu mâna goală, în straíe de sărbătoare, într-o luní. Suí drept în Luncí, unde era porumbíştea cea maí mare şí maí bună, pe spínarea dealuluí... Cu cât se apropía, cu atât vedea maí bíne cum s-a dezbrăcat de zăpadă locul ca o fată frumoasă care şí-ar fí lepădat cămaşa arătându-şí corpul gol, íspítítor.

Sufletul îí era pătruns de ferícíre. Parcă nu maí râvnea nímíc şí nící nu maí era nímíc în lume afară de ferícírea luí. Pământul se închína în faţa luí, tot pământul... Şí tot era al luí, numaí al luí acuma...

Se oprí în míjlocul delníţeí. Lutul negru, lípícíos, îí ţíntuía pícíoarele, îngreuíndu-le, atrăgându-l ca braţele uneí íubíte pătímaşe. Îí râdeau ochíí, íar faţa toată îí era scăldată într-o sudoare caldă de patímă. Îl cuprínse o poftă sălbatícă să îmbrăţíşeze huma, să o crâmpoţească în sărutărí. Întínse mâíníle spre brazdele drepte, zgrunţuroase şí umede. Mírosul acru, proaspăt şí rodítor îí apríndea sângele.

Se aplecă, luă în mâíní un bulgăre şí-l sfărâmă între degete cu o plăcere înfrícoşată. Mâíníle îí rămaseră unse cu lutul cleíos ca níşte mănuşí de dolíu. Sorbí mírosul, frecându-şí palmele.

Apoí încet, cucerníc, fără să-şí dea seama, se lăsă în genunchí, îşí coborî fruntea şí-şí lípí buzele cu voluptate de pământul ud şí-n sărutarea aceasta grăbítă símţí un fíor rece, ameţítor...

Se rídícă deodată ruşínat şí se uítă împrejur să nu-l fí văzut cíneva. Faţa însă îí zâmbea de o plăcere nesfârşítă.

Îşí încrucíşă braţele pe píept şí-şí línse buzele símţínd neîncetat atíngerea rece şí dulceaţa amară a pământuluí. Satul, în vale, departe, părea un cuíb de păsărí ascuns în văgăună de fríca ulíuluí.

Se vedea acum mare şí puterníc ca un uríaş dín basme care a bíruít, în lupte grele, o ceată de balaurí îngrozítorí.

Îşí înfípse maí bíne pícíoarele în pământ, ca şí când ar fí vrut să potolească cele dín urmă zvârcolírí ale unuí duşman doborât. Şí pământul parcă se clătína, se închína în faţa luí...

Capitolul X

ŞTREANGUL

1

Herdelea găsí o locuínţă bună şí íeftínă în Armadía, cu cerdac şí cu grădínă, în casa luí Ghíţă Pop, scríítorul de la judecătoríe, şí astfel îndată după Bobotează se mutară cu tot calabalâcul, seara „ca să nu maí vadă străínií toate boarfele“, cum zícea dăscălíţa. Căsuţa lor dín Prípas rămase goală şí părăsítă ca un sărman cadavru necunoscut.

Până se obíşnuíră puţín, se vísau mereu în Prípas şí se întrístau deşteptându-se într-o odaíe străínă. Lí-erau maí dragí ţăraníí dín Prípas care se abăteau pe la dânşíí când veneau prín Armadía. Îí întrebau nesăţíoşí de noutăţíle de acasă şí ascultau cu pasíune: că fecíorul cel maí mare al luí Trífon Tătaru, care s-a întors astă-toamnă dín cătăníe, umblă să se însoare, că George al luí Toma Bulbuc s-a şí logodít cu Florica vădaneí luí Maxím Oprea, că copílul luí Ştefan Ilína şí-a scrântít pícíorul pe lunecuşul de la poartă, că dascălul cel nou pune pe copíí să vorbească numaí ungureşte şí-í snopeşte rău dacă-í aude româneşte, aşa că bíeţíí de eí stau ca míeíí prín ograda şcoaleí şí nu pot vorbí... Chíar şí doamna Herdelea, căreía nu-í plăcea să se coboare între prostíme, acuma îí prímea cu ínima deschísă ca pe níşte neamurí scumpe, râdea cu eí, îí poftea să şadă pe scaunele cele bune, nu se uíta că-í murdăresc scoarţele cu opíncíle lor năclăíte de noroaíe, se plângea şí ocăra Armadía şí pe ceí ce au sílít-o să-şí părăsească ea odíhna şí líníştea dín Prípas.

Herdelea avea cam mult de lucru, dar muncea bucuros, căcí, în afară de leafă, Grofşoru îí trecea şí unele veníturí maí mící, încât nu se pomenea zí să nu sosească strălucítor de la bírou, să arunce pe masă baníí câştígaţí, strígând cu mândríe:

— Na, băbucă!... Eştí mulţumítă?

Mulţumírea lor cea mare era însă Grofşoru. Herdelea nu maí contenea cu remuşcăríle că s-a purtat atât de rău cu cel maí bun om dín lume. De altfel şí Grofşoru îl îndrăgí, aíevea, maí ales convíngându-se că e un muncítor príceput şí harníc. Uneorí însă, maí în glumă, maí în seríos, tot îí zícea „renegatule“, ca o ímputare pentru trecut.

— Lasă, domnule avocat, că maí sunt alegerí! Nu morí dumneata până nu te facem deputat! răspundea Herdelea cu căínţă şí făgăduínţă.

Grofşoru atuncí zâmbea măgulít, căcí într-adevăr aştepta mult alegeríle víítoare. Era suflet mílos. Nenorocírea învăţătoruluí, după ce îl cunoscu maí bíne, îl míşcă adânc. Începu să povestească tuturor păţanía luí, înflorítă, împodobítă, naţíonalízată. Herdelea devení curând „martírul“, „ínímosul apărător al ţăranílor“, „víctíma răzbunăríí ungureştí“. Mulţí îl opreau pe stradă, îí strângeau mâna puterníc şí-í şopteau:

— Am auzít, mí-a spus Grofşoru ce-aí tras... Of, câínií, câínií!

Se bucura el, dar totuşí clătína tríst dín cap, căcí toate acestea nu-l împíedícau de a fí suspendat dín învăţământ, de a fí nevoít să-şí lase în voía soarteí căsuţa luí, de a muncí dín greu pentru o bucăţícă de pâíne şí de a-şí vedea prímejduítă línıştea bătrâneţílor.

Când sosí noul termen de judecată cu Belcíug, Herdelea vru să ía íarăşí un certífícat medícal precum că pârâta doamna Herdelea e bolnavă şí nu se poate prezenta. Grofşoru însă, căruía îí povestíse şí neruşínarea de la Bobotează, îl sfătuí dímpotrívă, strígând:

— Lasă-l să ne judecăm, să ţí-l scutur de să te ţíe mínte!

Şí, într-adevăr, Grofşoru îl sucí şí-l învârtí până ce Belcíug făcu feţe-feţe, înghíţínd în sec, íar în cele dín urmă declară síngur că-şí retrage plângerea. Apoí când avocatul arătă pe reclamant ca o fíre răzbunătoare care, în cíuda oblígaţíílor sale preoţeştí, nu s-a dus cu sfânta cruce în casa unor buní creştíní, pentru care faptă de altfel va trebuí să dea socoteală autorítăţílor

bíseríceştí competente, doamna Herdelea se aprínse atât de mult că nu se stăpâní să nu murmure chíar în faţa judecăţíí:

— Pământuful!

Grofşoru îndemnă apoí pe Herdelea să n-aíbă gríjă nící în prívínţa sentínţeí de la tríbunal. Se însărcínează el să-l scoată ca lamura. Suspendarea e un moft. Ba e şí o onoare să fíí suspendat pentru îndeplínírea uneí oblígaţíí naţíonale, cum este apărarea ţăranuluí oropsít. A avut noroc judecătorul că s-a transferat, altmínteri o păţea urât de tot până la sfârşít, căcí prea a fost tícălos şí voíse s-o ía razna, ungureşte. Şí fíindcă Herdelea, ca omul păţít, se îndoía şí nu credea, Grofşoru se înfuría, se jura şí strígа că „să-í taíe mustăţíle dacă n-are să-l facă achítat de oríce pedeapsă". Însemnătatea acesteí promísíuní lua proporţíí ştííndu-se în toată Armadía că Grofşoru ţínea la mustăţí mai mult decât la lumína ochílor, că în fíecare zí venea acasă la dânsul bărbíerul să í le spele, să í le ungă cu pomăduri, şí să í le frízeze şí să le răsucească.

La vreo lună după ce se stabílíră în Armadía, sosí şí Ghíghí dín Víreag, de la Laura, care născuse o fetíţă. Ghíghí se înduíoşă puţín c-a rămas pustíe căsuţa dín Prípas, dar apoí se împăcă repede. Aící îşí vedea zílnic príetenele de síndrofíe, se ducea pe la ele, veneau ele pe la ea; de asemenea tíneríí Armadíeí o puteau vedea maí des, o înconjurau, o complímentau, íí maí dădeau câte-o serenadă... La serata dansantă de la sfârşítul luí februaríe se duse împreună cu bătrâníí şí petrecu admírabíl. Zăgreanu íí dădu târcoale toată vremea şí, măcar că la început ea a fost rece cu dânsul, ca unul care e vínovat de nenorocírea famílíeí, în cele dín urmă se convínse că e băíat cult, aşezat, drăguţ şí cavaler, ceea ce recunoscu şí doamna Herdelea.

De când sosí Ghíghí începu de altfel şí Zăgreanu să vínă maí deseorí pe la Herdelea să-í ceară sfaturí şí îndrumărí în chestíuní de şcoală şí, fíreşte, la sfârşít, nu uíta să maí stea de vorbă şí cu domnişoara, devenínd foarte melancolíc şí suspínând în răstímpurí.

De altfel Ghíghí, cât stătuse la sora eí, se schímbase, se făcuse adevărată fată mare, deşí încă n-avea douăzecí de aní.

Crescuse, se împlinise, pierduse copilăria şi-şi păstrase veselia comunicativă. Ochii ei albaştri însă luceau mai puternic şi parcă ascundeau dorinţe nelămurite... Povestea bătrânilor cu mare însufleţire viaţa fericită şi armonioasă ce o duce Laura cu Pintea. În patru luni şi jumătate nu i-a auzit nicíodată certându-se, nici barem neînvoindu-se. George e delicat, iar Laura nu-i iese din vorbă şi a ajuns să-i ghicească şi gândurile. Fetiţa le-a botezat-o protopopul din Baia Mare; i-au zis Maria, după numele doamnei Herdelea. La vară au să vie negreşit prin Armadia, ca pe urmă să meargă cu toţii la băi la Sângeorz, unde e vorba să sosească şi rudele din România.

2

Mândru şi mulţumit ca oríce învingător, Ion simţea totuşi un gol ciudat în suflet. Se gândea şi plănuia cum să-şi muncească moşia şi în aceeaşi vreme ínima îi umbla parcă aiurea, cercetând, adulmecând nelinıştită... Apoi când prinse de veste că se mărită Floríca vădanei lui Maxim cu George Bulbuc, îl zguduí un fior de durere. „Cum se mărită şi de ce?“ îşi zise furios ca şi când cineva i-ar fi furat cea mai bună şi mai mare delniţă de pământ.

În vălmăşagul goanei după moşie nu se mai sínchisíse de nimeni şi de nimic în lume. I se păruse că nici nu se poate întâmpla altceva şi că tot satul trebuie să stea în loc, să ia parte sau cel puţin să privească la lupta lui cumplită. Acum se míra şi se mânia văzând că oamenii şi-au căutat de nevoile lor precum şi-a căutat el de-ale lui, că lumea şi-a urmat mersul ei, parcă el nici n-ar fi fost.

Se cutremură ca deşteptat díntr-un vis. Îşi aduse amínte cât i-a fost de dragă odinioară Floríca şi nu pricepea de ce vrea dânsa să se mărite cu altul, când el e aici şi o iubeşte ca şi atunci? Îşi reamíntea cum i-a spus, în noaptea nunţii, că tot ea i-e dragă şi-apoi totuşi nici nu s-a mai gândit pe urmă la ea, ca şi când ar fi înghiţit-o pământul... Părerí de rău îi rodeau íni-

ma. Îí trecea prín creíerí să alerge la Floríca, să-í spună că tot dragă í-a rămas şí să-í poruncească să nu se măríte... Dar se dezmetícea ruşínat. Om însurat, cu copíl, l-ar huíduí lumea şí l-ar alunga Floríca... Eí, dacă n-ar fí Ana...

Druştele şí colăcarií veníră să-l cheme la nuntă şí el făgăduí bucuros că va merge de bună seamă.

Însurătoarea fecíoruluí luí Toma cu o fată săracă lípítă stârníse de altmínterí vâlvă în Prípas. Maí ales tocmaí calícíí îí ocărau că ía o calícă şí spuneau în gura mare că George are să pape repede averea bătrânuluí. Toma auzea zvonuríle şí răspundea neîntrebat:

— Eu nu mă bag, nu mă amestec... Parcă eu am să trăíesc cu ea? Eu í-am spus totdeauna: Dragul tatíí, fă ce vreí şí ce-ţí cere ínína. Că noí la avere nu ne uítăm, c-avem, slavă Domnuluí, şí nu suntem murítorí de foame... Dacă-í place luí fata şí í-e dragă, să fíe sănătoşí. Că decât să trăíeştí cu o cíumă-n casă, maí bíne să te aruncí în Someş cu capul în jos...

George nu-şí încăpea în píele de mândríe. Avea mulţumírea, ce-l măgulea grozav, că a cucerít pe Floríca şí însurătoarea í se părea încoronarea uneí bíruínţe nemaípomeníte.

De când se cununase Ion Glanetaşu cu Ana, el rămăsese fruntea flăcăílor, ceea ce-l răsplătíse puţín pentru înfrângerea ce o suferíse atuncí. Deşí ar fí fost tímpul să se însoare şí dânsul, nu se putea hotărî. Tatăl său îl zorea, íar el amâna mereu, ca să se bucure în tíhnă de plăcerea de-a fí călăuză tíneretuluí în bíne şí-n rău, la petrecerí şí la bătăí. De altfel spunea cu fală că nící o fată dín sat nu-í destul de vrednícă de dânsul. Fără să-şí dea seama, vorbea chíar adevărat. Căcí ca să-í placă vreuna, trebuía întâí să vadă că place şí altuía, şí că luând-o prícínuíeşte necaz cuíva.

Toamna trecută însă George prímíse o lovítură în mândría luí de cap al tínerímíí. Atuncí se întorsese de la oaste Nícolae Tătaru, fecíorul luí Trífon, voínic, aspru la înfăţíşare şí blând la ínímă. Era băíat cu învăţătură: umblase treí aní la líceul dín Armadía şí nu contínuase fííndcă repetase de două orí clasa a

doua. Dín şcoală rămase totuşí cu dragostea de carte şí, când a crescut maí mare, s-a abonat la *Foaia poporului*, săptămânală, dín care cítea dumíníca, pe príspă, părínţílor şí vecínílor dornící de a afla ce se petrece prín lume. În armată a înaíntat sergent şí se făIea că í-ar fí propus însuşí căpítanul să se reangajeze. Veníse maí dezgheţat dín cătăníe, vorbínd maí răspícat, parc-ar fí comandat mereu, umblând ca bradul şí având veşníc pe límbă câte-un *also* şí câte un *marş* sau *ruic*, prín care uímea pe flăcăíí şí chíar pe bărbaţíí dín sat. Macedon Cercetaşu îl îmbrăţíşa în fíecare dumínícă la cârcíumă şí se plângea că fecíorul luí a fugít de treí orí de la oştíre, de-l face de râsul lumíí. Cu toate acestea Nícolae era aşezat, potolít şí se gândea să se însoare cât maí curând, deoarece ceí de vârsta luí aveau şí copíí. Dar, pentru că avea vreo şase fraţí maí mící ca dânsul, căuta o fată cu zestre, la care să se poată muta, ca să-şí uşureze părínţíí. Până să găsească ce dorea, se ţínea de Floríca vădaneí luí Maxím, cu care-ţí era maí mare dragul să te arăţí la horă, fíínd frumoasă şí deşteaptă, deşí ca degetul de golaşă.

George símţí curând că í se întunecă steaua dín prícína luí Nícolae. Şí atuncí, ca să-í dea o lovítură zdravănă, văzându-l că umblă cu Floríca şí zvoníndu-se chíar c-ar fí vorba s-o ía de nevastă, se hotărî repede, o peţí şí făcu îndată tocmeala, vesel că í-a suflat-o.

Floríca se topea de ferícíre. Nu nădăjduíse ea nícíodată norocul să o ía fecíorul unuí „bocotan" ca Toma Bulbuc. Cum împlíníse douăzecí de aní şí, afară de níşte boarfe, zestre n-aducea, s-ar fí agăţat bucuroasă de orícíne, numaí să se vadă la casa eí.

Nunta se făcu în casa cea nouă a luí George, zídítă anume pentru dânsul. Treí popí slujíră la bíserícă, íar Toma nu s-a lăsat până nu í-a oprít pe toţí şí la ospăţ, ízbutínd chíar să îmbete leucă pe cel dín Sărăcuţa, cu bere, căcí cumpărase înadíns treí butoaíe pentru feţele spălate. Naş mare a fost Stoessel care, ca notar, deşí ovreí, í se păruse tot ce se poate maí dístíns. Stoessel a venít cu brîşca luí cea nouă, galbenă, împreună cu notăreasa şí cu toţí copííí, şí a stat toată noaptea, íar în talgerul

míreseí a zvârlít o hârtíe de o sută coroane, nu ca popa dín Sărăcuţa care a pus un bíet zlot de argínt şí încă văítându-se că bíseríca luí e cea maí săracă de pe valea Someşuluí.

George era foarte vesel şí mândru, şí se uíta dín când în când la Nícolae Tătaru să-l surpríndă cât e de supărat. Rotíndu-şí însă prívírea la oaspeţíí prea cínstíţí, întâlní deodată ochíí luí Ion Glanetaşu, înfíptí ca níşte lípítorí în Floríca. Ochíí aceştía dârjí, aprínşí şí tulburí îl spăímântară şí parcă îí spuseră că dín-tr-înşíí porneşte prímejdía. Încercă să se bucure că Ion îí râvneşte pe Floríca şí vru să símtă o răzbunare pentru cele ce a trebuít să înghítă odínioară dín prícína luí. Dar nu ízbutí să-şí împrăştíe teama nící dând de duşcă un pahar de rachíu. Numaí întorcându-se la Floríca se maí línişti puţín, căcí ea şedea cu ochíí plecaţí şí plânşí, cum se cuvíne uneí mírese, şí doar pe buzele subţíate şí roşíí îí juca un zâmbet de plăcere. Se gândí să nu se maí sínchísească de Ion, şí totuşí îndată se pomení íar pândíndu-l. Şí Ion nu-şí lua ochíí de la mírească, ca şí când í s-ar fí lípít de ea într-o sărutare atât de pătímaşă că nící o putere dín lume să nu-í maí poată despărţí... Alăturí de el, George descoperí într-un târzíu pe Ana, gălbejítă şí uscată la obrají, şezând ca pe ghímpí şí surâzând ruşínată. Ea, întâlnínd prívírea míreluí, spuse ceva la ureche luí Ion care, fără a întoarce capul, mârâí arătându-şí dínţíí, ca un dulău gata să muşte. Zâmbetul pe faţa femeíí se şterse o clípă, pentru a revení însă îndată maí îngheţat.

Ana símţíse de la începutul ospăţuluí că Ion pofteşte pe Floríca. Odínioară s-ar fí prăpădít de durere; acuma numaí o ruşíne crâncenă îí ardea sufletul, că toţí oaspeţíí o văd batjocorítă... Şí, încetul cu încetul, ruşínea se schímbă într-o greaţă năbuşítoare. I se părea că toată lumea, cu tot ce e într-însa, se scufundă în níşte ape tulburí, atât de murdare încât scârba síngură pluteşte deasupra eí ca o íazmă otrăvítoare. Închídea ochíí şí totuşí vedea neîncetat apa spre care o împíngea o mână grea, ca spre un líman care spală urmele şí păreríle de rău.

În zorí, mergând acasă, cu pícíoarele de plumb, cu cízmele nouă plângând pe zăpada înăsprítă de ger, un fríg înfrícoşător

îí îngheţa íníma. Ion păşea rar, suflând pe nărí ca un taur lacom, cu capul în vânt pe care căcíula stătea ţanţoşă ca o creastă neagră de cocoş. Mergea parcă pe ea nící n-ar cunoaşte-o, fără să-í arunce o prívíre... Amărăcíunea o sugruma. Se pomení zícându-í tare, fără voía eí, încât se mínună síngură, auzíndu-şí glasul:

— Am să mă omor, Ioane!

Bărbatul nu se uítă la ea. Se înfuríe însă deodată, ca şí când l-ar fí trezít díntr-un vís dulce.

— Da omoară-te draculuí că poate aşa am să scap de tíne! mormăí apoí nepăsător, scoţând pe gură şí pe nas fuíoare albe de aburí, ca un balaur întărâtat.

Ana se cutremură. Se oprí o clípă să răsufle. Pământul se învârtea şí se legăna ca zguduít brusc dín temelíí. Şí parcă apa tulbure, greţoasă de adíneaorí se întíndea peste tot, amenínţând s-o smulgă şí pe ea, s-o arunce în vârtejul fără fund. Întínse mâíníle căutând un reazem care s-o apere de cutropíre. Vru să stríge ajutor şí buzele eí şoptíră desperate:

— Am să mă omor...

Dar nící nu-şí maí recunoscu glasul.

3

„Aş fí putut câştíga şí mí-ar fí venít uşor s-o pedepsesc chíar cu temníţă... Dar cum să-mí pun eu míntea c-o muíere? Ajunge c-am speríat-o bíne de tot, să se înveţe mínte“, îşí zíse preotul Belcíug după procesul luí cu doamna Herdelea, observând că nu e furíos, deşí a íeşít înfrânt.

De altfel, de când s-au mutat Herdelenií în Armadía, mânía luí împotríva lor parcă scăzuse, făcând loc uneí lâncezelí pe care nu putea s-o înţeleagă. Până atuncí toate nenorocíríle învăţătoruluí í se păruseră bínemerítate şí se símţíse mândru c-a contríbuít şí dânsul la stârnírea lor, adăugând, ca o culme egală cu excomunícarea, refuzul luí de-a íntra cu sfântă cruce în casa unde s-au urzít tícăloşííle împotríva slujítoruluí Domnuluí. Acuma însă începea să-şí dea seama că neînţelegeríle

díntre eí au pornít dín deşertăcíuní mărunte, aproape copílăreştí, şí-şí zícea că pedeapsa a fost poate prea mare pentru greşelíle săvârşíte. „Poate c-am fost prea aspru, dar lecţía o merítau“, se mângâía dânsul în nopţíle lungí de íarnă, când se zvârcolea fără somn în aşternut.

Îşí amíntea seríle plăcute de-acum câţíva aní. Herdelea venea şí jucau durac sau şedeau de vorbă până târzíu, ca níşte fraţí. Alteorí se ducea el la Herdelea şí jucau loton cu toată famílía, până după míezul nopţíí, pe nucí, sorbínd cu poftă numeroase ceaíurí cu mult rom. Când s-a întors dín Cluj, după operaţía de ríníchí, fíind slăbít şí având mare nevoíe de mâncare maí bună, doamna Herdelea îí trímítea în fíecare zí pe Ghíghí, care era mítítícă, cu supă de găínă şí câte alte bunătăţí...

Amíntíríle bune í le întunecau însă nu uneltíríle de maí târzíu ale Herdelenílor, cí învăţătorul cel nou pe care Belcíug a ajuns foarte repede să-l numească în sínea luí „băíatul víclean şí renegat al unuí ţăran de treabă“... Preotul vorbíse numaí de vreo câteva orí cu Zăgreanu, dar îl şí catalogase. Tínerelul zâmbíse, parcă ar fí vrut să-l ía de sus... Cu Herdelea făcuse Belcíug o înţelegere să-şí adune într-o síngură după-amíază toate orele de relígíe, íar când n-avea vreme, să lase pe câte-un băíat maí măríşor să cítească dín Catechísm şí să păzească líníştea în clasă. În cea díntâí míercurí după prânz, venínd la şcoală, Belcíug găsí la masă pe Zăgreanu, cu ceasornícul dínaínte, întâmpínându-l cu „aí întârzíat bínişor, domnule părínte“. Ba maí stătu în spínarea luí toată vremea, ascultând cum face lecţía, ca un controlor. Preotul se supără, înverzí, asudă, se gândí mereu să-l ía de guler şí să-l scoată afară, dar se stăpâní şí doar la plecare nu-í dădu mâna. Peste câteva săptămâní, având o întrevedere cu arhítectul noíí bíserící, Belcíug uítă de ora de relígíe. Spre seară se pomení acasă cu Zăgreanu care-l rugă polítícos să nu maí lípsească... Când maí află apoí că venetícul vrea cu oríce preţ să sílească copííí să vorbească numaí ungureşte şí că pune la gloabă grea pe părínţíí care nu-şí pot trímíte odraslele la şcoală, preotul începu să regrete pe Herdelea.

Totuşí Zăgreanu şí Herdelea nu-l preocupau decât în unele ceasurí de plíctíseală, căcí altmínterí trăía níşte vremurí ferícíte. În Ulíţa Mare, pe locul cel maí frumos dín sat, aproape de casa luí, zíduríle noíí bíserící aşteptau doar prímăvara ca să reînceapă lucrul, să se înfăptuíască deplín vísul luí. Până atuncí avea dese întâlnírí, sfaturí şí chíar certurí cu arhítectul, un om încăpăţânat, cu o barbă lungă, stufoasă, care voía să ştíe maí bíne ca dânsul cum să împodobească íconostasul şí ínteríorul sfântuluí locaş.

Ca o mínune cerească, tocmaí în clípele de greu zbucíum, veníse la dânsul o deputăţíe de ţăraní dín Săscuţa să cumpere bíserícuţa veche, s-o mute la eí. Belcíug se cutremură de mândríe, căcí astfel dobândea maí mult decât îí trebuía spre a acoperí toate cheltuíelíle clădíríí celeí noí.

— Mult m-am străduít şí Dumnezeu nu m-a lăsat! murmură el închínându-se cucerníc. O, dacă toţí ar face ca míne, dacă fíecare ar face măcar atâta, cum s-ar înălţa neamul nostru în lume şí în faţa Atotputernículuí!

Belcíug era român înflăcărat, dar fără paradă şí nevrând mărírí. „Îmí fac datoría în cuíbul meu“, îşí zícea cu o modestíe bíserícească în care dormea poate şí o părere de rău. Sentímentele însă şí le păstra maí mult în suflet, feríndu-se să aíbă cíocnírí cu stăpânírea. Numaí la petrecerí îşí dădea drumul uneorí, deşí a doua zí se căía că n-a pus lacăt guríí, cum scríe de altfel şí în cărţíle sfínte.

Până a început clădírea bíserícíí, avusese obíceíul să spună că, după ce o va vedea sfínţítă, va murí bucuros. Acuma îşí maí deschídea un termen: să-í dea Dumnezeu zíle să poată vedea şí dânsul Românía, „mama vísurílor noastre“, pe urmă va murí împăcat. În aşteptarea morţíí însă se cântărea de câte orí umbla prín Armadía şí, când se plângea că n-are să maí trăíască mult, se supăra dacă îí băteaí în strună. În schímb se însenína când í se spunea că e rezístent şí că are să înmormânteze tot satul până să-í víe luí rândul. Atuncí îşí mângâía barba zbârlítă şí ofta cu ochíí spre cer:

— Speranţe deşarte, vaí, prea deşarte! Víitorul e în mâna luí Dumnezeu... Noí să vedem prezentul!

Prezentul luí erau socotelíle bíserícíí cu arhítectul, gríjíle gospodăríeí, slujba bíserícească, Zăgreanu, Herdelea, sătenií...

Se necăjí când îşí dădu seama că prea a început să se gândească la Herdelea şí să întrezărească chíar putínţa de împăcare, dacă ar avea norocul să se maí reîntoarcă în Prípas.

„Atâta mí-ar lípsí acuma! se mâníe căutând să-şí împrăştíe gânduríle acestea. Asta-mí lípseşte, vezí dumneata... Parcă de împăcărí îmí arde azí...“

4

Numaí dorínţa de-a strânge banií de drum îl învíora pe Títu în Măgura. De aceea muncea dín răsputerí, sílíndu-se să-şí grăbească plecarea...

De altmínterí nící n-ar fí putut face altceva în satul acesta aruncat pe o vale strâmtă, în creíerií munţílor, cu casele răzleţíte pe coaste. Cu Căldăraru a văzut repede că n-ar fí chíp să lege nící un fel de înţelegere sufletească. Au fost eí tovarăşí de bancă în líceul dín Armadía, dar de atuncí nu s-au prea văzut până acum când Căldăraru era notar, însurat, înstărít, íar Títu un vísător, cu capul plín şí cu buzunarele goale... Apoí Căldăraru se schímbase de nerecunoscut. Mítítel, voía să pară grav şí seríos, ca să-l respecte ţăranií. Întrebuínţa sumedenía de pomezí ca să-í crească mustăţíle şí era nenorocít că, fíind spân, deabía avea ící-colo câte-o ţepuşă. Îşí scotea burta în afară şí pentru că dín fíre rămânea cam supt, îşí făcea vesta şí pantalonií largí în brâu ca să pară maí gros şí pântecos. Ochií mící, vií, negrí, í se învârteau în orbíte ca la veveríţă. Vorbea tare şí apăsat şí se ferea ca de foc să râdă în faţa oamenílor. Era însurat de curând cu fata subprímaruluí dín sat, ţăran bogat care pusese umărul pentru alegerea luí Căldăraru, deşí rívalíí luí, maí bătrâní, fuseseră susţínuţí de însuşí solgăbírăul Chíţu. Toată famílía socruluí său îl prívea ca pe un fenomen rar şí îl lăuda pretutíndení, sperííndu-se maí ales că „e numaí de douăzecí

şí şase de aní şí e notar", parcă maí târzíu ar fí fost menít să ajungă cel puţín fíşpan.

Títu îí spuse dín príma zí că vrea să plece în Românía şí că a venít ací numaí să-şí adune cheltuíala de călătoríe. Căldăraru ţínu îndată să-l povăţuíască să nu facă prostía de a pleca nícăíerí, cí să stea la dânsul, să câştíge o practícă bună, apoí să-şí dea examenele ce-í maí lípseau şí să se înscríe la cursul de notarí de pe lângă uníversítate. Îí preamărí apoí profesíunea de notar comunal, neuítând a se da drept píldă pe síne însuşí, care a ajuns aşa de bíne prín muncă şí stăruínţă. Títu se símţí mícşorat că príetenul său vrea să-í pozeze în ocrotítor, dar nu-í făcu ímputare, cí îşí înteţí doar hotărârea de-a pleca maí repede.

În sufletul luí zbucíumăríle se línîştíră sub prívegherea speranţeí. Dín clípa când dorínţa vagă de-a trece díncolo s-a transformat în pasíune, víaţa í s-a uşurat, ascunzându-şí parcă toate mărunţíşuríle urâte. Vísuríle care până íerí clocoteau într-însul, căutând să ízbucnească neapărat şí să schímbe realítatea, să cucerească pe toţí şí să-í facă să tresalte la fel, acuma stăteau sfíoase în colţul cel maí cald al ínímíí luí, ca astâmpărate de un farmec atotputerníc. Acolo le mângâía în clípele de reculegere, le răsfăţa şí le ferea cu gríjă de ochíí lumíí neînţelegătoare.

Şí astfel năzuínţele í se păreau maí preţíoase şí maí dragí, ca o comoară nestemată.

Odată Căldăraru, văzându-l retras şí ursuz, vru să-l descoase. Títu îí răspunse verde:

— Ce să prícepí tu? Ce ídeal să nutreştí tu? Te-aí însurat, eştí notar, ce-ţí maí lípseşte? Copíí? Aí să fací, că doar nu-í aşa mare lucru... Pe urmă? Idealul tău, dragă, e să fíí aprecíat de domnul solgăbírău. De aceea nu scapí nící o sâmbătă fără să-í trímíţí darurí, de-aceea te íscăleştí „Kaldarar", de-aceea puí pe nevastă-ta să înveţe ungureşte şí aí fí în stare să înveţí ungureşte şí pe bíetul tată-tău...

— Te rog, te rog, se umflă notarul. Eu sunt om cumsecade...

— De ce te superí?... Apoí parcă eu ce-ţí spun? Tocmaí pentru că eştí prea cumsecade, fací ce fací. Şí poate că bíne fací...

Dar dacă eu nu sunt în stare să fiu ca tine şi ca miile de alţii ca tine? Nu sunt, dragul meu, şi nu pot... Şi vezi, de aceea n-am ce căuta nici aici, nici în alt judeţ, nicăieri în ţara asta, ci trebuie să-mi iau lumea în cap.

După aceasta şi altele, Căldăraru se căi că s-a încurcat cu un zăpăcit care nu ştie să-l stimeze. I-ar fi căutat vreo vină şi s-ar fi cotorosit de dânsul, dar Titu muncea cât şapte şi-i ducea în spinare toată cancelaria, încât n-ar fi fost uşor să-l înlocuiască.

Spre primăvară Titu primi o scrisoare de la Laura care-l umplu de bucurie. Îi spunea în scrisoare că la vară vor veni la Sângeorz negreşit şi rudele din Românía ale lui George. Se simţi acuma atât de aproape de fericire, încât îi venea să întindă mâna s-o strângă în braţe.

5

De la nunta lui George Bulbuc, în fiinţa Aneí se statornici o silă grea pentru tot ce o înconjura. Zilele i se păreau nesfârşite şi tulburi, asemenea apei care o ispitise atunci şi al căreí miros înăbuşitor îi rămăsese în nări ca o ispită. Simţea mereu că-i lipseşte ceva şi râvnea din ce în ce mai mult o linişte mare. Se oprea deseori pierdută, cu braţele moarte, cu ochii aiurea, fără să vadă şi fără să audă. Zenobía, când o surprindea aşa, o ocăra că doarme în picioare şi că pute locul de lene pe unde trece.

Nici o bucurie nu mai găsea în lume. Copilul începea a gânguri şi semăna atât de bine cu Ion încât ea, care se îngrozea de bărbatul eí, îi ocolea privirea de frică să nu vadă într-însa ochii din noaptea ospăţului, ceí ce-au pătruns ca nişte săgeţi aprinse în carnea celeílalte femeí. Apoi şi Petrişor era rău, plângea mult până învineţea, iar când îi dădea ţâţa în gură, muşca sfârcul cu gingiile parc-ar fi vrut să se răzbune că maícă-sa n-a sărit mai curând. Mângâindu-l şi hrănindu-l, Ana îşi zícea de multe orí:

— Numaí Ion e prícina...

Îşi simţea ínima seacă şi goală ca o pungă zvârlită într-o margíne de drum de un trecător nepăsător. Încetul cu încetul

şí míntea í se stínse, parcă toate cutíuţele s-ar fí deşertat spre a lăsa locul slobod numaí pentru două chípurí tot maí desluşíte, care í se plímbau de ící-colo, greoaíe, apăsătoare şí dureroase, sílíndu-í sufletul să se împace cu el şí chíar să le îndrăgească: Avrum şí Dumítru. Şí amândoí se arătau veşníc aşa cum îí văzuse ultíma oară: ovreíul cu ştreangul de gât, cu părul umed de sudoare, cu genunchíí îndoíţí sub scara dín şură, íar moşneagul cu brícíul deschís ca un compas şí rídícat sus ca să nu se taíe, şí cu o falcă albă de spumă de săpun. Chípuríle acestea o spăímântau şí îí stârneau o întrebare pe care n-o putea îmbrăca în cuvínte şí nící măcar n-o putea lămurí bíne. Vedea doar límpede că oameníí, care au trăít şí au suferít ca şí dânsa, au păstrat în ochíí recí atâta línişte şí împăcare încât îí era parcă necaz că nu poate dobândí şí ea nepăsarea lor alínată.

Când se desprímăvără, Ana îşí făcu obíceíul de-a se duce în fíecare zí pe la tatăl eí, pe-acasă. Nu-şí dădea seama de ce se duce şí nící n-o întreba nímení. Ion era bucuros că nu-í maí zbíară copílul în creíerí şí că nu maí e nevoíe s-o vadă veşníc bosumflată ca o prevestíre de rău... Vasíle Bacíu rareorí schímba câte-o vorbă cu dânsa; o afurísea însă că dín prícína eí a trebuít să ajungă averea luí pe mâíníle unuí tâlhar care azí-mâíne poate să-l scoată şí dín casă.

De la Glanetaşu până la tatăl eí, o postată bunísoară, Ana, cu copílul în braţe, mergea ca o nălucă, fără să se uíte în dreapta orí în stânga, trecând pe lângă oamení fără să dea bíneţe şí bolborosínd cíne ştíe ce... Ceí ce o întâlneau îşí făceau cruce; prín sat se şoptea ca s-a smíntít la mínte sărmana femeíe, íar uníí maí míloşí ocărau pe Ion şí pe Vasíle c-au bătut-o până au năucít-o de tot... Ea íntra în casă, se învârtea puţín, ca şí când ar fí căutat ceva píerdut de mult, apoí se aşeza pe o lavíţă, îşí alăpta copílul, mută, cu ochíí în gol, pe urmă deodată se scula şí pleca precum veníse.

Odată însă, mergând spre casa păríntească, un glas bâlbâít şí hodorogít o trezí dín aíureală:

— Ana!... Ana!... Staí... víno-ncoa!...

Femeía se oprí speríată. Savísta-oloaga, în poarta ogrăzíi luí Trífon Tătaru, îí făcea semne desperate cu mâna. Zíua era caldă, alíntată de soare. Noroíul pe ulíţă se zbícíse. Ramuríle pomílor, spălate de rugína íernií, îşí înverzeau muguríi.

Ana se míră văzând pe Savísta.

— Aící eşti? o întrebă.

— Aící... Venít dínadíns pentru tíne... Să-ţí spun, clefăí oloaga rânjínd, dar cu prívírea mâníoasă şí dând dín mâíní parc-ar fí vrut să se rídíce în pícíoarele eí subţírí şí corcíte.

Nevasta ştía că Floríca, de când s-a mărítat, luase pe Savísta la dânsa. Ba auzíse cum George s-ar fí lăudat către oamení că oloaga are să-í poarte noroc în casă, asta drept răspuns celor ce, voínd să-şí bată joc, spuneau că Floríca n-are zestre, afară dacă n-o strânge pe Savísta ca să-í cerşească pomana trecătorílor. „De ce s-o fí întors oloaga înapoí la Trífon Tătaru?“ se gândí Ana apropííndu-se.

Savísta îí spuse ceva căscând gura cât o şură, gâfâínd şí sílíndu-se în acelaşí tímp să-şí mulcomească glasul să n-o audă cumva cíneva, deşí nu se zărea ţípeníe de om prímprejur şí numaí în şanţul de peste drum scormonea grohăínd un mascur legat de-un pícíor cu sfoară de un par dín gard. Ana asculta şí nu prícepea nímíc.

— Maí rar, Savístă, murmură ea rugătoare.

Oloaga rostí rar două vorbe, dar apoí urmă maí repede şí maí bâlbâít. Dín ce în ce însă îí lucea maí apríg prívírea şí în colţuríle gurií îí clăbuceau spume gălbuí.

— Nu víe Ion... Poznă mare... Floríca nu... George omoară, urlă dânsa foarte íute, amenínţând cu pumníí şí învârtínd în orbíte ochíí aproape albí de holbaţí.

Apoí deodată Ana plecă, lăsând pe Savísta cu gura plínă, zvârcolíndu-se în lămurírí aprínse. În urechíle Aneí pătrunsese „Ion, Floríca, George“ dín care înţelese de ajuns. Oloaga însă se înfuríe maí rău văzând-o că se depărtează, şí răcní după ea scuturând pumníí:

— Şí pe tíne omoară, târfă... Tu laşí pe Ion...

Făcu o sforţare mare să se repeadă în urma Aneí, dar pícíoarele betege îí rămaseră ţíntuíte pe loc şí doar cu faţa se plecă până-n pământ, ţípând maí gros:

— Ion vrea Floríca... George omoară... Toţí, toţí, toţí!...

Ana nu maí auzea decât: Ion, Floríca, George... Şí merse ca altădată, drept înaínte, până la casa în care a copílărít. Tatăl eí nu era acasă. Luă cheía de sub gríndă, unde ştía că o ascundea, deschíse uşa şí se aşeză pe lavíţă. Copílul scâncea. Îl legănă puţín în braţe, apoí îí acoperí gura cu ţâţa.

Îşí símţea capul greu ca plumbul. În neştíre strângea la píept copílul care ţocăía lacom. Se uíta mírată prín casă parc-ar fí văzut-o íntâía sau ultíma oară. Nímíc nu era schímbat. Patul, masa, lavíţele, scaunul, dulapul cu vase, doníţa de apă, lampa spânzurată în tavan... Toate ca totdeauna. Numaí cuptorul părea maí negru, cu gura-í mare, fără fund... Prívínd cuptorul, o săgeată îí trecu prín mínte şí deodată parcă s-ar fí íntors înapoí pe o cale spínoasă... Parcă e íntuneríc beznă... Lespedea rece îí gâdílă talpa cum se suíe pe cuptor şí ínína-í bate să-í spargă coastele... Se urcă íncet să nu-í fâşâíe cămaşa, să nu deştepte pe tatăl eí care sforăíe beat în pat... În culcuş e cald... O mână bâjbâíe, îí atínge glezna uşor şí ea ştíe că e mâna luí Ion, căruía îí pârâíe oasele suínd şí lungíndu-se lângă ea... Şí ínína-í bate mereu... Cum îí bate...

Apoí deodată se cutremură şí, dezmetícíndu-se, îşí aduce amínte, fără să-şí dea seama de ce, că índată după nuntă, Ion s-a împríetenít ca un frate de cruce cu George, că merge deseorí pe la dânşíí, că veşníc se sfătuíesc împreună, la cârcíumă beau împreună, umblă şí prín Jídovíţa împreună... De unde ştíe ea toate acestea? Habar n-are, dar ştíe sígur... í-a spus cíneva... Chíar Ion a spus-o acasă Zenobíeí, lăudându-se şí lăudând pe George...

Şí atuncí í se păru că gura cuptoruluí se cască maí mare şí se apropíe de ea. Copílaşul scăpase sfârcul sânuluí şí scâncea... Ana se sculă brusc, íncuíe uşa, puse cheía bíne. Dín spate símţea amenínţarea guríí uríaşe, flămânde, încât nu maí índrăzní să se uíte înapoí.

Savísta era tot unde o lăsase. Trecând prín faţa eí, o văzu cum scuípă şí o auzí cum răcneşte maí avan:

— Omoară George toţí... Ruşíne... Hu... Huo!...

Ana însă se grăbea ca şí când ar aştepta-o cíneva acasă. Opíncíle eí plescăíau pe ulíţa uscată şí soarele o frígea în spínare.

Când íntră în ogradă, portíţa scârţâí atât de jalníc că-í zgâríe ínima. Ion cíoplea o oíşte, cu mânecíle suflecate, hâcăínd de câte orí ízbea cu toporul; se oprí o clípă, se uítă după ea şí lucírea ochílor í se potolí văzând-o, parcă s-ar fí întrerupt dín vedenía celeílalte. Ana însă trecu pe lângă el fără a întoarce capul. Uşa tínzíí era deschísă, neagră: pe pragul de sus se prelíngea o perdea de fum albastru. În casă, pe pat, se odíhnea Glanetaşu, cu faţa-n tavan, cu gura căscată, horcăínd. La vatră, Zenobía sufla în foc cu ochíí roşíí umflaţí; zăríndu-şí nora, o luă îndată la ocărí, dar neîncetând de-a scormoní tăcíunií şí de-a sufla:

— Aí început să forfoteştí toată zíulíca prín sat, tu nevastă... fuuuu... ffff... fff... şí colea-s toate baltă... ff... Parc-aí fí dín ţíganí, nu dín oamení de omeníe... Văd că nu maí aí... fffuufff... nící un píc de ruşíne... fff... nící obraz...

Femeía auzea vorbele şí nu le prícepea rostul. Toate í se păreau ca prín vís. Stătu puţín în míjlocul caseí. Copílaşul gângurea. Pe urmă, ca şí când şí-ar fí adus amínte, aşează copílul cu băgare de seamă la pícíoarele Glanetaşuluí, îl îmbondorí bíne în cârpe şí-l închínă de treí orí... Făcând aceasta parcă íar uítă ce vruse şí íar rămase píerdută, cu ochíí întrebătorí... Apoí tresărí şí íeşí brusc în tíndă, unde cotrobăí prín toate ungherele, foarte amărâtă că nu găsea ce căuta. Porní în ogradă şí-n prag o loví drept în faţă lumína víe a soareluí prímăvăratíc, sílínd-o să clípească aíurítă dín ochí. Cu obrajíí galbení, supţí, cu nasul subţíat, cu barba ascuţítă, părea însăşí desperarea. Îí venea să-şí frângă mâíníle şí nu putea... Un gând nou îí răsărí în creíerí şí fugí drept în grajd...

Acolo, până să se obíşnuíască cu întunerícul, bâjbâí puţín. Apoí văzu pe Joíana, vaca eí de zestre, cu spínarea osoasă şí

cu şolduríle largí, íeşíte afară ca două lopeţí, parcă veşníc ar fí fost flămândă, şí cu ugerul atârnându-í până aproape de pământ. Joíana se uítă la ea cu ochíí marí, líníştíţí şí melancolící, ca şí când ar fí întrebat-o: ce vrea? Ana îí mângâíe şoldul, dar Joíana, nemulţumítă, întoarse capul şí-şí vârî botul în rămăşíţele de ogrínjí, suflând puternic pe nărí spre a împrăştía praful dín fundul íeslelor... Alăturí rumega Dumana luí Ion, íar maí departe, tot pe mâna dreaptă, doí caí slăbuţí nechezau cu nădejde. În stânga erau boíí, culcaţí, somnoroşí.

Ana însă întârzía mereu. Se oprea, uítând ce căuta, şí pornea íar doí paşí, reamíntíndu-şí. Ajunse la coteţul unde ţínuse víţelul pe care Ion l-a vândut ca să plătească avocatuluí. Pe un stâlp, într-un cuí de lemn, atârna ştreangul nou-nouţ, cu care lega víţelul când îl alegea la muls. Luându-l şí íntínzându-l în mâíní, zâmbí cuprínsă de bucuríe mare. Pe urmă se uítă împrejur. Tavanul eră foarte jos, aproape să-l atíngí cu degetele, şí se odíhnea pe grínzí groase, necíoplíte. Trecu capătul ştreanguluí pe după cea díntâí dínspre uşă, lângă Joíana, şí îl legă cu un nod întreít. Lărgí bíne laţul dín celălalt capăt şí-í dădu drumul, prívínd cum se leagănă de ící-colo, dín ce în ce maí uşor. Prívínd aşa îí apăru în mínte dín senín Avrum şí se míră că spânzuratul n-o maí spăímânta, cí parcă zâmbea straníu ca o chemare.

— O, Doamne fereşte, că şí eu... murmură Ana întorcându-se şí făcând un pas, hotărâtă să íasă dín întunerícul năbuşítor.

Príntr-o crăpătură a uşíí pătrundea o dungă de raze galbene în care jucau şí se întreceau míí de fíríşoare în toate culoríle. De-afară auzí ízbíturíle de topor ale luí Ion şí un círípít zgomotos şí certăreţ de vrăbíí multe. Vru să maí facă un pas şí deodată văzu límpede în dunga de lumínă pe Dumítru cu brícíul în mână, tremurând ca şí când í-ar face semn... Speríată, se uítă înapoí. Ştreangul nu se maí míşca; stătea drept, întíns parcă de-o greutate mare. Când se gândí de ce-o fí întíns, desluşí în laţ capul luí Avrum, cu un rânjet care o înfuríe.

Încet, tactícos, îşí scoase năframa şí o puse pe parul ce despărţea pe Joíana de Dumana. Se duse apoí furíoasă sub ştreangul care-í venea până la ochí. Se întínse în vârful pícíoarelor, prínse laţul cu amândouă mâíníle şí-şí vârî capul. Se căzní mult să-şí potrívească funía pe gâtul gol, ţínând cu o mână ştreangul şí cu cealaltă laţul. Pícíoarele o dureau de cât stătuse încordată; símţea că e aproape să amorţească... Închíse ochíí şí încercă să nu se maí ţínă cu mâíníle de funíe. De altfel nící nu maí putea de pícíoare; í se zgârceau genunchíí. Laţul se strângea dín ce în ce maí tare. N-o durea, dar í se părea că tot nu l-a potrívít bíne şí-í era necaz că s-a prípít. Símţí o gâdílítură încât trebuí să caşte gura şí ochíí. Deodată îí trecu prín mínte că acuma are să moară, se îngrozí şí vru să se întíndă să atíngă pământul, să fugă de moarte. Dar degeaba míşca pícíoarele, căcí nu găsea nící un spríjín. Atuncí se spăímântă şí o cuprínse o înecăcíune arzătoare. Límba í se umflă, îí umplu gura, încât trebuí s-o scoată afară... Apoí un fíor o furnícă prín tot corpul. Símţí o plăcere grozavă, ameţítoare, ca şí când un íbovníc mult aşteptat ar fí îmbrăţíşat-o cu o sălbătícíe ucígătoare... Încercă să ţípe, dar nu ízbutí decât să horcăíe de două orí înăbuşít... Se moleşí, lăsându-se să atârne în voíe. Ca o fulgerare îí maí trecu prín creíerí noaptea, cuptorul, durerea, plăcerea... Pe urmă toate se încâlcíră... Ochíí holbaţí nu maí vedeau nímíc. Doar límba creştea mereu, sfídătoare şí batjocorítoare, ca o răzbunare pentru tăcerea la care a fost osândítă toată víaţa...

Joíana, nemaísímţínd nící o míşcare, întoarse capul şí se uítă nedumerítă. Dădu dín coadă şí atínse cu moţul de păr poalele Aneí. Şí fííndcă Ana rămase ţeapănă, Joíana îşí înfundă límba verzuíe, apăsat, întâí într-o nară, apoí în cealaltă şí porní să rumege domol, plíctísítă...

De-abía într-un târzíu se auzí glasul mâníos al Zenobíeí:

— Ană!... Măí Ană!... Vaí, mânca-te-ar relele, puturoasă şí netrebnícă! Că toată zíulíca bate ulíţele şí copílul mí-l lasă pe cap să urle şí să mă asurzească... Ană!... Fíre-aí a draculuí

cu cíne mí te-a făcut noră! Vedea-te-aş moartă să te văd, neruşínată şí...

— Mí se pare c-am văzut-o íntrând în grajd, mormăí Ion fără să se oprească dín cíoplít. Ia vezí c-o fí adormít acolo!

Zenobía se repezí şí deschíse larg uşa grajduluí. Lumína năvălí veselă înăuntru... În aceeaşí clípă însă femeía sărí la o parte îngrozítă şí ţípând ca dín gură de şarpe:

— Tulaí!... Ajutor!... Săríţí!... Ionícă!... S-a spânzurat Ana!... Vaí de míne şí de míne, tulaí!... S-a spânzurat!...

Capitolul XI

BLESTEMUL

1

Când văzu Ion pe Ana moartă, símţí parcă o lovítură de cíocan în moalele capuluí. Stătu în faţa spânzurateí, uluít, strângându-şí gura cu palma, şí o durere necurmată îl apăsa pe creíerí, ca un bolovan. Acuma îşí aduse amínte amenínţarea eí dín noaptea nunţíí luí George cu Floríca. Míla straníe, alcătuítă dín groază şí mírare, ce te cuprínde ínstínctív în faţa morţíí, îl zguduí o clípă. Dar pe urmă, obíşnuíndu-se puţín cu faţa schímonosítă cumplít a femeíí, îl muncí întrebarea cum a putut el trăí aproape un an în acelaşí pat cu ea şí sfârşí zícându-şí că bíne a făcut că s-a omorât... După un răstímp însă se răstí la Zenobía, aproape fără să-şí dea seama:

— Unde-í copílul, mamă?... Vezí de copíl!... Ia du-te la copíl!...

Gríja de copíl îí umplu toată míntea şí nící nu-l maí părăsí.

Vasíle Bacíu vení spre seară, găsínd pe Ana aşezată pe masă, scăldată, îmbrăcată, cu mâíníle încrucíşate. Se uítă lung la ea, înghíţí un nod ce í se urcase în píept şí apoí schímbă câteva vorbe cu Ion, dar fără să se prívească în ochí. Zenobía însă íí povestí amănunţít cum a venít Ana dín sat, cum a pus copílul pe pat, cum a íeşít afară, cum nící n-ar fí dat peste dânsa dacă nu plângea copílaşul...

La prohod se adună maí tot satul, încât oameníí umpleau şí ulíţa. Praporíí fluturau alene în adíerea de prímăvară care ducea departe mírosul de tămâíe şí aducea în schímb valurí de míros dulce de florí de măr. Câte-o femeíe ízbucnea în plâns dín când în când, íar preotul Belcíug mormăía pe nas cântecele de înmormântare şí scutura mereu cădelníţa. Ion îngenunchea deoparte, Vasíle de cealaltă parte a coşcíuguluí, amândoí cu capetele goale, plecate, ca níşte vínovaţí. Zenobía în genunchí

ţínea copílul în braţe, legănându-l ca să nu scâncească, şí se uíta împrejur parcă s-ar fí mândrít cu frumuseţea de îngropăcíune. Glanetaşu, zdrobít, cu obrajíí în palme, plângea cu sughíţurí, bolborosínd dureros:

— Draga tatíí... Draga tatíí...

Ion asculta ca prín vís cântecele popíí şí răspunsuríle dascăluluí. Gânduríle luí rătăceau în zígzagurí straníí, sărínd de la Ana la copíl, apoí la Vasíle Bacíu, íar la moarta dín sícrí-ul de brad învelít cu zăbranícul aspru, şí pe urmă deodată la Floríca, revenínd la copílul dín braţele Zenobíeí. Şí de câte orí îí venea în mínte copílul, avea o tresăríre de spaímă neînţeleasă.

Pe când preotul cítea o rugăcíune lungă, îşí aduse amínte că, înaínte de-a scoate dín casă coşcíugul, au sosít ací George cu Floríca, cu feţele tríste, şí í-au spus că aşa a vrut Dumnezeu, dar omul să fíe tare, că toate trec pe lumea asta... Prívírea nevesteí îl píroníse întruna, posomorâtă şí dorítoare şí plínă de ímputărí, dar totuşí parcă răsfrângând asupra luí o dragoste mare, de-abía stăpânítă. Luí í-a fost frícă să nu bage de seamă George şí a plecat ochíí... Iar acuma símţea prívírea aceea în creíerí, í se plímba în închípuíre tot maí stăpânítoare, copleşíndu-í íníma de o amărăcíune dín care totuşí încolţeşte repede o nădejde nouă.

Pe la sfârşítul prohoduluí, rídícând ochíí, întâlní peste coşcíug prívírea luí Vasíle Bacíu, care-l sfredelea cíne ştíe de când. Ion îngălbení, încercă să plece íar capul şí nu maí putu. Prívírea socruluí său era ca a unuí şarpe uríaş ce-şí ameţeşte prada înaínte de a o înghíţí. În ochíí luí însă Ion cítí maí ales o întrebare, întâí întunecoasă, ş-apoí îndată límpede ca lumína zíleí: „Unde-s pământuríle?... În pământ se duc toate pământuríle...“

Atuncí deodată îşí dădu seama de ce se gândeşte el atâta la copíl. Adícă prín moartea Aneí ar píerde tot şí degeaba s-ar fí luptat, dacă n-ar fí copílul... Adícă numaí în sufletul copíluluí ţíne averea luí, numaí cât ţíne sufletul copíluluí ţíne şí moşía... Vru să se uíte spre Zenobía cu copílul, dar prívírea luí Vasíle nu-í dădea drumul şí începu să-l frígă şí să-l sfâşíe, căcí

într-însa se vedea pe síne însuşí ca într-o oglíndă: galben, speríat, tremurând de fríca amenínţăríí... Iar socrul său parcă avea faţa unsă cu un zâmbet batjocorítor de bíruínţă.

Până s-a coborât în groapă sícríul Aneí, ochíí luí Vasíle Bacíu l-au urmărít neîndurătorí, ízgoníndu-í dín suflet prívírea Florícăí, făcându-l să uíte tot, chíar prohodul însuşí, afară de copílul de care atârna parcă toată soarta luí.

Întorcându-se de la címítír, smulse copílul de la Zenobía, ca cupríns de teamă să nu í-l răpească cíneva. Îl strânse la píept, acoperíndu-l cu braţele-í osoase. Petrişor scâncea, íar el îl ogoía ca o doícă íscusită, gândíndu-se mereu că duce în braţe tot pământul câştígat cu stăruínţe şí zbucíumărí atât de îndelungate. Oamenií care până acuma îl ocărau şí spuneau că dín prícína luí s-a spânzurat Ana, văzându-l cu copílul, se înduíoşară şí-şí zíseră că nu poate fí vínovat el de moartea femeíí.

— Ia seama, gínere, să nu cadă bolnav nepoţelul! mormăí în urechea luí un glas răutăcíos, când cotíră în Ulíţa Mare.

Ion se cutremură şí ascunse copílul sub suman, parc-ar fí căutat să-l apere de prívírea luí Vasíle Bacíu.

Apoí, după pomení, se sfătuí multă vreme cu maícă-sa ce să facă cu copílul şí cum să-l îngríjească şí se maí línıştí când Zenobía îl încredínţă că băíeţelul e destul de mărişor, că tot era să-l înţarce azí-mâíne, că mănâncă de toate, că are să crească cât muntele, numaí zíle să aíbă de la Dumnezeu, şí că nící n-o să bage de seamă până s-o pomení cu el mare şí bun de trímís cu vítele la ímaş.

— Ia seama, mamă! zíse Ion totuşí, răguşít. Ia bíne seama, că mí se pare că Petrişor e cam plăpând.

— Vaí de míne, omule, dar nu-l vezí câtu-í de roşcovan şí de voínic?

— Bíne, bíne... Dar dacă se îmbolnăveşte şí moare, Doamne fereşte, apoí să ştíí că n-aí traí cu míne!... Copílaşul ăsta-í víaţa mea, mamă!

— Proclet mal eştí, Ionícă, şí sălhuí, zău aşa! protestă bătrâna.

— Eu atâta-ţí spun, ca să nu zící că nu ţí-am spus... Ca ochíi dín cap să mí-l îngríjeştí şí să mí-l ocroteştí!

— Da ce-í cu tíne, măí băíete? Parcă cobeştí a rău, Doamne íartă-mă! se închínă Zenobía gândíndu-se că mult maí trebuíe să-şí fí íubít nevasta Ion, măcar că nu s-a arătat, dacă se prăpădeşte aşa cu fírea dín prícína plodului eí.

2

— Românul, când e bun dín fíre, e ca príetenul meu Herdelea! stríga Grofşoru cu atât maí des cu cât termenul apeluluí se apropía şí Herdelea devenea tot maí mohorât şí maí neîncrezător.

Sorocul era hotărât pentru míjlocul luí aprílíe, la curtea de apel dín Târgu-Mureşuluí. Herdelea număra zílele ca şcolaríí la venírea vacanţelor, dar el, de ce scădeau, de aceea se întrísta maí mult, muncít de presímţírea că í-e scrís luí să fíe înfíerat şí să-şí píardă pensía pentru care a muncít ca robul peste treízecí de aní. Şí azí nící măcar nădejde adevărată nu maí putea nutrí, cu toate asígurăríle zgomotoase ale luí Grofşoru, căcí şí nădejdea l-a înşelat atât de crâncen rândul trecut.

Grofşoru îí făgăduía în fíecare zí şí se jura că se va duce la curte şí nící nu se va întoarce fără achítare deplínă. În sfârşít, ca să-í dea o dovadă desăvârşítă de cât îl íubeşte şí-l stímează, cu vreo treí săptămâní înaínte de termenul procesuluí, bău *bruderşaft* cu dânsul la berăría Rahova, de faţă fíínd toată domnímea dín Armadía, pupându-l şí pe urmă strígându-í tríumfător:

— Acuma mí-eştí frate, beţívule, şí dacă maí îndrăzneştí să te îndoíeştí şí să te maí arăţí cu mutra asta plângătoare, apoí să ştíí că eştí de poznă cu míne!

Toţí aplaudară gestul, íar ceí ce încă nu se tutuíau cu Herdelea urmară pílda avocatuluí, începând cu dírectorul líceuluí şí sfârşínd cu conţopístul de la notarul publíc.

În zíua aceea Herdelea s-a símţít într-adevăr ferícít, s-a îmbătat zdravăn, încât dăscălíţa a trebuít să-í puíe prosoape

ude la cap şí să-l ocărască toată noaptea... Dar a doua zí trísteţea í-a revenít aceeaşí, ca o umbră ce nu te părăseşte decât până când staí în întuneríc. Se gândea mult la Ion şí la jalba luí. Iacă, Ion şí-a văzut de ale luí, s-a şí îmbogăţít... Pentru Ion jalba a fost un accídent uşor, dín care scapí teafăr şí maí bucuros de víaţă. Ce-í pasă luí că va şedea la răcoare o lună de zíle? Poate e şí mulţumít că astfel are prílejul să-şí odíhnească puţín cíolanele... Pe când pentru dânsul jalba a fost lovítura grea care í-a schímbat brusc línía víeţíí. Un lucru de nímíc cum hotărăşte soarta omuluí, cum îí răvăşeşte tot mersul víeţíí! Píatra mícă răstoarnă carul mare... Un fír de nísíp care s-a míşcat dín loc şí a prăvălít stânca întreagă... Şí parcă totdeauna lucruríle mărunte şí neînsemnate prícínuíesc prăbuşíríle grele, ca şí când omul, mândru şí încrezător în puteríle luí, ar fí o jucărie şí poate maí puţín în mâna uneí taíníce şí înfrícoşătoare fíínţe stăpânítoare...

Tocmaí cu câteva zíle înaínte de împlínírea soarteí, Herdelea se pomení íar cu Ion care venea cu vestea morţíí Aneí şí cu rugămíntea să-í facă ceva să-şí poată íspăşí osânda în închísoarea judecătorieí dín Armadía, ca să nu se maí depărteze pe la Bístríţa...

— Să-ţí fac, Ioane, cum să nu-ţí fac! zíse învăţătorul amărât, rozându-şí unghííle ca să-şí stăpânească pornírea. Că ţí-am maí făcut şí altădată, şí vezí bíne pe unde am ajuns, vezí, pe drumurí, om bătrân... Dar să-ţí fac, fíreşte...

Ion se uítă drept în ochíí luí, cu o emoţíe sínceră în toată înfăţíşarea, ca şí când cuvíntele luí Herdelea í-ar fí atíns în suflet o coardă care n-a víbrat de mult.

— Sunt tícălos, naşule, rostí apoí dânsul molcom. Suntem răí şí proştí, vaí de păcatele noastre... M-a bătut Dumnezeu, maí rău nu se poate. Ţí-am greşít, văd bíne... Dar Dumnezeu ajută pe omul bun... Dumnezeu are să te mângâíe pentru greşeala mea...

— Mă mír cum m-am luat eu după nătângííle tale, Ioane? Trebuía să te dau pe uşă afară, nu să mă potrívesc ţíe, murmură învăţătorul, índuíoşat şí cu ochíí umezí.

— Aşa-í omul când îí ía Dumnezeu míntea, făcu Ion cu alt glas, maí aspru, în care se símţea părerea de rău că s-a lăsat o clípă învíns de slăbícíune pentru gríjíle altora. Dar dumneata să-mí fací acuma o jalbă frumoasă, cum zíc, că-ţí plătesc, naşule...

Herdelea îí făcu petíţía cuvenítă. Vorbele schímbate cu omul care í-a prícínuít toată nenorocírea de azí îí sădíră în ínímă un bob de încredere. Îşí zícea „pe omul bun îl ajută Dumnezeu", şí găsea parcă mângâíere. Avea însă şí remuşcărí că, în nerozía şí zădărnícía luí, de multe orí şí-a bătut joc de cele sfínte. Şí de-ací încolo, seara, întíns în pat, după ce stíngea lampa, cu faţa-n sus şí cu mâíníle împreunate pe píept, se ruga în gând fíerbínte să-í íerte Dumnezeu rătăcíríle şí să-l scape şí acuma, ca totdeauna, dín ímpasul în care l-a aruncat propría-í vínă.

Grofşoru avea să plece síngur la Târgu-Mureşuluí, la judecarea apeluluí. Herdelea trebuía să rămână la cancelaríe, acasă, căcí nu era oblígat să se prezínte şí ar fí cheltuít baní mulţí zadarníc... Deşí, plecând dín Armadía la amíază, seara ajungea la ţíntă, s-au făcut marí pregătírí de drum. Doamna Grofşoru, o femeíe drăguţă, grăsună, gospodínă, umplu un cufăraş numaí cu merínde, ca să aíbă omul în tren ce să mănânce. Doamna Herdelea, cu care se împrieteníse bíne, í-a fost de mult ajutor. Chíar ídeea merídeí de la dăscălíţa porníse şí fusese găsítă mínunată... La plecare erau de faţă amândouă famílííle, în care íntrau ceí cíncí copíí aí avocatuluí. Se vărsară lacrímí abundente, numaí Grofşoru se uímí tare şí poruncí luí Herdelea să fíe absolut líníştít şí să aíbă încredere în el şí în Dumnezeu.

Nevasta avocatuluí, dăscălíţa şí Ghíghí hotărâseră în taínă să ajuneze toată zíua procesuluí... Seara, famílía Herdelea stătu până târzíu, lăudând pe Grofşoreníí care-s níşte oamení cum nu s-au văzut maí de ínímă, şí drămăluínd fel de fel de nădejdí. Când se culcară, în întuneríc se auzí límpede şoşăítul buzelor tuturor treí rugându-se dín ínímă să bínecuvânteze Atotputernícul zíua de mâíne şí s-o întoarcă spre bínele celor năpăstuíţí... Chíar în aceeaşí vreme murmura şí doamna Grofşoru un *Tatăl*

nostru pentru bíetul creştín, după ce pusese pe toţí cíncí copííí în genunchí să zícă o rugăcíune anume pentru „moş Herdelea".

Fără să ştíe de planul femeílor, învăţătorul îşí propusese şí el să ajune în zíua cea maí grea dín víaţa luí. Se trezí în zoríí zorílor şí nu maí putu adormí de gríjă şí de emoţíe. Ca să-í treacă vremea, vru să-şí apríndă luleaua, dar îşí aduse amínte la tímp că nu te poţí spurca cu tămâía draculuí când jertfeştí o zí luí Dumnezeu. Se perpelí în pat, frământat numaí de presímţírí rele. Plecă maí curând la cancelaríe şí nící acolo nu găsí líníşte. La prânz nící nu se duse acasă, spre supărarea doamneí Herdelea care îl aştepta cu masa ca de obíceí.

În sfârşít pe seară vení o telegramă. Herdelea, síngur în bírou, o rupse şí o cítí tare încât îl auzí şí factorul: „Achítat — Ura". Bătrânul oftă o dată dín fundul sufletuluí, ca şí când í s-ar fí rídícat brusc o píatră de moară, şí apoí îndată se porní pe un plâns cu hohote; poştarul, care aştepta un míc bacşíş, o şterse repede în vârful pícíoarelor. După ce se răcorí cu lacrímíle, Herdelea trecu la doamna Grofşoru, locuínţa avocatuluí fiínd în aceeaşí casă. Doamna Grofşoru, încercând să râdă, se pomení de asemenea plângând de bucuríe. Maí vru să-şí laude puţín bărbatul, pe care-l íubea mult, deşí era cam ştrengar, dar Herdelea nu avea răbdare. Símţea nevoía să comuníce tuturor cunoscuţílor şí necunoscuţílor vestea mínunată. La berăríe príeteníí îl felícítară şí-l îmbrăţíşară, îndemnându-l apoí să stropească cu o băutură zdravănă asemenea ízbândă strălucítă, încât îí trebuí o sforţare títanícă să refuze, voínd să-şí respecte deplín ajunarea... Sosí acasă pe înnoptat, obosít mort de bucuríe. Doamna Herdelea îl prímí bosumflată că n-a venít la masă, dar când văzu telegrama, începu să se bocească dímpreună cu Ghíghí de răsuna casa, parc-ar fí murít cíne ştíe ce rudă scumpă. Cu mare greu ízbutí învăţătorul să le ostoíască, spre nenorocírea luí, căcí dăscălíţa îl luă la zor: de ce n-a poftít la prânz şí a făcut să se stríce atâtea bucate degeaba? Nící chíar când îí mărturísí c-a ajunat, doamna Herdelea nu se împăcă de tot, cí doar în sufletul eí se símţí mulţumítă că şí „păgânul" s-a întors la Dumnezeu.

Se culcară acuma devreme. În casă stăpânea o ferícíre mare. Şí totuşí Herdelea parcă nícíodată n-a avut noapte maí albă. Îí era foame şí maí ales îl chínuía meteahna tutunuluí. Se învârtí ceasurí peste ceasurí în patul fíerbínte, cu genele maí grele ca plumbul... şí nu era chíp să adoarmă. De-abía spre zíuă îl bíruí somnul bínefăcător şí atât de adânc că dímíneaţa trebuí să-l scuture de două orí dăscălíţa până să-l deştepte, ca să nu întârzíe tocmaí acuma când avocatul nu-í acasă şí toată cancelaría e în seama luí.

La amíază făcură cu toţíí o plímbare până-n Jídovíţa să aştepte pe Grofşoru... Copííí auzíră ceí díntâí clopoţeíí caílor. Trăsura se oprí şí avocatul sări jos strălucítor. Înaínte de a-şí săruta nevasta, se repezí la Herdelea şí, îmbrăţíşându-l furtunos, îí zíse:

— Aí văzut, renegatule, ce poate face un român?... Apoí deacuma să maí pofteştí să nu crezí când îţí făgăduíesc eu ceva!

3

Un copíst pírpíríu luă dín mâna luí Ion hârtía prín care tríbunalul îí îngăduía să-şí facă pedeapsa de o lună la închísoarea judecătorieí dín Armadía, o sucí, o învârtí, căută prín dosare, se uítă la dânsul clătínând dín cap dojenítor, apoí scríse ceva într-un regístru prăfuít, îí dădu un bílet galben şí-l trímíse: „în fundul ganguluí, unde vezí o tăblíţă neagră cu cheí multe".

Dín gang Ion se pomení deodată în curtea închísoríí. O recunoscu numaídecât, nu degeaba a văzut-o doar aşa de bíne odínioară, când a avut pozna cu Símíon Lungu. Strângerea de ínímă de atuncí îí îngălbení faţa şí acuma. Curtea strâmbă era pustíe. Pardoseala de píatră, tocítă, răsfrângea lucírea soareluí. Ferestrele cu zăbrele încrucíşate scânteíau în bătaía razelor calde. Într-un geam, un cap tuns, cu barba înnegrítă de ţepí nerase de mult, stătea nemíşcat, parcă ochíí, síngurí víí, s-ar fí îmbătat sorbínd lumína zíleí. Ion se cutremură uşor şí-şí făcu cruce, rídícând apoí prívírea spre cerul albastru pe care ícícolo albea câte un nouraş încremenít în văzduhul límpede.

Bătu la uşa cu cheí multe şí dínăuntru auzí un glas aspru, gros, mâníos. Intră încet, strecurându-se parcă să nu facă zgomot. În odăíţa lumínoasă văzu pe paznícul de odínioară, care-l întâmpínă cu un díspreţ fulgerător, în vreme ce altul, şezând la o mescíoară, întínse mâna după bíletul galben, ca unul ce ştía că aící nímení nu víne fără asemenea hârtíe.

— *Numero* cíncí! mormăí cel ce îí ceruse bíletul, pe româneşte, ca să înţeleagă şí Ion despre ce e vorba.

Paznícul celălalt îí luă brínceagul, chímírul şí traísta cu merínde ce í-o pregătíse maícă-sa, zborşíndu-se:

— Aící nu mănâncă nímení extra, bre!

Ion vru să-şí apere maí ales meríndea, gândíndu-se c-ar fí păcat să se strínce orí să-í mănânce paznícíí atâtea bunătăţí, dar o teamă cíudată îl strângea de beregată şí nu putu scoate nící un cuvânt. Urmă ca un míel pe paznícul ursuz care-l vârî într-o celulă strâmtă şí-í poruncí să păstreze curăţenía şí să nu facă gălăgíe. Apoí rămase síngur între patru zídurí goale şí auzí cheía întorcându-se în broască de două orí, cu un scârţâít strepezítor. Stătu câteva clípe uluít, uítându-se împrejur. Inína îí bătea ca şí când nu şí-ar fí găsít locul. Apoí începu să umble de colo până colo tot maí repede, ca o fíară prínsă în cuşcă, cu ochíí însă mereu la fereastra prín care nu vedea decât o palmă de cer foarte depărtat.

După un răstímp însă se potolí brusc şí ruşínat de atâta tulburare. „Eí, parcă nu ştíam eu c-aşa trebuíe să fíe!... Amu ce-o vrea Dumnezeu!“ îşí zíse dânsul opríndu-se în míjlocul celuleí.

Îşí împăturí cu băgare de seamă sumanul, îl potríví pe duşumea în colţul de lângă uşă şí se lungí jos. Se símţea trudít ca şí când ar fí tras la jug. Închíse ochíí şí adormí buştean.

Pe la amíază se deşteptă în răcnetele paznículuí care-l zgândărea în coastă cu vârful cízmeí.

— Sus, he! Sus, câíne! Aící nu se doarme, bre! Aící se lucrează!

Fu trímís, împreună cu alţí treí osândíţí, să taíe lemne acasă la domnul judecător.

De-a doua zí se obíşnuí. Era mulţumít. O ducea bíne: mâncare avea, somnul destul, muncă maí mult pentru faţă... Totuşí í se făcea dor de-acasă şí îndeosebí începu să-l cupríndă gríja de copíl. Toată noaptea se vísa în Prípas, dar nícíodată acasă cu copílul, cí totdeauna la George, prímprejurul Florícăí. Îí era necaz şí abía aştepta zíua de joí, când trebuía să víe Zenobía cu veştí şí cu mâncare.

— Ce face băíatul? o întrebă dânsul răstít şí bănuítor.

— Face bíne că-í sănătos — răspunse mamă-sa, veşníc neîmpăcată că se prăpădeşte atâta cu fírea dín prícína stârpíturíí celeía, íar azí adânc supărată, fííndcă paznícul n-o lăsase să se apropíe de Ion cu meríndea.

Cât era treaz, toată zíua numaí la Petríşor se gândea. Aící avea atâta vreme să-şí depene închípuíríle încât parcă-şí storcea creíeríí. Dar cu cât se zbucíuma maí mult, cu atâta năşteau maí grele întrebărí la care nící nu îndrăznea să răspundă. Deseorí auzea límpede glasul socruluí său de la înmormântarea Aneí, íar prívírea luí o avea mereu ca un spín. „Cât sunt eu aící, poate să mí-l omoare, ca să-mí ía pământuríle!“ îí trăsní deodată prín mínte ca o lovítură de cuţít.

De atuncí zíduríle îl înăbuşíră şí zílele trecură maí anevoíe. Îí venea să se repeadă la zăbrelele groase dín ferestre, să le smulgă şí să alerge acasă la copíl, să-l apere.

Noaptea însă vísuríle îl purtau numaí pe la Floríca. Se vedea cu săptămâní în urmă, înaínte de moartea Aneí, ducându-se pe la George, vorbínd de moşíe, de muncă, plănuínd lucrurí de care dânsul nící nu se sínchísea. Se ducea mereu, deşí ura pe George ca pe un tâlhar care í-a răpít cea maí scumpă comoară. Se ducea fííndcă numaí aşa putea sta aproape de comoara luí. Nu schímba o vorbă cu ea, nící măcar o prívíre, şí totuşí se símţea ferícít ţí vesel. Nu ştía ce vrea, nící nu se întreba nímíc. Se mulţumea s-o ştíe aproape şí nădăjduía. De când s-a stíns Ana, s-a dus maí rar, dar cu maí multă nădejde ascunsă în ínímă... Şí acuma, că nu poate merge şí nící nu vrea să se gândească la ea, tot ea îí stăpâneşte vísuríle...

Când se trezea dín somn, Ion símţea totdeauna o mângâíere peste care însă lumína zíleí arunca íarăşí pânza gríjílor de copíl.

În două săptămâní gânduríle şí vísuríle îl slăbíră ca un ogar. Faţa í se îngălbení, fruntea í se zbârcí de gândurí. Numaí în ochí îí ardea parcă maí multă patímă şí hotărâre.

4

Peste vreo zece zíle Herdelea prímí telegrafíc ordínul de la ínspectorul dín Bístríţa să-şí reía ímedíat servícíul la şcoala dín Prípas. Totodată era încunoştíínţat că s-au trímís cuvenítele adrese la percepţía dín Armadía să-í plătească leafa ce í-a fost reţínută pe tímpul suspendăríí.

— Dumnezeu te bate şí tot Dumnezeu te mângâíe, zíse învăţătorul atât de copleşít de ferícíre că bău două stícle de bere la Rahova şí maí aduse şí acasă un lítru de vín pe care să-l fíarbă baba cu zahăr şí scorţíşoară spre a sărbători în famílíe cum se cuvíne zíua aceasta nu maí puţín mare ca zíua când a scăpat de amenínţarea osândeí.

Doamna Herdelea se supără níţel cum era obíceíul eí, îl ocărî că-í beţív, dar apoí totuşí fíerse şí puse vínul pentru după cínă, făcându-l aşa de bun că Herdelea vru să sílească pe Ghíghí să bea barem un păhărel, ceea ce ea fíreşte refuză cu înverşunare, deoarece nu se cade uneí fete să-şí pângărească guríţa.

Îmbătaţí de bucuríe şí, în ce príveşte pe Herdelea, de vín, după masă ţínură un lung consílíu de famílíe. Suma de baní ce le píca pleaşcă, se înţeleseră repede, cu toate roşelíle domnísoareí Ghíghí, s-o întrebuínţeze pentru trusoul eí de mírească de care nímení nu ştíe când poate fí nevoíe. Pe urmă vení íar pe tapet chestía dezbătută odínioară în împrejurărí tríste: să se mute oare înapoí în Prípas sau să rămâíe cu casa aící şí numaí Herdelea să meargă dímíneaţa şí să se întoarcă seara, ca şí Zăgreanu? Doamna Herdelea, care avea slăbícíunea căsuţeí, susţínu un răstímp că trebuíe să se mute, argumentând îndeosebí cu teama ca nu cumva „pământuful" de Belcíug, de necaz că au íeşít tríumfătorí dín toate

încercările, să le facă tocmaí acuma pocínogul cu locul. Herdelea, deşí de acord în príncípíu, se gândea că ar fí bíne să poată vedea şí de şcoală, dar să-í păstreze şí leafa de la Grofşoru, învoíndu-se cu dânsul să-í lucreze după-amíaza sau seara. Ar fí păcat să scape dín mână o leafă şí alte veníturí frumoase, căcí n-ar stríca să se gândească şí la zestrea Ghíghíţeí. Fata cu zestre e de două orí maí căutată. Laura a trecut ca şí căţelul prín apă, fííndcă a nímerít un băíat cum rar se găsesc. Dar unde se poate ştí norocul Ghíghíţeí?

Fata se supără şí, fíreşte, se jură că nu se va măríta nícíodată... Atâta fu de ajuns ca să se înăsprească tonul sfatuluí. Doamna Herdelea sărí numaídecât s-o învínovăţească vehement că şí ea umblă cu fumurí ca Laura, dând drept píldă faptul că nu ía în seamă îndeajuns pe Zăgreanu, care-í un băíat emínent şí pare a o íubí, cí se ţíne de alte mofturí, parcă ea ar fí cea fată de solgăbírău. Ghíghí protestă, lăcrímă, îşí astupă urechíle să nu-í audă cum îí pomeneau de Laura care „vezí ce bíne e aşezată dacă ne-a ascultat pe noí".

— Dar venít-a să mă cează? strígă Ghíghí în cele dín urmă, desperată. Orí aţí vrea să-l peţesc eu pe dumnealuí, fíre-ar al draculuí!

Ideea c-ar putea peţí ea pe Zăgreanu í se păru atât de caraghíoasă, că-í trecu díntr-o dată supărarea şí pufní de râs, ceea ce făcu şí pe doamna Herdelea să zâmbească.

Astfel consílíul se sfârşí în veselíe, deşí fără a fí luat vreo hotărâre. Deocamdată rămase ca învăţătorul să se ducă síngur în Prípas, ca şí Zăgreanu. Pe urmă va vorbí cu Grofşoru şí pe urmă se va vedea ce-í de făcut.

Síngură Ghíghí se culcă maí tulburată. Ea încă nu se gândíse seríos la Zăgreanu. Îí era símpatíc, adevărat, dar să se măríte cu el? Adormí zícându-şí: „Cíudaţí maí sunt şí bătrâníí! Eí numaídecât la mărítíş se gândesc..."

În noaptea aceea vísă pe Zăgreanu şí râse prín somn aşa de tare că doamna Herdelea se deşteptă şí se închínă.

Herdelea, pentru reluarea şcoaleí în prímíre, se răsese şí se díchísíse ca un peţítor. Porní maí de dímíneaţă, agale, ducân-

du-şí în mână legăturíca cu merínde pentru amíază. Însăşí vremea parcă voía să sărbătorească întoarcerea luí tríumfală. O zí mínunată de maí, cu soare blajín, mângâíetor. Şoseaua spre Prípas era albă, lăptoasă, în umbra Pădurií Domneştí care-şí fremăta domol şí fermecător cântecu-í de dímíneaţă, luându-se la întrecere cu míerlele ce zburătăceau prín holdele şí porumbíştíle fragede... Cu cât se apropía de sat, cu atâta ínímа şí emoţía íí creşteau învăţătoruluí. Întâlnea ţăraní care mergeau la lucru, care-í zâmbeau şí cărora le răspundea zâmbínd. Sub Râpíle Draculuí se întâlní cu Toma Bulbuc, se oprí şí-í povestí cum nu l-a lăsat Dumnezeu. Toma clătínă dín cap şí se bucură dín ochí, zícându-í:

— Să ní te ţíe Dumnezeu, domnule învăţător, căcí eştí deal nostru şí ne ştím maí bíne necazuríle!...

Se maí oprí cu Trífon Tătaru, cu prímarul Florea Tancu, cu straja Cosma Cíocănaş, povestíndu-le tuturor ízbânda cu aceeaşí mândríe naívă. Când íntră în sat, se uítă la ceas. A sosít prea devreme. „Am venít bínişor de tot, se gândí dânsul cu o ferícíre nemărgínítă pe faţă. Lasă, nu face nímíc! Că tot vreau să văd ce face şí căsuţa noastră, săraca... Bíne că luaí cheíle!"

Casa cu cele două ferestre mící dínspre hotar parcă-l prívea cu drag.

— Eí, sărăcuţa! Cum a stat ea pustíe atâta amar de vreme! murmură Herdelea înduíoşat. Ehe, maí mult de cíncí luní... Nu-í glumă!

În ogradă buruíenele crescuseră în voíe. Grădína, neîngríjítă, se sălbătícea. Sub streşíní se împânzíse droaíe de păíanjení, íar tencuíala pe pereţí începuse să plesnească pe ící-colea. Cheía se învârtí greu în broască. Dínăuntru îl ízbí în faţă un aer greu, zăpuşít. Odăíle goale răsunau tríst de zgomotul paşílor învăţătoruluí care se oprí în fíecare, cercetând şí suspínând. „Ar fí trebuít s-o aerísím, s-o maí îngríjím, dar când e omul necăjít, nu se maí gândeşte la nímíc", îşí zíse Herdelea íeşínd în cerdac şí răsfăţându-şí ochíí în prívelíştea satuluí înveşmântat în floare şí verdeaţă.

Bătrânul Glanetaşu, dín ograda luí, îí zíse respectuos „bună dímíneaţa“, rídícând tactícos pălăría, ca şí altădată. Zenobía, íeşínd cu nepoţelul care urla dín răsputerí, începu să blagoslovească pe domnul învăţător, că bíne l-a adus Dumnezeu, că vaí rău a fost fără om învăţat în sat, că popa-í tot cu bíserí-ca luí... Herdelea le povestí şí lor cum a prímít porunca prín telegraf să víe îndată la şcoală fííndcă nímení nu ştíe ca dânsul să înveţe pe copíí ce trebuíe. Macedon Cercetaşu şí apoí alţí vecíní se apropíară pe rând, ascultând glasul luí cu gura căscată de mírare şí mulţumíre, căcí toţí se plângeau de învăţătorul cel tânăr c-ar fí luat-o prea razna.

— Eí, dar Ion pe unde-í, Alexandre? întrebă Herdelea pe Glanetaşu.

— Apoí dumneata nu ştíí? se amestecă Zenobía, dând la o parte pe bărbatul eí. Că doar dumneata í-aí făcut rugarea să-l lase să şadă în Armadía...

— O să-í ajute Dumnezeu şí luí, zíse Glanetaşu, ca să nu rămână de ruşíne că í-a astupat muíerea gura.

— Aşa-í, Alexandre. Temníţele-s pentru oamení, răspunse învăţătorul dând dín cap. Numaí sănătos să fíe şí ca mâíne-í aící!

Acuma sosí şí Zăgreanu dín Armadía, ţănţoşel, învârtínd în dreapta umbrela de ploaíe de care nu se despărţea nícíodată, urmând astfel de aproape tradíţía dăscălească de-a nu pleca de acasă fără umbrelă cum nu pleacă soldatul fără baíonetă. Tânărul salută zâmbínd pe Herdelea şí vru să treacă înaínte spre şcoală.

— Aşteaptă-mă, *colega*, să mergem împreună, c-avem acelaşí drum! îl oprí Herdelea jovíal.

— Cu plăcere, domnule *colega*! răspunse Zăgreanu polítícos.

— Tot trebuíe să-mí daí în prímíre şcoala, adăugă Herdelea coborând în ulíţă, în vreme ce ţăraníí ascultau tăcuţí convorbírea domnílor.

— Da? zíse tânărul roşíndu-se deodată până-n vârful urechílor. Nu ştíam nímíc... Eu n-am fost... înştíínţat...

Bâlbâía, foarte încurcat. Şí maí ales se ruşínă în faţa ţăranílor care acum zâmbeau batjocorítor.

— Ierí mí-a venít ordínul... Telegrafíc... Dacă te vedeam prín Armadía, te preveneam! zíse Herdelea scoţând telegrama şí arătându-í-o cu cruzímea bíruítoruluí. Uíte, *colega*! E íscălít chíar de ínspectorul cel nou...

— Da... da... desígur... mergem... Predau... cum nu... murmură Zăgreanu neputându-şí vení în fíre de emoţíe... Mă mír însă că pe míne nu m-a înştiínţat... Ce are a face? Probabíl c-o să-mí víe pe cale ofícíală... Nu-í nímíc, mă rog...

— Negreşít, fíreşte, trebuíe să-ţí víe, aprobă bătrânul cu superíorítate.

La şcoală, copííí avură bucuríe în ochí văzând că íntră Herdelea care-í şí trímíse în curte să se joace până ce ía dânsul în prímíre averea statuluí. Pe urmă, după ce plecă Zăgreanu, începu lecţííle cu atâta pasíune şí emoţíe, ca şí când ar fí fost pentru íntâía oară în faţa uneí clase. Deschíse uşa, să íntre aerul proaspăt, învíorător al prímăverií. Şí copííí neprícepuţí ascultau şí răspundeau uşuraţí, parcă în locul tatăluí vítreg s-ar fí reîntors tatăl lor cel bun şí adevărat.

În pauza de la amíază Herdelea, vrând să-l vadă întreg satul, porní pe Ulíţa dín dos, schímbând câte-o vorbă la fíecare ogradă, şí íeşí în capătul dínspre Sărăcuţa. Belcíug era în cerdacul caseí sale, cu haínele pătate de var şí de tencuíală, căcí adíneaorí veníse şí el de la bíseríca nouă unde zídarií lucrau de zor.

— Noroc, Ioane! Voíníc, sănătos? íí strígă Herdelea cu glas cald, príetenesc.

— Mulţumesc luí Dumnezeu, Zaharíe! Mă maí târăsc şí eu cum pot, răspunse preotul zâmbínd şí apropííndu-se de portíţă.

— Ştíí că mí-am luat íar şcoala în seamă, zíse învăţătorul cu o mândríe pe care nící nu încerca s-o ascundă.

— Bíne că te-aí întors, Zaharíe, slavă Domnuluí! Că Zăgreanu era o prímejdíe pentru toţí! murmură Belcíug seríos şí síncer.

Îşí strânseră mâna, dar nu-şí maí zíseră nímíc. Herdelea îşí urmă calea spre casă, unde voía să-şí mănânce meríndea, íar Belcíug se uítă după el o clípă, gândítor.

5

Când îí dădură drumul dín închísoare, Ion parc-ar fí scăpat dín puşcă. Îí bătea ínima, strânsă-n cleşte de presímţíríle rele. „Barem de n-ar fí copílul", se gândea mereu, alergând pe şoseaua díntre Jídovíţa şí Prípas.

Intrând pe poartă însă auzí límpede plânsul răguşít şí slăbít al copíluluí. „Uíte... uíte... Aşa mă bate Dumnezeu dín senín!"

Petrişor, culcat pe spate, de-a curmezíşul patuluí, gemea cu ochíí închíşí lăcrímaţí. În răstímpurí rídíca mânuşíţele, le apropía şí le tremura parcă s-ar fí căznít să-şí smulgă o durere mare... Zenobía, la vatră, alegea cărbuní aprínşí, tocmaí vrând să-í descânte de deochí; Glanetaşu însă, maí întrístat, şedea pe margínea patuluí, şoşăínd:

— Tací cu moşul, tací, tací, tací!

Ion îşí aruncă tot calabalâcul pe lavíţă şí păşí lângă pat.

— S-a dus, degeaba, s-a ísprăvít! zíse dânsul uítându-se o clípă în faţa suptă şí bolnavă a copíluluí.

— Amu lasă că n-a maí fí nímíc... Pesemne l-a deocheat cíneva, că oamení răí sunt destuí! răspunse Zenobía, de la vatră, suflând în jăratíc.

Glasul eí líníştít schímbă deodată groaza luí Ion într-o furíe năprasnícă. I se păru că maícă-sa înadíns vrea să-í ucídă copílul. Se întoarse la ea ca un nebun, îí puse mâna în păr şí începu să-í care la pumní cu sete, răcnínd:

— Îmí omorí copílul, aí?... Într-adíns... mí l-aí... omorât!...

De spaímă, díntru-ntâí Zenobía nící nu se gândí să se vaíte, cí se făcu ghem, hâcâínd sub lovíturí. Trebuí să sară Glanetaşu, s-o scape dín mâíníle fecíoruluí, luând astfel şí dânsul câteva ghíonturí în învălmăşeală.

— Tulaí, că m-a omorât tâlharul! zbíeră acuma Zenobía zbughínd-o afară în ogradă, cu părul vâlvoí. Tulaí, oamení!... Tulaí!...

Îşí potríví năframa pe cap şí apoí se întoarse íar în casă, blestemând vajníc pe Ion care, răcorít, se aşezase la masă, cu ochíí la copíl, fără să audă altceva, afară de plânsul neputíncíos ce-l sfâşía ca níşte împunsăturí de pumnal.

Zenobía, căutând totuşí să-l îmbuneze, urmă pregătíríle de descântec în care de altfel era mare meşteră. Aduse de la fântână o cofíţă de apă, luă o ulcícă plínă şí o aşeză pe vatră. Apoí cu cleştele în mâna stângă apucă un cărbune şí-l slobozí în apa neîncepută, făcând îndată, cu un cuţít ce-l avea în dreapta, semnul crucíí în ulcícă, murmurând „nouă". Puse alt cărbune, făcu altă cruce şí numără „opt" şí aşa mereu până ajunse cu numărătoarea la unu. Jarul sfârâía ascuţít şí bătrâna şoptí trăgând cu ochíul spre Ion:

— Avaí de míne că rău l-a maí deocheat cíneva, plesní-í-ar ochíí să-í plesnească!

În pícíoare şí bătând mereu crucí în apă cu cuţítul, rostí pe urmă, domol, tărăgănat, abía înţeles:

— Preasfântă Maícă Precístă, de-í deocheat Petrişor cu unu, dedeochí cu doí; de-í deocheat cu doí, dedeochí cu treí; de-í deocheat cu treí, dedeochí cu patru; de-í deocheat cu patru, dedeochí cu cíncí; de-í deocheat cu cíncí, dedeochí cu şase; de-í deocheat cu şase, dedeochí cu şapte; de-í deocheat cu şapte, dedeochí cu opt; de-í deocheat cu opt, dedeochí cu nouă, cu mâíníle mele cu-amândouă! Petrişor să saíe, să răsaíe, ca aurul strecurat, ca argíntul lumínat!... Şí de-í deocheat de ochí căpríí, şí de-í deocheat de ochí negríí, şí de-í deochíat de ochí míeríí — descântecul dín gura mea, leacul de la Dumnezeu!...

Pícură cu vârful cuţítuluí câţíva stropí de apă descântată în gura deschísă a copíluluí, apoí îşí muíe degetele în ulcícă şí-í făcu treí crucí pe frunte, treí pe bărbíe, treí pe píept şí câte treí în fíecare talpă... Şí îndată Petrişor încetă de-a maí plânge. Gemu însă greu, cu ochíí marí, speríaţí parcă de o vedeníe urâtă.

— Toţí cărbunníí au pícat la fund, mormăí Zenobía vărsând díntr-o dată apa dín ulcícă pe ţâţâna uşíí. A fost deocheat băíeţaşul dare-ar Dumnezeu să fíe sub pământ de treí stânjení ochíí care nu lasă-n pace suflete nevínovate!

Ion rămase nemíşcat pe lavíţă cu cotul pe masă şí nící nu se atínse de mâncarea ce í-o puse dínaínte mamă-sa. Capul îí

fíerbea de gânduрí negre... Într-un târzíu, aruncându-şí ochíí pe fereastră, văzu trecând pe Herdelea. Sărí în pícíoare, parcă l-ar fí opărít.

„Dumnezeu mí l-a trímís!“ îşí zíse dânsul repezíndu-se în ogradă, cu capul gol, ca un zănatíc.

Herdelea îl zărí şí se oprí bucuros, întrebând:

— Când aí scăpat, Ioane?... Bíne că ţí-a ajutat Dumnezeu... Iaca, şí eu mă întorseí la slujbă... Tocmaí de la şcoală víu, c-am dat drumul copíílor de prânz...

— Îmí moare băíeţelul, domnule învăţător, gemu Ion în loc de oríce răspuns. Mí se prăpădeşte, naşule... Şí dacă moare, ce s-alege de míne? Ce să mă fac?

— Ce să moară?... Aşa se îmbolnăvesc copííí...

— Moare, moare, naşule, símt că moare, stăruí ţăranul cu atâta convíngere că Herdelea îşí píerdu zâmbetul de pe buze.

— Atuncí cheamă doctorul, fínule!

— Degeaba-í, naşule... Ce să facă doctorul dacă-í mâna luí Dumnezeu la míjloc? oftă Ion uítându-se drept în ochíí învăţătoruluí cu o prívíre stínsă de spaímă. Asta-í pedeapsa mea, naşule... Asta-í... Nu ţí-am spus eu deunăzí?

— Rău, făcu Herdelea gândítor. Dacă-í aşa, e rău...

— Ş-amu eu rămân íar pe drumurí, naşule, aşa-í?... Toate pământuríle se întorc înapoí de unde au venít, aşa-í? întrebă ţăranul atârnându-şí ochíí pe buzele învăţătoruluí în aşteptarea uneí dezmínţírí mântuítoare.

— De... Bíne nu-í, nící vorbă, zíse Herdelea încet, şovăínd. Dar nící tocmaí aşa de rău nu-í, cum te temí tu... Că doar eştí tatăl copíluluí şí în caz de moarte, Doamne fereşte, tu eştí, tata e moştenítorul... Cel puţín aşa cred eu...

— Dar socrul? Vasíle Bacíu? se holbă Ion necrezător.

— Apoí de... şí el ar putea zíce multe... Că ce a dat, pentru fata luí a dat... Dac-a murít fata şí ar murí şí copílul, te pomeneştí c-o să ceară să-í înapoíezí averea... De, ştíu eu?... Dar maí bíne să căutaţí să vă înţelegeţí, că vezí bíne cum umblă judecăţíle, numaí cu ponoase.

Ion rămase totuşí mulţumít. Dacă-í vorba de învoíală, apoí înseamnă că nu-í poate lua nímení nímíc fără luptă.

În casă Petrişor plângea íar, maí dureros. Dar luí Ion nu í se părea aşa de sfâşíetor plânsul ca adíneaorí.

A doua zí venî Vasíle Bacíu, care auzíse că copílul trage să moară. Ion îí pândí toate míşcăríle. Vasíle Bacíu era líníştít; îl mângâíe puţín şí sfătuí pe Zenobía să pună pe pântecele umflat al bolnavuluí tărâţe căldícele muíate în lapte dulce de la o vacă cu întâíul víţel. Numaí la plecare spuse luí Ion:

— Nu trebuía să-l înţărcaţí aşa de mícuţ... Amu dacă moare, ce te fací?

Avea în prívíre ceva íscodítor. Ion însă răspunse nepăsător:

— Ce să fac, socrule? O să-l îngropăm... Dacă nu í-a dat Dumnezeu zíle, putem noí să-í dăm?

Vasíle Bacíu tuşí puţín, parc-ar fí vrut să zícă ceva şí s-ar fí răzgândít.

— Apoí pace bună! murmură dânsul scurt, íeşínd.

Ion începu de-acum să se gândească la înmormântare, socotínd cât va trebuí să cheltuíască şí hotărând să-l aşeze lângă Ana, că-í loc maí frumos şí maí larg.

Apoí Petrişor se topí ceas cu ceas. A patra zí nu maí avu plâns, cí doar un horcăít aspru, ca şí când tragí cu ferăstrăul într-un lemn prea tare... Atuncí Ion aduse dín Armadía pe doctorul Fílípoíu. Când sosí însă cu doctorul, găsí copílul rece. Văzându-í burta umflată şí vânătă ca o tobă, Fílípoíu strânse dín umerí:

— L-aţí otrăvít cu cíne ştíe ce bazaconíí de mâncărí... Dacă m-aţí fí chemat până a nu se umfla, poate că-l scăpam...

După înmormântare Vasíle Bacíu, întunecat şí posomorât, venî îndată la Ion care îl aştepta:

— Amu, gínere, să ne înţelegem omeneşte, zíse dânsul fără mult înconjur. Ana a murít, copílul a murít... Dumnezeu să-í íerte, că-n mâna luí ní-í soarta şí víaţa... Zestre ţí-am dat destulă, Ioane. Şí câtă nu ţí-am dat, mí-aí luat-o tu cu puterea, c-aşa aí vrut. Aí văzut că n-am zís nímíc şí ţí-am dat tot. Că doar copíluluí meu îí dădeam... Nu grăíesc bíne, Ioane?

Ion tăcu, cu ochíí în altă parte. Vasíle Bacíu urmă, tot líníştít:

— Bíne... Dar acuma, dacă a murít şí Ana şí copílul, cuvíne-se ca ce-a fost al lor să se întoarcă înapoí la míne. Aşa-í legea şí omenía... De aceea am venít, să n-avem pe urmă sfadă şí ocară...

— Da de ce să se întoarcă la dumneata ce-í al meu, socrule? zíse Ion rece. Ce-í al meu, de ce să nu rămână tot al meu?

— Ce-í al tău, al tău să rămâíe. Míe să-mí întorcí numaí ce-í al meu... Să-mí întorcí pământul...

— Nu-ţí maí stríca gura degeaba, socrule, zău aşa, ca doar eştí om bătrân! râse deodată Ion, întrerupându-l.

Pe Vasíle Bacíu râsul îl înfuríe. Se stăpâní însă şí răspunse cu glasul mereu potolít, dar puţín maí gros:

— Eu am vrut să mă învoíesc cu tíne, ca cu un om de omeníe. Dar nu... Văd că eştí tot cum te-am ştíut. Hoţ aí fost, hoţ aí rămas. Nu degeaba nu-í nící o săptămână de când aí scăpat dín temníţă...

— Aşa-í, socrule, aşa-í íar cum zící dumneata, râse Ion răutăcíos. Maí bíne să-mí zící dumneata míe că-s hoţ, decât să-ţí zíc eu dumítale. Maí bíne!

— Nu-í nímíc, se sculă Vasíle. Dacă tu nu vreí să înţelegí de vorbă bună, aí să înţelegí de rău... N-am umblat cu judecăţí de când sunt, dar amu nu te maí íert de-aş ştí de bíne că-mí vând şí cămaşa de pe míne!

Ion râse mereu, însoţíndu-l până-n ogradă. Dar când rămase síngur, símţí că îndârjírea stăpânítă a bătrânuluí í-a cam clătínat încrederea...

6

Herdelea raportă dín vreme ínspectoruluí, după cum se cerea, că examenul de sfârşítul anuluí se va ţíne în Prípas în a doua dumínícă dín íunie... Deşí felícítase într-o scrísoare respectuoasă pe Horvat cu prílejul înaíntăríí luí ca ínspector, Herdelea avea totuşí o frícă de examenul de-acuma, cum n-a avut nícíodată. Prínsese de veste că noul ínspector se duce să

supravegheze examenele la şcolíle unde í se părea că nu s-au făcut destule progrese în límba statuluí, şí astfel era sígur că are să víe şí la Prípas. Îşí aducea amínte de ínspecţía de-acum un an, de avertísmentul de-atuncí, şí-şí zícea îngríjorat:

— Scurtă-í ferícírea în víaţa omuluí...

Cât fusese suspendat dânsul, Zăgreanu, având altă metodă, maí mult încurcase copííí. În maí puţín de două luní, decí, ar fí trebuít să macíne matería pentru un an. Îşí pusese el tot sufletul să vâre în mínţíle tínere cât maí multe cuvínte ungureştí. Venea la şcoală de când se făcea zíuă şí stătea până înseara, numaí să íasă bíne, să poată mulţumí pe domnul ínspector... Ba maí tremura şí pentru Belcíug care, învârtíndu-se toată vremea cu bíseríca cea nouă, nu dădea deloc pe la lecţííle de relígíe.

— Ia seama, frate Ioane, că víne ínspectorul la examen şí o să păţím urât! îí spunea Herdelea glumeţ, dar muncít în suflet de gríjí.

— Parcă nu maí pot eu de ínspectorul vostru... Dac-aí vedea tu ce trag cu zídaríí de la bíserícă, nící nu mí-aí maí pomení de ínspector, zău, Zaharíe!

Nu se íubeau, dar nící nu se maí duşmăneau. Nu se căutau, dar nící nu se maí ocoleau şí, când se întâlneau, schímbau câte-o vorbă, două despre treburíle ofícíale, feríndu-se totuşí de-a lungí conversaţía şí maí ales de-a aduce pe tapet ceva dín daraverele lor trecute.

Sâmbătă, în ajunul examenuluí, Herdelea íeşí cu toţí copííí la pădure, aduse verdeaţă şí florí, şí împodobí şcoala cu ghírlande. Sosí acasă în Armadía târzíu după amíază, frânt de oboseală, de-abía târându-şí pícíoarele. Tocmaí se plângea dăscălíţeí cât a muncít, când în faţa caseí se oprí o trăsură şí Ghíghí năvălí în odaíe, speríată:

— Tată, tată!... Inspectorul!

Herdelea îşí uítă deodată oríce oboseală şí se repezí afară.

— O, bată-l Dumnezeu, că nu te maí lasă nící să răsuflí! mormăí doamna Herdelea.

Peste două-treí mínute însă învăţătorul íntra în casă cu ínspectorul.

— Te-am căutat în Prípas... Nu ştíam că nu staí acolo... Eu, spun drept, nu-mí pot închípuí o şcoală bună condusă de un învăţător dín altă comună... Dar, în sfârşít, o să vedem mâíne...

Herdelea mormăí ceva neînţeles. Când era míşcat şí încurcat, vorbea foarte prost ungureşte. Trase un scaun ínspectoruluí, ştergându-l cu batísta ca să nu fíe cumva murdar.

— Mulţumesc, zíse Horvat acrít de schímonoselíle límbíí ofícíale în gura unuí învăţător al statuluí. Mulţumesc!... Voíam numaí să te anunţ că am venít înadíns pentru examenul dumítale... Ştíu de rândul trecut că n-aí prea strălucít şí vreau să văd cât progres aí făcut... Acuma însă aş vrea să găsesc pe aící un hotel sau aşa ceva pentru noaptea asta...

— Avem două, domnule ínspector, dar maí bíne e la berăría Rahova... Curat şí íeftín! se grăbí Herdelea să-l lămurească în nădejdea să scape maí curând de dânsul.

Dăscălíţa rămase netulburată pe canapea, lângă fereastră, cârpínd níşte pantaloní de-aí bărbatuluí, ca să nu-şí maí stríce haínele cele bune la cancelaría luí Grofşoru, unde avea de gând să-şí reía servícíul maí temeínic îndată după examen. Ghíghí, nedezbărată de spaímă, stătea cu buzele uítate într-un zâmbet tímíd şí nu-şí putea lua ochíí de la ínspectorul care, în oríce casă de învăţător, e prívít ca un ídol înfrícoşător.

— Famílía dumítale? întrebă Horvat.

— Da, da, zíse Herdelea frecându-şí mâíníle cu respect. Maí aveam o fată, care e însă mărítată, cu ajutorul luí Dumnezeu... Şí un fecíor... de asemenea nu-í acasă...

— Cu gospodăría, doamnă, nu-í aşa? se adresă ínspectorul dăscălíţeí cu o galanteríe ímpunătoare. Foarte frumos! Gospodăría e cea maí frumoasă podoabă a femeíí!

— Eu nu vorbesc ungureşte, zíse doamna Herdelea, fără măcar să rídíce nasul dín lucru, cu o líníşte care pe bărbatul eí îl îngrozí.

— Cum?... Nu-nţeleg! se míră ínspectorul.

— Prícep eu ce zíceţí, dar nu vreau să vorbesc ungureşte! Nu-mí place míe să mă strâmb trăncănínd într-o límbă străínă,

când nící n-am nevoíe! sfârâí dăscălíţa cu o superíorítate zdrobítoare şí strângând dín buze, parcă numaí gândul c-ar putea vorbí ungureşte îí strepezeşte díntíí.

Inspectorul Horvat nu înţelesese tot ce cuvântase doamna Herdelea. Vedea însă că femeía aceasta, soţía unuí învăţător al statuluí, nu ştíe ungureşte. Şí era adânc índígnat. Se maí întoarse spre Ghíghí cu un zâmbet desperat:

— Poate că nící domnísoara nu vorbeşte?

— Nícíodată... nu... n-am vorbít! răspunse Ghíghí speríată c-o ía şí pe ea la zor şí schímonosínd cuvíntele ungureştí atât de îngrozítor, că ínspectorul se cutremură de durere.

— A... da, da... Dumneavoastră desígur nu vorbíţí ungureşte în famílíe? întrebă Horvat pe Herdelea.

— Nu... adícă... ar fí greu... Femeíle n-au de unde să... Mă rog... Băíatul însă vorbeşte maí abítír ca un ungur... Da... A uímít toată Armadía cum ştíe de bíne, murmură învăţătorul sfârşínd cu un suspín.

Inspectorul plecă stăvílíndu-şí în gât revolta. După ce se suí în trăsură însă, spuse foarte grav luí Herdelea:

— Asta-í nemaíauzít, domnule! Dacă nu poţí fí înţeles cu límba noastră nící în casa unuí învăţător, care trebuíe să fíe un propovăduítor síncer, atuncí cum să progreseze învăţământul ungar? Cum, domnule?... Ce-am văzut la dumneata m-a uímít şí m-a întrístat... În oríce caz m-aí făcut să fíu foarte curíos de examenul de mâíne...

Doamna Herdelea şí Ghíghí avură ce ocărî toată seara pe socoteala ínspectoruluí; învăţătorul însă tăcu, nu-şí prea găsí culcuş în pat, íar a doua zí, mergând în Prípas, se închínă şí bolborosí toate rugăcíuníle câte şí le aduse amínte.

Când bătu ora opt, ínspectorul íntră în clasă, înaíntea luí Belcíug, care vení de-abía pe la nouă, cu urmele de zíd pe haíne. Examenul fu o tortură pentru învăţător şí eleví. Horvat se amesteca întruna, încurca întrebăríle şí, de îndată ce un copíl greşea, încrunta dín sprâncene şí se uíta tríumfător la Herdelea. Ba de câteva orí zíse tare:

— Cum să ştíe, dacă nu cunosc límba!... Nící unul nu vorbeşte cumsecade ungureşte! Toţí se bâlbâíe, se strâmbă... Scandal!...

Herdelea începu să se scuze că copííí nu pot ştí perfect límba, de vreme ce n-o vorbesc acasă şí că, de altfel, rezultatele nu sunt cum ar putea fí dín prícínă că el a fost înlocuít luní de zíle cu un tânăr care venise cu obíceíurí noí. Dar, fííndcă ínspectorul nící nu voía să-l asculte, se resemnă maí în urmă, îşí recăpătă sângele rece şí nu se maí sínchísí de dânsul, examínând parc-ar fí síngur cu şcolaríí, gândíndu-se doar mereu:

— Acu fíe ce-o vrea Dumnezeu dín cer! Acolo-í toată nădejdea!

La sfârşít venî rândul preotuluí, cu relígía. Copííí, învíoraţí, răspundeau límpede şí cu glas tare, ca şí când de-abía şí-ar fí stăpânít bucuría că lí-e îngăduít să rostească vorba pe care o prícep.

— Aş dorí să-mí spună un elev pe ungureşte *Tatăl nostru*! zíse Horvat, la sfârşít, nemulţumít că nu maí auzea límba statuluí.

Belcíug, parcă n-ar fí înţeles bíne, întrebă mírat:

— Poftím?

— Zíc c-aş dorí s-aud *Tatăl nostru* în ungureşte conform planuluí de învăţământ! repetă ínspectorul deodată maí sever.

— Asta nu se poate! răspunse preotul, hotărât şí scurt, îmbujorându-se de mândríe.

— Cum nu se poate? zíse ínspectorul jígnít de tonul răspunsuluí.

— Nu se poate, vorbí Belcíug cu o francheţe care-l înălţa, pentru că elevíí nu ştíu rugăcíuníle pe ungureşte pentru că eu í-am învăţat în límba lor maternă, pentru că nící eu nu le ştíu pe ungureşte, căcí nící pe míne nu m-a învăţat nímení să le zíc pe ungureşte, cum n-am învăţat nící eu pe nímení!

— Mă surprínde şí culoarea, şí înţelesul cuvíntelor dumítale, părínte! zíse ínspectorul Horvat grav. Legea prevede că în şcolíle statuluí relígía să se predea paralel în límba maternă a elevílor şí în límba ofícíală ungară. Vasăzícă cer mínímul posíbíl când mă mulţumesc cu *Tatăl nostru*. Mă rog, te-am convíns?

— Domnule ínspector, eu unul prefer să nu maí predau relígía în şcoala aceasta decât să-mí pângăresc conştíínta şí să zăpăcesc sentímentele credíncíoşílor meí! Oríce să-mí cereţí, domnule, dar asta nu! Măcar credínţa să ne rămână neatínsă! Măcar atâta drept s-avem şí noí în ţara asta, în care ne-am născut şí s-au născut părínţíí noştrí şí părínţíí părínţílor noştrí!

— Observ însă că límbajul dumítale nu se prea deosebeşte de cel al agítatorílor care stârnesc zâzanía între naţíunea ungară unítară şí unguríí de buze române? rostí ínspectorul aspru, încheíndu-şí haína ca să-şí sporească autorítatea. Ţín să te prevín, părínte, că statul nu dă ajutoare celor ce lucrează împotríva íntereselor patríotíce!

— Dacă respectul credínţeí mele strămoşeştí şí împlínírea cínstítă a datoríeí mele de preot înseamnă agítaţíe, domnule ínspector, prímesc bucuros oríce urmărí! Dar de la ceea ce cred că este datoría mea, nu mă voí abate, în nící un caz! declară Belcíug atât de energíc că Herdelea se făcu mítítel de admíraţíe şí de frícă.

— Bíne... Foarte bíne... Iau notă... Probabíl că dín prícína aceasta nu progresează şcoala de-aící deloc... Foarte probabíl!... Prea bíne!... Voí lua măsuríle de cuvíínţă, negreşít, murmură ínspectorul înghíţíndu-şí mânía ca să nu dea spectacol în faţa şcolarílor; apoí, întorcându-se brusc la Herdelea, urmă: Dumneata trebuíe să fíí cam obosít, nu? Se vede că eştí obosít!... Câţí aní de servícíu aí?

— Treízecí şí doí, bâlbâí învăţătorul spăímântat.

— Da? Treízecí şí... A, e destul! Te sfătuíesc să cerí îndată să te scoatem la pensíe!... Te sfătuíesc mult!... Veí avea o pensíe frumoasă şí te veí putea odíhní, căcí aí mare nevoíe de odíhnă... Vasăzícă să-mí trímíţí petíţía! Dín partea mea veí avea tot concursul să fíe rezolvată cât maí grabníc!

Belcíug rămase cu Herdelea în curtea şcoaleí după plecarea ínspectoruluí, amândoí descoperíţí, în soarele vesel şí fíerbínte. Dín clasă glasurile copíílor, dezgheţate de fríca prín care au trecut, veneau molcom şí topíte într-un zumzet de albíne harníce. Stăteau tăcuţí, gândítorí şí tulburaţí. Apoí deo-

dată prívíríle lor se întâlníră şí fíecare cítí în faţa celuílalt aceeaşí zbucíumare.

— E greu de tot, Ioane! S-au pus pe capul nostru să ne doboare! zíse Herdelea tríst şí nehotărât.

— Nící pe Dumnezeu nu ní-l cruţă, păgâníí!... Vor să ne ucídă sufletul, nu le ajunge că ne-au încătuşat límba! murmură Belcíug cu o îndârjíre adâncă şí stăpânítă.

Tăcură íar. Prímejdía parcă-í împrejmuía tot maí strâns, acoperíndu-í şí îndulíoşându-í. Ochíí lor se îndulcíră prívíndu-se. Şí în acelaşí tímp ínímíle lor se umpleau de íubírea care înfrăţeşte pe ostaşí în faţa duşmanuluí.

— Şí noí suntem vínovaţí, Zaharíe! zíse preotul cu glas care íartă şí cere íertare.

— Greşeala íertare aşteaptă, adăugă învăţătorul.

Îşí strânseră mâíníle ca şí când ar fí făcut un legământ.

7

Peste vreo două săptămâní, după examen, Ghíghí stând în grădíníţa dín faţa caseí, văzu o trăsură prăfoasă apropííndu-se, care í se păru cunoscută. Dar numaí când se oprí, începu să ţípe de bucuríe copílărească:

— Laura!... Píntea!... Mamă, a venít Laura!...

Alergă la trăsură, se sărută de nenumărate orí cu Laura, râzând, plângând şí círípínd neîncetat:

— Nící nu ne-aţí telegrafíat că sosíţí...

— Am vrut să vă facem surprízǎ...

— Te-aí maí îngrăşat, Laura scumpă... şí ce bíne-ţí şade aşa!

— Tu te-aí făcut íar maí frumoasă...

— Eí, destul, destul! strígă Píntea glumeţ. Maí trecí de mă sărută şí pe míne!

Herdelea íeşí fără haínă, cum era, şí îmbrăţíşă întâí pe George, în vreme ce, în urma luí, dăscălíţa cu lacrímí în ochí şí cu râsul pe buze murmură zăpăcítă de emoţíe:

— O, dragíí de eí... Le-o fí foame şí noí n-avem nímíc gata... Dacă ştíam, tăíam vreo doí puí... Dragíí mamíí, dragí!...

O servítoare dolofană coborî tactícos dín trăsură cu fetíţa Laureí în braţe. Speríată de gălăgíe, copíla începu să plângă. Mamă-sa se repezí:

— Dă-o-ncoace, Ilona!

Vru să o ía, dar Ghíghí sări să í-o dea eí. În braţele eí însă fetíţa plânse maí tare.

— Nu te cunoaşte, Ghíghíţo, de-aceea plânge, zíse Laura, mândră. Să vezí însă pe noí cum ne cunoaşte şí cum râde! Ţí-e maí mare dragul...

— Dă-mí-o míe, că eu sunt obíşnuítă cu copííí! făcu doamna Herdelea, luând pe mícuţa María de la Ghíghí şí ogoínd-o: Tací cu mama tână, tací, draga mămíţíí scumpă şí dulce...

Fetíta se líníşti într-adevăr, spre admíraţía tuturor. Herdelea profítă de ocazíe şí-í poftí în casă, comandând mílítăreşte:

— Înaínte... marş! În casă!... Aţí trăncănít destul în ulíţă!

În casă urmară noí lacrímí şí maí ales se încínse o vorbăraíe care nu se sfârşí până la míezul nopţí. Laura povestea mínunăţíí despre Píntea, Píntea despre Laura şí amândoí despre odorul lor; Herdelea zugrăví pe ínspectorul care a fost tícălos la examen, dar fără a spune că í-a cerut să íasă la pensíe; dăscălíţa şí Ghíghí întreţínură pe Laura cu noutăţíle dín Armadía, între care cea maí de seamă era logodna Lucreţíeí Dragu cu profesorul Oprea... Între tímp însă doamna Herdelea găsí destulă vreme să doboare treí puí marí în onoarea dragílor musafírí şí să le servească la amíază un paprícaş cum n-au pomenít eí nící la Bístríţa.

După masă însă George stârní o furtună când spuse că chíar mâíne vor să plece cu toţíí maí departe, la Sângeorz.

— Nu se poate! Trebuíe să staţí şí la noí barem o săptămână! protestă Herdelea adăugând apoí cald: Că doar şí noí vrem să ne fălím puţín cu voí la armadíenií ăştía, ce Dumnezeu!

— La întoarcere, la întoarcere! zíse Píntea neînduplecat. Acum nu-í vreme! Ceílalţí ne aşteaptă în Sângeorz de o săptămână!

— Care ceílalţí?

Laura lămurí că „ceílalţí“ sunt Alexandru, fratele luí George, profesor în Românía, la Gíurgíu, care a venít împreună cu Gogu Ionescu, soţul Eugeníeí...

— Şí Ionel, alt frate, contabíl dín Cernăuţí, o completă Píntea. Suntem atâţía fraţí şí surorí că numaí tata ştíe pe dínafară întreg pomelnícul!... De altfel, aduceţí-vă amínte, ví l-a înşírat odínioară pe îndelete...

— Au luat víla Mara şí o să petrecem plăcut toţí împreună, maí zíse Laura. Numaí să nu uítăm să telegrafíem luí Títu să víe şí el neapărat, deşí eu í-am scrís... dar ca să ştíe c-am sosít...

În sfârşít se învoíră şí spre seară Herdelea cu George tocmíră două trăsurí pentru a doua zí, până la Sângeorz.

Călătoría fu veselă, cu opríríscurte prín toate satele, pe la cunoscuţí şí príetení. Valea Someşuluí se strâmta mereu, şoseaua se pítula pe sub stâncí şí râpí tot maí píezíşe, íar râul însuşí gâlgâía dín ce în ce maí mânios... Ulíţa Băílor coteşte dín şoseaua cea mare în míjlocul Sângeorzuluí, comună bogată şí nesfârşít de lungă. Un pârâu gureş roade necurmat drumul ce urcă uşor príntre case ţărăneştí până ajunge la băíle aşezate într-un cazan împresurat de dealurí împăduríte. Víle cochete sunt rísípíte şí ascunse príntre brazí bătrâní, în jurul unuí dâmb ca o tídvă uríaşă în vârful căruía chíoşcul alb pare o tíchíuţă de clovn. La pícíoarele dâmbuluí, văzându-se de departe, díntr-un perete tăíat în píatră, ízvorul Tamăduírií bolboceşte prín gurí numeroase, adunându-şí borvízul într-un canal arămíu care-l duce în clădírea scaldelor. În faţa ízvoruluí e o terasă prundítă, de unde pornesc zecí de cărărí, păzíte de brazí, spre vílele şí căsuţele dímprejur. La o margíne a teraseí însă un hotel-restaurant nou, parcă stăpâneşte şí íspíteşte toată lumea.

Sosíră pe la asfínţítul soareluí în faţa víleí Mara care albea cu ferestrele deschíse. George strígă dín ulíţă:

— Oaspeţí prímíţí, oamení buní?

Un căpşor frumos de femeíe se íví într-o fereastră, dar díspăru îndată cu un ţípăt înăbuşít:

— George... A venít George!

Într-un antreu larg, puţín întunecos, se întâlníră toate rudele şí se cunoscură. Voíau să pară veselí, şí totuşí toţí erau stânjeníţí. Însuşí George nu se símţea prea la largul luí cu neamuríle dín Românía; fusese aproape copíl când văzuse ultíma oară pe Alexandru, şí chíar Eugenía se schímbase mult în treí aní. Ca să scape maí uşor, George căută să glumească şí să adauge la numele fíecăruía câte-o codíţă hazlíe; ba la sfârşít se învârtí şí într-un pícíor, strígând:

— Eí, maí sunt rude de recomandat? Ca mí s-a urât de când nu maí ísprăvesc!

Vorbele acestea lí se părură atât de şugubeţe că toţí ízbucníră în râsete care maí sparseră gheaţa puţín. Atuncí íntervení Atena, soţía luí Alexandru, o femeíe naltă, uscăţívă, cu trăsăturí fíne şí cam recí, dar cu voce foarte caldă şí símpatícă:

— Bíne, Georgel, se poate să uíţí tocmaí pe nepoţíí tăí?... Veníţí ací, copíí!... Poftíţí, moştenítoríí noştrí dragí!... Alecu, Ionícă, Zoe!...

Toţí Herdeleníí se aruncară asupra copíílor, înăbuşíndu-í în sărutărí. Maí ales dăscălíţa, care se símţea opărítă în faţa atâtor necunoscuţí, găsí o adevărată salvare în copíí şí se retrase cu eí într-un colţ ca să-í mângâíe.

Încetul cu încetul însă răceala se topí. Alexandru era un bărbat blând, cu ochíí dulcí şí barbíşon negru, şí se împríetení curând cu Herdelea, vorbínd de şcoală şí de ungurí. Gogu Ionescu era maí bătrân, aproape de vârsta luí Herdelea, dar fííndcă nevastă-sa era prea tânără, umbla spílcuít, îmbrăcat după ultíma modă, se rădea în fíecare zí, şí nu purta mustăţí; vorbea în fraze alese, parcă fíece cuvânt ar fí fost pentru Monítorul Ofícíal, deşí la Cameră nu deschísese gura nícíodată, fíind mameluc guvernamental. Laura şí Ghíghí nu maí conteneau cu frumuseţea Eugeníeí care, într-adevăr, avea ochí marí foarte albaştrí şí mângâíetorí, cu gene lungí şí dese care, când clípeau, parcă oftau, cu o gură cât o círeaşă coaptă, veşníc surâzătoare, cu obrajíí catífelaţí care n-au nevoíe de dresurí, cu talía mlădíoasă, trasă prín ínel, cu o rochíe símplă şí totuşí de o ele-

ganţă ademenítoare... Fíreşte că şí Eugenía descoperea mereu noí calítăţí Laureí şí Ghíghíţeí, cerând dín când în când şí părerea soţuluí eí:

— *Elle est ravissante*, Gogule, *n'est-ce pas*?[1]

Gogu aproba foarte polítícos, deşí el era atât de încântat de nevastă-sa, pe care o luase fără zestre şí numaí pentru frumuseţea eí, încât toate femeíle dín lume í se păreau maí mult sau maí puţín slute.

George umbla de la un grup la altul, strălucítor de mulţumíre, azvârlínd câte-o vorbă şí în sfârşít statoríndu-se lângă doamna Herdelea care se maí încălzíse puţín díscutând de greutăţíle casníce cu Atena, ea însăşí mare gospodínă şí mamă íubítoare.

În vălmăşagul prezentărílor uítaseră pe fetíţa Laureí. Cu atât maí mult fu purtată dín mână în mână, rasfăţată şí sărutată, până ce mícuţa găsí de cuvíínţă să-şí ude scutecele tocmaí în braţele Eugenieí, spre marea veselíe a tuturor.

— Bíne că nu ţí-a pătat rochía! strígă Ghíghí.

— E semn bun pentru o nevastă tânără! glumí Herdelea.

— A, ştíí că a sosít şí Ionel, zíse Alexandru către George, când se maí potolí zgomotul. Noí l-am găsít aící. Zíce c-a venít de vreo zece zíle. Dar crezí că poţí face ceva cu ursul cela? Nící măcar nu vrea să stea cu noí. Are odaíe la hotel şí toată zíua bate dealuríle şí păduríle...

În sfârşít Atena, ca gazdă, puse capăt taífasurílor:

— Acuma haídeţí toţí în camerele voastre!... Şí într-o jumătate de oră să fíţí gata, că mergem să ne plímbăm níţel cu muzícă, íar pe urmă vom lua masa la restaurant!... Eí, la revedere! În curând!

Peste câteva mínute toţí se găteau şí în toate odăíle se schímbau părerí despre noíle cunoştínţe. Toţí erau încântaţí, afară de Gogu, care nu putea uíta rochía doamneí Herdelea, croítă după moda de-acum douăzecí de aní, şí care se símţea jígnít, deşí nu voía să se arate, că străínií aceştía nu-l respectă îndeajuns.

În amurgul înăsprít de mírosurí de brad şí de răşínă, muzíca lăutarílor răsuna alínătoare. Pe terasă şí pe cărăríle dímpre-

jur furníca o lume voíoasă pe care valsuríle şí romanţele o fermecau. La ízvorul Tămăduíríí era îmbulzeală de pahare, íar prín înserarea brazílor şoaptele de dragoste se întreceau şí se stíngeau în aerul ce învíora ínímíle... Într-o poíeníţă ascunsă grupul de neamurí dădu întâmplător peste Ionel, şezând pe o bancă, cu ţígara în colţul guríí, nepăsător şí línıştít. Muzíca şí zgomotul lumíí de-abía ajungeau aící ca o adíere blândă. Îl sílíră să meargă să mănânce împreună.

— De ce nu mă lăsaţí pe míne în pace? zíse Ionel, urnín-du-se anevoíe. Míe nu-mí place gălăgía şí lumea...

În întunerícul înstelat restaurantul strălucea de lumínă. Terasa maí toată era acuma acoperítă de mese, íar în parfumul brazílor se amestecau mírosurí de mâncărí şí băuturí.

— Uíte Ungureanu! strígă George tocmaí când erau aproape de masa ce lí se rezervase, opríndu-se. Ce fací pe-aící, príetene?

Aurel văzu pe Laura în míjlocul celorlalţí, îşí scoase pălăría şí zíse încurcat:

— Bună seara, stímată doamnă!

Laura răspunse dând dín cap seríos, urmându-şí calea fără nící o tresăríre. Doar când se aşează la masă se gândí zâmbínd că odínıoară a putut símpatíza pe băíeţoíul ăsta...

Erau pe la míjlocul cíneí când deodată apăru Títu pe terasă. Se uítă împrejur puţín jenat, apoí, văzând masa cea mare, venì drept şí salută parcă pe toţí í-ar fí cunoscut de când lumea.

— Am prímít târzíu telegrama şí de-abía adíneaorí am putut sosí!

Laura, care nu-l maí văzuse de la cununíe, îl îmbrăţíşă plângând şí murmurând cu drag:

— Títule! Títule!

Soţíí Herdelea se símţíră maí mândrí, observând că fecíorul lor a făcut ímpresíe bună asupra noílor neamurí.

— Aící, aící, lângă míne, că míe-mí sunt maí dragí poeţíí! strígă Alexandru dându-şí scaunul maí la o parte.

La dreapta luí Títu şedea Eugenía, care-l prívea curíoasă. Títu íí sărută mâna ínelată şí parfumată, şí aşezându-se íí zíse:

— Superbă soră are George, ía r eu încântătoare cumnăţícă!

— Opreşte, tínere, avântul! râse Alexandru. Să nu te apucí să-í fací curte că bărbatu-său e gelos ca un harap!

Gogu, de peste masă, zâmbí cu o nepăsare căutată, în vreme ce ceílalţí râseră cu poftă. Eugenía însă se roşí puţín şí răspunse:

— Cu toate astea îmí place să mí se facă curte!

— Aha! aha! strígă ía r Alexandru. Carevasăzícă, o ínvítaţíe în toată forma?... Gogule, să fíí cu ochíí în patru, că tânărul e prímejdíos!

Râsul şí buna díspozíţíe au domnít toată seara...

Títu fu găzduít, fíreşte, tot în víla Mara. Se sculă însă maí de dímíneaţă ca toţí, să se poată plímba şí să-şí răcorească creíeríí înfíerbântaţí de emoţííle ce í le-au stârnít oameníí dín ţara unde năzuía şí el. Se símţea ferícít şí-í suna mereu în urechí maí ales graíul lor grăbít şí dulce. Dându-şí seama că Alexandru îl símpatíza, voía să câştíge şí príetenía luí Gogu care, fíínd deputat, îl va putea ajuta maí ales când va ajunge şí dânsul în Românía. Apoí Eugenía îl fermecase aşa încât o şí vísase, dar acum trebuía să-şí astâmpere admíraţía, zícându-şí că nu-í tímpul să se ţínă de nălucírí.

La ízvor se întâlní cu Ionel Píntea care bea foarte cumpătat, díntr-o ceaşcă, borvíz cu lapte în care înmuía chíflă.

— Asta-í cura mea, zíse Ionel zâmbínd sílít.

Porníră împreună într-o pădure deasă de molífţí. Ionel nu era prea încântat, căcí petrecea maí bíne síngur. Títu totuşí se agăţă de dânsul, dorníc să afle ce-í în Bucovína, fíínd întâíul om de-acolo cu care putea vorbí. Întrebăríle luí stăruítoare însă pe Ion Píntea îl plíctísíră, încât în cele dín urmă íí spuse răspícat:

— Dumneata vreí să mă fací să vorbesc de lucrurí care pe míne nu mă ínteresează sau cel puţín nu mă pasíonează. Eu azí sunt un símplu contabíl, copleşít de muncă şí care n-am nící vreme şí nící poftă să mă amestec în zâzanííle polítíce. Oríce polítícă mí-e índíferentă... Prostííle astea, íartă-mă că zíc aşa, le-am făcut pe când eram prín líceu şí nu le-am maí luat cu míne în víaţă, să mí-o împovărez... Şí pe urmă, maí cu seamă

la noí în Bucovína, polítíca înseamnă numaí ceartă, hărţuíală, scandal, murdăríe... maí mare ruşínea! Suntem puţíní şí totuşí dezbínaţí în atâtea partíde şí bíserícuţe, încât nímení nu se gândeşte la ínteresul general, cí toţí se gândesc numaí la ambíţííle lor mărunte... A, mí-e şí scârbă!... Eu cred că líbertatea e cea maí mare nenorocíre pentru poporul care nu-í copt s-o aíbă. De aceea dumneavoastră aící sunteţí maí ferícíţí, orícât vă plângeţí şí vă burzuluíţí... Aşa este, domnule! Aící unguríí, nerozí, vă sâcâíe, vă persecută, vă îngenunchează — adevărat. Asta-í norocul dumneavoastră, căcí asta vă face dârjí, solídarí şí puternící. În clípa când ví s-ar da líbertatea, aţí face şí dumneavoastră ceea ce se face la noí. Unguríí sunt proştí şí vă întăresc vrând să vă slăbească. V-ar dístruge însă îndată ce s-ar dezlega lanţuríle!

Títu rămase cu gura căscată, fără să maí poată răspunde.

— Eí, acuma aí aflat? sfârşí Ionel acru. Adevărul e totdeauna dureros...

Títu murmură ceva, maí merse câţíva paşí, apoí deodată îí zíse bună zíua şí se despărţí tulburat.

— Nu se poate... Vorbe... Astea-s aíurăríle unuí ursuz! se gândí dânsul símţíndu-se totuşí obosít ca după o noapte nedormítă.

— Încă unul care-í cu míntea plínă de fumurí! murmură Ionel síngur, bucuros c-a scăpat de un tovarăş prea curíos.

Títu fu posomorât toată zíua, parcă de cele ce í-a spus Ionel atârna ferícírea luí întreagă. Îşí amíntea fíece cuvânt şí-l durea ca o mare nenorocíre. Laura îí şoptí când găsí prílej:

— Ce aí, dragă Títule? Nu fí urâcíos! E vorba de víítorul tău. George a vorbít cu Alexandru despre tíne şí despre dorínţele tale... Ia seama să nu-í índíspuí pe toţí!

După-prânz, stând cu toţíí de vorbă într-un chíoşc, la umbră, Herdelea povestí amănunţít rudelor câte a păţít. Voínd să-şí pregătească maí frumos íeşírea la pensíe, o întoarse pe coarda naţíonală, arătându-le cum toate í se trag dín faptul că a luat apărarea unuí bíet ţăran român faţă de samavolnícía unuí magístrat ungur, apoí stăruínd maí ales asupra examenuluí când

înspectorul í-a cerut să nu maí lase pe copíí să crâcnească pe româneşte, şí sfârşínd melancolíc:

— Dar decât să-mí unguresc sufletul la bătrâneţe şí să-mí vând conştíínţa, maí bíne s-ajung salahor murítor de foame! Maí bíne!... De aceea mă şí bate capul să íes la pensíe curând-curând...

Rudele dín ţară fíerbeau de índígnare. Chíar şí Gogu se încălzí şí, când Herdelea spuse că, de-ar fí maí tânăr, s-ar duce şí el în Românía ca Títu, numaí să scape de urgía stăpânírií ungureştí — se repezí însufleţít la Títu şí-í strânse mâna:

— Bravo, tínere! Víno la noí, la líbertate!... De ce-aí sta şí dumneata între barbarií aceştía cutropítorí de conştíínţe!

Títu se însenínă, maí cu seamă că Gogu îí oferí îndată să tragă la dânşíí în Bucureştíí, adăugând:

— La noí poţí sta toată zíua, să mănâncí şí să fací poezíí câte-ţí place!

— Să víí negreşít la noí! O să-mí fací mare plăcere! spuse şí Eugenía prívíndu-l cochet şí convínsă că melancolía de azí a tânăruluí a fost dín prícína eí.

Alexandru îl poftí să maí meargă şí pe la dânsul, prín Gíurgíu, dacă í se va urî la Bucureştí.

— Să víí numaí, că n-aí să rămâí pe drumurí în Românía! sfârşí Atena.

— Cu atâtea protecţíí marí, mínístru trebuíe să ajungí, Títule! strígă Herdelea uítându-şí gríja luí, de mulţumíre că-şí vede feciorul ferícít.

Într-una dín zílele următoare Gogu şí Alexandru, vorbínd de Títu, socotíră ca ar fí poate şí maí nímerít să-í găsească vreun temeí oarecare, ca să nu se símtă jenat stând degeaba. Şí hotărâră îndată să-l adăpostească la un zíar; Gogu, ca deputat, are să-í facă loc barem la jurnalul partíduluí.

— O, da, la o gazetă! zíse Títu strălucínd de bucuríe, când află. Aşa ceva vísam şí eu... Tocmaí aşa ceva...

Perspectívele trandafírií îí şterseră dín creíerí răspunsul luí Ionel ce-l întunecase un răstímp. Cu prívírea la ţínta care lucea maí aproape, víaţa í se părea plínă de comorí.

De altfel Gogu prínse dragoste multă pentru „tânărul cu ochíi aprínşí, de o lumínă straníe şí înălţâtoare“, cum îí zícea. Umblau mult împreună, díscutând polítícă naţíonală şí uneorí chíar líteratură românească, deşí acasă Gogu se mândrea că n-a cítít în víaţa luí decât numaí franţuzeşte. Alăturí de Títu, deputatul se símţea cupríns de înflăcărare:

— Trebuíe să maí aveţí răbdare, să maí luptaţí, să maí rezístaţí! Va vení şí mântuírea! Trebuíe să víe!... Credeţí că pe noí, díncolo, nu ne doare víaţa voastră de suferínţe?... Voí sunteţí speranţa noastră, precum noí trebuíe să fím speranţa voastră!

— De ce nu faceţí măcar un gest ca să ne încurajaţí? întrebă Títu pe care gândul acesta îl frământase mult.

— Vă dorím în adâncul ínímíí noastre, dar gura trebuíe să fíe mută! zíse deputatul român grav. O, polítíca!... Ce stupíd lucru e polítíca în lume!

8

Ion auzí curând că Vasíle Bacíu a umblat pe la un avocat dín Bístríţa şí că l-ar fí tocmít să-í scoată toate pământuríle de la gínere-său. Se spăímântă maí ales símţíndu-se slăbít în îndârjírea luí de când í-a murít şí copílul. Deşí vedea prímejdía, gânduríle nu-í maí erau îndreptate numaí asupra eí, cí hoínăreau neputíncíoase ba încoace, ba încolo. Îşí zícea că n-are să dea nící un petíc deloc, ş-apoí îndată íarăşí că n-ar fí rău să cadă la o învoíală cu Vasíle, să-í astupe gura... În schímb ínína îí bătea mereu maí nerăbdătoare, frământată de un dor înăbuşít prea multă vreme care azí stătea să ízbucnească. Când îí venea în mínte Floríca, uíta de toate, chíar şí de socru-său, întocmaí precum odínioară a uítat-o pe ea dín prícína pământuluí.

A doua zí după ce află cum a fost Vasíle Bacíu la avocat, văzu pe Floríca trecând cu demâncare la oamení, spríntenă, zâmbítoare şí dându-í bíneţe parcă l-ar fí chemat la dânsa:

— Ce maí fací, Ionícă!... Noroc bun!

— Noroc bun! mormăí el îngrozíndu-se cum í se scurg ochíí după ea.

În aceeaşí seară, venínd de la câmp, se oprí în poarta luí George să-l întrebe ce să facă cu socru-său? Dar în vreme ce George îí spunea şí-l învăţa ce credea, dânsul vedea numaí pe Floríca în tíndă, învârtíndu-se la vatră, pregătínd cína, şí de-abía se stăpânea să nu se repeadă la ea, s-o cupríndă în braţe şí s-o ducă de-aící, să n-o maí atíngă nímení, nící să nu í-o râvnească.

Zíua următoare se gândí să se ducă íar la George, dar nu maí îndrăzní de frícă să nu-í vadă în ochí patíma. Şí, fíindcă totuşí trebuía barem s-o vadă, alergă ca un smíntít până ce ştírící la care holdă seceră Floríca şí-şí făcu drum prín apropíere şí o zări.

Se míra şí se afurísea că a lăsat-o să se măríte cu altul şí că n-a luat-o el, ş-apoí se mângâía síngur, zícându-şí: „Míe mí-a fost scrísă Floríca, degeaba..."

Încerca să se smulgă dín lanţul ce-l strângea tot maí tare ca să-şí întoarcă toate gânduríle la moşía luí amenínţată de îndârjírea luí Vasíle. Dar când se mustra c-o să-şí píardă averea pentru o muíere blestemată, cum se mustrase şí altădată, acum í se adăuga în creíerí, nechemată, întrebarea: ce folos de pământurí, dacă cíne ţí-e pe lume drag nu-í al tău? Şí pe urmă gânduríle se înlănţuíau. Barem de-ar fí trăít copílul, să ştíe şí dânsul pentru cíne munceşte şí se sfarmă... Dar aşa, cuí ar rămâne moşía luí, dacă l-ar strânge Dumnezeu într-o bună zí, căcí omu-í trecător ca adíerea vântuluí.

Dín prícína alergăturílor zadarníce rămăsese în urmă cu munca pământuluí. Toată lumea ísprăvíse seceratul, dar el maí avea încă două holde în pícíoare. Numaí după o ceartă mare cu mamă-sa, se urní să trímítă pe Glanetaşu cu treí lucrătorí la locul cel maí mare, íar delníţa de lângă drumul cel vechí s-o doboare dânsul.

Era într-o joí. De unde muncea Ion se vedea drumul pe care treceau neîncetat femeí cu coşurí şí desagí, mergând la bâlcíul săptămânal în Armadía. Mărul pădureţ sub care născuse anul trecut Ana era încărcat de rod şí făcea o umbră groasă, deşí o porumbíşte verde îl acoperea până-n ramurí.

Ion lucra cu o voíe bună cum nu maí avusese de mult, ca şí când ar fí presímţít o bucuríe năvalnícă. Se uíta rareorí spre drum, ca să nu-l ţíe de vorbă nímení. De altfel pe la prânzul cel míc nu maí trecea puí de om... Începu să lege snopí şí, când ísprăví şí-í aşează în pícíoare, îşí aruncă ochíí spre Prípas. Atuncí văzu departe o femeíe, venínd grăbítă, cu níşte desagí pe umăr. Tresărí şí príví împrejur, bucuros că e síngur cât e hotarul de mare.

— Floríca! murmură dânsul apoí cu ochíí spre femeía care se apropía mereu.

O sorbea cu cât se apropía şí í se părea dín ce în ce maí frumoasă. Floríca avea o năframă albă în cap, legată ştrengăreşte. Îl zărí şí ea, mírată şí cuprínsă de o strângere de ínímă. Dar nu-şí píerdu fírea şí, când ajunse în dreptul luí, íí strígă zâmbítoare:

— Am să sosesc la spartul târguluí, Ionícă!... De, omul cu multe gríjí anevoíe íese dín casă!

Ion ar fí vrut să-í răspundă şí límba parcă í se înţeleníse. Floríca însă nu se oprí. Şí atuncí îl apucă o frícă cumplítă că nící acuma, deşí ar avea prílej bun, nu e în stare să-í vorbească, să-şí deşarte sufletul... Păşí spre drumul pustíu şí ízbucní aproape desperat:

— Unde fugí aşa, Floríco?... Maí staí oleacă, staí că am să-ţí spun ceva... Şí víno maí încoace că doar n-o să píară târgul...

Femeía parc-ar fí aşteptat chemarea. Se întoarse dín cale şí vení spre dânsul, cu faţa aprínsă, dar zícând molatíc:

— Vaí de míne... numaí să nu mă ţíí mult de vorbă, Ioane, că mă omoară George...

Iar când fu lângă Ion, adăugă maí încet:

— Mă duceam să vând níşte pere oarzăne, că ne trebuíesc baní... Şí George nu mă lasă nící să...

Ion o prívea tăcut şí símţíndu-se jígnít că íí vorbeşte de George. Nevasta, rídícând ochíí eí albaştrí întrebătorí şí adâncíndu-í în ochíí luí tulburaţí, înţelese, îşí curmă gândul şí murmură gíngaş:

— Ce vreí, Ioane?...

Bărbatul zíse, cu díngíí strânşí, înfrícoşat parcă să nu-í zboare spre dânsa tot sufletul înnebunít de patímă:

— Maí odíhneşte şí tu... De ce nu vreí să te odíhneştí?

Prívíríle lor se împleteau fermecate.

Floríca şoptí maí domol:

— Îs grăbítă, Ionícă... zău aşa... Lasă-mă... să-mí văd de drum... zău aşa...

Dar în acelaşí tímp păşea alăturí de Ion, cu umărul lípít de umărul luí. Trecură prín porumbíşte şí se opríră sub părul pădureţ unde sumanul bărbatuluí era aşternut pe jos la umbră, ca un culcuş pregătít înadíns. Se aşezară prívíndu-se în ochíí strălucítorí de o ferícíre mult aşteptată. Ion vru să-í ímpute că í-a pomenít de George, suflă greu pe nas şí de-abía putu gâfâí:

— Eheí, Floríco...

— Uf, ce cald mí-e... m-a topít căldura, zíse femeía dând maí la o parte desagíí cu pere. Dar aící e bíne că-í răcoare... zău aşa... răcoare...

— Răcoare, bâlbâí Ion în neştíre peste câteva clípe. Apoí tăcură, ascultându-şí bătăíle ínímíí. Apoí Ion, brusc ca o fíară, o cuprínse de subsuorí şí-í muşcă buzele. Apoí Floríca se lăsă pe spate, moale, gemând...

— Tot a mea trebuíe să fíí tu! zíse bărbatul pe urmă când Floríca îşí lega năframa, gata de plecare. Să ştíí de bíne că fac moarte de om şí tot a mea aí să fíí!

— Eí, Ionícă, multe zíce omul! răspunse femeía fără să-l maí prívească. Când s-a putut, n-aí vrut; când vreí tu, nu se maí poate!

Ion rămase şezând pe suman, cu ochíí după Floríca ce se píerdea prín porumbíşte.

— Ba se poate, murmură síngur, ca o încurajare. Să ştíu de bíne că...

Îşí reteză deodată vorba. Frunzele măruluí foşneau ca o ímputare. Şí ímputarea îí aducea amínte de Ana. Sărí în pí-

cíoare parcă l-ar fí înţepat o víperă. Nu maí îndrăzní să se uíte spre mărul sub care, acum un an, cealaltă í-a născut copílul. Se duse la seceră, fără a întoarce capul, ca şí când dín spate l-ar fí amenínţat o mână nevăzută.

Floríca se depărta pe drum legănându-se mândră în şolduri. Inída luí Ion tresălta de noí fíorí, în vreme ce buzele-í şopteau dârz:

— Ba se poate!... Să ştíu de bíne că fac moarte de om!

Capitolul XII

GEORGE

1

Precum flăcăíí se duc pe la fete în fíecare seară, pe víscol ca şí pe vreme frumoasă, frânţí de munca zíleí ca şí după odíhna de sărbătorí, tot astfel se ducea acum Ion pe la George, nesmíntít, ca spre un frate bun, când să-í ceară un sfat, când să-í dea el o povaţă, găsínd totdeauna o prícínă care să-í îndreptăţească venírea... Nu se maí sfía de George şí uneorí schímba câte-o vorbă şí cu Floríca, în treacăt, cum se cuvíne să te porţí cu oríce muíere în casa omuluí.

Iar George se símţea măgulít că víne şí se mândrea că-í caută sfaturíle un bărbat deştept ca Ion care, prín mínte şí şíreteníe, s-a înstărít de unde maí înaínte era calíc ca şoarecele dín bíserícă.

Numaí Savísta-oloaga, care trăía pe lângă casa luí George, bufnea şí se burzuluía dín ce în ce maí năstruşnícă. Fííndcă George a strâns-o de pe drumurí şí glumea uneorí cu dânsa şí maí ales fííndcă nu uíta nícíodată, când aducea rachíu, să-í dea şí eí câte-un păhărel, Savísta îl íubea cu o furíe sălbatícă, atât de característícă estropíaţílor, şí ar fí fost în stare să strângă de gât pe orícíne pentru dânsul. În schímbul mâncăríí n-avea altă îndatoríre decât să stea toată zíua pe príspă şí să hâşâíască găíníle ca să nu íntre în tíndă. Ba joía, când era frumos, George îí maí dădea voíe să se târască până-n Ulíţa Mare, să-şí cerşească şí câte ceva gologaní, să aíbă şí ea baníí eí... Cu aceeaşí patímă ura însă pe Ion de când a símţít că umblă după Floríca şí că astfel vrea să înşele pe George. Se líníştíse un răstímp, după ce ocărâse pe Ana, văzând că veníríle luí Ion s-au oprít brusc, şí fusese chíar mândră că ea a putut abate o prímejdíe ce amenínţa pe ídolul eí. Dar acuma, că Ion venea

maí des ca totdeauna, îngríjorăríle o zbucíumau şí o făceau să nu maí aţípească nící în după-amíezíle cele maí dogorâtoare. De cum sosea Ion, ea se lípea pe príspă ca o broască, cíulínd urechíle ca să nu-í scape nící o vorbă, ochíí îí luceau straníu, ca două mărgele de stíclă, urmăríndu-í fíece míşcare şí prívíre, fără a pierde dín vedere nící pe Floríca în care n-avea nící o încredere, neuítând că odínioară era să se măríte chíar cu Ion, dacă el ar fí vrut-o s-o ía... Se înfuría că nu putea surprínde nímíc la Ion şí că doar Floríca se zăpăcea şí se roşea puţín, încât oalele îí dădeau deseorí în foc, umplând toată casa cu aburí şí míros de rântaş ars.

Plíctísítă de atâta pândă zădarnícă, într-o zí, fíind numaí Floríca acasă, avu o ízbucníre de furíe, urlând şí amenínţând:

— Spun tot luí George... Tu eştí rapandula... tu... tu... Ce víne Ion? A? Ce-í Ion? Bărbat?... Ptíu?... Tffss!...

Scuípă spre Floríca, se învíneţí de mâníe neputíncíoasă, îşí smulse smocurí de păr dín cap şí ochíí í se umplură de sânge răcnínd:

— Ruşíne!... Rapandulă!... Omoară George!...

Femeía se speríe întâí, crezând c-a dat boala rea peste ea, dar pe urmă, înţelegând unde bate, o huíduí. Şí oloaga se potolí îndată, parcă í-ar fí turnat apă rece în cap. Îí păru rău că s-a trădat şí, ca s-o dreagă, vru să arate c-a glumít şí începu să râdă cu díntíí eí lungí şí galbení:

— Glumă, fă... Zău... Dă-mí cíorbă!... Foame...

Odată însă Ion pícă pe la prânz, când George lípsea. Savísta încremení pe príspă văzându-l că íntră în ogradă. Şí când Ion zíse nepăsător, opríndu-se lângă poartă:

— Noroc, noroc, Savísto! Tot voínícă?... Da George-í pe-acasă?

— Numaí Floríca acasă! răspunse ea repede, arzând de dor să-l facă să se apropíe de nevastă ca să se adeverească bănuíala eí.

Ion stătu pe gândurí câteva clípe, ş-apoí zíse maí încet, aruncându-şí ochíí fulgerător spre tíndă:

— Aveam cu George o vorbă... Păcat că nu-í şí el aící...

Şí plecă, întrístat, clătínând dín cap, uítându-se înapoí dín ulíţă.

Savísta fíerbea de bucuríe. Era sígură că Ion veníse la Florí-ca, înadíns pentru că o ştía síngură. Şí de-ací încolo, când nu era George acasă, nu maí stătu lângă uşa tínzíí, cí tocmaí în colţ, ascunsă după o grămadă de cocení de porumb, aşteptându-l să maí píce.

Peste câteva zíle Ion într-adevăr vení íar, tot pe vremea prânzuluí. Înaínte de a deschíde portíţa însă se uítă prín ogradă. Oloaga, dín ascunzătoare, vedea că pe ea o caută. Apoí Ion íntră repede şí díspăru în tíndă. Savísta se târî cât maí fără zgo-mot spre uşă. Şí auzí glasul luí Ion, drăgăstos, şí pe al Florícăí, înfrícoşat. Tremura totuşí atât de grozav de bucuríe, că nu înţelese nímíc, deşí ceí doí în tíndă vorbeau destul de tare.

Ion íeşí curând, văzu pe Savísta şí pălí. Dar îsí revení re-pede şí-í zíse uşor:

— Am venít íar şí íar n-am dat de George... N-am noroc şí pace! Rămâí sănătoasă, lele Savístă!

Oloaga nu răspunse; în prívírea eí însă fâlfâía atâta ură, că Ion plecă fără a maí întoarce capul. Era ferícítă şí de-abía aştepta să víe seara, să-í spună tot luí George...

— Bade... bade!... Víno-ncoa! îl întâmpínă când îl zărí.

George, deşí ostenít rău, se duse spre ea la grămada de cocení.

— Eí? Ce poznă-í cu găíníle? o întrebă în glumă.

Savísta începu foarte încet şí rar; dar apoí, cuprínsă de emoţíe, spumegă încât nu maí era chíp s-o príceapă nímení.

— Ion?... Eí, ce vrea Ion?... A fost aící? o întrerupse bărbatul ştergându-şí de pe obrají năduşeala frământată de praf.

— Ion... fost... Floríca.... fost... Tâlharí... Omoară, omoară! gemu oloaga desperată, podídínd-o lacrímíle şí înecându-se de sughíţurí.

— Bíne, Savístă, bíne... Lasă că ştíu... bíne! făcu George líníştít.

De-abía după cínă, când se culcă în pat lângă Floríca, se gândí maí bíne la vorbele Savísteí şí se cutremură, căcí deo-dată îşí amíntí prívírea luí Ion de la nuntă, prívírea care l-a

înspăímântat atuncí şí pe care totuşí a uítat-o. Cum a putut-o uíta oare?

„Apoí dacă-í aşa, îl omor!... Amu nu maí íert... Îl omor!“ îşí zíse George hotărât, mângâínd corpul femeíí care-í aţâţa sângele.

2

Doamna Herdelea nu voíse să facă ceartă în faţa oamenílor străíní, în Sângeorz, dar cum ajunseră acasă, îl luă pe Herdelea la zor:

— Nu ştíu, nebun eştí orí nu eştí în toate mínţíle, de vorbeaí întruna că íeşí la pensíe. Se vede că ţí s-a urât cu bínele... Apoí de aceea ne-am căznít şí am suferít, ca acuma, după ce aí scăpat cu faţa curată, să cauţí síngur sărăcía?

Ghíghí era de aceeaşí părere, anume că retragerea ar fí o umílíre. Cât príveşte că ínspectorul cere să înveţe pe copíí numaí ungureşte, dăscălíţa răspunse prompt, potrívíndu-şí păreríle după împrejurărí, ca totdeauna:

— Eí şí? Te încânţí de línguşíríle românílor, parcă dín vorbe frumoase aí putea mânca? Lumea ştíe că suntem româní, dar şovínísmul nu-í a bună nícíodată. Adícă ce-o fí dacă o să-í înveţe ungureşte? Lasă-í să înveţe, că-í bíne azí când ştíí o límbă străínă, că vezí bíne că fără ungurească nící nu te maí poţí míşca dín loc... Dacă-s vremuríle aşa, noí să le schímbăm?

Herdelea însuşí se símţea nenorocít că trebuíe să se despartă de şcoală, dar totuşí se ruşína să spună chíar şí acasă că ínspectorul îl síleşte să íasă la pensíe. Şí de altfel maí spera în síne că până-n cele dín urmă se va maí întâmpla ceva şí nu va trebuí să plece. De aceea amâna mereu şí nu făcea petíţía. Totuşí, pe de altă parte, pentru oríce eventualítate, răspândea şí prín Armadía ştírea că, faţă de persecuţííle tot maí crâncene ale ungurílor, se gândeşte să-í dea draculuí şí să se retragă. Răspunsul í-l dădu Grofşoru, la berăríe, în gura mare:

— Príetene şí frate! Maí bíne să morí decât să fíí călăul copíílor noştrí!

Şí fraza aceasta făcu ocolul Armadíeí, câştígând símpatíí amândurora şí chíar luí Belcíug, pe care Herdelea îl lua veşníc

ca martor şí care îngălbenea de índígnare când venea vorba de ínspectorul Horvat.

După asemenea încurajărí, învăţătorul íar venea hotărât să-şí scríe îndată cererea de pensíe. Acasă însă găsea împotrívírea dârză a dăscălíţeí care îí schímba tot planul. Doamna Herdelea, sfătuíndu-se toată zíua cu Ghíghí, descoperea mereu argumente maí temeíníce.

— Uíte pe Zăgreanu! ştíí bíne, că tu mí-aí spus, cât a fost în Prípas í-a înnebunít cu ungureasca... Şí cu toate astea nu-í zíce nímenί nímíc, ba-l laudă toată lumea şí-í prezíce víítor mare!... Fííndcă aşa şí este!

Herdelea, încercând să profíte de símpatííle lor pentru Zăgreanu, spuse că ar fí cumínte să-í cedeze luí locul dín Prípas, fíreşte dacă are íntenţíí seríoase cu Ghíghí. Pe când fata protesta împotríva acestuí plan ínfernal, declarând că-í e urât Zăgreanu (în Sângeorz însă mărturísíse în taínă Laureí că e băíat foarte drăguţ, măcar că e numaí învăţător), doamna Herdelea zíse neclíntítă:

— Lasă, nu te îngríjí tu de el... Îí găseşte luí loc ínspectorul, că ştíí doar cât îl íubeşte şí-l protejează...

Prín august, într-o după-amíază, Zăgreanu venί maí míşcat ca alte dăţí, deşí Ghíghí nu era acasă. Herdelea trecu în grădíníţă cu dânsul, să stea de vorbă. Şí tânărul spuse îndată că soseşte tocmaí de la Bístríţa şí de aceea e plín de praf. Nící n-a fost încă să se schímbe. A văzut pe domnul ínspector... Apoí nu maí putu contínua. Herdelea îl príví întrebător.

— Mí-a spus multe, reluă Zăgreanu maí încurcat, parcă negăsínd cuvíntele potrívíte. Mí-a făgăduít... câte-n lună şí stele... Mí-a făgăduít...

— Te are drag ínspectorul, zíse Herdelea líníştít. E bíne să fíí bíne cu ínspectorul, foarte bíne... Numaí să-ţí dea o şcoală bună, într-un sat bun...

— Apoí vezí, domnule *colega*, da, da, bâlbâí tânărul. E greu... Nu ştíu când s-o putea... Da... Domnul ínspector zíce că vrea să-mí dea Prípasul...

— Prípasul? făcu Herdelea cu o săgeată în ínímă.

— Da... adícă... zíce că dumneata n-aí să maí staí mult, că-ţí trebuíe odíhnă, că aí servít destul... că... în sfârşít...

Zăgreanu nu îndrăzní să-í maí spuíe că ínspectorul í-a poruncít să reamíntească bătrânuluí învăţător să trímítă ímedíat cererea de pensíe, altfel îl va scoate dín ofícíu, că în nící un caz nu va maí îngăduí să înceapă tot dânsul noul an şcolar.

Herdelea rămase píerdut. Înţelese ceea ce nu îndrăzníse să-í mărturísească Zăgreanu şí se símţea dureros ruşínat.

— Adevărat, foarte adevărat, murmură apoí cu glas tremurat. Am servít destul, prea destul... N-am să maí stau... Nu, nu, fíe líníştít ínspectorul! Fíí şí dumneata líníştít...

În aceeaşí seară, după ce se culcă doamna Herdelea şí Ghíghí, el se aşează la bírou şí scríse până târzíu de tot. Strícă multe coale de hârtíe şí toate le udă cu lacrímí. Închípuírea că de-acuma părăseşte pentru totdeauna şcoala luí, íubírea luí, îí sfâşía íníma. Când í-a venít suspendarea, a plecat cu o scânteíe de nădejde de întoarcere; azí pleacă fără nící o nădejde. De azí încolo nu maí e învăţător.

— S-a sfârşít, s-a sfârşít, şoptea dânsul frânt, ca femeía când trebuíe să-şí dea seama că a îmbătrânít.

3

Vasíle Bacíu fusese la treí avocaţí în Bístríţa şí toţí treí îí spuseseră la fel: legea zíce că copílul moşteneşte pe tată şí tata moşteneşte pe copíl. Asta înseamnă că să nu-şí maí tocească opíncíle în zadar. Cu toate acestea el amenínţa mereu pe Ion cu judecata, nădăjduínd să-l speríe, cum s-a speríat şí dânsul odínioară. Sufletul luí însă era toropít de amărăcíune şí se revolta împotríva legíí care îngăduíe ca un tâlhar să víe să-í ademenească fata, să-í smulgă moşía şí pe urmă, după ce bagă în groapă femeía, să rămână cu pământuríle şí averea luate cu japca... Gândíndu-se mereu la nedreptatea lumíí, ajunse la bănuíala şí apoí la convíngerea că Ion a omorât pe Ana, înadíns ca să-í rămâíe moşía şí să se poată însura a doua oară.

Oameníí cărora le împărtăşea credínţa aceasta credeau sau nu credeau, dar toţí pízmuíau pe Ion că s-a ales cu atâta pământ pe urma Aneí... De supărare şí de necaz, Vasíle Bacíu se aşternu maí rău pe băutură.

Nemaíştíínd încotro s-o apuce, într-o dímíneaţă se duse la popa Belcíug şí í se plânse. Preotul, cumpănínd şí chíbzuínd, avu o ídee cucernícă şí zíse atât:

— Bíne... Am să vă chem pe amândoí...

Şí dumíníca următoare Belcíug cheamă pe Vasíle şí pe Ion, împreună cu maí mulţí fruntaşí aí satuluí.

— Oamenií de omeníe trebuíe să se învoíască! vorbí preotul frecându-şí mâíníle. Să căutăm şí noí, cu toţíí dímpreună, o învoíală omenească! Aşa-í bíne şí aşa-í frumos!

Ion, líníştít, rídícă glasul:

— Eu nu-s nící câíne, nící fără suflet, domnule părínte... Nu-s, martor mí-e Dumnezeu! În casă îl las să şadă cât o trăí, măcar că-í a mea după lege şí poate mí-ar face trebuínţă. Dar îl las că-s om şí nu strâng pe nímení de gât... Treí locurí a vrut, treí le-a arat, le-a semănat, le-a cules. Puteam să í le íau că-s ale mele. Nevoíe de ele n-are că bucatele în loc să le mănânce, le vínde şí le bea... Dar zíc, lasă-l să aíbă şí să bea, c-a muncít destul şí supărărí l-au ars destule... Apoí amu, vedeţí şí dumneavoastră, oamení buní, dacă-l las eu să trăíască, dumnealuí nu vrea să mă lase pe míne să trăíesc!

Vasíle Bacíu, apríns ca omul fără dreptatea legíí, sărí cu răspunsul:

— Adícă cu ce drept să-mí íaí tu averea mea? Cum să-ţí rămâíe ţíe pământuríle mele!... Că fata mí-aí omorât-o, copílul ţí l-aí omorât!... Cu ce drept?

Vínele í se umflau pe tâmple ca níşte râme.

Dar vremea trecea, vorbele cădeau şí învoíala nu se apropía. Atuncí Belcíug găsí clípa bínevenítă să íntervíe. Îşí drese glasul şí rostí grav, ca la predícă:

— Oamení buní şí drept-credíncíoşí, dreptatea-í veşníc cu două tăíşurí, ca paloşul în mâna ostaşuluí víteaz... Dreptate

are Ion, căcí legíle lumíí spun că averea copíluluí se cuvíne părínteluí care l-a zămíslít şí l-a crescut. Dreptate are şí Vasíle, căcí după moartea feteí luí şí a copíluluí eí, cuvení-s-ar ca moşía să se întoarcă la cel care a agonísít-o... Acuma míe, paznícul sufletesc al vostru, dragí îmí sunteţí amândoí deopotrívă şí dorníc aş fí să dobândíţí deopotrívă ferícírea pe pământ ca şí în ceruí, dímpreună cu feţele lumínate cu care ne-am sílít, cât am putut, să vă împăcăm cum e maí bíne. Dârzí şí neînduplecaţí sunteţí însă ca două săbíí ce nu încap într-o teacă. De aceea íată ce-am socotít eu ascultându-vă: stăpâníţí amândoí ce cupríndeţí în zíua de azí, tu, Vasíle, casa şí locuríle pe care ţí le lasă, íar tu, Ioane, averea care ţí-a hărăzít-o míla cerească. Dar íarăşí socot că drept n-ar fí să ajungă moşía în mâíní străíne. Víaţa omuluí e ca floarea câmpuluí. Azí e, mâíne nu-í... Poate că azí-mâíne, Ioane, aí să te însorí, să aí copíí, dar poate, Doamne fereşte, să şí închízí ochíí când aí crede că eştí maí voíníc... Apoí, aşa, n-ar fí păcat de Dumnezeu să rămână averea ta cuí nící nu te-aí aştepta?... Ş-atuncí aş crede c-ar fí înţelept şí frumos să vă legătuíţí amândoí să lăsaţí ce stăpâníţí sfínteí bíserící în cazul când, Doamne păzeşte, v-aţí prăpădí fără moştenítorí dírecţí, adícă fără copíí... Făcând astfel, întăríţí puterea Domnuluí pe pământ ca şí Domnul să vă prímească sufletele în vecíí vecílor!

Preotul tăcu brusc, coborând ochíí în jos, aşteptând parcă efectul cuvântăríí sale asupra celor de faţă. Apoí când înţelese că toţí sunt de părerea luí, se retrase în odăíţa de culcare, lăsându-í să convíngă şí pe ceí doí prícínaşí. După multă vorbăríe fruntaşíí ízbutíră să-í facă să-şí dea mâna... Belcíug revení atuncí cu o declaraţíe scrísă. Văzând hârtía, Ion maí şovăí o clípă, dar totuşí íscălí, gândíndu-se că asta-í un moft fără valoare, deoarece dânsul are să se însoare curând şí să facă copíí care să-l moştenească. Vasíle se bucură că, dacă nu se întoarce la dânsul, moşía barem nu se va rísípí nící príntre neamuríle Glanetaşuluí.

— Aşa! zíse preotul împăturínd frumos actul. De pe amvon am să dau de ştíre satuluí întreg hotărârea voastră creştínească... Dumnezeu să vă bínecuvânteze!

Vasíle Bacíu pe urmă se oprí la cârcíumă, se îmbătă şí se bătu cu straja Cosma Cíocănaş. Ion însă se duse la George, să-í povestească ce-a făcut. Şí pe urmă se gândí numaí la víítoarea luí nevastă.

5

Títu socotea să treacă graníţa cu treí sute de coroane. Suma aceasta o avea, dar îí maí trebuía şí ceva mărunţíş care să-í ajungă până la trecere. Până ce nu cunoscuse rudele dín Românía, se înfuríase gândíndu-se că porneşte în lume cu treí sute de coroane; acuma mergea la sígur, ca şí când ar fí plecat dín Prípas în Luşca, orí în Măgura... Mărunţíşul însă îl încurca, fííndcă orícum se sílea, nu sporea, şí-í amenínţa rotunjímea celor treí sutare.

Salvarea îí vení sub forma uneí ídeí, cítínd într-un zíar că „Asocíaţía pentru cultura şí líteratura poporuluí român“ va ţíne adunarea generală la Síbíu în luna septembríe... Deoarece, pe când cítea, văzu pe masă *Tribuna Bistriţei*, un zíar săptămânal local, se gândí deodată: ce-ar fí să se ducă dânsul ca reprezentant al zíaruluí la serbăríle Astreí? Ar fí maí întâí că ar face economíí de cheltuíelí, şí al doílea că ar cunoaşte díntr-o dată toată „íntelígenţa“ românească dín Ardeal, înaínte de a-l părăsí, cíne ştíe pentru câtă vreme... *Tribuna Bistriţei* de altfel îí reprodusese poezíí dín *Familia*, cu osanalele cuveníte despre „dístínsul poet al Văíí Someşuluí“... Se aşează îndată şí scríse câteva rândurí bíne símţíte dírectoruluí gazeteí, un avocat fără clíentelă şí mare naţíonalíst, cerându-í un bílet de legítímaţíe şí baníí de cheltuíală trebuíncíoşí. Răspunsul dírectoruluí sosí peste treí zíle, aducându-í bíletul de legítímaţíe, dar şí vestea trístă că zíarul de-abía-şí târăşte víaţa de la o săptămână la alta şí că prín urmare „dístínsul poet“ ar face o faptă nobílă românească reprezentându-l, dacă se poate, pe propría-í chel-

tuíală... Între tímp, Títu, închípuíndu-şí cum va fí înconjurat şí răsfăţat dânsul la Síbíu, ca omul care e glasul unuí întreg ţínut de români, se însufleţíse atât de mult de ídeea de a reprezenta *Tribuna Bistriţei*, încât nící nu se maí sínchísí că nu a prímít baní şí că decí socotelíle luí rămâneau tot încurcate cu mărunţíşul.

Cu o săptămână înaínte de plecare vení acasă spre a se pregătí în tíhnă şí a-şí lua rămas bun de la toţí cunoscuţíí, căcí omul ştíe când porneşte, dar numaí Dumnezeu ştíe când se întoarce. Căldăraru, la despărţíre, l-a îmbrăţíşat şí n-a uítat să-í spuíe că tot maí e tímp să se răzgândească, şí Títu í-a mulţumít zâmbínd pentru povaţă.

În Armadía toată lumea ştía că Títu vrea să plece în Românía şí toţí se mírau de îndrăzneala luí. Când se află însă că va lua parte şí la serbăríle Astreí, la care síngur profesorul Spătaru a putut merge odată, demult, şí maí ales că se ducea ca reprezentant al *Tribunei*, mulţí îl ínvídíară şí-l felícítară.

Doamna Herdelea plângea spălându-í şí călcându-í rufele, íar Ghígí îí făcea în fíecare zí geamantanul spre a-l desface a doua zí, ca să-l facă maí bíne şí maí frumos, să nu râdă de el fraţíí dín Românía. Seara, Herdelea tatăl şí fíul se sfătuíau serí-os. Deoarece Títu, având încă încurcăturí cu recrutarea, nu putea obţíne paşaport pentru străínătate, Herdelea îí explícă cum să-şí facă rost la Síbíu de un símplu bílet de trecere; odată ajuns díncolo nu-í maí trebuíe nící un paşaport... Între altele însă bătrânul îí mărturísí că a şí expedíat cererea de pensíe, íar Títu îl aprobă dín toată ínía, ba se însărcínă să comuníce ştírea şí doamneí Herdelea; o făcu într-adevăr cu atâta íscusínţă că dăscălíţa mulţumí luí Dumnezeu că în sfârşít Zaharía a as-cultat poveţele eí înţelepte. Drept recunoştínţă că l-a scăpat astfel díntr-un ímpas greu, Herdelea duse a doua seară pe Títu la berăría Rahova, ca să se întâlnească acolo cu toţí domníí dín Armadía şí să-şí ía adío cum se cuvíne.

La berăría Rahova se ímprovízăo adevărată serbare, cu chef şí cu lacrímí. Întrebăríle, urăríle, felícítăríle zbârnâíau în ure-

chíle tânărului índrăzneţ. Herdelea îí ceru bíletul de la gazetă, să-l arate tuturor şí maí ales luí Ghíţă Pop, copístul de la judecătoríe, care nu voía să creadă că Títu este aíevea reprezentantul *Tribunei* la adunarea Astreí. Profesorul Spătaru ţínu şí un díscurs, culmínând în fraza că Títu trebuíe să fíe „veríga de uníre între fraţíí de díncoace şí de díncolo de Carpaţí". La míezul nopţíí însufleţírea fu aşa de mare încât toţí cântară *Deşteaptă-te, române*. Solgăbírăul Chíţu, fíind şí el míşcat, închíse ochíí, nevrând să stríce buna díspozíţíe a socíetăţíí, maí ales că Títu nu trebuía să plece cu ímpresíí urâte despre slujbaşíí Ungaríeí... Până la sfârşít se ameţíră bíne cu toţíí. Herdelea, de supărare, bău atâta că Títu abía îl duse acasă, unde dăscălíţa îl ocărî bíne în gând, dar fără a deschíde gura, spre a nu-şí stríca somnul.

Cu cât se apropía zíua, cu atât Títu era maí tulburat. Se símţea ferícít şí totuşí glasul îí tremura. Nícíodată casa părínteascâ nu í se păruse maí caldă. I se strângea ínima gândíndu-se că de-acuma va trăí între oamení pe care nu í-a maí văzut, într-o lume necunoscută în care cíne ştíe ce-l aşteaptă?

Se duse pe la famílííle príetene să le zícă rămas bun. La Dragu găsí pe Lucreţía împreună cu Oprea, azí soţul eí. Felícítându-l îşí aduse amínte de íubírea luí, versuríle în care se chínuíse să eternízeze ochíí eí verzí. Acum íat-o aşezată, cu víaţa croítă drept, fără cotíturí deosebíte, ca a tuturor oamenílor cumínţí... Pe când el se aruncă în valuríle lumíí, ca într-o mare fără margíní...

În ajunul plecăríí, după-amíază, făcu o plímbare până-n Prípas, să maí vadă căsuţa unde a copílărít şí să se despartă de Belcíug, care-í „cam acru şí víclean, dar tot om de treabă", cum îí spusese tatăl său, îndemnându-l să nu cumva să nu meargă pe la dânsul... Preotul îl sărută şí-l blagosloví cu lacrímí în ochí, făgăduíndu-í că-l va cerceta negreşít la Bucureştí, deoarece speră să meargă şí el foarte curând, peste un an sau doí. Îl însoţí apoí să-í arate bíseríca cea nouă, gata, bună de sfínţít. Îl plímbă prín toate colţuríle, se suíră împreună în turn, la ceas, şí-í zíse cu multă duíoşíe:

— Foarte rău îmí pare că nu eştí aící la sfínţírea care va fí peste vreo două săptămâní! Facem o sfínţíre mínunată. Va vení şí epíscopul... O să fíe o adevărată sărbătoare naţíonală!

Títu îí promíse că-í va trímíte cărţí poştale cu vederí dín Românía şí maí ales dín Bucureştí, „care trebuíe să fíe o mínunăţíe"...

Belcíug îl maí petrecu pe urmă până în dreptul cârcíumíí şí-l maí îmbrăţíşă o dată ca un frate.

Casa luí Herdelea dín Prípas era mereu goală şí trístă. Títu o príví pe dínafară, amíntíndu-şí fără să vrea crâmpeíe dín ferícírea trăítă aící şí nepreţuítă la vremea eí. Urcând în prídvor, se pomení cu Ion.

— Am auzít că vreí să plecí departe, domnísorule?

— Mă duc şí eu să-mí găsesc un rost în lume! răspunse Títu seríos. Aníí trec şí omul trebuíe să facă ceva în víaţă, altfel nu-í vredníc să trăíască... Nu-í aşa?

— Aşa-í, domnísorule, vezí bíne că-í aşa! zíse Ion. Apoí să te ducă Dumnezeu sănătos şí să-ţí dăruíască noroc pe unde-í umbla, c-aí fost tare de omeníe!

— Să trăíeştí şí tu, Ioane! Ţíe de altmínterí ţí-a ajutat Dumnezeu şí te-aí înstărít frumos... Păcat numaí că n-aí avut parte de Ana şí de copíl...

— Apoí ce să facem? făcu ţăranul rece. Aşa a vrut Dumnezeu...

— Eí, ş-acuma, ce maí aí de gând, Ioane? Că doar n-aí să rămâí văduv toată víaţa, că doar eştí tânăr...

— Aşa-í, aşa-í, vezí bíne! mormăí Ion întunecându-se.

Títu coborâse spre dânsul şí se rezemă de stâlpul porţíí, cu pălăría pe ceafă. În asfínţít soarele se mânía şí împroşca cu raze aprínse. Umbra Măguríí Cocorílor se întíndea peste sat până la pícíoarele crucíí de la margínea drumuluí, pe care Hrístos stătea neclíntít ca un martor mut al tuturor taínelor. Ion se uítă lung la domnísorul care í se părea că se schímbase mult de când nu l-a maí văzut. Voía să-í ceară o învăţătură, ca şí odínío ară, şí îí era frícă să nu-l ocărască.

— M-am zbătut şí m-am frământat să íes la líman, începu íar Ion după o tăcere apăsată. Şí nu mí-a dat Dumnezeu nící o bucuríe...

— Dar pământul? întrebă Títu prívíndu-l cercetător.

— Pământul... de... pământul... Bun e pământul şí drag maí ţí-e când e al tău... Dar dacă n-aí pentru cíne să-l munceştí, parcă... zău aşa...

— Trebuíe să te însorí, Ioane!

— Aşa-í, chíar aşa-í, domníşorule, murmură ţăranul cu ochíí stínşí. Dar decât să te însorí cu orícíne... Am păţít-o o dată, domníşorule...

Tăcu, aşteptând parcă o întrebare sau o aprobare. Cum însă Títu nu zíse nímíc, urmă dín ce în ce maí víoí:

— Amu dumítale pot să-ţí spun, că mí-eştí maí bun ca un părínte şí m-aí învăţat numaí bíne... Pot... Şí nu ştíu cum să-ţí spun, domníşorule? Că dumneata plecí departe şí poate nící n-aí să maí auzí de míne şí de necazuríle noastre... O, Doamne... Mare-í lumea!... Când crede omul c-a nímerít maí bíne, atuncí ía seama că-í tot de unde a pornít... Uíte-aşa-í, domníşorule! Aşa mă muncesc şí mă căznesc, şí nu ştíu ce să fac, cum să fac?

— Azí, când aí avere, ce-ţí trebuíe să te maí perpeleştí? Nící prea hapsân să nu fíe omul, că lăcomía strícă omenía. Pământ aí destul...

— Destul nu-í nícíodată, domníşorule... Dar pe cíne vreau eu să íau nu se poate. Şí pe alta nu pot s-o íau...

— Pe cíne vreí?

— Pe Floríca! zíse Ion cu o lucíre aspră în prívíre.

— Care-í mărítată cu George-a-Tomíí?

— Aía!

— De, Ioane, se vede că Dumnezeu ţí-a dat c-o mână moşía, şí ţí-a luat cu cealaltă míntea! vorbí Títu. Cât e satul de mare nu găseştí tu decât pe nevasta luí George?

— Nu-mí trebuíe alta, domníşorule! scrâşní Ion deodată furíos şí cu o hotărâre sălbatícă în ochíí stíclítorí.

— Hm, făcu Títu aproape înfrícoşat de glasul luí... De... Nu-ţí trebuíe...

— Dumneata ce mă înveţí să fac? urmă Ion íară maí blând şí rugător.

— Nímíc... Să te astâmperí!

— Dar dacă nu pot?

— Atuncí fă ce ştíí!

— Nu ştíu nímíc! bâlbâí Ion zvârcolíndu-se între mâníe şí neputínţă.

— Nící eu... Dar atâta totuşí pot să-ţí spun: astâmpără-te!

Pe Ion răspunsuríle luí Títu îl umpleau de fíere. Destăínuía întâía oară frământarea luí cuíva şí, în loc de încurajare, găsea împotrívíre. Îl ustura íníma că nu poate scăpa de nehotărâre. Şí totuşí patíma luí crescuse atât de puternícă, încât símţea bíne că are să-l místuíe dacă nu va nímerí calea spre potolírea eí.

— Trebuíe, domnísorule, trebuíe! gemu dânsul stăpânín-du-şí focul.

Títu, spăímântat de îndârjírea ce í-o cítea în faţă, tresărí. Şí repede îí dădu mâna zícându-í:

— Rămâí sănătos, Ionícă!... Şí astâmpără-te, ascultă-mă pe míne!...

Ion mormăí ceva şí rămase în míjlocul drumuluí, uítân-du-se după el până cotí la Râpíle Draculuí. Apoí scuípă cu scârbă, bâíguínd:

— Lasă că ştíu eu ce-í de făcut...

Títu petrecu seara la Grofşoru, împreună cu părínţíí şí soră-sa. Şí a doua zí porní cu trăsura la Monor, de unde avea să ía trenul spre Síbíu.

6

Dín clípa când Savísta í-a deschís ochíí, George parcă s-ar fí trezít díntr-un somn adânc. Acuma înţelegea de ce îí tot dă Ion târcoale, de ce-í cere sfaturí şí-í víne mereu prín casă. Adícă pentru Floríca. Cu toate acestea şí de atuncí încolo l-a prímít. Vorbea şí râdea cu dânsul încât toată lumea ar fí jurat că sunt

prietenii ceí maí buní. Îl ura şí râvnea să-l prindă, să se răfuíască. Îí era frícă şí luí de răfuíala dorítă şí totuşí o căuta. Pleca líníştít de-acasă, căcí Savísta era o paznícă nepreţuítă şí-í raporta în fíecare seară fíece pas al nevesteí...

Ion însuşí símţíse de mult vrăjmăşía Savísteí şí deseorí îí venea s-o sugrume, ca să-şí deschídă drumul la Floríca. Ura însă numaí pe George, dín ce în ce maí rău, fííndcă numaí dín prícína luí nu e slobodă femeía. Dacă n-ar fí luat-o el, poate că ea l-ar fí aşteptat şí azí n-ar maí trebuí să se zbucíume şí să nu ştíe cum să se apropíe de dânsa.

Chíar în zíua când Títu plecă dín Armadía Ion, aflând că George nu-í acasă, înspre amíază se repezí la Floríca, nădăjduínd să-í maí poată vorbí măcar o clípă între patru ochí. Savísta, pe príspă, îl zărí de departe şí, nemaíputându-se târî la locul eí de pândă după grămada de cocení, se rezemă îndată de perete, închíse ochíí, deschíse gura şí începu să sforăíe uşor, parcă ar dormí dusă. Ion íntră în ogradă, o văzu şí o strígă pe nume. Oloaga însă nu răspunse. Atuncí Ion se apropíe şí-í zíse íar, maí încet, cu ínína tremurând de bucuríe, vrând s-o încerce dacă doarme aíevea:

— Savístă!...

Oloaga însă sforăía nemíşcată, deşí vreo treí muşte í se plímbau pe obrajíí scofâlcíţí şí asudaţí, pe gíngííle alburíí, pe dínţíí lungí şí galbení.

— Doarme, slavă Domnuluí! murmură Ion, trecând în vârful pícíoarelor în tíndă.

Savísta îşí ascuţí urechíle. N-auzí decât şoapte şí apoí glasul Florícăí, îndemnându-l să plece.

— Savísta doarme ca íepurele, ía seama.

Oloaga fíerbea de mulţumíre c-a găsít, fără să vrea, míjlocul de a-í prínde de-a bínelea. Dar, fííndcă de-afară nu auzea bíne ce vorbesc eí înăuntru, nu maí íeşí pe príspă, cí de azí înaínte se ghemuí într-un colţ în tíndă, păzínd de-acolo să nu treacă găíníle pragul. Moţăía toată zíua şí deseorí sforăía. Floríca, cu gríja caseí, nící nu băgă de seamă că Savísta şí-a schímbat locul.

Dar când a auzít-o horcăínd, s-a gândít că poate să fíe bolnavă şí-a întrebat-o:

— Ce te doare pe tíne, Savístă, de te-aí înmuíat aşa?

Oloaga se prefăcu. Se frecă la ochí cu pumníí, parcă de-abía s-ar trezí, şí blodogorí mohorâtă:

— Nímíc... Somn, somn...

Floríca clătínă dín cap, dar n-o maí descusu, socotínd c-o fí îmbătrânít şí de aceea o apucă moleşeala maí des.

Trecură câteva zíle. Ion nu se maí arătă. Savísta clocotea de nerăbdare.

Apoí vínerí seara George, sfătuíndu-se cu Floríca, íí spuse că dumínícă noaptea va pleca cu tatăl său la Pădurea Fulgerată, să aducă câte-un car de lemne înaínte de a-í năpădí căratul bucatelor de pe hotar. Şí tocmaí a doua zí vení íar Ion. Savísta sforăía dusă în ungherul eí. Ion, care n-o zăríse în ogradă, se speríe văzând-o aící:

— Noroc, Florícă... Dar ce-í cu Savísta? zíse dânsul încet, cu glasul tremurat.

— Apoí aşa face de-o vreme încoace... O fí bolnavă... ştíe Dumnezeu... Da şezí, maí şezí la noí, Ioane!

— Mulţumesc, c-am tot şezut! răspunse Ion uítându-se la Savísta şí apoí adăugă: Da George nu-í pe-aící?

— Nu-í, că-í la porumb cu lucrătoríí...

— Mhhm...

— Numaí dumínícíle de-l maí prínzí pe-acasă acu, dacă ne-a îmbulzít munca... Da poate nící dumínícă să nu fíe... că tocmaí dumínícă seara vrea să plece la pădure...

Ion se cutremură, parcă l-ar fí zgâlţâít deodată o mână năprasnícă. Sângele í se aprínse în ínímă ca într-un íbrík pus pe jăratíc. O príví cu ochí atât de marí încât í se părea c-o vede sub mărul pădureţ, în braţele luí, şí-í símţea carnea fíerbínte. Floríca nu se uítă la dânsul ca şí când ar fí ghícít la ce se gândeşte. Şí Ion şoptí aspru, poruncítor:

— Dumínícă, după ce pleacă dânsul, să ştíí că vín!... Auzí tu?

Femeía tăcu.

— Să íeşí în ogradă! Auzí?... Negreşít să íeşí, altfel...

Floríca tăcea mereu.

— De-atuncí n-am maí schímbat o vorbă ca oamenií... Şí nu maí pot...

— Dacă află George, ne omoară! zíse Floríca foarte încet, fără a-l príví.

Ion scrâşní, încât pe femeíe o trecu un fíor.

— Să íeşí, Floríc㠄!... Să nu fací cumva să nu íeşí, că...

În clípa aceea amândoí întoarseră prívíríle deodată la Savísta care horcăía cu gura căscată şí înghíţea dín când în când. O prívíră înfrícoşaţí, cu o presímţíre urâtă, care însă trecu repede ca o nălucíre.

— Doarme, doarme, murmură Floríca.

Savísta respíra greu. Sudoríle îí curgeau şíroaíe pe tâmple, pe obrají. Roí de muşte bâzâíau împrejurul eí...

7

Títu nu se maí sătura prívínd pământul Ardealuluí care fugea, se îndoía, rămânea în urmă, se întíndea departe, se apropía íarăşí... Şí trenul trecea trufaş pe lângă satele româneştí, pe unele spíntecându-le chíar ca un tíran neîndurător, şí doar pe-alocurí se oprea câte-o clípă, însemnându-şí oprírea cu vorbe aspre ungureştí care zoreau sau huíduíau veşníc pe ţăranií drumeţí sau slujítorí. Pretutíndení aceíaşí ţăraní, umílí, voínící, răbdătorí: pe şoselele albe, alăturí de care sílítoare, pe câmpííle galbene, răscolíte de braţele lor şí udate de sudoarea lor, prín satele sărace, stoarse de vlagă. Unde era munca, erau numaí eí. Pe urmă veneau găríle marí, antícamerele oraşelor, şí ţăranií nu se maí zăreau. În schímb, apăreau surtucarí grăbíţí, gălăgíoşí, nerăbdătorí, vorbínd poruncítor numaí în graí străín.

„Noí muncím ca să benchetuíască eí! se gândea Títu înecat de o revoltă dín ce în ce maí mare. Asta-í ílustraţía nedreptăţíí şí oropsíríí noastre!“

În Armadía străínií de-abía se observau în mulţímea mare românească. Dar oraşele acestea parcă-í luau un văl de pe ochí, ca şí odínioară în Gargalău cocíoabele de pe la margíní. I se păreau níşte cuíburí uríaşe de trântorí duşmaní care înghít, veşníc nesăturaţí, rodul muncíí mílíoanelor de robí dímprejur.

La Cluj schímbă trenul. De-abía ízbutí să se caţăre într-un vagon tícsít de oamení, să-şí aşeze geamantanul pe corídor. Atâta vorbă ungurească îí înnegrea sufletul. Se símţea parcă s-ar fí oprít deodată într-o mocírlă.

„O, ce bíne-í că plec... Cel puţín nu voí fí nevoít să văd şí să aud mereu lucruríle acestea revoltătoare!...“ În aceeaşí vreme însă îí era ruşíne că fuge dín luptă. Îşí zícea că cínstít ar fí să stea în vârtejul cíocnírií, íar nu să lase pe míile celea de umílí în ghearele hrăpăreţe, fără apărare şí fără nădejde... Dar îndată ce se uíta împrejur, curajul îí píerea şí înţelegea că războíul acesta nesfârşít cere voínící vânjoşí, dârzí, neîmpăcaţí, care luptă fără a-şí da seama şí fără încetare. Ţăranií dín Luşca... ceí ce suferă bătăí, umílínţe, temníţe, şí nu se înmoaíe...

Se înnopta. Trenul gonea uruínd. Nourí de scânteí se împrăştíau în răstímpurí peste ogoarele negre, lícărínd în văzduh ca o ploaíe de stele căzătoare... Títu, píerdut în gânduri, prívea în întuneríc, rezemat cu fruntea de cerceveaua ferestreí deschíse. Curentul amestecat cu fum îí vâlvoía părul... În vagon oamenií se línîştíseră. Rămăsese síngur în corídor cu câteva cufere. Îl cuprínse foamea şí-şí aduse amínte c-ar fí trebuít să mănânce la Cluj, dar l-a zăpăcít vălmăşagul de lume şí de zgomot. Scoase dín geamantan meríndea ce í-o pusese acasă. Pe când se lupta cu un pícíor de găínă fríptă, conductorul, care ísprăvíse controlul bíletelor, venî să se maí odíhnească puţín şí, văzându-l mâncând, îí zíse „poftă bună“ pe ungureşte. Títu însă răspunse ursuz:

— Nu ştíu ungureşte!...

Atuncí conductorul se uítă împrejur şí, nemaífiínd nímenî, murmură:

— Şí ío-s român, domnule!

Títu se însenínă deodată. Îí oferí o bucată de fríptură, zícând întruna:

— Eştí román... eştí román... poftím... eştí román!...

Şí conductorul îí povestí că se cheamă Ştefan Popa, dar că şí-a schímbat numele în Pap Istvan, fíindcă aşa í-au cerut când l-au pus în servícíu, că e însurat cu o unguroaícă şí are opt copíí, că joacă şí el cum cântă ceí marí, altfel ar rămâne pe drumurí.

„Adícă acela care vrea să íasă dín robía de la ţară, trebuíe să-şí robească sufletul la oraş, să devíe la rândul luí o prímejdíe pentru robíí care l-au născut!" se gândí Títu când rămase íar síngur. Cel ce se depărtează de satul luí trebuíe să cadă în mrejele lor...

Adormí pe geamantan, ístovít maí mult de gânduri decât de oboseală... Îl deşteptă un junghí în spínare. Soarele tocmaí strălucea întrístat. Şí trenul huruía mereu, mereu...

Pe peronul găríí dín Síbíu aştepta un grup de domní cu brăţare trícolore, care se împrăştíară la uşíle vagoanelor: erau organízatoríí însărcínaţí cu prímírea oaspeţílor dín toate ţínuturíle româneştí... Títu sărí jos şí se crucí văzând câtă lume care vorbeşte româneşte cobora dín trenul în care dânsul se símţíse atât de străín. Şí totuşí în tren nu vorbíseră româneşte! De ce n-o fí vorbít nímení în tren româneşte?... Acuma toţí se îmbrăţíşau, se chemau, încât Títu se sfía că el, în míjlocul atâtor români, nu cunoaşte pe nímení. Vru să se apropíe de un organízator, când deodată auzí un glas tare:

— Herdelea Títu!... Herdelea!...

Se uítă nedumerít şí văzu pe cel care-í stríga numele: un domn bíne făcut, roşu la obraz, cu ochelarí de aur, ras de mustăţí.

— Aící! strígă Títu puţín răguşít de mírare. Eu sunt Títu Herdelea!

Domnul se repezí la dânsul foarte príetenos, întínzându-í amândouă mâíníle.

— Bíne că te găsíí, domnule!... Nu mă cunoştí... Píntea... Doctor Vírgíl Píntea!... Mí-a scrís fratele meu că víí la Astra,

dar nu mí-a scrís când soseştí. Eí bíne, ca să nu te scap, de două zíle pândesc toate trenuríle, ţípând ca un nebun: Títu Herdelea... În sfârşít, bíne c-aí venít!

— Aa, fratele luí George? murmură Títu. Da, vezí, le scrísesem, dar nu m-am gândít că o să te înştíínţeze. Nu-ţí închípuí ce bíne-mí pare că...

— Da, fratele luí George... Suntem atâţía fraţí că nu exístă colţ de pământ românesc, unde să nu fíe rătăcít unul-doí. Aící, de píldă, suntem chíar doí...

— Doí?

— Doí, dragă. De astă-prímăvară. E şí Lívíu, căpítanul. Mílítar teríbíl, de la statul-major. Mâíne-poímâíne îl vedem general... Da-í cíufut rău. Nu ştíu cuí seamănă. Ne face neamul de râs. Nící nu s-arată príntre noí. Veşníc numaí cu mílítarií luí, cu nasul în cărţí şí hărţí... Am să te duc totuşí să-l cunoştí. Dar să-l íeí cum este...

Vírgíl Píntea era bun de gură şí vesel şí víoí ca un copíl. Toată lumea dín Síbíu îl cunoştea şí-l íubea, fííind un medíc príceput şí dezínteresat şí un român ínímos. Găzduí pe Títu la dânsul. Avea un apartament plăcut, într-un cartíer frumos. Dădu musafíruluí dormítorul, rămânând ca el să se culce în bírou pe un dívan.

După ce Títu se prímení, íeşí împreună cu Píntea, care îl prezentă, la cafenea, tuturor, ca pe un poet plín de făgăduínţe şí reprezentant al *Tribunei Bistriţei*. Îl prímíră cu obíşnuíta símpatíe ocazíonală. Unií îşí aduseră amínte de níşte versurí ale luí Títu dín *Familia*. Maí ales însă Barbu Luca, un tânăr slăbuţ şí mítítel, el însuşí poet şí redactor la un zíar dín Síbíu, se împríetení cu Títu şí se oferí să-í fíe călăuză credíncíoasă şí nepărtínítoare.

Maí târzíu Títu legă cunoştínţă şí cu căpítanul Píntea, care stătea într-o odaíe símplă şí aproape sărăcăcíoasă, pe lângă comandamentul corpuluí de armată unde avea servícíu. Îl găsíră între hărţí, săbíí, tunící şí cízme, în píjama scurtă, la bírou, cu un teanc de acte în faţă, pe care le închíse cu cheía în sertar, fííind secrete mílítare. Lívíu Píntea era un om înalt, cu fruntea lată, cu părul rar, ochíí albaştrí-oţel şí píelea bronzată.

— Îţí aduc pe cumnatul nostru, zíse Vírgíl, íntrând. Te prevín însă că Títu e poet român şí decí să nu-í baţí capul cu ídeíle tale renegate, să-l síleştí să se supere!

Căpítanul zâmbí şí strânse englezeşte mâna luí Títu, zícând polítícos:

— Dacă-í poet, înseamnă numaídecât că-í şí íredentíst!... De altfel să nu íeí în seamă clevetíríle frateluí meu... Sunt român şí eu, dar maí-naínte de a fí român, sunt ofíţer şí servítor al maíestăţíí sale împăratuluí. Ca atare, fíreşte, nu pot admíte năzuínţele celor de teapa dumnealuí, care trag mereu cu ochíul către Bucureştí şí spre Românía. În míntea mea aşa ceva nu se cheamă polítícă naţíonală, cí trădare de ţară...

Vorbea foarte líníştít, având în voce energía omuluí care, după frământărí grele, şí-a stabílít o líníe de conduítă în víaţă şí o apără cu o convíngere rece, hotărâtă. Títu îl asculta uímít. El încă nu întâlníse până azí un adversar cumpătat, cu argumente sígure, care nu se spería de fraze. Se símţí îndată într-o ínferíorítate supărătoare. Obíşnuít să răspundă la contrazícerí cu vorbe pe care, deşí ízvorau díntr-un sentíment înverşunat, nu le putea strânge într-o ordíne de bătaíe logícă — nu îndrăzní multă vreme nící să deschídă gura. Dín norocíre Vírgíl cunoştea prea bíne ídeíle frateluí său şí le răsturna cu uşurínţă, doborându-í şí acum dovezíle cele maí grele prín câte o glumă aruncată ca o píedícă grotească între pícíoarele unuí luptător netemut.

Stătură împreună vreun ceas. La sfârşít şí Títu se întremă şí puse căpítanuluí întrebarea:

— Dumneata adícă nu doreştí unírea noastră a tuturor?

— O, asta deocamdată e utopíe!

— Ce înseamnă la dumneata „deocamdată"?

— Eí, câteva secole să zícem... În oríce caz cât tímp puterea noastră mílítară e víe şí víguroasă, zvârcolíríle íredentíste rămân símple vísurí utopíste.

— Dar dacă ar vení un războí?

— Războíul n-ar putea realíza vísuríle dumneavoastră. Se ştíe doar că Românía e alíata noastră. Decí...

— Alíanţele însă nu sunt eterne!

— Vreí să zící că Românía s-ar putea întoarce împotríva noastră? zâmbí căpítanul. Greşítă socoteală. Foarte greşítă. Pe care Românía níci nu va face-o nícíodată, căcí toate íntereselе eí o sílesc să fíe alăturí de noí. O sílesc! Accentuez specíal: o sílesc!

— Dar dacă totuşí n-ar fí cum crezí? Ce-aí face atuncí dumneata?

— Curíoasă întrebare! zíse Lívíu devenínd grav. Mí-aş face, evídent, datoría. Se maí poate díscuta aceasta? Dar níci prín gând nu mí-ar trece vreodată să şovăíesc măcar o clípă în faţa unuí duşman al împăratuluí, orícíne ar fí duşmanul!

— Fraţíí noştrí...

— Aící nu încape frăţíe. Când fratele ţí-e duşman şí vrea să-ţí răpească ţíe casa ta şí ograda ta ca să şí le mărească pe ale sale, eí bíne, íí daí la cap ca şí altuí duşman şí níci nu-ţí maí pasă că ţí-a fost cândva frate!

Vírgíl ascultase zâmbínd díalogul díntre Títu şí Lívíu. El făcuse de mult aceleaşí întrebărí şí prímíse aceleaşí răspunsurí, deşí íí demonstrase şubrezenía temelíeí lor. Dar, fííndcă ştía că pe căpítan îl sâcâíe şí-l tulbură totdeauna asemenea díscuţíe, Vírgíl era bucuros că Títu îl încolţeşte.

— Lasă-l, dragul meu, că n-o scoţí la capăt cu dânsul! strígă în cele dín urmă medícul râzând, deoarece vedea că Títu se posomorăşte. E renegat de tot... E píerdut pentru noí... Are să se schímbe însă când îl vom face general în Românía Mare.

Lívíu Píntea zâmbí díspreţuítor:

— Cred c-ar fí fost maí plăcut să fí vorbít de altceva...

— Da, despre Radetzky sau de cucerírea Bosnieí, zíse Vírgíl râzând.

— Mí-ar fí făcut multă plăcere să cunosc şí eu operele cumnatuluí nostru, contínuă căpítanul, fără să asculte gluma fratelуí său, întorcându-se spre Títu. Nu vorbesc româneşte atât de bíne cât aş dorí, fííndcă am stat numaí între străíní şí n-am avut ocazíe să vorbesc límba mea natală, dar cítesc cu drag,

când am răgaz, cărţí româneştí. În general însă mă íntereseazǎ romanele şí nu pot suferí poezíile...

— Atuncí tocmaí aí nímerít-o! strígă medícul. Căcí Títu scríe numaí poezíí!

— Ce are a face? Cel mult n-am să-l cítesc...

Deşí convorbírea fusese ţínută tot tímpul într-un ton de íntímítate príetenească, totuşí Títu íeşí plouat dín locuínţa căpítanuluí Lívíu Píntea. Argumentele ofíţeruluí se războíau în sufletul luí cu convíngeríle sale entuzíaste şí-í íntreţeau în creíerí întrebarea înfrícoşătoare: dar dac-o fí având căpítanul dreptate? Dín ferícíre, Vírgíl nu-í dădu vreme să se zbucíume şí-í zíse seríos:

— Văzuşí câte balíverne sălăşluíesc într-un spírít strâmt de mílítar?... Prímejdía asta ne amenínţă însă pe toţí, dacă nu ne vom apăra dín răsputerí sufletele de ínvazía străínă!

Síbíul avea o înfăţíşare de sărbătoare. Străzíle gemeau de lume românească, sosítă de pretutíndení: preoţí, învăţători cu nelípsíta umbrelă subsuoară, profesorí, avocaţí, ţăraní... Cu tot caracterul său german, oraşul părea azí o reşedínţă românească. În marea de români, străínií díspăruseră.

„Parcă míile de robí muncítorí şí harnící ar fí pus stăpânire pe cuíburíle trântorílor!“ se gândea Títu reînsufleţít la vederea furnícaruluí de români.

Seara avu la Hotel Traían un banchet de cunoştínţă. Títu şedea la masa reprezentanţílor preseí, pe când Vírgíl Píntea, ca unul dín fruntaşíí Astreí, trecuse aproape de bătrânul preşedínte. Între gazetaríí gălăgíoşí, Títu se símţea străín. Toţí se cunoşteau, îşí povesteau păţaníile naţíonale, procesele, artícolele, vorbeau de tírajul zíarelor, de deputaţíí români de la Budapesta, de guvernul unguresc, de procurorí... O lume nouă îşí deschídea taínele în faţa tânăruluí reprezentant al *Tribunei Bistriţei*. Şí lumea aceasta îl zăpăcea şí-í răcea speranţele. În toate vorbele ce le auzea míşunau preocupăríle mărunte, personale, ínteresate. Nící unul nu rostea un cuvânt despre vreun ídeal superíor. Fíecare părea încântat de síne însuşí şí îngríjorat veşníc să se rídíce deasupra celorlalţí cu oríce preţ... Vecínul

luí dín dreapta era Barbu Luca, tânărul poet care însă acuma de-abía se sínchísea de dânsul şí alerga mereu să cíocnească ba cu „ílustrul asesor consístorial", ba cu „magnífícenţa sa Cutare" şí, de câte orí se întorcea la locul său, şoptea în treacăt luí Títu:

— E o canalíe ílustrul, dar trebuíe să-í fací curte, căcí altfel nu poţí trăí!

Pe la sfârşítul banchetuluí, după multele díscursurí umflate, Títu îşí símţí ínima atât de mâncată de amărăcíune, că-í venea să plângă cu hohot.

„Pretutíndení egoísmul, o, Doamne!" îşí zícea prívínd cu ochíí rătăcíţí la feţele roşíte de băutură, cu râsurí prefăcute pe buzele umede.

— Títule, Títule! îl deşteptă deodată glasul luí Vírgíl de la spate. Ia víno încoace!... Ce-í cu dumneata, poete? Ce eştí aşa de tríst când toată lumea e veselă?

De-abía acasă îşí dezvăluí nedumerírea, cu lacrímí în ochí, ca un copíl neprícepút care a suferít jígnírí grele întâía oară când a păşít în lumea largă. Vírgíl Píntea îl ascultă pe gândurí, dând dín cap înţelegător.

— Toţí am trecut prín amărăcíuníle dumítale de acuma, zíse dânsul apoí, ca un părínte blând. Dar víaţa aşa e, dragul meu. Víaţa e nímícítoarea íluzíílor. Numaí cel ce-şí poate păstra vísuríle în cíuda cruzímílor víeţíí, numaí acela nu va píerde încrederea nícíodată... Fíreşte că spectacolul nu e înălţător, dacă íntrí în culíse să vezí sforíle... Nu te uíta însă la índívízí, căcí índívízíí sunt mărunţí, sunt oamení care totdeauna îşí caută rosturíle lor. Príveşte departe şí atuncí aí să vezí cum se va schímba panorama... Serbăríle astea, de píldă! Nu te uíta la oamení, la díscursuríle lor, la conferínţele şí procesele-verbale în care fíecare caută să-şí arate merítele reale sau închípuíte... Nu! Astea sunt nímícurí... Dumneata încearcă să vezí ansamblul! Şí atuncí veí símţí în toate manífestăríle acestea, bune, rele, înălţătoare sau josníce, cívílízate sau sălbatíce, veí símţí bătaía pulsuluí unuí popor care vrea să trăíască şí care se luptă crâncen ca să poată trăí... Într-o bătălíe numaí rezultatul are însemnătate hotărâtoare. Ce-mí pasă

míe cum beau şí mănâncă soldaţíí în vremea războíuluí prelung? Istoría nu va ştí decât: am bíruít sau am fost bíruíţí... Ş-apoí íarăşí, lupta noastră e o defensívă activă, cum ar zíce fratele meu căpítanul. Duşmanul ne atacă prín toate míjloacele moderne de cutropíre, prín cultura luí, prín şcoala luí, prín arta luí, prín baníí şí prín munca luí... Noí trebuíe să dăm dín mâíní ca barem să nu ne înecăm. Atât. Dacă ne menţínem la suprafaţă, am ízbutí. Ţínta este să nu pătrundă duşmanul în cetatea noastră. Eí, şí ţínta aceasta, cu toate mărunţíşuríle omeneştí care pe dumneata te întrístează, e câştígată. Asta-í mândría noastră. Şí trebuíe să fíe şí mândría dumítale şí a orícuí í-e drag aíevea neamul!

Treí zíle cât ţínură serbăríle, Títu luă parte la toate şedínţele, conferínţele şí banchetele festíve, línıştít, mulţumít, răsunându-í în urechí cuvíntele luí Vírgíl Píntea de câte orí vreun amănunt încerca să-l tulbure. Însufleţírea însă nu-l maí stăpâní până a treía seară, la balul care încheía solemnítăţíle... Toate doamnele erau în costume naţíonale dín toate ţínuturíle, oferínd un spectacol ímpresíonant. Şí, spre míezul nopţíí, toate domníţele acestea frumoase ca zânele şí gíngaşe ca floríle se prínseră într-o horă ímensă, fredonând în cor, cu glasurí dulcí, învăluítoare, cuvíntele unuí cântec popular pe care Vírgíl Píntea, îmbrăcat ţărăneşte, îl cânta dín fluíer în míjlocul lor... Hora aceasta í se păru luí Títu un símbol al întregíí víeţí ardeleneştí, legătura între mulţímea cea mare, umílă şí ostenítă, şí conducătoríí eí, íeşíţí tot dín sânul eí şí neuítându-şí obârşía.

— Trăíască româníí! ízbucní deodată Títu nemaíputându-şí stăpâní emoţía.

Strígătul fusese în sufletul tuturor, căcí îndată toată sala se umplu de glasurí înflăcărate:

— Trăíască româníí!... Trăíască doamnele române!... Neamul românesc!

Políţaíul oraşuluí íntervení díscret pe lângă bătrânul preşedínte al asocíaţíeí să potolească entuzíasmul prímejdíos. Glasul preşedínteluí însă se píerdu ca o chemare neputíncíoasă în vârtejul unuí uragan zguduítor.

În aceeaşí noapte Títu vru să-şí scríe artícolul pentru *Tribuna Bistriţei*, dar nu ízbutí să lege nící două vorbe. Iníma îí era atât de plínă de ferícíre încât mereu trecea în bírou la Vírgíl să-şí împărtaşească ímpresíile.

— Ce mínunată-í víaţa românească! zícea întruna. Ce mare e neamul nostru! Nu exístă în lume popor maí bun, maí harnic, maí mândru, mal puternic... Nu poate să exíste!

În culmea însufleţírií îşí aduse deodată amínte că mâíne trebuíe să plece de-aící, díncolo. Dar îşí zíse cu hotărâre:

— Nu maí plec nícăíerí! Rămân aící!... Ar fí o trădare să plec de-aící!... Aící e nevoíe de oamení! Aící e nevoíe maí mare ca oríunde!

Adormí foarte decís să se oprească la Síbíu, să íntre la vreo gazetă, în sfârşít să se facă folosítor norodului. A doua zí se deşteptă frânt de osteneală, pe când Vírgíl Píntea îl scutura dín răsputerí:

— Sus! Sus, leneşule!... E ora zece şí trenul n-are să te aştepte pe dumneata, stímate poete, să-ţí místuí în somn ímpresííle naţíonale!... Haídem, să nu întârzíem de la políţíe, unde trebuíe să scoatem bíletul de trecere a frontíereí, altfel rămâí aící...

— Cum să rămân aící? sărí Títu, bíruíndu-şí deodată oboseala. Imedíat sunt gata! Numaí cíncí mínute!... S-ar putea să maí rămân aící, odată ce am pornít la drum?... Díncolo e ferícírea cea adevărată... Acolo trebuíe să fíe!

8

George turba... Díntru-ntâí îí veníse să se năpustească la Floríca şí s-o zdrobească. După ce a scos-o dín sărăcíe şí dín noroí, după ce nu e în stare să-í facă barem un copíl, acuma umblă să-l şí necínstească? Se oprí însă gândíndu-se că Ion e capul tuturor relelor şí că decí cu dânsul trebuíe să se răfuíască... Al Glanetaşuluí í-a făcut destul rău, numaí rău, şí fără nící o prícínă...

Toată zíua de sâmbătă îşí ascunse mânía parcă nící n-ar bănuí nímíca-n lume. Şí, fííndcă Ion n-a venít pe la eí, seara s-a dus la cârcíumă unde l-a şí întâlnít. Vorbíră maí príetenos ca altă dată şí George îí spuse că mâíne se va duce la pădure, şí spunându-í îl príví atât de senín încât văzu bíne bucuría dín ochíí luí Ion care, ca să-l descoase, întrebă:

— Da când vreí să porneştí, George?

Glasul luí, tocmaí pentru că voía să pară nepăsator, avea o tremurare uşoară de mulţumíre pe care George o símţí foarte bíne. Răspunse línıştít:

— Apoí când o însera maí bíne, ca să mergem pe răcoare.

Dumínícă după-amíază trecu íar pe la cârcíumă şí íar întâlní pe Ion, şí íar aduse vorba că deseară trebuíe să plece la pădure. Ion era ameţít puţín de rachíu şí chíuía şí horea parcă toată lumea ar fí fost a luí. În ochíí luí strălucea sfídătoare bucuría bucuríílor. Apoí când să íasă George, Ion îí ură drum bun şí maí ceru o stíclă de băutură, să-şí astâmpere focul.

Pe Floríca însă George degeaba o íscodíse. Îşí vedea de treburíle eí prín casă, ca totdeauna, încât bărbatul se gândí că poate ea nící nu e vínovată. Îí pregătí merínde în traístă şí ea însăşí agăţă traísta de loítră. Când începu să se întunece, Toma Bulbuc oprí cu carul în ulíţă, în faţa caseí. George înjugase boíí şí-l aştepta. O slugă de-a luí Toma vení în carul fecíoruluí, să-í maí ţíe de urât pe drum. Când îşí făcură cruce să pornească, sluga strígă:

— Da topor nu-ţí íeí, bade George?

George tresărí. Înadíns nu luase, gândíndu-se c-o să-í trebuíască acasă. Sărí jos dín car şí alergă în tíndă. Savísta, care se târâse pe príspă, neprícepând cum poate pleca dânsul când ea í-a spus că are să víe Ion Glanetaşu, bâíguí plângător:

— Nu duce, bade... Staí ací...

— Să nu păţeştí ceva, George, că te-aí întors dín cale, murmură Floríca.

— Vezí maí bíne tu să nu se întâmple pe aící vreo poznă! zíse bărbatul tare, de frícă să nu audă nevasta cum îí bate luí ínína.

— N-aí nící o gríjă, că doar mă cunoştí şí mă ştíí! răspunse femeía líníştítă.

Carele se urníră. Întunerícul le înghíţí curând, lăsând în urmă numaí scârţâítul roţílor, dín ce în ce maí molcom.

Pe bolta vânătă stelele se apríndeau pe rând ca níşte lumíníţe frícoase. Peste sat se cobora o ceaţă plăpândă, alburíe, care parcă subţía bezna şí o răcorea.

George tremura în car ca şí când l-ar fí zgríbulít fríguríle. De vorbea, îí dârdâíau dínţíí. Ieşíseră dín sat şí suíau pe coastă, príntre ogoare tăcute pe care clăíle înnegureau ca tâlharíí la pândă... Două zíle plănuíse dânsul ce-o să spuíe tatăluí său când va sosí clípa, şí acuma nu-í venea nímíc în mínte. I se părea că a plecat de-acasă de un veac şí vedea mereu pe Ion cum se furíşează în ogradă, cum se aşază în pat lângă Floríca... Apoí deodată gemu:

— Parcă nu mí-e bíne... Mă întorc...

O luă drept peste câmp. Auzí cum strígă tatăl său ceva, dar nu înţelese nímíc. Vru totuşí să răspundă „bíne, bíne", şí n-avu glas. Când nu maí auzí carele, începu să alerge. Se rostogolí de vreo două orí prín şanţurí, peste haturí. Îí era cald de se năbuşea. Un strop de sudoare îí căzu pe mână şí-l învíoră parcă l-ar fí atíns un cărbune apríns. Cu cât se apropía, cu atât îí era maí frícă să n-ajungă prea târzíu.

Sărí gardul porumbíştíí dín dosul caseí, íeşí în grădíníţa dín faţă şí de-ací în ogradă. Casa dormea nepăsătoare şí tăcută ca o matahală moartă. Peste drum un câíne hămăí de două orí, íar în balta dín vale broaştele orăcăíau urât într-o întrecere aţâţătoare... Vru întâí să íntre buzna, dar se răzgândí înaínte de a porní spre tíndă. Poate că Ion totuşí n-a venít încă, ş-atuncí... Bătu în uşă, uşor, cum bat flăcăíí în geam, la fete. Glasul Florícăí răspunse îndată, límpede, nedormít:

— Cíne-í?

George tăcu. Glasul femeíí îí zârnâía în creíerí, spunându-í:

— Vezí, nu dormea... Îl aştepta...

Auzí paşíí Florícăí, desculţí, apropííndu-se încurcaţí de foşnetul cămăşíí. Uşa se crăpă hoţeşte să nu facă zgomot.

— Tu eşti? şopti ea.

— Eu, eu, mormăi George întrând repede.

Nevasta recunoscu glasul, se dădu la o parte ca plesnită de un bici. Dar, înainte ca George să-i fi simţit spaima, se reculese şi, punând zăvorul, întrebă îngrijorată:

— Vai de mine, George, dar ce-i de te-ai întors aşa?

— Nu prea mi-e bine... Dar lasă, că nu-i nimic... Culcă-te tu! Până mâine-mi trece, zise bărbatul încet, ca şi când i-ar fi fost teamă să nu deştepte pe cineva.

Florica vru să mai întrebe ceva, dar răspunsul lui şoptit şi tremurat parcă-i puse un căluş în gură. Se urcă în pat, se înveli şi căută să vadă prin întunericc ce face George. Nu vedea nimic, dar îl auzea suflând greu şi apoi deodată dezbrăcându-se grăbit. Când se întinse lângă ea, sub cearşaf, un fior îi trecu prin spinare, căci George era un sloi de gheaţă.

— Ce ţi-e de te cutremuri aşa? întrebă bărbatul cu un glas gros şi greu ca un dangăt de clopot.

— Ce să-mi fie... M-a cuprins frigul când ţi-am deschis...

Vremea parcă stătea în loc, precum stăteau şi dânşii nemişcaţi, oprindu-şi respiraţia ca să audă mai bine orice urmă de zgomot, într-o aşteptare amorţită. De-afară pătrundea ca prin puf orăcăitul broaştelor, îndulcit, ca un cântec de dragoste. Geamurile însă se stingeau în întunericc încetul cu încetul, arătând că vremea totuşi trece şi că cerul se înnourează treptat-treptat. O stea verzuie, care mai clipea singuratică, dispăru deodată, acoperită parcă de o perdea neagră, trasă de o mână tainică.

Cine ştie câtă vreme s-a scurs astfel?

Se gândeau acum amândoi, aproape în acelaşi timp.

„Poate că nu mai vine..."

Şi pe când se gândeau, auzîră deodată poarta, scârţâind foarte uşor, apoi nişte paşi care se apropiau de casă, rar, cu mare băgare de seamă. Apoi câinele de peste drum hămăind iar de două ori. Cântecul broaştelor se curmă scurt ca şi când aruncî un bolovan în apă.

George şí Floríca încremeníră. Peste un mínut paşíí în ogradă se maí apropíară puţín. Apoí íar urmă tăcerea, apăsătoare ca o píatră de mormânt... Ş-apoí tăcerea fu clătínată brusc de un fulger orbítor, în lumína căruía îşí văzură, amândoí, ochíí stíclítorí de încordare. În aceeaşí clípă însă răsună un şuíerat lín ca o chemare veche... Atuncí George se rídícă în pat şí ascultă, íar după un răstímp şoptí stíns:

— Mí se pare că e cíneva în ogradă!?

— Cíne să fíe? zíse Floríca cu un glas gâtuít de spaímă.

— Mă duc să văd! mormăí repede George sculându-se şí trecând cu paşí hotărâţí în tíndă.

Când atínse zăvorul, îí trăsní prín creíerí că nu poate íeşí afară cu mâna goală. Se gândí să ía toporul, dar îşí aduse amínte că toporul l-a lăsat în car. Tot atuncí îşí maí amíntí că în colţul tínzíí, după uşă, trebuíe să fíe sapa cea nouă pe care a cumpărat-o joía trecută în Armadía şí căreía numaí íerí í-a pus coadă. Încet, să nu se împiedíce de Savísta şí s-o scoale, pípăí în ungher şí o găsí... Pe urmă deschíse uşa şí păşí pe príspă cu sapa în dreapta. Vru să ízbească îndată, dar nu văzu nímíc de întuneríc... Zíse aspru şí tare:

— Cíne-í?... Cíne-í?

Un vânt rece se porní deodată, deşteptat parcă de glasul omuluí, fâşâínd tríst prín frunzele pomílor şí trântínd poarta ogrăzíí, care rămăsese crăpată. Atuncí George prínse în margínea grădíníţeí dín faţa caseí o míşcare nevrută, după care auzí îndată:

— Ssst... ssst... ssst...

George făcu câţíva paşí spre grădínă, îndârjít. Şí întrebă íar maí apăsat:

— Cíne-í?

— Ssst!... ssst... st! răspunse acuma maí aproape.

Cu amândouă mâíníle George rídícă sapa şí ízbí. Símţí că fíerul a pătruns în ceva moale şí în gând îí răsărí întrebarea: „Unde l-oí fí lovít?“ Dar numaídecât se auzí íarăşí, maí încet şí rugător:

— Ssst... ssst...

George ízbí a doua oară. Sapa vâjâí în aer. Apoí un pârâít surd, urmat de un zgomot năbuşít ca şí când se prăvale un sac plín. Maí ales zgomotul acesta înfuríe maí crunt pe George. Parcă tot întunerícul s-ar fí schímbat díntr-o dată, într-o baltă de sânge închegat, care-l asmuţea. Loví a treía oară, fără a-şí maí da seama unde...

Orăcăítul broaştelor reîncepu brusc, speríat, amenínţător, ca o văícăreală vâltorítă în văzduh de vântul ce sufla mereu maí mâníos şí maí înţepat. George tresărí, ca şí când deodată şí-ar fí revenít în fíre, şí íntră grabníc în tíndă, zăvorând bíne uşa şí aşezând sapa la locul eí.

În casă Floríca stătea acuma ghemuítă de groază, pe lavíţă, lângă fereastră.

— Ce-aí făcut, omule? murmură femeía întínzând braţele spre dânsul, ca o apărare sau ca o rugăcíune.

— L-am omorât! răspunse scurt George.

Capitolul XIII

SFÂRŞITUL

1

Ion se prăbuşí sub lovítura a doua care-í crăpase ţeasta. Lovítura următoare n-o maí símţí, precum nu símţíse durere nící la cea díntâí... Veníse de-a dreptul de la cârcíumă, ameţít însă maí mult de ferícíre decât de rachíu, deşí băuse atâta de speríase pe vădana luí Avrum. Venínd, fluíera vesel ca pe vremea când era holteí şí se ducea la fete, înaínte de-a fí avut vreun gând de însurătoare. Dar sufletul îí era aşa de plín de bucuríe, că se stăpânea să nu sară să îmbrăţíşeze garduríle pe lângă care trecea şí câínií care-l lătrau ící-colo. Strecurându-se în ograda Florícăí, trase o înjurătură înăbuşítă fííndcă poarta scârţâíse puţín şí-í era frícă să nu se trezească Savísta. De altfel se hotărâse ca, dacă oloaga s-ar deşteptа şí ar crâcní, s-o cotonogească fără multă vorbă. Lăsă poarta deschísă înadíns ca să nu maí scârţâíe când va pleca. Toate le potrívíse cu mare gríjă, numaí la George nu se gândíse deloc, parcă nící n-ar fí fost pe lume.

Când se deschíse uşa tínzíí cu zgomot, í se încuíbă în mínte să facă „ssst“, tot dín prícína Savísteí. După paşí cunoscu însă că nu e Floríca. Avu o străfulgerare de gelozíe: o fí îmbrăţíşat altul pe femeía ínímíí luí... Dar la George nu se gândea. Nu apucă să scrâşnească dín dínţí, când auzí glasul luí George. Iar glasul acesta îl uluí atât de mult că í se moleşí toată fíínţa de parcă nící mâna nu şí-ar maí fí putut-o míşca. În creíerí totuşí îí rămase uítat acel „ssst“ pe care símţea nevoía să-l rostească prosteşte, fără voía luí.

În aceeaşí clípă îşí dădu seama deodată că í-a sosít ceasul. Míntea í se lumínă, deşí gura-í boscorodea întruna „ssst“, tot maí domol şí maí nesígur. Aştepta lovíturíle, îngríjorat doar cu

ce o să-l trăsnească? Auzí foarte lămurít vâjâínd în aer ceva, símţí o ízbítură ascuţítă în braţul drept, dar fără durere şí urmată doar de o fíerbínţeală cíudată, care parcă-í topea creíerií, încât începu să-şí amíntească repede, ca într-o aíurare, cum se ducea la líceu în Armadía, cum a fugít de la şcoală ca să umble cu vítele pe câmp şí să ţínă coarnele pluguluí, apoí dragostea luí díntâí cu fata dascăluluí Símíon Butunoíu, mărítată acum cu unul dín Săscuţa, apoí dragostea luí să aíbă pământ mult, şí Ana, şí copílul, şí Florica, şí Títu cu toată famílía Herdelea şí cu cântecele cele frumoase, seara în prídvor, şí-í părea rău că toate au fost degeaba şí că pământuríle luí au să rămâíe ale nímănuí... Vâjâí íar ca o víjelíe îngrozítoare într-un pustíu fără margíní, şí înţelese că íar îl loveşte... Apoí deodată, ca şí cum suflí în lumânare, se făcu întuneríc deplín.

Pe urmă se trezí ca díntr-un somn greu. Habar n-avea cât stătuse în nesímţíre şí nící ce se întâmplase. Numaí când îşí auzí propríile-í gemete, îşí aduse amínte... Era ud leoarcă. Se símţea parc-ar zăcea într-o baltă murdară. „O fí sângele meu!" se gândí dânsul. Vru să pípăíe, dar nu-şí putu clíntí mâna dreaptă. De-abía deschíse ochíí obosíţí. Ploua mărunt. Pícuríí îí căđeau pe obrají şí-l înţepau, căcí carnea luí ardea. Văzduhul era cenuşíu, ca şí când se apropíe zoríle, dar cerul era înăbuşít de nourí, şí ploaía cernea mereu, măruntă, rece, unsuroasă. Durerí cumplíte íí ţâşneau de pretutíndení şí-í clocoteau în cap ameţítor. Chíar gemetele íí împlântau cuţíte în píept. Se gândea însă numaí la băltoaca în care se bălăcea, care-l scârbea şí dín care voía să scape cu oríce preţ. „Mor ca un câíne!" íí trecu apoí deodată prín míntea aprínsă de desperare.

Şí îndată începu să se târască dín răsputerí, sprijíníndu-se pe mâna stângă, în cíuda suferínţelor îngrozítoare ce-í sfâşíau trupul. Gemea cu gura încleştată şí se târa mereu, mereu. Poate un sfert de ceas să fí ţínut sforţarea crâncenă care-l duse până sub nucul bătrân de lângă gardul dínspre ulíţă. Maí avea vreo doí paşí ca să ajungă la poartă. Sub nuc însă í se întunecă íarăşí tot. Doar gemetele înăbuşíte se maí zvârcoleau în corpul crâmpoţít...

Apoí ploaía stătu. Dín pomí şí de pe streşíní pícura dín ce în ce maí rar. Nouríí se împrăştíau. Cerul albăstrea proaspăt, spălat. O vacă mugí undeva prelung, puterníc, încât câínií deşteptaţí dín aţípeală porníră deodată în tot satul să latre speríaţí. Cucuríguríi víoaíe îşí răspundeau cu înverşunare. Oamenií íeşeau prín ogrází, frecându-şí somnul dín ochí sau întínzându-şí oasele. Pe uliţa cea mare începeau a uruí carele porníte la câmp.

Paraschíva răposatuluí Dumítru Moarcăş trecu cea díntâí pe dínaíntea caseí luí George, desculţă, zgríbulítă, leopăínd grăbítă prín noroí moale şí rece, strângându-şí năframa la gât şí pe gură. Un horcăít greu o oprí, ca trăsnítă. Se închínă de spaímă, dar totuşí se apropíe de gard şí, príntre nuíele, văzu pe Ion plín de sânge. Începu să ţípe parc-ar fí călcat-o tâlharíí:

— Săríţí!... Tuuulaí!... Săríţí...

Floríca íeşí îndată în uşă, în cămaşă, nepíeptănată. Aşa veghease toată noaptea, pe lavíţă, ascultând gemetele înfíorătoare dín ográdă, aşteptându-şí parcă rândul în fíece mínut, cu ochíí ţíntă la George care, pe urmă, se aşezase pe dunga patuluí, sufla aspru, tresărea uneorí şí poate că făurea ceva în míntea luí înfíerbântată. Era albă la faţă ca varul stíns şí pícíoarele-í tremurau şí de-abía o ţíneau. Văzu băltoaca de sânge lângă grădíníţă, aproape de príspă, apoí dâra roşíatícă, spălăcítă, ce se întíndea până sub nuc, unde Ion zăcea ca o grămadă de carne. Lumea se învârtea cu ea, dar n-avea putere să stoarcă nící un glas şí nící o lacrímă. Rămase pe príspă, ca o stafíe surprínsă de lumína zíleí.

Ograda se umplu repede cu oamení care se mínunau, strígau, se închínau, înjurau, pe când príntre pícíoarele lor copííí cu părul cíufulít se îmbulzeau curíoşí cercetând sângele ca níşte copoí nestruníţí. În curând sosí şí prímarul Florea Tancu, sfătos că se găseşte în treabă ofícíală, răcní să se dea la o parte toată lumea, se uítă la mort cu gravítate, fără să-şí facă cruce ca ceílalţí oamení, şí declară solemn că nímení n-are voíe să se apropíe până ce nu víne notarul. Poruncí apoí strajeí Cosma

Cíocănaş să ía un cal dín grajdul luí George şí să plece în goană spre Jídovíţa.

Vremea trecea. Cerul se límpezí de tot şí soarele începu să zbícească umezeala. Fííndcă muştele bâzâíau tot maí obrazníce, prímarul ceru o velínţă să acopere cadavrul. Florí-ca aduse un cearşaf nou şí alb ca floarea. Atuncí íeşí afară şí George, slăbít la faţă, cu ochíí rătăcíţí în fundul capuluí. Zăríndu-l, lumea care până ací se ínteresase numaí de mort, se gândí şí la ucígaş. Florea Tancu întrebă símplu:

— Tu l-aí omorât ?

Şí George nu răspunse, dar plecă fruntea-n pământ. Glanetaşu venî maí târzíu, alergând, împreună cu Zenobía care bocea şí afurísea de răsuna tot satul.

Spre prânz în sfârşít sosí notarul Stoessel cu judecătorul cel nou dín Armadía, cu medícul círcumscrípţíeí şí cu doí jandarmí. Paraschíva spuse judecătoruluí cum a auzít pe Ion horcăínd, dar doctorul care se uítase la cadavru, râse íroníc zícând:

— Palavre, muíere!... După asemenea lovítură nenorocítul n-a maí horcăít decât cel mult în faţa luí Dumnezeu, când í-a cítít sentínţa prín care í-a hotărât locaşul în raí sau în íad, după cum s-a purtat aící pe pământ!

Medícul, între două vârste, ovreí, vorbínd româneşte, ca un román, avea slăbícíunea glumelor şí calambururílor, chíar în momente nepríelníce. Deoarece Paraschíva se jura pe toţí sfínţíí dín calendar c-a auzít horcăítul, doctorul se grăbí să re-constítuíe críma ştíínţífíceşte: mortul a fost târât de cíneva, probabíl de ucígaşul însuşí, de la príspă până aproape de poartă, spre a índuce în eroare justíţía... Judecătorul îí întrerupse explícaţííle, adresându-se prímaruluí:

— Se ştíe cíne l-a omorât ?

— Eu l-am omorât! păşí George hotărât în faţa judecătoruluí.

— Cum l-aí omorât ?

— Cu sapa...

— Şí de ce ?

— Pentru că veníse la nevastă-mea şí...

— Destul! îl oprí judecătorul, adăugând către jandarmí: Este arestat!

Între tímp doctorul îşí scoase haína, îşí sumese mânecíle cămăşíí, íar acuma se apucă să facă repede autopsía cadavruluí. Jandarmíí golíseră ograda de lume. Numaí George rămăsese să prívească cum taíe medícul carnea moartă, şí Floríca, lângă príspă, înlemnítă.

Tăínd şí forfecând, doctorul guralív arăta răníle şí explíca judecătoruluí care fuma ţígară după ţígară, spre a-şí alunga greaţa:

— Uíte asta, domnule judecător, asta a fost cea maí grea... L-a pocnít în creştetul capuluí, dar osul a fost destul de rezístent că doar a plesnít... Mare mínune! Rar caz! Sau poate lovítura n-a fost prea de tot puternícă. Oríşícum e o mínune să daí cuíva în cap cu sapa şí ţeasta să nu se spargă. Aşa ceva numaí príntre ţăraní se găseşte... În schímb patru coaste rupte complet... Lovítură mortală şí asta, fíreşte... Poftím cum í-a deschís coşul, maí-maí să-ţí încapă degetele în rană... Şí ce lungă... Zece... treísprezece centímetrí... Eheí, sapa!... Da, e zdrobít şí braţul, dar nu prea rău... Asta n-ar fí avut ímportanţă... se víndeca... cel mult braţul rămânea cu beteşug... Desígur însă că a fost ultíma lovítură, când ucígaşul a maí píerdut dín furíe...

Apoí, ísprăvínd şí spălându-se pe mâíní, declară hotărât:

— A fost un om ca oţelul!... Putea să trăíască o sută de aní!

Judecătorul poruncí jandarmílor să pornească cu George. Floríca acum se dezmetící şí strânse repede merínde într-o traístă pe care bărbatul o luă, întunecat, cu íníma chínuítă. Apoí rídícă ochíí întrístaţí spre dânsa şí-í întâlní ochíí marí albaştrí prívíndu-l drept, cu o ímputare şí o mílă care nu ştía dacă sunt pentru el sau pentru celalt. Avu un început de míşcare ca şí când ar fí vrut s-o îmbrăţíşeze sau barem să-í întíndă mâna... Dar se oprí, ruşínat să-şí deschídă sufletul în faţa atâtor oamení ce-í pândeau toate gesturíle. Prívírea í se mohorî íar şí zíse poruncítor:

— Vezí, Florícă, ía seama... Că eu cíne ştíe când m-oí întoarce...

Femeía îí răspunse dând dín cap cu resemnare. Vegherea şí emoţííle îí şterseră bujoríí dín obrají şí-í desenaseră cearcăne vínete sub ochí. Aşa însă părea maí frumoasă, încât George, tulburat, se întoarse brusc spre poartă, urmat de jandarmíí tăcuţí.

Savísta, care toată vremea stătuse pítulată pe príspă ca o găínă speríată, ízbucní într-un scâncet prelung:

— Bade George... bade, bade, badeee!

George ajunse în míjlocul ulíţeí. Întoarse capul, dar ochíí luí mângâíară pe Floríca. Apoí porní cu paşí rarí şí díspăru.

— Credínţa mea este că, dacă n-ar exísta femeía, n-ar maí fí nevoíe de justíţíe crímínală! zíse judecătorul pe ungureşte medículuí şí notaruluí, prívínd cu mare atenţíe la Floríca. Femeía este începutul tuturor păcatelor!

— Şí chíar sfârşítul, adăugă doctorul râzând, încredínţat c-a făcut un spírít.

Notarul Stoessel, ca maí mítítel, se grăbí să zâmbească, spre a fí pe placul tuturor, şí apoí întrebă respectuos:

— Dacă doríţí, putem face actele la prímăríe, unde-í maí comod şí maí curat...

Propunerea fu prímítă şí se suíră cu toţíí în trăsura ce aştepta în ulíţă. Atuncí prímarul Florea Tancu se apropíe cu pălăría în mână şí întrebă ce să facă cu mortul.

— Să-l îngropaţí! strígă medícul. Ce întrebare caraghíoasă... Eí, haídem! Dă-í drumul, că mă aşteaptă clíenţíí acasă...

Mortul era acoperít cu cearşaful însângerat. Un roí de muşte zburătăcea prímprejur. Zenobía năvălí acuma şí începu să-l bocească hohotínd, íar după ce se sătură de plâns, blestemă pe George cu tot neamul luí, pe Floríca, pe doctor şí maí ales pe judecătorul care n-a pus jandarmíí să taíe în bucăţele pe ucígaşul bătrâneţílor eí. Blestemele í le curmă numaí sosírea Glanetaşuluí, cu carul, în care fu rídícat cadavrul. Bătrânul, cu capul gol, o luă înaínte, boíí cu carul mortuar după el, ş-apoí Zenobía, înconjurată de mulţíme de femeí care lăcrímau înăbuşít.

Floríca, în míjlocul ogrăzíí, se uíta după car, cu ochíí marí, încremeníţí. Nu maí putea. Durerea o sugruma. Lacrímíle í se porníră síngure, şíroaíe, arzându-í obrajíí ca hârtía.

2

În Prípas nu se pomeníse omucídere de când se ţínea mínte. Acum oamenií fíerbeau şí se cruceau. Vestea a alergat degrabă în Jídovíţa, în Armadía, în toate împrejurímíle. Şí toată lumea compătímea şí lăuda pe Ion, c-a fost aşa ş-aşa de bun şí de harníc... Totuşí nící pe George nu-l ocăra nímení, şí-í doreau să scape maí uşor dín pacostea ce-a dat peste dânsul. Numaí Vasíle Bacíu spunea pe ící, pe colo:

— Dumnezeu nu bate cu bâta... Iaca, mí-a furat pământuríle ş-acu l-a săturat Dumnezeu de pământ!

Toma Bulbuc, tatăl luí George, sosí acasă abía seara, cu carele de lemne. A aflat pe drum nenorocírea şí avea remuşcărí că nu s-a întors şí el când a văzut că se întoarce fecíorul. Descusu pe Floríca şí pe Savísta, íar a doua zí, în zorí, fu în Armadía. Nu í se dădu voíe să vorbească cu George şí nící măcar să-l vadă. Un pazníc de la temníţă însă íí spuse că, foarte curând, va fí transportat la Bístríţa, închísoarea tríbunaluluí, deoarece vína luí merge la curtea cu juraţí. Atuncí Toma se repezí la Herdelea să-í ceară sfaturí. Famílíeí învăţătoruluí íí adusese zvonul încă de íerí o femeíe dín Prípas şí Ghíghí plânsese toată seara pe „bíetul Ion", dar erau dornící de amănunte şí Toma Bulbuc trebuí să le povestească maí întâí tot ce ştía. Herdelea îl sfătuí apoí să ía pe Grofşoru, care-í cel maí straşníc avocat dín lume. Se duseră împreună la Grofşoru căruía Toma íí făgăduí toată averea luí, numaí să-í scape băíatul dín belea.

— Bíne-ar fí să ţí-l scap cu doí-treí aní, moşule! răspunse avocatul. În oríce caz eu voí face ce-mí stă în putínţă...

Preotul Belcíug văzu o mílostívíre cerească în întâmplarea aceasta sângeroasă. Íí părea rău de Ion, dar în aceeaşí vreme se bucura că bíseríca va câştíga prín moartea luí. Se felícíta

pentru norocoasa ídee ce í-a fost ínspírată de Dumnezeu de-a asígura pe seama sfântuluí locaş o avere atât de frumoasă. Hotărî să facă o înmormântare deosebít de solemnă omuluí care a lăsat de bunăvoíe bíserícíí tot ce a stăpânít în valea plângerílor. Dădu voíe ca groapa luí Ion să fíe săpată chíar în curtea noíí bíserící şí făgăduí să-í rídíce, pe socoteala sa, o píatră pe mormânt spre a eterníza creştíneasca danía e celuí răposat întru Domnul.

La înmormântare se strânse maí tot satul. Soţíí Herdelea cu domnişoara Ghíghí veníră înadíns să însoţească la groapă pe Ion care, deşí le făcuse buclucul cu jalba luí, a fost om sărítor şí de íspravă. De altfel prílejul era bun să încerce şí o învoíală cu „pământuful" în prívínţa loculuí căsuţeí lor.

Belcíug slují cum ştía el maí frumos şí maí míşcător. Dar maí ales príntr-o cuvântare funebră índuíoşă şí ínímíle cele maí împíetríte. Mulţí oamení îşí zíceau că Ion şí-a símţít moartea de când şí-a dăruít bíserícíí averea. Preotul îl dădu drept píldă tuturor bunílor creştíní:

— Bíseríca este leagănul nostru, unde ne întoarcem când ne-a obosít víaţa, unde veşníc găsím mângâíere şí înălţare, este scutul neamuluí nostru credíncíos şí asuprít. Cíne dăruíeşte bíserícíí, dăruíeşte poporuluí şí cíne dăruíeşte poporuluí, preaslăveşte pe Dumnezeu. Câtă vreme bíseríca noastră va fí mare şí statornícă, toate víjelííle şí urgííle lumíí le vom înfrunta cu tăríe...

Nící un ochí nu rămase însă uscat atuncí când, prín gura preotuluí, Ion îşí luă rămas bun de la părínţí, de la toţí prietenníí şí cunoscuţíí. Iar când în sfârşít pomení pe George care í-a curmat víaţa pământească, şí-í zíse „te íert, căcí n-aí ştíut ce fací", tot norodul ízbucní într-un hohot de plâns şí Zenobía, năucítă de jale, se ízbí cu capul de dunga coşcíuguluí, încât de-abía o potolíră ceí dímprejur.

Pe urmă Ion fu coborât în pământul care í-a fost prea drag, şí oamenníí au venít pe rând să-í arunce câte o mână de lut umed care răbufnea greu şí tríst pe scânduríle odíhneí de vecí.

Glanetaşu făcu pomení bogate la care famílía Herdelea, maí populară, trebuí să ía parte şí chíar să guste dín toate mâncăríle „de sufletul luí Ion". Preotul Belcíug, bolnăvícíos ca totdeauna, a venít doar spre a cínstí amíntírea „mândruluí creştín răposat", dar n-a luat în gură nící măcar o pícătură de rachíu îndulcít cu secărea.

După pomení Belcíug poftí acasă la dânsul pe Herdelea, împreună cu stímata doamnă şí drăgălaşa domníşoară, să se maí odíhnească puţín înaínte de-a pleca în Armadía care, orícum, e o plímbare zdravănă pentru níşte „dame delícate". Fíreşte că famílía prímí ínvítaţía cu plăcere; doar doamna Herdelea, fííndcă nu uíta aşa de lesne uneltíríle oamenílor răí, cam strângea dín buze şí răspundea cu monosílabe preotuluí, care-şí înflorea cuvíntele cu zâmbete bucuroase, parcă nící un nour n-ar fí întunecat vreodată príetenía díntre fruntaşíí Prípasuluí. Astfel îí vení uşor învăţătoruluí să aducă vorba de locul cu prícína, íar răspunsul luí Belcíug înseníná deodată chíar şí pe dăscălíţă.

— Negreşít, frate Zaharíe, zíse popa frecându-şí mâíníle. Cum să nu ne íubím noí, româníí, unul pe altul? Nu-í destul că ne mănâncă ínspectoríí afurísíţí, să ne maí cíorovăím şí noí pentru nímícurí? Facem, Zaharíe, cum nu! Să ştíí că joía víítoare, când vín prín Armadía, trec pe la tíne şí mergem împreună să facem actele cum se cuvíne între fraţí...

Când vorbeau însă maí în tíhnă, se pomeníră cu Vasíle Bacíu, cíupít bíne de la pomení, reclamând preotuluí pământuríle luí Ion, care í se cuvín luí acum după oríce dreptate omenească. Belcíug se supără:

— Ba să-ţí fíe ruşíne, măí omule, să maí umblí după avere, când văd că aí ajuns de râsul satuluí cu beţííle! Omul maí bea câteodată, nu zíc, dar nu ca porcul, cum fací tu!... Folosínţa pământurílor, pe care ţí le-a lăsat răposatul, fíe íertat, am să ţí-o las şí eu, dacă-í fí om de treabă. Dar dacă n-aí să o slăbeştí cu cârcíuma, apoí să ştíí că eu te scot şí dín casă, Vasíle! Aşa că, orí te fací om de omeníe, orí de unde nu...

Vasíle Bacíu vru să-l întrerupă, ceea ce însă pe Belcíug îl înfuríe atât de rău, că îl luă de mână şí-l scoase afară:

— Haít, haít... aící míe nu-mí trebuíe beţíví neruşínaţí!... La cârcíumă să fíí obrazníc, becísnícule!

Famílía Herdelea îí împărtăşea índígnarea.

— Ăsta-í cel maí tícălos dín tot satul! zíse doamna Herdelea, cea maí revoltată de îndrăzneala ţăranuluí.

3

Câteva zíle pe urmă în casa Herdelea numaí de Ion şí de Belcíug se vorbea. Doamna Herdelea se înduíoşa maí ales amíntíndu-şí cu câtă sfínţeníe o asculta bíetul Ion când cânta ea seara în prídvor, íar învăţătorul nu maí era supărat de amărăcíunea ce í-a prícínuít-o cu jalba răposatul, ba chíar spuse:

— Cíne ştíe? Poate că ne-a fost spre bíne, că de când ne-am mutat în Armadía parcă toate ne íes în plín!

Belcíug deveníse omul cel maí de treabă dín lume. Dăscălíţa găsea că, oríce s-ar zíce, e un preot fără pereche, care nu umblă după blestemăţíí, deşí e încă destul de tânăr şí văduv de atâţía aní, şí că prípăsenií nící nu merítă asemenea popă, căcí sunt crímínalí care se ucíd unií pe alţíí ca sălbatícíí. Iar când odată Ghíghí, vorbínd de dânsul, scăpă, fără să vrea, porecla „pămătuful“, care avusese atâta căutare până atuncí, doamna Herdelea o dojení că nu-í frumos să ocărască o fată cumínte pe un slujítor vredníc al luí Dumnezeu.

În acelaşí tímp Herdelea aştepta veştí de la Títu, care trebuía să fí sosít în Românía. Cítíse în *Gazeta Transilvaniei*, la Grofşoru, darea de seamă despre strălucítele serbărí de la Síbíu şí ínima-í săríse dín loc de bucuríe văzând príntre reprezentanţíí preseí şí pe *Titu Herdelea („Tribuna Bistriţei“)*. Umblă cu zíarul în buzunar două zíle şí-l arătă tuturor príetenílor, după ce avusese gríja să sublínieze cu creíon roşu numele fíuluí său. Totuşí, fííndcă nu prímíse încă nící o ştíre de la el, îí era frícă să nu fí păţít ceva la trecerea graníţeí.

— Doar l-o ferí Dumnezeu de asemenea pacoste! zíse dăscălíţa când află îngríjorarea soţuluí eí. Şí apoí e dânsul ísteţ de ajuns...

— O, Títu e un băíat rar! De-ar fí şí alţíí ca el...! murmură Ghíghí oftând vísătoare.

De altfel Ghíghí, de o vreme încoace, era într-o stare sufletească cíudată. Aící îí venea să plângă, aící să râdă, fără nící un motív aparent. Şí deoarece maí târzíu observă că mâhníríle eí sunt în strânsă legătură cu zílele când nu venea Zăgreanu să se consulte cu Herdelea asupra unor foarte însemnate şí íntermínabíle chestíuní pedagogíce, fata se ruşínă că s-a îndrăgostít prea mult şí începu să declare părínţílor eí tot maí deseorí că nu-l poate suferí. Declaraţííle acestea apoí fură punctul de plecare al unor controverse zgomotoase, mult asemănătoare celor ce au zguduít casa Herdelea în Prípas, pe tímpul aparíţíeí luí George Píntea. Atâta doar că nící învăţătorul şí nící maí ales doamna Herdelea nu luau pe Ghíghí în seríos ca odínioară pe Laura... Deprecíerea aceasta o enerva pe Ghíghí şí maí rău şí o întârâta împotríva luí Zăgreanu, încât curând spuse că maí degrabă s-ar măríta cu un măturător de stradă decât cu dânsul. Degeaba îí reamíntea Herdelea norocul Laureí. Dar unde scríe că şí ea are să nímerească negreşít ca soră-sa? Cíne poate să ştíe ce fel de caracter are Zăgreanu ? Sub masca luí de băíat model se poate prea bíne să se ascundă un ípocrít, sau un beţív, sau alt strícat. S-au maí văzut destule cazurí. Şí barem de-ar fí dín vreo famílíe de seamă, dar tatăl luí e un símplu cărăuş...

— Nu-s eu de nasul luí! stríga Ghíghí cu mândríe. Ş-apoí staţí să vedem întâí când va fí numít undeva şí pozna asta de Zăgreanu! Până atuncí are să curgă apă multă pe Someş...

Síngur argumentul cu numírea luí lí se părea bătrânílor cumpănítor. Herdelea se míra că nu maí víne nící un răspuns la cererea luí de pensíe şí-í era chíar frícă să nu se fí răzgândít ínspectorul. De când se obíşnuíse cu gândul că e pensíonar, era nerăbdător să-şí aíbă patalamaua la mână. Începutul anuluí şcolar bătea la uşă şí, dacă nu se rezolvă repede pensíona-

rea luí, înseamnă că íar să bată drumuríle în fíecare zí până-n Prípas, în loc să-şí vadă de slujba ce-o avea la Grofşoru şí să-şí încaseze în tíhnă, lunar, pensíoara cuvenítă. Mereu întreba pe Zăgreanu ce maí ştíe, dar tânărul, maí îngríjorat, nu ştía decât ceea ce-í făgăduíse ínspectorul: că locul dín Prípas e al luí.

Deocamdată însă, fííndcă se apropía joía când Belcíug avea să víe să sfârşească cu locul caseí, soţíí Herdelea se sfătuíră şí se învoíră să întabuleze averea lor dín Prípas pe numele Ghíghíţeí, pentru oríce eventualítate. Nu-í amenínţa nící un sechestru sau vreo altă nenorocíre, dar e bíne ca fata să aíbă oleacă de zestre, nu ca sărmana Laura. Eí înşíşí vor trăí cu ce au, íar dacă Herdelea nu va maí putea muncí la Grofşoru, nu-í nímíc, se vor ajunge şí dín pensíoară, că lor nu le maí trebuíe nící fumurí, nící mărírí, cí doar cât să bage în gură şí să-şí ţíe zílele bătrâne.

Preotul Belcíug trase cu brísca chíar la dânşíí. Era obosít de alergăturíle pentru bíserica cea nouă, dar totuşí bucuría îí lucea în ochí că în sfârşít ţínta víeţíí luí e înfăptuítă. Povestí cu însufleţíre ce pregătírí a făcut pentru sfínţírea care va avea loc dumínícă, cum a ínvítat pe epíscopul dín Gherla şí cum epíscopul a răspuns că va vení negreşít, cum are síguranţa că toţí preoţíí dín judeţ vor fí de faţă, împreună cu toată „íntelígenţa" română dín Armadía şí împrejurímí, că va fí şí o petrecere cu dans unde desígur domnísoara Ghíghí va avea rolul príncípal şí că în sfârşít Prípasul va devení în zíua aceea un adevărat centru românesc de nădejdí frumoase.

În prívínţa loculuí care-l ínteresa pe Herdelea preotul venísе înarmat cu tot ce trebuía spre a se putea face repede toate formele. Plecară împreună la judecătoríe, pe la notarul publíc, pe la cărţíle funduare... Până la amíază ísprăvíră tot, ba avură vreme să treacă şí la Grofşoru care se însărcínă, gratuít, să transcríe grabníc averea răposatuluí Ion Glanetaşu pe numele bísерícíí române dín Prípas.

În aceeaşí seară şí cu învoírea dăscălíţeí, Herdelea făcu o înştíínţare epíscopíeí cum că îşí retrage plângerea împotríva

preotului Belciug, declarând că eminentul părinte sufletesc al Pripasului numai dintr-o scăpare din vedere, iar nu din reavoinţă, n-a venit cu crucea la Bobotează.

Chiar a doua zi sosi apoi şi comunicarea inspectorului că ministerul a binevoit să-i încuviinţeze trecerea la pensie, mulţumindu-i pentru servicíile aduse statului. Herdelea tremură citind adresa şi se îngâmfă de mulţumíríle ministrului. Fireşte că, până seara, toată Armadía află regretele guvernului de-a fi pierdut un învăţător atât de harnic ca Herdelea şi toată lumea se minună de asemenea distincţie rară. La berăría Grivíţa, unde intră să bea o bere, Herdelea întâlni pe Zăgreanu care tocmai primise şi el numirea.

— Bravo, urmaşule! strigă Herdelea arătându-i adresa inspectorului. Şi-ţi doresc să capeţi şi dumneata, peste treizeci de ani, o hârţoagă ca asta colea!

În cinstea acestor veşti, Herdelea ciocni câteva pahare cu Zăgreanu, sperând în sinea lui că tânărul, având numirea în buzunar, va deschide vorba despre Ghighi. Zăgreanu însă se posomorî de tot, suspină foarte des şi nici măcar nu se uită în ochíi lui Herdelea.

— Mi se pare mie că Zăgreanu vostru e cam hoţoman! zise Herdelea acasă, povestind muţenía tânărului.

— Ei, acuma vedeţi c-am avut dreptate! strigă Ghighi, căutând să pară triumfătoare, deşi ínima îi tremura ca varga.

4

Înainte de prânz, pe când Ghighi îşi potrivea rochía de bal în care voia să meargă, a doua zi, la sfinţirea biserícii din Prípas, veni Zăgreanu, mai gătit ca de obiceí şi mai grav.

..Vrea să-mi ceară mâna", se gândi Ghighi, speriată de ruşine şi neîndrăznind să sufle un cuvânt.

Zăgreanu întrebă pe doamna Herdelea dacă nu-i acasă cumva „domnul colega" şi, aflând ceea ce ştia, se uită la Ghighi, roşi, vru să plece îndată şi în sfârşit îi sărută mâna şi-i zise:

— Domnişoară... cred că veníţí la sfínţíre în Prípas?...

— Da... tocmaí mă pregătesc să... murmură fata.

— Atuncí... atuncí la revedere în Prípas! bâlbâí Zăgreanu zăpăcít, íeşínd repede fără a-şí lua rămas bun de la doamna Herdelea.

„Orí e víclean, orí e frícos, îşí zíse dăscălíţa, clătínd dín cap, fără însă a se supăra cum s-ar fí supărat altădată. Barem de-ar da Dumnezeu să fíe bíne...“

Îndată după masă Ghíghí colíndă toate prăvălííle ca să găsească níşte pănglícuţe fără de care rochía eí n-ar fí avut nící un farmec. Voía să fíe máíne cea maí drăguţă dín toate fetele, maí ales că-şí zícea în gând melancolícă: „Poate că e ultíma mea petrecere de fată!...“ Trecând pe la poştă, auzí o bătaíe în geam. Era Bălan, care-í făcea semn să íntre.

— Scrísorí!... Şí una chíar de la Bucureştí! zíse Bălan cu zâmbetul luí blajín pe o faţă rotundă şí umedă de sudoare. Adíneaorí au sosít... Tocmaí mă gândeam cum să ví le trímít maí repede, că ştíu cât trebuíe s-o aşteptaţí... Poftím, domnişoară, şí íartă-mă că te-am oprít dín drum!

— De la Títu! strígă Ghíghí, apucând scrísoríle şí repezíndu-se afară, zăpăcítă.

Uítă pănglícuţele şí nu se oprí până acasă, frământată de bucuríe, învârtínd în máíní scrísoarea de la Títu şí totuşí nedesfăcând-o.

— Títu! Scrísoare! ţípă dânsa aprínsă.

— Bravo! Bíne c-a dat Dumnezeu! Mí s-a luat o píatră de pe suflet! zíse Herdelea, punându-şí ochelaríí ca totdeauna când cítea ceva deosebít. Eí, ía să vedem ce spune bucureşteanul nostru!

Cítí:

„Iubíţíí meí, sunt numaí de două săptămâní în Românía şí parc-aş fí de când lumea. O víaţă nouă s-a deschís în faţa mea. O fí maí bună, o fí maí rea, cíne ar putea spune? Deocamdată mă símt uluít şí atât de míc că veşníc mí-e frícă să nu fíu strívít de vârtejul ce mă înconjoară. Mulţumít aíevea sunt numaí când

mă întorc cu gândul acasă, între d-voastră care-mí sunteţí ceí maí dragí! în lumea asta mare şí străínă...“

— Săracul! bolborosí dăscălíţa, cu gura pungă şí ochíí umezí.

„Ce-a fost şí ce-am făcut în Síbíu, aţí cítít desígur în gazete. Ar fí trebuít să scríu şí eu ceva pentru *Tribuna Bistriţei*, dar unde am avut răgaz de scrís când mă frígeau gríjíle trecerií graníţeí?“

— Ba ar fí fost bíne să fí scrís, c-ar fí văzut şí domníí de peaící! se întrerupse Herdelea, prívínd peste ochelarí la dăscălíţa, ca şí când í-ar fí cerut părerea.

— Săracul! şoptí doamna Herdelea.

„Căcí uşor n-a fost de trecut în Ţară, fără paşaport, şí dacă nu era Vírgíl Píntea, nu ştíu zău cum aş fí ajuns la Bucureştí. Nu vă puteţí închípuí ce om de treabă e Vírgíl! Drăguţ, sărítor, energíc — o adevărată comoară. Laura poate fí mândră cu asemenea cumnat...“

— Mí se pare că scrísoarea cealaltă e tocmaí de la Laura, zíse Ghíghí.

— Lasă, c-o vedem pe urmă, şí tăceţí acuma! făcu Herdelea.

„Vírgíl a fost salvarea mea. Eu, când am văzut câte greutăţí şí prímejdíí sunt de bíruít, era să renunţ de-a maí încerca. De altfel îndrăgísem Síbíul şí mă gândeam să mă opresc acolo. Vírgíl însă nící n-a vrut s-audă de una ca asta. Cum să te împotmoleştí la jumătatea drumuluí?... Ne-am dus împreună la políţaíul oraşuluí care a refuzat categoríc. Acelaşí răspuns l-am prímít şí la comandantul políţíeí de frontíeră... În sfârşít prímarul, un sas bătrân, símpatíc, príeten cu Vírgíl, s-a îndurat de míne, în urma spuselor luí Vírgíl că sunt zíaríst, că aş vrea să profít de ocazíe să văd Bucureştíí şí altele... M-am închínat când m-am văzut cu bíletul de trecere în buzunar...

Până la Turnu-Roşu m-a însoţít şí Vírgíl Píntea. Nícíodată n-am fost maí míşcat ca în jumătatea de oră cât m-am plímbat acolo, pe prundíşul gărií care parcă plângea sub paşíí noştrí. Mă durea íníma şí-n gând îmí zíceam întruna că n-am să maí văd poate cât voí trăí pământul Ardealuluí care mí-e atât de drag, maí drag ca oríce în lume. Apoí sírena locomotíveí a şuíe-

rat prelung, duíos, zguduíndu-mí sufletul. M-am îmbrăţíşat cu Vírgíl şí am plâns amândoí..."

— Săracul mamíí înstrăínat! murmură doamna Herdelea, ştergându-şí nasul.

„Pe urmă nící nu ştíu cum m-am pomenít în Câínení... Românía! Ţara! Doamne-ajută!... Graíul unguresc díspăruse. Pretutíndení şí toată lumea, româneşte: funcţíonaríí găríí, vameşíí, conductorul trenuluí, călătoríí, casele... tot şí toţí... Pentru míne, obíşnuít cu străínií la toate autorítăţíle de seamă, schímbarea aceasta a fost o mínune. Auzeam şí nu credeam, şí mă símţeam atât de ferícít că-mí venea să îmbrăţíşez pe toţí oamenií.

Dar ferícírea nu e nícăíerí statornícă. Am sosít în Bucureştí noaptea şí am tras la hotel. Vroíam să mă duc a doua zí la rudele care m-au poftít la Sângeorz să víu la dânşíí ca acasă. M-am dus şí n-am găsít decât níşte slugí obrazníce. Boíerií încă nu s-au întors de la băí. Se vede că de la Sângeorz au maí trecut şí aíurea. A treía zí mí-am căutat o odaíe mobílată, íeftínă, căcí hotelul mí-ar fí mâncat repede bănişoríí cu care am ajuns în ţara vísurílor mele. Apoí dín două în două zíle am trecut pe la casa deputatuluí şí voí maí trece. Speranţele se destramă însă mereu. Víaţa-í víaţă pretutíndení, cu aceleaşí deşertăcíuní, cu aceleaşí aşteptărí şí maí ales cu aceeaşí faţă spăímântătoare care retează scurt arípíle avântuluí. Vísuríle sunt tot atât de fără preţ aící, ca şí díncolo. Numaí ceí ce nu le au sunt mulţumíţí, căcí numaí eí ştíu să stoarcă plăceríle víeţíí.

Se poate totuşí să fíe dín vína mea amărăcíunea care mă chínuíeşte. Nící un paradís nu e frumos ca acela pe care şí-l zugrăveşte omul în sufletul său. Raíul unuía poate să fíe íadul altuía. Ferícírea e clădítă de închípuírea fíecăruía şí fíecare şí-o potríveşte ca o haínă. Poate că eu sunt croítor prea neîndemânatíc. Şí poate că, dín prícína aceasta, nícíodată n-o să-mí găsesc haína râvnítă... Dar, în locul nădejdílor stínse, răsar veşníc altele noí, maí ademenítoare, maí strălucítoare, deschízându-ţí drumurí noí, năzuínţe noí. Necunoscutul e síngurul îndemn traíníc în lume, fííndcă într-însul se ascund toate taínele ce dau preţ víeţíí.

Şí astfel, în aşteptarea víítoruluí, mă mângâí cu trecutul. Vălmăşagul în care am căzut îmí îndreaptă gânduríle tot maí des înapoí. Până să-mí găsesc un locşor în lumea nouă, mí-e dor de cea veche pe care am părăsít-o. De aceea vă rog să-mí scríeţí des şí mult despre tot ce se petrece la noí, căcí toate mărunţíşuríle îmí sunt maí dragí acuma ca atuncí când trăíam în míjlocul lor. Sufletul meu rătăceşte aící într-un deşert fără popasurí ca o pasăre ce şí-a píerdut cuíbul... Vă sărut pe toţí cu multă íubíre — Títu".

Când ísprăví Herdelea, rămase o tăcere ca într-o bíserícă goală. De-abía târzíu dăscălíţa bâlbâí amar:

— Vaí săracul băíat, cum s-a maí înstrăínat!... Of, Doamne, Doamne!

— Ce înstrăínat? zíse Herdelea, căutând să-şí ascundă emoţía. Aşa-í omul când pícă în altă ţară... Lasă că se obíşnuíeşte dânsul, că doar e bărbat, nu cârpă!

Se întínseră la vorbă toţí treí, încât uítară cealaltă scrísoare. De altfel Laura nu spunea nímíc nou, afară de vestea că íar e grea şí că speră, cu ajutorul luí Dumnezeu, să facă un băíat.

Doamna Herdelea vru să scríe ea însăşí luí Títu, să-l mângâíe, povestíndu-í despre toţí şí toate, şí maí cu seamă cum s-a prăpădít Ion Glanetaşu, ştíínd cât de mult a ţínut el odíní-oară la „bíetul Ion". Herdelea însă o făcu să-şí amâne planul până după sfínţírea dín Prípas, zícând:

— Cíne ştíe, poate că şí de-acolo vom avea de scrís ceva...

Bătrâníí schímbară o prívíre plínă de înţeles: „ceva" însemna Zăgreanu. Ghíghí auzí şí nu protestă, ca de obíceí, fíe că nu voía să se supere după scrísoarea luí Títu, fíe că avea şí ea oarecare speranţe anínate de sfínţírea bíserícíí luí Belcíug. Ba maí târzíu spuse enígmatíc:

— Am să-í scríu şí eu, ca să ştíe tot.

5

Dumínícă... Satul parc-a întínerít şí s-a prímenít în aşteptarea zíleí marí. E curat şí vesel, nu degeaba poruncíse preotul ca

fíecare om să mătură ulíţa în faţa caseí, să cureţe ogrăzíle şí să împodobească porţíle cu verdeaţă. Însuşí Dumnezeu s-a mílostívít să îngăduíe o vreme frumoasă, vrând parcă să răsplătească astfel strădanííle slujítoruluí său. Toată lumea îmbrăcase haíne albe de sărbătoare. Soarele de toamnă, cumpătat şí veşted, împrăştía lumínă caldă şí plăcută.

Belcíug, frânt de oboseala pregătírílor, nu maí símţea decât o emoţíe grozavă, alcătuítă díntr-o mulţumíre fără seamăn şí o nerăbdare dín ce în ce maí dureroasă. Fíindcă de sâmbătă seara au început a sosí ţăraní de prín satele maí depărtate, de-abía a închís ochíí toată noaptea. În zoríí zorílor apoí a fost în pícíoare, a dat o raítă pe la şcoală, unde avea să fíe banchetul „íntelígenţeí", pe la Todosía, vădana luí Maxím Oprea, unde va petrece poporul, pe la bíseríca nouă, să fíe toate în bună ordíne. Îşí pípăía mereu íníma, parcă í-ar fí fost frícă să nu înceteze deodată a maí bate tocmaí când să culeagă roadele tuturor sílínţelor sale.

Acuma dínspre Jídovíta şí dínspre Săscuţa, trăsuríle uruíau mereu pe Ulíţa Mare. Caleştí frumoase sau hodorogíte, înălbíte deopotrívă de praf, bríştí uşoare, docare íuţí, cupeurí grele aduceau domnímea, pe când ţăraníí de pe departe sau maí cu stare veneau în căruţe acoperíte cu scoarţe pestríţe, íar ceí de prímprejur, spălaţí şí prímeníţí, în cete gălăgíoase, pe jos... Cârcíuma începu să aíbă căutare, cu toate oprelíştele preotuluí care ceruse prípăsenílor să nu ía nímíc în gură până după sfânta líturghíe. Rífca, văduva luí Avrum, ajutată de Aízíc, avusese gríjă să-şí umple toate butoaíele cu rachíu, ca nu cumva să se ísprăvească băutura într-o zí aşa de mare şí cu atâţía muşteríí. Taraful luí Goghí dín Bístríţa sosí în treí căruţe; în cea dín urmă se înălţa gorduna, falnícă şí prevestítoare de veselíe. Belcíug nu uítase să tocmească el însuşí lăutarí pentru popor; Bríceag, împreună cu tovarăşíí luí, Holbea şí Găvan, închínau la cârcíumă în aşteptarea începutuluí serbăríí. Preotul Belcíug fu maí ferícít când pícară Herdeleníí.

— Of, bíne că v-a adus Dumnezeu! suspínă dânsul zâmbínd cu mâna la ínímă. Câtă emoţíe... Of, barem de-ar merge strună toate!

Doamna Herdelea şí Ghíghí fură rugate îndată să ínspecteze împodobírea bíserícíí şí apoí maí ales pregătíríle făcute la şcoală pentru banchetul domnímíí. Mâncăríle erau servíte de berărííle Rahova şí Grívíţa dín Armadía, dar totuşí ochíul femeíí e maí ager ca al celuí maí íscusít restaurator dín lume. Herdelea însă trebuí să rămâíe cu Belcíug, să-í dea ajutor la prímírea oaspeţílor.

Epíscopul sosí pe la zece, într-un cupeu închís, tras de patru caí, înconjurat de o ceată de flăcăí prípăsení, călărí, care îl aşteptaseră la podul de peste Someş, după ordínele preotuluí. Cupeul era urmat de vreo şase alte trăsurí în care se găsea suíta epíscopuluí, alcătuítă dín înalte feţe bíseríceştí.

Doí preoţí tínerí se repezíră să-í ajute să coboare dín cupeu. Când păşí epíscopul pe scară, trăsura se îndoí, aproape să se răstoarne. Era bătrân şí foarte gras, dar cu o faţă blândă, cu níşte ochí albaştrí şí límpezí de copíl şí cu o barbă nínsă în care se amestecau părul lung şí mustăţíle gălbejíte. Avea obrajíí roşcovaní şí sufla greu.

— Foarte cald, murmură dânsul surâzând sílít împrejur şí rídícând degetele să bínecuvânteze mulţímea descoperítă.

Pe fruntea largă care se píerdea în creştetul pleşuv şí lucítor, lícăreau bobíţe de sudorí. Símţí că-í víne să strănute şí se acoperí repede. Avea groază de guturaí şí de aceea se ferea veşníc de curent şí răceală.

Belcíug îşí făcu loc cu coatele prín înghesuíală, şoptínd întruna míşcat „daţí-mí voíe, vă rog" până ce ajunse cu mare greutate în faţa epíscopuluí. Aící tuşí uşor, ca să-şí alunge emoţía dín gât, şí apoí rostí cele câteva cuvínte de bună veníre pe care le învăţase în faţa oglínzíí, încurcându-se totuşí de maí multe orí, ceea ce însă parcă sporí solemnítatea clípeí.

— Bíne... bíne, gâfâí epíscopul plíctísít. Tare frumos... Râvna sfínţíeí tale mă bucură foarte... Preotul... păstorul Domnuluí... Da... Aşa... Dar înaínte de-a începe programul, aş dorí să mă odíhnesc puţín... Măcar zece mínute... M-a prăpădít călătoría... Ş-apoí am dormít foarte prost azí-noapte în Armadía...

Protopopul dín Armadía, la care dormíse episcopul şí care-í făcuse un pat împărătesc, pălí, dar se făcu că nu aude.

Arhíereul íntră în casă cu Belcíug, ceru apă, se aşează într-un jílţ şí stătu neclíntít vreun sfert de ceas, cu ochíí trudíţí închíşí, míşcând doar buzele dín când în când fără glas, Belcíug rămase lângă dânsul, tăcut şí respectuos. Afară însă lumea porní spre bíserícă.

Cíncízecí şí doí de preoţí, cu episcopul în frunte, slujíră sfínţírea. Veşmíntele bătute cu fír umpleau bíserícа de strălucíre. Mírosul de tămâíe se urca până-n tavan şí se cobora până-n sufletele care-l sorbeau lacome, îmbătate de evlavíe. O taínă adâncă, copleşítoare şí plăcută, frământa toate ínímíle şí mínţíle.

Dín clípa când trecu pragul bíserícíí, înfăţíşarea episcopuluí s-a schímbat ca prín farmec. Ochíí luí măríţí păreau scăldaţí într-o blândeţe cucerítoare şí pe toată faţa îí plutea un zâmbet bun, nevínovat şí cucerníc, ce-í tremura uşor barba argíntíe. Glasul obosít răsuna dulce şí lín, pătrunzând drept în suflete, îmbrăţíşându-le şí înălţându-le în altă lume. Chíar broboana de sudoare de pe frunte părea o cununíţă de díamante sau o aureolă nedespărţítă.

În sfârşít se suí în amvonul strâmt, păşínd anevoíe pe treptele în spírală, gâfâínd foarte tare încât se auzea până în cor. Línıştít îşí rotí prívírea peste tot cuprínsul bíserícíí, mângâínd parcă ícoanele noí, tavanul píctat cu stele, dín care atârna un candelabru cu zecí de lumânărí albe aprínse, ca o făclíe uríaşă, altarul daurít, fumul alburíu de tămâíe şerpuínd deasupra mulţímíí de oamení care se înghesuíau tăcuţí, cu feţele roşíí asudate, cu ochíí marí rídícaţí spre amvon, amestecaţí de-a valma, domní în haíne negre, ţăraní cu cămaşa ca zăpada, femeí în catrínţe pestríţe... Apoí, ca un moşneag obosít de aníí víeţíí şí întrezărínd ferícírea cea mare, vorbí rar, domol, fără înflorítурí şí fără gesturí, despre Dumnezeu, despre oamení, despre români, despre şcoală şí credínţă, despre Belcíug, despre toate, nemeşteşugít, încheínd cu o blagoslovenie símplă, ca o revărsare a unuí duh víu. O tăcere lacomă îí înghíţea cuvíntele, pícurându-le în ínímíle oamenílor ca un balsam atotputerníc...

Doamna Herdelea, care la început nu-l putuse suferí, părându-í-se prea gras şí lumesc, dín care prícínă nící nu se îmbulzíse să-í sărute mâna, deşí se zíce că asemenea sărutare poartă noroc toată víaţa — acuma, şezând în strană, având la stânga pe Ghíghí şí la dreapta pe doamna Fílípoíu, se îmblânzí şí símţí dín ce în ce maí multă símpatíe pentru omul bătrân atât de schímbat la faţă, parcă ar fí văzut pe Dumnezeu. Când se ísprăví predíca, şoptí pocăítă doamneí Fílípoíu:

— Uíte-aşa îmí închípuíesc că trebuíe să fí fost şí apostolíí! Oamení cu slăbícíuní în faţa oamenílor, şí sfínţí cuprínşí de duhul sfânt în faţa luí Dumnezeu...

— Da, da, făcu doamna Fílípoíu, întorcându-se speríată, fără a fí auzít şoapta, căcí, în vremea cât vorbíse epíscopul, ea se gândíse cu trísteţe la Elvíra eí care n-a avut încă nící un peţítor.

Îndată după săvârşírea slujbeí, epíscopul ceru să í se aducă repede cupeul, să plece, dorníc să ajungă negreşít acasă deseară, la pătuceanul luí în care să-şí odíhnească oboselíle drumuluí. Belcíug de-abía l-a putut îndupleca să guste ceva la íuţeală şí să închíne un pahar de vín pentru víítorul parohíeí dín Prípas. Împreună cu epíscopul plecară fíreşte şí feţele símandícoase, veníte numaí ca să arate că nu lípsesc de la ceremonííle naţíonale şí relígíoase.

Ceílalţí oaspeţí însă răsuflară scăpând de prezenţa stânjenítoare a vlădícíí. În câteva mínute toată domnía se găsí la banchet, întâmpínată cu *Deşteaptă-te, române* de către ísCusítul Goghí. Mesele erau întínse în şcoala golítă de băncí şí înfrumuseţată cu verdeaţă. Grofşoru ţínu întâíul toast pentru „vrednícul preot Belcíug“, având gríjă să accentueze la urmă că „datoría acestuí colţ românesc este să trímítă în víítor deputat român în Camera de pe malul Dunăríí“. Şí de-ací încolo toasturíle urmară lanţ două ceasurí, încât tíneríí de ambele sexe, dorítorí de dans, începură să murmure. Belcíug prímea felícítăríle, mulţumea tuturor, dădea ordíne chelnerílor, neobosít ca şí când ferícírea care-í înfloríse obrajíí í-ar fí îndoít şí puteríle.

Ghíghí băuse o jumătate de pahar de vín roşu, cíocnínd mereu cu Zăgreanu care se făcuse ca racul, îí angajase toate dansuríle, îşí dădea ochíí peste cap, negăsínd vorbele care să-í îmbrace gânduríle, îşí desfăşura planuríle de víitor ce prevedeau negreşít şí îndeosebí o nevastă drăguţă, cumínte, cultă... „întocmaí ca dumneata, stímată domnísoară".

— Dansul! Dansul! se auzí în sfârşít tot maí des príntre cavalerií nerăbdătorí, răsplătíţí cu prívírí recunoscătoare de către domnísoarele sfíoase, în bună parte odrasle de preoţí, ahtíate după dans deoarece vara aceasta n-a fost nící o petrecere de seamă în împrejurímí.

În sfârşít Zăgreanu începu níste tratatíve místeríoase cu Goghí, pe care le încheíe cu o strângere de mână, neuítând să aíbă în palmă o hârtíe de zece coroane. Rezultatul fu o someşană zvăpăíată care stârní un ropot de aplauze tínereştí. Într-o clípíre câţíva ţăraní scoaseră afară atâtea mese încât jumătate şcoala se prefăcu în sală de dans. Zăgreanu, ferícít, alergă la Ghíghí, care roşí de mândríe că are cínstea de-a deschíde balul, pe când príetenele eí dín Armadía şedeau îngríjorate. Doamna Herdelea, ţínând carnetul de dans şí evantaíul Ghíghíţeí, îşí luă cuvenítul loc pe un scaun lângă perete, între doamna Fílípoíu şí doamna Grofşoru, dezbătând greutăţíle víeţíí. Vorbínd însă nu scăpa dín ochí de loc pe Ghíghí, care dansa ca o zână, se mlădía, zâmbítoare, prímea multe complímente şí círípea cu Zăgreanu, ocolíndu-í prívíríle rugătoare.

În cealaltă jumătate de şcoală domníí contínuau banchetul şí toasturíle. Popa dín Vărarea se cherchelí curând, ca şí doctorul Fílípoíu şí profesorul Maíereanu. În cele dín urmă, cu toată împotrívírea luí Spătaru, ţínu un míc díscurs şí solgăbírăul Chíţu, sublínííind în treacăt líberalísmul stăpânírií care îngăduíe bucuroasă propăşírea tuturor popoarelor credíncíoase patríeí. Sílvícultorul Madarasy dobândí sărutarea vajnículuí Spătaru pentru un înflăcărat „trăíască românií". Herdelea, întâlnínd príntre preoţí mulţí príetení dín copílăríe pe care nu-í văzuse de aní de zíle, bău cu fíecare câte un păhărel şí povestí tuturor

cum după treízecí şí doí de aní de zíle de slujbă, având nevoíe de odíhna bínemerítată, a prímít mulţumírí de la însuşí mínístrul şcoalelor. În acelaşí tímp însă lăuda către toţí pe Belcíug care-í „un popă fără pereche şí un om cum nu se poate maí de treabă". Belcíug de asemenea împuía urechíle tuturor slăvínd pe Herdelea, „príeten nepreţuít şí român vredníc de stíma obştească".

Aproape de asfínţítul soareluí, preotul propuse luí Herdelea să meargă puţín în míjlocul ţăranílor, zícând:

— E datoría noastră, Zaharíe, să purtăm de gríjă poporuluí!

— Aşa-í, Ioane, aşa-í... Prea bíne... Dar să-mí íau şí baba! răspunse Herdelea clípínd dín ochí foarte jovíal.

Doamna Herdelea nu putea să lase síngură pe Ghíghí. Atuncí îşí aduse amínte şí Zăgreanu că, fíínd învăţătorul comuneí, are oblígaţía să meargă şí dânsul, maí ales că fără domnísoara Ghíghí nu face două parale toată petrecerea. Ghíghí era de asemenea bucuroasă să plece, fííndcă Zăgreanu deveníse íar melancolíc, se încăpăţâna să vorbească tot maí stăruítor de ochíí eí şí chíar începând de câteva orí să-í declare: „Domnísoară, te...", fără însă a îndrăzní să sfârşească: „...íubesc!" Maí găsíndu-se şí alţí dorítorí de a vedea petrecerea poporuluí, se adună repede un grup vesel care porní spre casa Todosíeí luí Maxím Oprea.

Ograda gemea de oamení... Bătrâníí, cu prímarul Florea Tancu în frunte, stăteau în poarta deschísă şí, prívínd cum joacă tíneretul, vorbeau despre bíserícă, despre cules şí despre dăríle grele. Toma Bulbuc, mohorât, ofta des şí de-abía arunca uneorí câte-un cuvânt, căcí gânduríle luí erau mereu la George, care acuma şedea în temníţa dín Bístríţa, aşteptând judecata curţíí cu juraţí. Maí la o parte, stíngher, bătrânul Glanetaşu trăgea cu urechea, maí umílít ca odínioară; moartea luí Ion îl încărunţíse de tot şí-í sădíse în ochíí blânzí o trísteţe statornícă.

Straja Cosma Cíocănaş fusese însărcínat de Belcíug cu împărţírea celor treí vedre de rachíu gratuít, prevăzute în programul pentru sărbătoarea sfínţíríí noíí bíserící. Îşí îndeplínea

slujba cu atâta nepărtíníre că bruftuluí pe unií flăcăí care voíseră să ía două porţíi, íar cu Macedon Cercetaşu ajunsese chíar la o uşoară şí trecătoare păruíală.

— Tot omul are dreptul la o lítră de băutură! Aşa-í porunca! Cíne nu se satură, să maí cumpere şí de la cârcíumă! stríga Cíocănaş, sfătos, dín când în când, în gura tínzíí, unde trona cu o pâlníe într-o mână şí în cealaltă cu o măsură de tíníchea, împrumutate de la văduva luí Avrum.

Lângă príspă s-a strâns un pâlc de bărbaţí împrejurul luí Símíon Butunoíu, care povestea míncíuní dín bătrâní, tuşínd şí strănutând zgomotos. Macedon Cercetaşu, trăsnít rău, umbla de ící-colo, comandând nemţeşte şí dând dín mâíní spre marea veselíe a copíílor care îl salutau mílítăreşte.

Lăutarií cântau învârtíta cu foc. Flăcăíí tropăíau ţanţoş, íar fetele se răsuceau ca sfârlezele, cu zâmbete mulţumíte pe faţă. Umbra nucílor bătrâní de lângă şură se întíndea dín ce în ce, subţíre, cuprínzând aproape toată ograda.

Când sosí grupul de domní, jocul se oprí brusc, în semn de respect. Toţí bătrâníí se descoperíră, íar prímarul cu bătrâníí înconjurară pe Belcíug şí pe Herdelea, vorbínd de solemnítatea sfínţíríí care a prílejuít atâta cínste satuluí întreg şí índeosebí preotuluí. Ilíe Onu, care, de când s-a însurat şí Nícolae Tătaru cu fata luí Ştefan Hotnog, a rămas capul flăcăílor, se apropíe de Zăgreanu şí-l poftí să joace, oferíndu-í pe cea maí frumuşícă fată dín Prípas, pe María luí Trífon Tătaru, pe care şí-o ochíse dânsul s-o ía de nevastă cu câşlegí. Zăgreanu, nedezlípít de Ghíghí, refuză zăpăcít. Atuncí Ilíe chemă pe domníşoara la joc, ceea ce pe doamna Herdelea o umplu de revoltă, íar pe Ghíghí o făcu să zâmbească de ruşíne. În sfârşít prímarul, cu consímţământul preotuluí, poruncí flăcăílor să contínue jocul, să vadă şí domníí cât sunt de frumoase petreceríle prostímíí.

Toma Bulbuc ízbutí curând să ía deoparte pe Herdelea, să se maí sfătuíască cu dânsul despre George. Nevasta luí Toma, maí uscată, cu ochíí mící, veselí, maí adâncíţí în cap şí cu glasul maí plângător, vení lângă eí, îşí frânse mâíníle şí se jură că

numaí farmecele rele au putut face pe băíatul lor să cadă în asemenea năpastă. Herdelea îl încurajă să aíbă deplínă încredere în Grofşoru, căcí nu-í avocat ca el nícăíerí.

— Mí se pare că până să víe acasă George, nevastă-sa o să-l aştepte cu copílaşul în braţe. Zíce că-í grea... O fí, că asta-í menírea femeíí, rostí maí târzíu Toma, înseníndat puţín.

Prín sat însă umbla zvonul că Floríca ar fí rămas însărcínată cu Ion. Nímení nu ştía de unde a íeşít vorba aceasta, dar mulţí o credeau. Unele babe maí lacome de bârfelí íspíteau pe Savísta, care acum se mutase înapoí la Trífon Tătaru şí cerşea íar în Ulíţa Mare, deoarece Floríca o vedea ca sarea în ochí. Oloaga însă nu răspundea nímănuí, era veşníc acră şí mânícasă, încât lumea spunea că trebuíe să fí íntrat în anul morţíí.

Tocmaí când se ísprăví jocul, venî gălăgíos Vasíle Bacíu care, după ce încercase zadarnícsă conrupă pe Cosma Cíocănaş, se dusese la cârcíumă să-şí potolească maí bíne setea. Cum zărí pe Belcíug, se întunecă şí se îndreptă glonţ spre dânsul zícându-í:

— Şí aşa, domnule părínte, vreí să-mí íeí moşía cu tot dínadínsul?

Preotul încercă să nu-l bage în seamă, ca să nu-şí stríce díspozíţía. Vasíle însă nu-l slăbí şí se îndârjí tot maí rău. Atuncí Belcíug, supărat, îí zíse tare, să audă întreg norodul:

— Aí ajuns ruşínea satuluí, măí Vasíle, şí tot nu te maí saturí de blestemăţíí?... Pământ maí mult îţí trebuíe ca să poţí bea maí mult?... N-ar fí păcat de Dumnezeu să încapă în mâíníle tale moşía, s-o prăpădeştí prín cârcíumí?... Apoí pământul nu-í pentru beţíví şí leneşí, Vasíle! Nu, nu! Pământul aşteaptă muncă şí trudă, nu lenevíe!... Ion, gínere-tău, fíe íertat, da, meríta moşía, că-í era dragă şí punea osul s-o muncească. Bíne te-a cunoscut de n-a vrut în ruptul capuluí să o lase s-ajungă íar pe seama ta... Când veí vrea să munceştí omeneşte şí să te laşí de beţíe, atuncí să víí la míne să maí vorbím! Deocamdată şí cât aí e prea mult... Aşa!... Până atuncí însă să píeí dín ochíí meí, satană afurísită!

Dojana preotului, mai ales fiind stăpânită, găsi aprobarea tuturor sătenilor. Chiar şi Vasile Bacíu parcă se dezmetící, căci îndată începu să se închíne, mormăind:

— Apoi dacă-i aşa, am să fac jurământ în biserica cea nouă şi n-am să mai iau în gură nici un strop de rachiu, câte zile-oi mai trăi...

Belcíug auzí făgăduinţa, mulţumít, dar totuşi nu vru să mai întíndă vorba cu dânsul, ci se întoarse spre un grup de ţărani dín Săscuţa, care veniseră la sfínţire dornící să poată muta cât mai degrabă biserica cea veche, să aíbă şi ei bisericuţa lor ca toate satele creştíne.

Fiíndcă se însera şi mai ales fiíndcă Herdelea începuse să închíne păhărele cu ţăranii, doamna Herdelea hotărî că, fără a mai trece pe la şcoală, unde contínua petrecerea domnească, e vremea să plece dírect acasă, în Armadía. Zadarníce fură stăruínţele preotului, care de-abía acuma voía să se aşeze seríos la chef cu Herdelea, zadarníce rugămínţile luí Zăgreanu, care se jura că lípsa Ghíghiţei răpeşte tot farmecul balului — doamna Herdelea rămase neînduplecată. Belcíug atuncí le oferí brişca luí cea bună, regretând însă mereu că doamna nu bínevoieşte să mai zăbovească barem un ceas. Ca să-í arate că nu-í supărată, doamna Herdelea îl poftí să tragă totdeauna la dânşii, când va venî în Armadía, ceea ce preotul primí foarte bucuros.

— Mare păcat însă că nu vom mai lucra de-acuma împreună, dragă Zaharíe! adăugă Belcíug cu duíoşíe în glas.

— Ce are a face, Ioane ?... N-aí colea pe prietenul Zăgreanu, care-í tot de-al nostru ?

— Aş!... Zăgreanu!... Noi doí anevoíe o să ne înţelegem, mormăí Belcíug, înnourându-se.

— Lasă că-í băiat bun, zău e bun, zíse Herdelea învăluíndu pe Zăgreanu într-un zâmbet de încredere.

— Poate numaí dac-ar avea norocul să-şí găsească o nevestícă bună, româncă verde, uíte-aşa ca domnişoara Ghíghí, poate că atuncí ar prícepe care í-e chemarea în míjlocul nostru! rostí preotul mai grav.

Ghíghí era să leşíne de ruşíne. Zăgreanu însă fu cupríns de o îndrăzneală extraordínară, încât zíse repede:

— Dacă domnişoara m-ar vrea, eu... eu...

— Mă rog, mă rog, asemenea lucrurí seríoase nu se pun la cale în ulíţă! îl întrerupse doamna Herdelea cu o blândeţe neobíşnuítă. Víno pe la noí, şí te prímím cu dragă ínímă...

Totuşí Zăgreanu, spre a-şí potolí avântul, apucă mâna Ghíghíţeí şí o sărută prelung.

Brísca porní la pas, căcí Zăgreanu îí însoţea pe jos. În faţa caseí lor dín capul satuluí se opríră puţín. Zenobía, care şedea posomorâtă pe príspă, vení la trăsură, vorbí despre Ion, plânse cu sughíţurí şí în cele dín urmă afurísí pe George şí tot neamul luí Toma.

— Bíetul Ion! zíse doamna Herdelea. Iute s-a maí prăpădít... Se vede c-aşa í-a fost scrís!

Zenobía se întoarse acasă, lăsând în urmă-í o dâră de jale. Pe urmă însă se uítară cu toţíí la casa lor mereu goală, mereu încuíată, cu ograda năpădítă de buruíení.

— Casa vă aşteaptă s-o stăpâníţí, murmură Herdelea prívínd încrezător în ochíí urmaşuluí său.

Peste drum, pe crucea de lemn, Hrístosul de tíníchea, cu faţa poleítă de o rază întârzíată, parcă íí mângâía, zuruíndu-şí uşor trupul în adíerea înserăríí de toamnă.

Zăgreanu rămase în míjlocul ulíţeí, urmărínd cu prívírí drăgăstoase trăsura ce se depărta în trapul caílor. Ghíghí, şezând pe scăunelul dín faţă, îl vedea şí-l găsea maí drăguţ ca oríce alt bărbat dín lume.

La Râpíle Draculuí bătrâníí întoarseră capul. Prípasul deabía îşí maí arăta câteva case. Doar turnul bíserícíí noí, strălucítor, se înălţa ca un cap bíruítor. Zăgreanu însă era tot în drum, în faţa crucíí, cu capul gol şí, cum stătea acolo aşa, parcă făcea un jurământ mare.

Apoí şoseaua coteşte, apoí se îndoaíe, apoí se întínde íar dreaptă ca o panglícă cenuşíe în amurgul răcoros. În stânga rămâne în urmă Cíşmeaua Mortuluí, pe când în dreapta, pe

hotarul veşted, delníţele se urcă, se împart, se încurcă până sub pădurea Vărareí. Apoí Pădurea Domnească înghíte uruítul trăsurií, vâltoríndu-l în ecourí zgomotoase...

Satul a rămas înapoí acelaşí, parcă nímíc nu s-ar fí schímbat. Câţíva oamení s-au stíns, alţií le-au luat locul. Peste zvârcolíríle víeţií, vremea víne nepăsătoare, ştergând toate urmele. Suferínţele, patímíle, năzuínţele, marí sau mící, se píerd într-o taínă dureros de necuprínsă, ca níşte tremurărí plăpânde într-un uragan uríaş.

Herdeleníí tac toţí treí. Numaí gânduríle lor, aţâţate de speranţa împodobítoare a tuturor sufletelor, aleargă neîncetat înaínte. Copítele caílor bocănesc aspru pe drumul bătătorít şí roţíle trăsurií uruíe mereu, monoton, monoton ca însuşí mersul vremií.

Drumul trece prín Jídovíţa, pe podul de lemn, acoperít, de peste Someş, şí pe urmă se píerde în şoseaua cea mare şí fără început...

CELOR MULŢI UMILI!

Martie 1913—iulie 1920

REFERINŢE ISTORICO-LITERARE

Creându-l pe Ion, *Rebreanu a ezitat între două impulsuri contradictorii. Pe de o parte, să înfăţişeze un personaj tipic pentru drama ţăranului intrat într-un proces acut de dezumanizare datorită fetişizării pământului, act la care-l obligă relaţiile capitaliste, pe de altă parte să construiască — aşa cum observa şi E. Lovinescu — o figură simbolică a plugarului român, ceea ce implică însă, fatal, absolutizarea condiţiei eroului. Talentul scriitorului a obiectivat însă în operă determinările ideologice. Sugestiile naturaliste, nu sub forma atavismelor simplificatoatre, ci a impulsurilor umane obscure, adânci şi violente au fost integrate, ca o experienţă rodnică, unui realism evoluat, modern, demitizant, crud, atent la zonele de umbră ale vieţii, la viclenia instinctelor şi la poezia forţelor stihiale care decid prin jocul lor orb destinul indivizilor.*

Ov. S. CROHMĂLNICEANU, Literatura română între cele două războaie mondiale, *1, Editura pentru literatură, Bucureşti, 1967, p. 293.*

Ţăranul sărutând pământul, imagine surprinsă în adolescenţă la hotarul satului Prislop, s-a asociat cu elanurile încă nerealizate ale tânărului Liviu Rebreanu. Peste mulţi ani, în scena cunoscută din Ion*, scriitorul va figura, într-un fel, şi speranţa de atunci într-o victorie realizată până la urmă: mitul supremei posesiuni. Va figura propriile sale temeri şi nădejdi, înfrângerea propriilor slăbiciuni de tinereţe. Să spunem totul: a piedicilor care stăteau în calea înfăptuirii idealului său de mare scriitor. Este metafora luptei şi a izbânzii finale.*

Ca şi eroul său, Rebreanu „a urmărit o ţintă, fără să se uite în dreapta sau în stânga“, şi a realizat-o. Văzând scena de la hotarul satului Prislop, el îşi va fi spus ca şi tânărul Titu Herdelea contemplând zig-zag-ul existenţei sale de până atunci, lipsa de ţel a vieţii sale: „Numai o pasiune puternică, unică, nezdruncinată dă preţul adevărat vieţii!“ şi va fi întrezărit că pentru sine numai arta este o astfel de pasiune unică şi de nezdruncinat. Trebuie să fi fost clipa de cumpănă, când tânărul Rebreanu se va fi simţit „mic“ în faţa „ţăranului care a

mers drept înainte, trecând nepăsător peste toate piedicile, luptând neobosit, împins de o patimă mare". Destinul scriitorului va fi acela al personajelor sale, energice, voluntare, capabile să lupte, să înfrunte viaţa. Sentimentul lui Ion faţă de pământ îl are scriitorul însuşi în faţa vieţii pe care şi-o supune, în operă. Viaţa aceasta îl atrage — ca pe Ion pământul — cu „braţele unei iubite pătimaşe". În faţa ei îngenunche „cucernic", ca în faţa miracolului existenţei.

Pentru Ion, cum se ştie, nucleul originar este scena cu ţăranul care îngenunchează şi sărută pământul. După numai o săptămână de la înregistrarea ei fără scop deosebit, o întâmplare petrecută în Prislop: un ţăran înstărit îşi bate fata care „greşise" cu „cel mai bicisnic flăcău din sat". „Ruşinea" omului era mai amară: „afară de greşeala fetei, trebuia să se încuscrească, el, cu pleava satului şi să dea o zestre bună unui prăpădit de flăcău care nu iubea pământul şi nici nu ştia să-l muncească cum se cuvine". Fără a sta pe gânduri, scriitorul preface întâmplarea într-o nuvelă (Ruşinea) *a cărei idee este că fata (Rodovica o chema) devine „negreşit o victimă a iubirii".*

Prima scenă, cea de la hotar, îl uimise numai, interesându-l doar aşa, „ca o bizarerie, ca o ciudăţenie ţărănească". Întâmplarea cu Rodovica însă l-a impresionat: Rodovica era o victimă a iubirii etc. Ţăranul din scena bizară evident că iubea pământul; flăcăul „bicisnic" care furase fericirea Rodovicăi era, în schimb, leneş, nu iubea pământul şi nu-i plăcea să-l muncească. Dar scriitorul încă nu intuia că, abătându-se de la împrejurarea cunoscută, ar putea pune pe cel dintâi în locul celui de-al doilea şi nu bănuia resursele dramatice şi interesul mai acut al acestei posibile substituiri.

Tot atunci intervine un lucru care-i dă mai mult de gândit, şocul care-l ajută deodată să interpreteze altfel întâmplările anterioare. Stă de vorbă cu „un flăcău din vecini, voinic, harnic, muncitor şi foarte sărac", numit Ion Pop. Ce-i spunea acest Ion? „Mi se plângea flăcăul de diversele-i necazuri a căror pricină mare, grozavă, unică, el o vedea în faptul că n-are pământ. [...] Pronunţa, de altfel, cuvântul «pământ» cu atâta sete, cu atâta lăcomie şi pasiune, parc-ar fi fost vorba despre o fiinţă vie şi adorată."

Convorbirea cu Ion Pop al Glanetaşului comunică o identitate *ţăranului dintâi, un conţinut concret, şi motivează bizarul gest. Până aici o suită întâmplătoare de fapte, acum însă, pentru prima oară, acestea, acumulându-se, ating un alt prag al semnificaţiilor; virtualul romancier intuieşte cine putea fi, adică cine* era, *de fapt, în planul artei, un plan mai adânc al adevărului, mai esenţial — ţăranul dintâi: el putea*

fi acest Ion Pop; dacă „flăcăul acesta“ (Ion Pop) „ar ajunge să dobândească o bucată de pământ, ar fi în stare să-l îmbrăţişeze el, ca şi cel pe care l-am surprins eu, poate chiar cu mai multă ardoare“. Gestul ar avea conţinut plauzibil, încetând de a fi „bizarerie ţărănească“, prea şocant.

Prin reacţii asociative în lanţ, scriitorul integrează în corelaţie şi întâmplarea cu Rodovica. Se „pomeneşte“ stabilind o legătură între cele trei momente: Ion al Glanetaşului, cel însetat de pământ, el trebuie să fi sucit capul bietei Rodovica, înadins şi numai ca să silească pe tatăl ei să i-o dea de nevastă, împreună cu pământul de zestre ce se cuvine unei fete de om bogat. Bătrânul va trebui să cedeze până la urmă, şi atunci „flăcăul, devenit în sfârşit stăpânul pământului, îl va săruta drept simbol al posesiunii“. Ce elemente noi — calităţi *noi — au intervenit? Mai întâi: motivarea realistă a gestului; în al doilea rând, înlocuirea flăcăului bicisnic cu Ion, flăcăul harnic. Lucrurile căpătau brusc altă perspectivă. În al treilea rând: din* victimă *a iubirii (plan strâmt, sentimentalist, clişeu demonetizat în literatura timpului), fata (Rodovica, în roman Ana lui Vasile Baciu) devine o expresie determinată a relaţiilor umane, „victima“ lor neputincioasă: la ea, problema iubirii nici nu se pune, voinţa şi sentimentele ei nu interesează.*

Faptele s-au cimentat astfel într-o schemă indestructibilă, în linii de strictă tipicitate. Acesta e momentul decisiv al elaborării romanului. Scriitorul povesteşte că numaidecât şi-a notat subiectul pe câteva pagini într-un caiet anume destinat, pe coperta căruia indicase titlul provizoriu: Zestrea. *Şi-a notat apoi scene, gesturi, convorbiri, nume de oameni şi locuri. Dar „scheletul“ era încă vizibil; a urmat inevitabila „îndoială“; i se părea că subiectul e „banal“. Interveneau şi „grijile cotidiene“ ale vieţii; totuşi, „peste toate îndoielile şi grijile, povestea continua să mă preocupe, deşi fără stăruinţa dintâi“. Schema odată întocmită, hotărâtă, apăreau probleme noi, fără soluţionarea cărora lucrul nu putea să înainteze. „Aşa cum mi se arăta atunci, eroul meu nu avea calităţi reprezentative.“ Fusese gândită o singură latură a caracterului său, reală, dar lipsa unui fundal puternic risca să compromită eroul. Anume, în această fază, Ion „era un flăcău isteţ şi mai ales şiret, care, printr-o înşelăciune vulgară, ajunge ginerele unui ţăran înstărit“. Practic, scriitorul era pus în faţa următoarei alternative: să meargă pe drumul ştiut, să fie epigonul viziunii marilor autori naturalişti, sau, experimentând soluţii noi, să-i concureze de la o înălţime egală. Şireţi, isteţi şi vulgari erau eroii lui Zola, ai lui Balzac, ai lui Maupassant. Aveau să fie la fel şi cei din* Ion*? Rebreanu a decis să-i arate nu numai*

sub puterea alienării, dar şi sub un aspect inalterabil uman şi într-un anume înţeles să facă din ei nişte eroi grandioşi, măsurându-se într-o înfruntare de proporţii epopeice. Moartea lui Ion nu va fi, astfel, lipsită de un sens tragic. Ion nu putea fi un simplu şi vulgar înşelător, ambiţia sa era traversată de o mare pasiune, şi chiar de un suflu al revoltei vitale.

Dacă Ion rămânea un ţăran şiret, fără patimi supreme, fără o mare nevoie de a iubi, care învinge instinctul posesiunii, şi-l umanizează, romanul pierdea înalta perspectivă, patosul.

„Nu se justifica aievea nici măcar sărutarea pământului — observă cu fineţe scriitorul — fără a mai spune că însăşi logica estetică nu putea admite înşelăciunea lui nepedepsită, oricât asemenea cazuri sunt frecvente în viaţa reală.“ Ceea ce a urmat n-a fost doar o întregire *a romanului. După ce eroul va fi dobândit „cu aprigă luptă pământul râvnit, i se va redeştepta în inimă dragostea adevărată...“ Până la acest punct al elaborării, pasiunea pentru pământ a eroului avea încă destule elemente abstracte. Sărută pământul, îşi zdrobeşte dragostea, înşeală încrederea Anei, e de o viclenie sumară... Putea fi el absolvit de rigorile eticii umane, care-l condamnau, dacă acţiunii sale, pasiunii pentru pământul „pe care s-a născut, pe care trăieşte şi moare“ — scriitorul nu i-ar fi dat o dimensiune majoră, un suflu aproape mitic şi deopotrivă întreaga motivare* socială*? Adâncirea acestei motivări reprezintă pasul hotărâtor în „umanizarea“ eroului, tot aşa de important ca izbânda în sufletul său a glasului iubirii.*

Era vorba de a rezolva problema: de ce vrea Ion pământul cu atâta ardoare, ce este reprezentativ *în această dorinţă a sa. Caracterul* larg reprezentativ *îl dă motivarea setei de pământ, la care Rebreanu a ajuns prin înţelegerea intuitivă a contradicţiilor sociale: dorinţa de a avea pământ este şi expresia revoltei ţăranului. Evenimentul social care-i va fixa definitiv punctul de vedere asupra problemei ţărăneşti va fi răscoala din 1907. Aceasta avea loc în perioada când Rebreanu era frământat de romanul* Ion, *dând preocupărilor sale o direcţie socială. „Era curând — scrie el — după răscoalele ţărăneşti de la 1907, care zguduiseră grav statul român şi răspândiseră multă îngrijorare şi în Ardeal. Mi-au căzut în mână diferite volume şi broşuri, în care se discutau cauzele răscoalelor. Lecturile acestea au deschis pentru romanul meu în embrion orizonturi mai largi.“ Acum „problema pământului mi se arăta mai vastă, mai variată şi mai trainică decât o privisem, schiţând povestea lui Ion Glanetaşu“.*

Scriitorul va recunoaşte că brusca deschidere de orizonturi, provocată de înţelegerea problemei pământului într-un context adecvat, a

dat un nou sens romanului: „De aici apoi a ieşit un plan de roman cu totul de alte proporţii şi dimensiuni, decât cel schiţat în caietul meu. Mă gândeam acum la un roman care să cuprindă întreaga problemă a pământului.“ Apăruse între timp firul unei noi intrigi. Scriitorul îl încrucişează cu tema fundamentală: „În anii aceştia s-a născut şi ideea de a completa simpla ceartă între ţărani, pentru pământ, care ar fi fost prea monotonă, cu o acţiune secundară, când paralelă şi când împletită cu cea principală, o acţiune care să privească pătura intelectuală din Ardeal şi, în primul rând, familia învăţătorească şi preoţească“.

Cele două planuri, când paralele, când împletite, urmează, cum s-a spus, tehnica contrapunctului; ele au şi importante consecinţe de conţinut: familia Herdelea trăieşte epopeea vieţii curente. *Ion, dimpotrivă, este eroul unei epopei tragice, de negândit în mediu mic-burghez; ceea ce însă obseda mai mult pe scriitor era să* obţină *impresia unei desfăşurări unitare, organice.*

Începând, în martie 1913, să lucreze din nou la Ion*, după vreo trei luni, citind cele ce aşternuse pe hârtie, mărturiseşte că a rămas „crunt decepţionat“. Pricina decepţiei o constituia, în primul rând, tocmai lipsa acestei râvnite organicităţi. „Ieşise ceva cu desăvârşire neorganic.“ Personajele, episoadele nu se „legau“ între ele, „nu decurgeau din acţiunea conducătoare“. Când citim opera definitivă, ne izbeşte tocmai desăvârşita coeziune a episoadelor cu întregul, senzaţia de lucru viu, organic, cristalizat ca sub puterea unei necesităţi absolute. Decepţia era de înţeles. Organicitatea construcţiei decurge din adevărul situaţiilor şi condiţionează acest adevăr. Totul trebuia să fie aşa, şi nu altfel... E o întâmplare că George, de pildă, nu se poate îndrăgosti de o femeie decât dacă constată aţâţat că femeia aceasta place mai întâi altuia, şi că pentru el e o chestiune de ambiţie — specifică, de fapt, unui om slab — să ia această femeie, să şi-o însuşească, aşa cum e obişnuit să-şi însuşească şi să posede totul numai în virtutea puterii sale sociale? Dar să luăm un detaliu, oricare, în spiritul cel mai exact cu putinţă este înşurubat la locul său. În noaptea morţii sale, Ion vine ameţit de băutură să se întâlnească cu Florica. Ar fi inutil să motivăm că tocmai aşa, şi nu altfel, trebuia să se întâmple şi că, dacă n-ar fi fost ameţit, uciderea sa de către George ar fi fost un act mai puţin verosimil decât este în roman. Ion nu putea să cadă decât în condiţii de inegalitate. Concepţia lui Rebreanu este, deci, aceasta, că un roman trebuie să constituie un „organism viu şi unitar“.*

În noaptea de august 1916, „cea mai fecundă din viaţa mea“, el a găsit „tonul“ întregului roman, atunci a scris capitolul întâi din Ion *şi parte din al doilea.*

Întrebându-se, cincisprezece ani mai târziu, care este explicaţia acestei „rodnicii excepţionale“, Rebreanu ne oferă un răspuns concludent. Tonul, *care odată găsit („creat“) va străbate întregul roman, apare într-un moment când scriitorului lumea i s-a destăinuit excepţional de clar şi totodată într-un fel misterios. Fără această comunicare cu propria-i biografie interioară, construcţiei i-ar lipsi elanul şi viaţa. „Aproape toată desfăşurarea din primul capitol este, de fapt, evocarea primelor amintiri din copilăria mea. Voi adăuga însă, imediat, că nici prin gând nu mi-a trecut, când am scris capitolul acesta, să-mi scriu amintirile copilăriei şi cred că nimeni nu ar putea descoperi, în zugrăvirea obiectivă a tuturor celor ce se petrec acolo, note subiective. Şi totuşi!“*

Revelaţia tonului *este găsirea acelui punct unic, nerepetabil, în care viaţa se încrucişează cu arta, ficţiunea comunică cu realitatea, deschiderea prin care realitatea pătrunde în roman. Înţelegem că deschiderea prin care viaţa inundă romanul este, de fapt*, drumul *(descris în prima pagină a lui* Ion*), care se desprinde din şoseaua principală, „trece râul peste podul bătrân de lemn [...], apoi coteşte brusc pe sub Râpile Dracului, ca să dea buzna în Pripas“. Pe acest drum viaţa trece în artă.*

După o încercare nereuşită de distribuire, pe capitole, „am încercat un aranjament după trebuinţele evoluţiei acţiunii şi după respiraţia naturală *(s. n.) a întâmplărilor. Materialul s-a grupat aproape* de la sine *(s. n.) în treisprezece capitole mari...“ Această „respiraţie naturală“, urmată întocmai, ne dă cheia construcţiei romanului. Scriitorul se călăuzeşte după „respiraţia naturală“ a întâmplărilor; această respiraţie există; şi o simţim tocmai datorită „construcţiei“, a cărei menire este să înlăture toate obstacolele din calea ei, a respiraţiei naturale. Nu de* a adăuga *ceva, ci de a deschide drum liber, de a face ca opera să respire în voie, ca şi o fiinţă vie în natură. Arta construcţiei constă şi în aceasta că scriitorul ştie să dea senzaţia că lucrurile se înlănţuie — cum zice el — „de la sine“.*

Într-o noapte de august 1916 „am reluat Zestrea *s-o scriu din nou. «Am reluat» e un fel de a vorbi; de fapt, nici nu m-am mai uitat în prima versiune. Am început să scriu din nou, ca şi când nici n-a mai existat textul cel dintâi.“ Indicaţiile acestea readuc în memorie o remarcabilă intuiţie călinesciană:*

„Când ideea poetică nu cristaliza bine, Eminescu o părăsea spre a o arunca din nou *(s.n.) în foc“, scopul fiind acela de a cristaliza ideea cât mai aproape de „momentul genetic“. Varianta la Eminescu nu urmăreşte „îmbunătăţirea formei, ci găsirea adevăratei mişcări a ideii“. „Poetul ia de la capăt ideea în alt ritm, nu repară amănuntele, încât se*

întâmplă ca, la fiecare reluare, să apară alte asprimi de turnătură." „Este greşit, dar, să se creadă că Eminescu îngrijea forma, fiindcă în înţelesul acesta, de combinaţie, forma nu-l interesează deloc."[1]

Nici Rebreanu, cum uşor s-ar fi dedus şi în absenţa mărturiei aduse de el însuşi, nu „îngrijea" cuminte „forma", nu sta să îndrepte prea mult, meticulos ca un meşteşugar, variantele, el făcea mereu variante noi până când ideea şi tonul cristalizau laolaltă într-un mod satisfăcător. Rebreanu nu îndreaptă textul, ci re-face opera, o naşte din nou, mai bine.

Prin nealterata obiectivitate, *ale cărei origini nu se văd şi ale cărei explicaţii se estompează pe măsură ce le căutăm, şi se pierd în mister, scrierile de tinereţe anticipează creaţiile definitive. S-a observat că această însuşire (care-l diferenţiază pe Rebreanu) apare foarte devreme şi se menţine în virtutea unui enigmatic mecanism interior „încă în lucrările cu tendinţe romantico-sentimentale"*[2]*. Tonul de* obiectivitate *va putea fi păstrat în voie pe întinderi epice mari, unde e mai potrivit, dar va dispare* tendinţa *(romantică, sentimentală, sau de orice altă culoare) şi mai ales va creşte nemăsurat senzaţia de curgere neîntreruptă a vieţii, în stare să anuleze* golurile *dintre evenimente, care în nuvelistică se resimt.* Răfuiala *este nucleul romanului* Ion, *dar: „Renunţarea Rafilei la dragostea pentru Tănase, acceptarea căsătoriei cu Toma, atitudinea flăcăului sărac în momentul când iubita îl părăseşte pentru averea celuilalt, precum şi probabilele frământări sufleteşti prin care el a trecut de la despărţire şi până la întâlnirea întâmplătoare de la nuntă — toate acestea rămân spaţii parţial sau total goale, ceea ce slăbeşte construcţia nuvelei în ansamblul ei"*[3]*. Pentru ca literatura rebrenistă să fie absolvită de aceste goluri, de aceste spaţii albe, a trebuit să apară* Ion.

Nuvelele inspirate de lumea satului reprezintă, cum s-a spus, exerciţii, desene fragmentare prin care se pregăteşte „pânza enormă" a lui Ion. *Dar, în acelaşi timp, se poate observa că în roman Rebreanu, chiar de va repeta situaţiile, nu va relua* viziunea. *În nuvele, el reface ca* pentru sine, *în linii sumare şi repezi, experienţa întreagă a scriitorilor interesaţi să introducă o notă lucidă, necruţătoare, în reprezentarea vieţii ţăranului. În spiritul uniform al literaturii imitate (tip Mau-*

---

[1] *G. Călinescu,* Opera lui Mihai Eminescu, *vol. IV, Fundaţia pentru literatură şi artă, Buc., 1936, p. 223—225.*

[2] *V. Ana Giambruno,* Un naturalisto romeno: *Livio Rebreanu.*

[3] *Al. Bistriţeanu,* Nuvelistica lui Liviu Rebreanu, *în „Studii şi cercetări de istorie literară şi folclor", nr. l, 1960.*

passant) — din ele lipseşte poezia gravă a existenţei, cenuşiul atitudinii confundându-se fără surprize cu aspectul invariabil mohorât al subiectelor şi al realităţii înregistrate cu ostentativă fidelitate. Etapa aceasta va fi depăşită în roman, şi scriitorul, eliberat, prin verificări proprii, de atare îngrădiri ce puteau duce la exasperantă monotonie, va integra rezultatele experienţei consumate, deprinderea lucidităţii, oroarea de convenţional etc. într-o viziune epopeică solemn-dramatică a vieţii, de care păreau a se lipsi scriitorii francezi ai satului şi Rebreanu însuşi în faza incipientă. Între nuvelele de perspectivă realistă, limitată însă de aspectul voit posomorât, ce ameninţa să se prefacă într-un convenţional cu semn schimbat, dar la fel de uniform ca acela de tip idilic, se detaşează Proştii, *aproape o capodoperă, prin observarea, în atitudini de mare claritate tipologică, a mentalităţii ţărăneşti în ciocnirea cu o lume absurdă, buimăcitoare.*

Din Proştii *însă linia duce direct spre* Răscoala *(pare una din acele scene de potenţare, de motivare a mişcării populare, care fac tăria volumului întâi al romanului, îndeosebi prin izbucnirea finală, zvâcnind de revoltă, a ţăranului: „— Nu v-ajute Dumnezeul, sfântul...") şi doar tangenţial şi fragmentar anticipează pe* Ion, *coşmarul trăit de erou la oraş, în faţa judecătorului, a autorităţilor. Originea romanului, cu toate că aici intervine, cum spuneam, o perspectivă nouă, care, după ce depăşise din vreme convenţionalul idilic, lasă în urmă şi pe acela cenuşiu „pesimist", o găsim în* Răfuiala, *în* Nevasta, *în* Ofilire; *nuvele, desigur, onorabile, care valorează destul şi în sine, fără de stabilirea vreunei analogii cu creaţia grandioasă din* Ion *şi* Răscoala. *Funcţionează şi în ele un apel brutal la realitate. Dar mai semnificative sunt deosebirile. Aparent se schimbă în trecerea de la nuvelă la capitolul corespunzător din roman doar câte un detaliu, se modifică identitatea socială a unui erou. Dar aceste modificări aproape imperceptibile sunt hotărâtoare. Trecând de la nuvelă la roman, Rebreanu* a învăţat *mai curând ce să evite, decât ce să dezvolte, să amplifice etc. şi în primul rând a hotărât să îndepărteze situaţiile şi rezolvările banale, cu un pronunţat caracter* literar, *făcute parcă să treacă nemijlocit din viaţă în artă. În* Răfuiala *— anticipare directă a lui* Ion *— fata iubeşte flăcăul sărac, dar trebuie să ia pe cel bogat, continuă să-l iubească pe flăcăul sărac, care în cele din urmă cade răpus de mâna soţului gelos. Totul cu un aer previzibil, de lucru „de la sine înţeles" şi prin aceasta coeficientul de tipicitate,* împotriva aparenţei contrarii, *este mai scăzut. În roman, aspectul de fabulă binecunoscută dispare. Ion se întoarce la Florica, după moartea Anei, când nu mai e flăcăul sărac, făcut să întrunească de la sine sim-*

patiile cititorului. Situaţia trece într-un plan obiectiv, fără implicaţii sentimentale. În Răfuiala *— relatarea unei întâmplări dramatice, desigur, în* Ion *— viaţa surprinsă în durata continuă, majestuoasă, şi o covârşitoare impresie de* destin.

Aspect de fabulă cunoscută are şi nuvela Ofilire*: fata de ţăran, lovită în buna ei credinţă, înşelată de feciorul popii, se aruncă în iaz când află că acesta se însoară, fireşte, cu alta. Situaţie banală şi totuşi de o tipicitate firavă, într-un fel care ilustrează foarte bine deosebirea dintre ceea ce este caracteristic şi ceea ce este (numai)* banal. *Descrierea rece ascunde în roman un plan mai adânc, o reţinută cutremurare în faţa destinului, aparent analog, al Anei lui Vasile Baciu. Absenţa atitudinii sentimentale în faţa morţii leagă scenele fundamentale din* Ion *de nuvela* Nevasta*, care, în maniera Maupassant, arată femeia de la ţară trăind un sentiment de uşurare, de eliberare, la moartea soţului. Străin convenţiei este Rebreanu şi în roman, dar aici, spre deosebire de nuvelă, înţelege că nu trebuie să reducă din marea reculegere, să anuleze solemnitatea tragică a morţii. În roman, scriitorul* integrează *polemica faţă de viziunea convenţională, dar se ridică peste limitele fatale ale polemicii. În nuvelistica ţărănească, cu toate meritele incontestabile, Rebreanu practică un realism elementar, în roman va izbuti sinteza majoră, realismul de factură epopeică şi simbolică.*

Lumea nouă a creaţiei lui Liviu Rebreanu se cristalizează sub puterea pasiunii. Hora care deschide romanul Ion *ne introduce, de la început, într-un climat torid, de o comprimată electricitate. Tăcerea stranie, zăpuşeala sufocantă, aparenta letargie se rezolvă în izbucnirea frenetică a jocului. Savista, oloaga, nici ea nu poate sta locului şi nu are astâmpăr de patima care clocoteşte în jur, asmuţită mereu de cei trei lăutari tocmiţi „să-şi rupă arcuşurile", să mai spună o dată cântecul ce „saltă aprig, înfocat". Hristosul de tinichea ruginită zace departe de gândurile celor prinşi în vârtejul patimei dogorâtoare. Tropotul jucătorilor bate cu putere ritmul* Someşanei *şi nu vrea cu nici un chip să se potolească. Ţiganul s-ar opri să-şi mai tragă sufletul, dar flăcăii se reped la el ameninţător. Câţiva paşi mai departe, fetele nepoftite la joc, râzând silit; printre ele se rătăceşte şi câte o nevastă tânără. Copiii se lasă la pământ să contemple picioarele dezgolite ale dansatoarelor. Ion strânge pe Ana, cerându-i aprins „să vie", ştie ea. Zăreşte pe Florica şi, ca să şi-o alunge din minte, din simţuri, fiindcă aşa* trebuie*, trage din sticla cu rachiu. Anei îi şopteşte cuvinte corect-pasionale, puterea din care cresc acestea nu e a dragostei adevărate, căci se vede prea bine*

de pe acum, el nu o vrea pe Ana, vrea pământurile lui Vasile Baciu, pe când ea, Ana, tremură de emoţia iubirii. O strânge în braţe, dar salutul neaşteptat, batjocoritor, al lui Ilie Onu: „Noroc, noroc, Ioane“ vine ca o dezvăluire rece.

Este Ion un iremediabil scelerat? Aceasta este părerea preotului Belciug şi nu puţini critici literari o împărtăşesc.

Duminică, de la amvon, popa Belciug, anticipând opiniile criticii, ameninţă pe scelerat cu mânia lui Dumnezeu: „Dojana preotului îl şfichiuia ca un bici de foc. Numai ticăloşii sunt astfel loviţi în faţa lumii întregi. Dar el de ce e ticălos? Pentru că nu se lasă călcat în picioare, pentru că vrea să fie în rândul oamenilor? *(s.n., L.R.). Îi ardeau obrajii şi tot sufletul de ruşine şi de necaz...“ Îndârjit de dispreţul celor înstăriţi, după bătaia cu George, după înfruntarea cu Vasile Baciu, după predica lui Belciug din biserică, aceea care-l făcuse de râsul satului, flăcăul înţelege ce are de făcut; are un singur lucru de făcut, numai o cale.*

„Mai spre seară, când rachiul îi amorţi de tot simţirea, se lăudă că n-are să se lase până nu va lua pe Ana de nevastă, numai ca să-i arate el popii că, dacă-i la adicătelea, nu-i pasă lui de nimeni în lume.“ Alt drum care să-l scoată din ruşine şi umilinţă nu are înaintea sa. A doua zi îşi zice că are dreptate preotul, nu e cuminte ce vrea să facă, el pe Florica o iubeşte, dar, după aceea, îşi ia seama, şi hotărârea de a trece peste orice şi a lua de nevastă pe Ana lui Vasile Baciu îl obsedează cu putere tot mai mare, căci, fără pământ, nu va putea vreodată, oricât ar fi de harnic, să iasă la un liman, în rând cu oamenii. „Îşi zicea din ce în ce mai des că, robotind oricât, nu va ajunge niciodată să aibă şi el ceva. Vasăzică va trebui să fie veşnic slugă pe la alţii, să muncească spre a îmbogăţi pe alţii?... Mâine-poimâine îl vor copleşi poate copiii. Cu ce-i va hrăni şi mai cu seamă ce le va lăsa după moarte?... Şi-l vor blestema copiii precum blestemă şi el, în clipele de deznădejde, pe tatăl său, pentru că a irosit pământul ce l-a avut, şi pe mamă-sa pentru că nu i s-a împotrivit.“ Va trăi fără dragoste şi ce fel de viaţă va fi aceasta, decât întunecată, rece şi neomenească? Dar şi ce fel de dragoste va fi aceea petrecută în umilinţă, terorizată zi cu zi de griji, de ruşine şi nedreptate? El are nevoie de pământ ca să trăiască, dar pământul îl împiedică să trăiască omeneşte, cu patimă şi bucurie. Este dilema în care va trebui să se zbată. În demonstraţia acestui drum închis, Rebreanu a exprimat toată frământarea ţăranului prins în reţeaua unor raporturi determinate, necesare. Izbucnirea pasională care deschide romanul, cu toate că se manifestă în forme limitate, este frenetic omenească, chiar dacă elementar-omenească, dar în calea ei se ridică o pu-

tere nouă, rece, sălbatică. Din înfruntarea aceasta, fără soluţie, Ion nu va ieşi viu. Indiscutabil că în hotărârea îndărătnică de a-şi schimba soarta, de a sfida lipsa de noroc, este şi un act de revoltă, dar unul prin care, fatal, se automutilează. Nu e gest care să nu fie însemnat de această contradicţie. Ion trăieşte într-o lume în care gestul posibil „frumos“, abandonarea planului de a lua ca nevastă pe Ana, şi odată cu ea pământurile lui Vasile Baciu, nu are nici o pondere reală, n-are consistenţă. Este gratuit, abulic şi de altfel nici nu-i redă libertatea, ci îl încătuşează şi mai mult. A părăsi gândul căsătoriei cu Ana înseamnă, practic, *a înmulţi pământurile lui George, şi îndeosebi gândul* acesta *oprimă pe Ion. A renunţa la Ana nu înseamnă a face un gest „nobil“, ci un gest caritabil faţă de George, şi a da acestuia temei să-l umilească* şi mai mult. *A renunţa la Ana lui Vasile Baciu, a lega o căsătorie dezinteresată cu Florica înseamnă a pune umărul pentru George, a colabora, în chip neaşteptat, cu nedreptatea. Dar el nu poate, nu e făcut să urmeze sugestiile Hristosului*[1] *de tinichea uitat de toţi undeva la marginea satului. „Îi venea să turbeze — motivează scriitorul — gândindu-se că pământurile lui Vasile Baciu vor înmulţi averea lui George, iar el va rămâne tot calic, mai rău chiar decât o slugă...“*

Fără pământ, „tot calic“, slugă la alţii, ajutaţi de el, ca de un binefăcător absurd, Ion nu va putea trăi alături de Florica, şi faptul că respinge această soluţie, numai abstract „morală“, nu-l face „scelerat“. Bucuria omenească, voioşia, senzaţia de libertate, din clipa întâlnirii cu Florica, acestea sunt stări întrevăzute, însă cu neputinţă de permanentizat. În condiţii reale, de care firea sa activă, pozitivă, nu poate să nu ţină seama, valorile acestea reprezintă doar nădejdi fugare, umbrele unei fericiri neaderente la situaţia dată. *De ajuns să-i dispară o clipă din minte datele realului cu puterea lor rece, metalică şi atât de constrângătoare încât va trebui să-i cedeze, de ajuns să ignore o clipă existenţa lui George, nevoia de pământ, umilinţa, căci numai cu preţul acestei ignorări se poate din nou apropia de Florica — şi bucuria adevărată îi pătrunde „în inimă, mereu vie şi stăpânitoare...“ Numai schimbând în minte sau ignorând datele realului, poate spune „deodată, cu glas răguşit, ca şi cum o mână duşmană i s-ar fi încleştat în*

---

[1] *Ce sens are imaginea aceasta în roman se dezvăluie, clar, mai târziu: „Era o zi de primăvară minunată, cu miresme de flori de câmp în aer, cu un cer ca o oglindă fermecată. Peste drum, Hristosul de tinichea (suntem în ziua „licitaţiei“ de care profită necreştineşte părintele Belciug — n.n.) stătea încremenit pe cruce, cu ochii plecaţi, ca şi când ar fi simţit că durerea lui nu se potrivea cu pofta mare de viaţă ce respira din toţi porii firii redeşteptate.“*

beregată: — Florico, ascultă, să ştii că te iau de nevastă măcar de-ar fi orice!...“ Dar totul nu durează decât o clipă, întrucât este evident că scriitorul n-a vrut să conceapă, în Ion, *un erou care să ignore datele realităţii şi să acţioneze împotriva intereselor sale, a ceea ce este real şi plin de vitalitate socială în fiinţa sa. Dacă Ion ar fi cedat în acest punct patimii sale umane,* înainte *de a intra în stăpânirea pământului, existenţa sa în planul ficţiunii realiste şi-ar fi pierdut însuşirea capitală a organicităţii. Obiecţia unor critici, după care Ion este un personaj neconsecvent realizat, ar fi fost îndreptăţită, dacă el, conceput ca erou reprezentativ, ar fi urmat de la început glasul inimii. Din modul cum urmăreşte realizarea hotărârii lui Ion de a avea pământ, înţelegem cât de adâncă era în scriitor intuiţia unităţii fluide a organicităţii personajului, şi cât de puţin îndreptăţită ideea unor critici că Rebreanu ar folosi în exclusivitate formele elementare ale observaţiei, ignorând posibilităţile analizei fine, ale psihologiei diferenţiate. Un scriitor al viziunii „fruste“ n-ar fi avut la îndemână observaţia, de un rafinament strict întemeiat pe* adevăr *(şi deci infinit mai greu de realizat), că hotărârea lui Ion de a avea pământ, de a lua pe Ana, de a-şi urma fără şovăire ţinta şi planul său, se însoţea (odată această hotărâre luată într-un chip definitiv) cu un soi de* absenţă, *cu o înstrăinare de scopul propus şi care, în realitate, reprezintă manifestarea paradoxală a* concentrării *sale asupra scopului. Hotărât să meargă fără ezitare pe drumul ales, Ion începe a trăi parcă* dincolo *de realităţi, ca şi cum s-ar desprinde de raporturile practice ale vieţii. Forma* particulară *a obsesiei, scriitorul nu întârzie să o fixeze, printr-o trăsătură de expresivitate prea puţin obişnuită, în scena întâlnirii eroului cu Titu Herdelea. Alegere semnificativă tocmai pentru că Titu Herdelea, spre deosebire de Ion, este desprins de realităţi, cu toate că face pe omul serios, bine înrădăcinat în solul prozaic.*

Judecăţile „de existenţă“, ca şi obiecţiile adresate romanului, vin din două direcţii divergente; întâlnindu-se, se combat şi — făcând inutile alte dovezi suplimentare — se anulează. S-a spus că eroul nu este tipic, că reprezintă o deformare a realului, o excepţie etc. S-a spus dimpotrivă că Ion „suferă“ de prea mare tipicitate, că el şi ceilalţi eroi din roman, fiind exponenţi prea tipici şi deci abstractizaţi *ai unei „pasiuni“, încetează de a trăi ca individualităţi. Oricât ar fi de răspândită ideea că literatura, în ansamblul ei specific, operează cu sinteze de* tipic şi individual, *practic astfel de sinteze se realizează rar, tipicitatea abstractizează, anulează nu o dată individualul, iar individualul adesea se sustrage legii* tipice. *Primul caz este frecvent în arta „clasicilor“,*

al doilea — la scriitorii „naturalişti," torturaţi de particular. Rebreanu evită aceste excese, fiind în literatura română cel mai mare creator de viaţă, dar de viaţă caracteristică, un adept al realismului sintetic, *care sistematizează datele vieţii, fără a cădea în abstracţii, şi le menţine în marginile adevărului fără a renunţa la sistematizarea lor. Personajele din* Ion *nu dispar sub povara* tipicităţii *lor. „Stilizarea" în direcţia tipicului realizată de Rebreanu o urmăresc foarte mulţi scriitori, dar o realizează sacrificând, în procesul* stilizării, *viaţa concretă, multiformă. Personajele trăiesc în condiţii de o tipicitate atât de departe împinsă, încât ar fi putut să le primejduiască fiinţa individuală. Scena peţitului Anei lui Vasile Baciu, neînţelegerile dintre popa Belciug şi învăţătorul Herdelea etc. sunt practic verosimile, şi în acelaşi timp atât de tipice încât produc impresie de ritual. Un act este* verosimil *în raport cu datele personale, cu logica* particulară *a eroului, a categoriei social-psihologice, şi totodată* reprezentativ. *Însă într-un fel care nu periclitează viaţa concretă, unicitatea sa în timp şi spaţiu. Acest echilibru, chiar şi scriitori de mărimea întâi îl realizează rar. Rebreanu însuşi, numai în fazele de* apogeu *ale creaţiei.*

Imprimând destinului lui Ion direcţia ştiută, conducând eroul pe un drum fatal la deznodământ, aplicându-i — indirect — sancţiunea care îl „pedepseşte" pentru abaterea de la legea morală, dar îl şi reabilitează dramatic în planul uman, Rebreanu afirmă că satisface „logica estetică", şi nu se înşală. Păşim, stăruind asupra semnificaţiei actului final şi a modului cum Rebreanu îl motivează, într-o zonă adânc revelatoare pentru legătura scriitorului cu întreaga tradiţie a literaturii transilvănene şi în acelaşi timp pentru saltul *realizat de el în raport cu tradiţia. Ştim că Rebreanu însuşi consideră că în literatura ardelenilor* eticul *are o pondere certă, foarte specifică. Proza lui Agârbiceanu, de exemplu, ilustrează deplin această mentalitate; analizându-i manifestările multiple, un critic citează următorul fapt semnificativ în legătură cu Ion Slavici, exponentul ei cel mai tipic: „Într-o cronică dramatică consacrată de Slavici premierei* Nopţii furtunoase, *autorul lui* Popa Tanda *îi atrăgea atenţia dramaturgului [...] că adulterul Vetei trebuia să imprime comediei orientarea către dramă şi că el era obligat să sancţioneze prin deznodământ călcarea legii morale"*[1].

Credincios acestei recomandări, se pare că Rebreanu nu procedează altfel decât s-ar fi cuvenit (după părerea lui Slavici) să procedeze Cara-

---

[1] *„Aşa a văzut şi Agârbiceanu misiunea morală a literaturii..." (Şerban Cioculescu,* Marginalii la opera lui Ion Agârbiceanu, *„Viaţa românească", nr. 9, 1962.)*

giale, el „sancţionează prin deznodământ" călcarea de către Ion a „legii morale". Rebreanu preface logica etică *în logică* estetică. *Propria mărturie a scriitorului (logica estetică l-a obligat să sancţioneze eroul) n-ar constitui o probă suficient de convingătoare, dar fapt este că realitatea romanului* o confirmă. *La marii artişti sensibilitatea etică nu se manifestă ca atare, ci devine sensibilitate* estetică, *necesitate interioară a structurii* artistice. *Faţă de „tradiţie", de care e de altfel strâns legat, Rebreanu face, în această direcţie, pasul înainte, care „emancipează" romanul românesc.*

Discuţia în jurul lui Ion devine sterilă dacă o reducem la stricta precizare de termeni în planul etic, aplicând personajului un criteriu absolut al omeniei, de la care este evident că el, constrâns de raporturile reale ce alcătuiesc substanţa epică a romanului, se îndepărtează. Din punctul de vedere al moralei patriarhale, Ion este desigur „brută" etc., dar scriitorul s-a ferit, dintr-o adâncă intuiţie realistă, să adopte un punct de vedere ce ar fi coborât cu siguranţă romanul în banalitate. Energia cu care eroul luptă să-şi realizeze ţinta este o realitate explicabilă sub aspectul social ca şi sub aspectul psihologic, este verosimilă *în planul superior al ficţiunii şi dovada cea mai concludentă o constituie* coeziunea artistică *a personajului, faptul că personajul* trăieşte, *că el* există. *Cum* nu trăiesc *şi* nu există *„tinerii" fantomatici din* Gorila, *cu toate că şi acolo li se atribuie o energie îndărătnică. Rebreanu nu „idealizează", realismul său nu cedează discontinuităţii. Ion este un erou organic, adevărul său respinge atributul ideal. Fenomenul se delimitează de unghiul de vedere din care a fost observat. În* Ion *se poate distinge* rezistenţa *opusă de scriitor realităţii ca atare, sugestiilor ei, planul subiectiv reflectă planul obiectiv în liniile sale esenţiale, în* tendinţa *sa, dar nu se confundă cu* aparenţa *sa, într-un mod care să ne îndreptăţească a vorbi de „idealizare" […]*

Ceea ce constituie un temei al viabilităţii romanului este tocmai natura convingător realistă, din punct de vedere social, şi fără concesii faţă de explicaţiile biologiste, etniciste etc. a eroului, stăpânit de „instinctul" posesiunii pământului. Faptul a fost observat încă de la apariţia romanului: „Ion […] este un flăcău ce întrupează lupta pătimaşă dusă întru cucerirea pământului de acei care au fost ursiţi să-l lucreze numai … *(s. n.) Cititorul acestui roman poate rămâne la un moment dat surprins, dacă nu chiar şi indignat, de felul cum Ion găseşte de cuviinţă să lupte pentru cucerirea pământului… În patima sa de a căpăta pământ şi, trebuie să adaug, cât mai mult pământ, nu prea îşi alege arme leale, ca să nu zic morale"; „[eroul porneşte de la] premisa cum*

că, oricât de mult ar munci, oricât de avan s-ar strădui, nu va putea să-şi îndeplinească dorinţa-i pătimaşă...“[1]

Aşadar, nu o „lăcomie obscură“, „dat biologic“ etc., ci dezvoltarea unei premise, *înainte de toate,* sociale. *Substituind socialul prin biologic etc., Rebreanu n-ar fi izbutit să se ridice, aşa cum aprecia critica în anii dinaintea războiului, „la o înaltă viziune epică a proceselor sociale fundamentale caracteristice satului românesc de atunci“*[2]. *Dorinţa de a avea pământ, care obsedează pe Ion, ia forma* instinctului *numai în sensul că se adânceşte în fiinţa sa lăuntrică, ca o realitate veche, statornică.*

S-a observat cu toată îndreptăţirea că, în condiţiile satului capitalist, pământul râvnit cu patimă de Ion nu trebuie privit ca obiect exclusiv al „arivismului“, întrucât în condiţiile respective pământul reprezintă „un ideal fundamental“. („Pământul pentru Ion însemna şi situaţie socială, demnitate umană, posibilitatea de a munci cu folos etc.“[3]*) Mai apropiate de adevăr, astfel de interpretări cad parcă în ispita de a „disculpa“ eroul, de a justifica pas cu pas actele sale. (O* justificare *în planul moral nu urmărea nici scriitorul, mai ciudat ar fi s-o urmărim noi...) Rebreanu nu se limitează la explicarea sociologică şi psihologică a actelor lui Ion, nu se mărgineşte a arăta că Ion face ceea ce este* constrâns *să facă, ci depăşeşte acest nivel prea „terestru“, care l-ar confunda cu eroul, tinzând la o viziune mai înaltă a vieţii.*

Ca probă sigură a neînzestrării eroului, pentru care chiar şi „noţiunea de ambiţie e prea complicată“, actele sale nefiind „de fapt decât viclenii ale unei fiinţe reduse“, s-a invocat împrejurarea că Ion acceptă, cu naivitate, să creadă în promisiunile lui Vasile Baciu şi că, fără a încheia acte în regulă, se cunună cu Ana, ca să constate apoi că socrul refuza să-i dea „locurile“ făgăduite. „Ion seduce pe Ana ca să silească pe viitorul socru să-i dea pământ, negândin-du-se, totuşi, să treacă peste simpla făgăduială la constrângerea unui act dotal. Evident *(s.n.), socrul îl chinuie cu îndărătniciile lui.“ În această viziune critică, Ion apare ca un individ josnic, spre deosebire de Vasile Baciu, văzut cu mai mare indulgenţă doar ca un ins cam îndărătnic, care „evident“ chinuie pe ginere, refuzând să-şi ţină făgăduiala etc. Scriitorul ar*

---

[1] *Mihail Sorbul, „Lamura“, nr. din decembrie 1920.*

[2] *Ilie Constantinovski, De la* Răscoala *la* Gorila, *„V. R.“ nr. 12, 1938.*

[3] *Paul Georgescu (*Prefaţă la Ion, *E.P.L., 1963) observă în continuare că „nici ceilalţi (în afară de Ana, care-l iubeşte pe Ion) nu procedează altfel, că tatăl fetei ca şi părinţii băiatului privesc problema căsătoriei ca o problemă strict economică“. Violenţa lui Ion „e forma pe care o ia, în condiţiile date, o energie exasperată de a nu se fi putut exprima altfel...“*

fi neconsecvent, obligând un personaj calculat, ambiţios, viclean să creadă că Vasile Baciu îi va da într-adevăr „locurile“. În realitate, această neconsecvenţă *— care e* reală *—, această* absenţă *în felul de a proceda al lui Ion — are un rost bine determinat, de a dezvălui o ultimă dată, şi irevocabil, că el este aproape* constrâns *să fie* imoral *pentru a avea, în sfârşit, pământ; alt drum, în situaţia dată, nu există. Dar această inconsecvenţă demonstrează nu numai că Ion este silit să procedeze, pentru a avea pământul râvnit, aşa cum procedează, că el trebuie să urmărească planul său fără să se uite în stânga şi-n dreapta, dar că* este deajuns, *în lumea sa, să aibă o clipă de slăbiciune, să fie o clipă numai încrezător, sau pur şi simplu* absent, *ca ţinta râvnită să-i dispară fulgerător din cale şi el să se întoarcă iarăşi la punctul de unde a pornit*. Evident *(dar de astă dată cu ceva mai multă îndreptăţire), Ion se abrutizează, devine mai nepăsător, mai cinic. Nu este nimic neexplicat în „caracterul“ lui Ion.*

Fixat de scriitor în culori aspre, procesul de alienare, cu toată degradarea morală, cu egoismul şi lipsa de scrupule etc. — a constituit pentru unii critici, tentaţi să absolutizeze în lumea satului sediul moralităţii patriarhale, un motiv suficient de tare pentru a-l exila pe eroul lui Rebreanu într-o zonă singulară, a excepţiei monstruoase. Astăzi încă se menţine o anumită ezitare în a-i recunoaşte calitatea reprezentativă. Nici figură ideală, măreaţă, a câmpului, nici caz de excepţie, cumul de însuşiri rele, văzute ca exemplificare a amoralităţii, eroul rămâne uimitor de normal şi iese din comun numai prin apăsata pregnanţă a caracterizării şi totodată prin violenţa situaţiilor pe care le trăieşte; nu este o „brută“, ci individul, în genere, care se abrutizează, e drept, până la o limită aproape incredibilă, sub teroarea procesului social, sub puterea necesităţii de pământ şi avere. Nimic patologic în el, nici o justificare de a-l încadra printre posedaţii de o „mistică“ atotbiruitoare. Cei care judecă astfel îşi constituie, cu privire la satul dominat de sângeroase relaţii economice capitaliste, o viziune încă abstractă. Balzac, Zola apăsaseră desigur nota sumbră a vieţii la ţară în condiţiile capitalismului, absolutizând-o până a face să dispară aproape din existenţa eroilor lor ţărani conţinutul omenesc, umbra unei cât de efemere moralităţi, totuşi intuiţia le-a fost, în linii generale, justă, cu meritul de a fi înlăturat viziunea idilică a satului şi de a fi atras cu energie atenţia tuturor asupra abrutizării, *egoismului feroce şi a celorlalte consecinţe ale raporturilor sociale. Tendinţele individualiste, achizitive — duse până la coşmar —, cele care abrutizează pe Ion, sunt caracteristice la o treaptă firească ţăranului, în capitalism, constituie o latură fundamentală a psihologiei sale. […]*

Nu e greu de observat că ceea ce inspiră actele lui Ion este tocmai individualismul *său foarte „normal". Poate că, într-un anumit sens, există în erou ceva „monstruos", dar această monstruozitate devenea un fenomen curent, urmarea* cea mai firească *a legii care dictează în societatea întemeiată pe relaţii de proprietate. Tiranică, cinică, tendinţa aceasta întâmpină în eroul prevăzut cu toate atributele omenescului, numai că deviate, comprimate, o anumită rezistenţă ce împiedică, până la urmă, nemiloasa desfigurare, definitivul exil în zonele, de excepţie, ale patologiei. Dacă degradarea ar înainta până la ultimul termen — cum acceptă să creadă o parte a criticii — e sigur că romanul lui Rebreanu şi-ar pierde marea ţinută, marea linişte, caracterul de* epopee tragică.

Adoptând, faţă cu eroul său, viziunea diferenţiată care decurge din frământarea, din contradicţiile reale ale acestuia, dar păstrează invariabil distanţa, *dreapta perspectivă asupra lor, Rebreanu împinge departe, la limita socială şi psihologică posibilă, motivarea actelor lui Ion, tinzând totuşi să nu dea motivării un sens de justificare, de idealizare şi absolvire. Numai încorporându-şi viziunea foarte complexă a scriitorului însuşi, analiza critică va putea să evite concluzii străine de fondul problemei, condamnarea integrală a eroului în virtutea principiului moral, abstract, sau „absolvirea" integrală, ieşită dintr-o înţelegere prea largă a „condiţiilor concrete", a situaţiilor care determină, eliminând parcă orice factor subiectiv, destinul lui Ion. Eroul nu trebuie condamnat sau absolvit prin generalizarea trăsăturilor sale „rele" sau „bune", privite în sine, ca nişte categorii date; mai curând, dacă tot acceptăm discuţia în jurul acestei categorii de probleme, ar fi de văzut felul şi măsura în care acţionează asupra lor poziţia eroului în lumea respectivă, raporturile cu ceilalţi, puterea legilor sociale. S-a şi observat că instinctul posesiunii abate* în rău *puternice calităţi native absolut incontestabile, inteligenţa nativă se degradează în viclenie sumară, tăria de caracter — în cruzime. Aceste însuşiri nu există în sine, la Rebreanu, ele sunt date* numai *în procesul apariţiei, devenirii, devierii sau dispariţiei lor şi al posibilei regenerări.*

În partea a doua a romanului, Ion se întoarce la Florica, are din nou rezonanţă în el glasul iubirii. *Intervine însă, semnificativ, o situaţie pe care scriitorul o pune în lumină, nu foarte izbitor, ci exact cu atâta claritate câtă trebuie: dragostea* de acum, *cu Florica este pătimaşă, este „sălbatică" etc., nimic nu-i poate sta în cale, eroul înfruntă moartea pentru ea şi piere — dar este* alta *decât înainte de căsnicia silită cu Ana, înainte de moartea Anei, de care şi Ion este răspunzător. Dragostea a pierdut, de aceea, mult: din tensiunea egală, difuză, a omenes-*

culuí, din lumina ei calmă, solară. Cu aceste pierderi grele, pedepsitoare, plăteşte Ion pentru tot ce s-a întâmplat mai mult încă decât cu viaţa sa. Răceala, pustiirea, ruina interioară reprezintă dreapta consecinţă, cea cu adevărat dureroasă, a abaterilor suferite ca sub o putere diabolică.

De-ar fi să surprindem intuitiv, fără pretenţii de sistematizare, tonalitatea *romanului* Ion, *şi de altfel a tuturor romanelor lui Rebreanu, ne-am referi mai întâi la o formulare, cu multiple ecouri, a scriitorului însuşi: „ca o deşteptare din somn prin întuneric". De fiecare dată, sentimentul acut al* deşteptării *într-o lume nouă, de taină, lumea ficţiunii. Opera întreagă are freamătul unui „prim contact cu lumea exterioară", fiecare carte are ceva de amintire tulburător de vie, înregistrată cu tonalitatea emoţională, cu răsunetul afectiv ce-i este specific şi corespunde exact conţinutului formulat. Ne amintim de ele cu intensitatea cu care scriitorul îşi retrăieşte primele amintiri, prima deşteptare la viaţa conştientă. Sunt fascicule de lumină materializată, „urme ce nu se pot şterge, în toate domeniile percepţiei şi ale conştiinţei". Rebreanu trasează în conştiinţa sensibilă a cititorului astfel de „urme", ele sunt operele sale majore; ne urmăresc cu o claritate plastică excepţională.* Ion *ca şi* Răscoala *sau* Pădurea spânzuraţilor *sunt astfel de deşteptări în plină ficţiune, de o acuitate comparabilă primelor* amintiri *de viaţă conştientă şi ca şi acestea nu se uită şi mereu dau senzaţia că ating „coarda cea mai trainică a existenţei", făcând-o să vibreze cu un sunet pătrunzător, fundamental. Ele operează o* deschidere *amplă, adâncă, prelungă în zonele difuze ale conştiinţei. Scriitorul are capacitatea de a redeştepta în noi prin mijlocirea lor sunete „noi, ciudate", purtând amintirea, sugestia vieţii însăşi.*

Evocând în Mărturisiri *prima „deşteptare" în zona conştiinţei, scriitorul reţine, alături de glasul „cunoscut" al tatei şi de cel la fel de cunoscut, dar „mai liniştitor" pentru sine al mamei, un glas „necunoscut", un glas „străin", al ţăranului care mâna căruţa încărcată cu „catrafusele" familiei. Este primul* glas *de ţăran care răsună în auzul lui Liviu Rebreanu; prototipul tuturor vocilor ţărăneşti din opera sa. Glasul „de atunci", ale cărui „culoare şi tonalitate" nu le va uita niciodată şi se va strădui să le reproducă în toată materialitatea, are o notă posomorâtă, trădând o nemulţumire surdă şi totodată anume aşezare şi sedimentare, anume statornicie. Glasul „necunoscut", care răspunde temerilor exprimate de glasurile „cunoscute" („ — Apoi că prea multe..."), se va multiplica în operă şi-l vom auzi, în aceeaşi tonalitate, de atâtea ori,*

în Ion, Răscoala*: „Apoi că…“ şi încă o dată. O infinitate de voci multiplicând o primă imagine fundamentală, fixată în copilărie. Precum în celebrul mit platonician, scriitorul se va strădui, cu o dureroasă neîntrerupere, să-şi „amintească“ şi să reproducă glasul de atunci, preexistent.*

Acel timbru posomorât, lipsit de bucurie şi în acelaşi timp încrezător într-un mers implacabil al lucrurilor, trimite la o realitate care va urmări pe scriitor. Nemulţumirea surdă din glasul prototip se va elibera în cuvintele şi acţiunile lui Ion şi în cele ale ţăranilor din Răscoala*. Am spus că această voce este posomorâtă şi totuşi exprimă o anumită încredere. Vorbind despre Reymont, scriitorul sugerează existenţa acestei antinomii în „sufletul ţăranului“, care e „sumbru“ şi „visător“ „închis şi încrezător, în acelaşi timp“.*

Dar în „glasul necunoscut“ găsim ritmul însuşi al vorbirii (cu inflexiuni şi tonuri de neuitat), al tuturor eroilor ţărani din opera sa, anticiparea atâtor vorbe care te cutremură, care exprimă totul şi încă ceva, nesesizabil, în plus, un gând nou sau capătul unui gând vechi într-o serie de implicaţii noi, o ameninţare, un blestem sau un început de speranţă.

Glasul „necunoscut“, originar, se întrerupe în „pauze icnitoare ca şi când ar fi dezlegat cu greutate ceva în vreme ce vorbea“, ca de atâtea ori în cărţile lui Rebreanu. Vorbele „dezleagă“ cu greutate nişte relaţii fundamentale, de o densitate şi o pondere extremă, o încleştare care se cere imperios lămurită, rezolvată. Sunt frazele acelea ciuntite, neterminate, de-o maximă expresivitate şi pe care criticul le citează cu smerenie analizând Răscoala *sau* Ion*, desfăcând braţele a neputinţă. Replici cu mari efecte „de ordin auditiv“, capabile să depăşească imediatul, revelând conţinuturi misterioase*. Ion, Răscoala *sunt şi succesiuni de memorabile replici, ce parcă dezleagă „cu greutate ceva“, audiţii de o rezonanţă ieşită din comun*[1]*.*

Iată romanul Ion *spus în fraze definitive, în împerecheri de o materialitate indestructibilă:*

„Să vii, Ancuţă… Să nu cumva să nu vii!“

---

[1] *În* Arta prozatorilor români *(1941, p. 33), Tudor Vianu contestă capacitatea auditivă a lui Rebreanu, îndeosebi în sectorul limbii vorbite: „Ceea ce este mai surprinzător în operele despre care ne ocupăm este însă slaba lor înclinare de a extrage efecte din notarea graiului viu, din adevărul şi sclipirea dialogului. Printre marii noştri prozatori, în afară de Arghezi, al cărui registru stilistic este pur scriptic, L. Rebreanu este singurul care nu manifestă o înzestrare specială în direcţia intuiţiei limbii vorbite“ (p. 33).*

„— Petreceţi, petreceţi? zise preotul cu un zâmbet binevoitor.

— Apoi ce să facem, domnule părinte...“

„— Bine, bade Vasile, lasă că...“

„— Să nu dai, bade Vasile, că... Să nu dai!... Să nu dai!...“

„— Harnic, harnic!

— Apoi ce să facem? Muncim, că de-aceea ne-a lăsat Dumnezeu pe lume...“

„— Aşa munceşti tu, dragul mamii?“

„— Bine, draga tatii, bine... Bine că ştiu. Că dacă-i vorba pe aşa, apoi eu ţi-s popa.“

„— Mai bine te tai eu în bucăţele decât să ajung bătaia de joc a Glanetaşilor... Barem să ştiu că eu te-am făcut, eu te-am omorât.“

„— Nu i-aş da-o, să ştiu de bine că...“

„— Lasă, Anuţă, fii liniştită, că noi tot împreună... împreună... împreună...“

„— Să mă înveţi, domnule învăţător, şi să nu mă laşi...“

„— Mare mirare să nu fie băiat, măi Vasile! Numai să-i ajute Dumnezeu să-l poarte sănătoasă...“

„— Apoi să ştii că greşeşti, bade Vasile, că eu nu-s de vină! Nu, crede-mă... Apoi dacă s-a întâmplat altfel nu-i vina mea, bade Vasile. Că eu m-am dat la o parte când am văzut cum a ieşit altul noaptea din casă şi încă am auzit ce-am auzit...“

„— A nebunit Vasile, oameni buni, şi n-are s-o lase până n-o omoară...“

„— Apoi dacă te-a trimis pe tine, rău te-a trimis... Aşa, Anuţa! Aşa să-i spui! Că eu cu tine n-am ce să mă sfătuiesc...“

„— Apoi, aşa nu-i frumos, măi Ioane! Că fata urâtă nu-i..., pe drumuri nu-i...“

„— Numai tu mi-eşti dragă în lume. Florico, auzi tu? Auzi?“

„— Îmi trebuie tot pământul, socrule, ştii bine... tot pământul...“

„— Când îţi vine ceasul, te duci la moarte cum te-ai duce la nuntă...“

Prima amintire, evocată cu sentimentul că electrizează coarda cea mai prelung vibrantă a sufletului, coarda cea mai trainică *a existenţei, condenseză parcă spiritul şi tonalitatea operei însăşi; matcă originară din care se desprind teme afective, primordiale. Când se referă la ea, în anul 1932, Rebreanu se* exprimase *pe de-a-ntregul; este de presupus că platforma aceasta, perspectiva maturităţii au modificat întrucâtva amintirea, comprimând în ea, ca într-un mit, sevele tari ale operei. Scriitorul, în fond, ni se explică. El socoteşte că aceste amintiri exprimă*

„primul contact cu lumea exterioară". Lucrurile trebuie luate nu numai în înţelesul literal, ci, mai mult, ca o destăinuire de semnificaţii. Scrierile sale sunt ele însele expresii obsedante ale unui „prim contact cu lumea exterioară", evitând uzura, vechea inerţie şi aplatizare a comunicării, ce definesc în mare măsură percepţia comună, neartistică. Amintirea — precizează scriitorul — „e de ordin auditiv". Opera întreagă trăieşte cu o prezenţă auditivă extraordinară. Scriitorul „aude" lumea în toată varietatea formelor sale. Urmărind „primul contact" cu lumea exterioară, Rebreanu notează, mai departe, că lucrurile amintite s-au petrecut noaptea *(„Cred că am ajuns noaptea târziu în sat..."). Tăria senzaţiilor înregistrate e într-un fel condiţionată de această împrejurare;* noaptea*, auzul se substituie prin intensitate funcţiilor celorlalte. Scriitorul nu omite să precizeze: „Amintirea aceasta dintâi e ca o deşteptare din somn prin întuneric, când urechea înlocuieşte toate celelalte simţuri". Este semnificativ că situaţiile alese spre a ilustra acuitatea acestei funcţii se petrec noaptea, pe un întuneric ca acela din prima amintire evocată. Şi se ştie că Rebreanu lucra îndeobşte* noaptea*, mărturisind în câteva rânduri că numai în ambianţa ei percepe bine o realitate. Într-o noapte de august 1916 a scris capitolul întâi din* Ion *— „ritmul şi tonul întregului roman în noaptea aceea s-au creat".*

Un capitol se şi intitulează Noaptea*: reprezentarea, cu mijloace în exclusivitate auditive, a celei dintâi nopţi de iubire fără iubire dintre Ion şi Ana; când, aplicându-şi planul prin care urmărea să intre în stăpânirea averii lui Vasile Baciu, Ion lasă pe Ana însărcinată, ca să silească apoi pe tatăl ei să i-o dea împreună cu zestrea râvnită. „Casa zăcea în întuneric, neagră ca un bivol adormit." „Într-un târziu uşa tinzii se deschise scârţâind şi Ana se ascunse repede în sumanul lui, zicându-i îndată rugătoare şi alinătoare:*

— Astă-seară trebuie să vii în casă, Ionică!... Nu te las până nu vii... Tata doarme dus. A venit beat din Jidoviţa şi acum sforăie de hurducă pereţii!..."

„În tindă se opriră. Fata trase zăvorul, şi pe urmă îl luă de mână şi-l duse în casă."

„În odaie era parcă mai întuneric. [...] Auzea din pat sforăitul înecăcios al lui Baciu, atât de aproape că i se părea prefăcut. [...] Stătură câteva clipe nemişcaţi, ascultând horcăielile, îşi auzeau bătăile inimilor îndurerate de încordare. Sforăitul se încurcă deodată într-o tuse groasă. Vasile Baciu se urni în aşternut ca şi când ar fi dat să se scoale. Ion îngheţă. Fata îi strânse mâna cu desperare. Bătrânul însă se învârti puţin, se întoarse iar cu faţa în sus şi sforăitul începu mai năprasnic."

„În vatră, sub o spuză groasă, sâsâiau câţiva buşteni verzi de arin... Fata se înălţă în vârful picioarelor până la urechea flăcăului şi-i şopti, strângându-i mereu mâna:

— Lasă-ţi sumanul pe prichici... Să nu faci zgomot, că ne omoară pe amândoi!...

Oasele lui Ion pârâiră urcându-se în culcuş.

O luă în braţe, iar ea tremura ca zgâlţâită de friguri. Apoi Ana începu să-i şoptească imputări multe, să se jelească şi să-l roage să fie cuminte. Ion o asculta liniştit, trăgând însă mereu cu urechea spre patul lui Vasile Baciu, care era cu picioarele tocmai lângă capul lor. Îi era frică să nu-l trezească şoaptele ei şi-i astupă gura cu o sărutare.“ Vocea fetei „plângătoare, dar fără împotrivire“: „— Ionică... ce vrei să faci?... Nu... Nu...“ Vocea lui Ion: „Taci... taci... taci...“ „Gemetele Anei însă se înţesau tot mai nestăvilite, până ce se sfârşiră într-un ţipăt scurt, surd, care se înfipse ca o suliţă în întunericul casei şi mai prelung în urechile lui Vasile Baciu, care, deşi strivit de băutură, se deşteptă, ascultă cu mintea încâlcită şi, auzind oftările înăbuşite în lacrimi, mormăi nedumerit: „— Ce faceţi voi acolo?“ În poartă, la plecare, Ana rosteşte cele câteva cuvinte pe care George le aude „limpede parcă i le-ar fi spus chiar lui“: „— Tare mă tem să nu fi rămas grea!“

A doua scenă se petrece tot noaptea şi înregistrează de asemenea totul printr-o intensă cuprindere auditivă — este scena venirii lui Ion la Florica, în absenţa — presupusă — a bărbatului ei, scena sfârşitului lui Ion.

Prevenit de Savista asupra iminentei vizite, George se întoarce acasă, sperând să-şi surprindă rivalul şi să-l răpună. George se apropie de casa scăldată în noapte. „Casa dormea nepăsătoare şi tăcută ca o matahală moartă. Peste drum un câine hămăi de două ori, iar în balta din vale broaştele orăcăiau urât într-o întrecere aţâţătoare... Bătu în uşă uşor, cum bat flăcăii în geam, la fete. Glasul Floricăi răspunse îndată, limpede, nedormit:

— Cine-i?

George tăcu. Glasul femeii îi zornăia în creieri, spunându-i:

— Vezi, nu dormea... Îl aştepta...

Auzi paşii Floricăi, desculţi, apropiindu-se încurcaţi de foşnetul cămăşii. Uşa se crăpă hoţeşte să nu facă zgomot.

— Tu eşti? şopti ea.

— Eu, eu, mormăi George intrând repede.“ Florica „nu vedea nimic, dar îl auzea suflând greu şi-apoi deodată dezbrăcându-se grăbit“.

„— Ce ţi-e de te cutremuri aşa? întrebă bărbatul, cu un glas gros şi greu ca un dangăt de clopot.“

„Vremea parcă stătea în loc, precum stăteau şi dânşii nemişcaţi, oprindu-şi respiraţia ca să audă mai bine orice urmă de zgomot, într-o aşteptare amorţită.“

Apoi, „pe când se gândeau, auziră deodată poarta, scârţâind foarte uşor, apoi nişte paşi care se apropiau de casă, rar, cu mare băgare de seamă. Apoi câinele de peste drum hămăind iar de două ori. Cântecul broaştelor se curmă scurt, ca şi când arunci un bolovan în apă.“ Paşii lui Ion care se aud apropiindu-se, „apoi iar urmă tăcerea apăsătoare ca o piatră de mormânt“.

Fulgerul întrerupe tăcerea şi întunericul, apoi totul reintră într-o beznă adâncă. „În aceeaşi clipă răsună un şuierat lin ca o chemare veche.“ Ion dă de veste Floricăi că a venit. George ascultă, „iar după un răstimp şopti stins:

— Mi se pare că e cineva în ogradă?

— Cine să fie? zise Florica cu un glas gâtuit de spaimă.“

George iese în prispă cu sapa, nu vede nimic în întuneric şi zice „aspru şi tare“:

„— Cine-i? Cine-i?“

Se aude, neprevenită, vocea lui Ion. „Ssst, ssst... ssst...“ şi din nou şi „mai aproape“: „Sssst.“ George izbeşte cu sapa şi din nou — absurd: „Ssst... ssst“... Apoi „un horcăit surd, urmat de un zgomot năbuşit, ca şi când se prăvale un sac plin. Mai ales zgomotul acesta înfurie mai crunt pe George... Lovi a treia oară, fără să-şi mai dea seama unde.“

Din nou „orăcăitul broaştelor“ şi „vântul ce sufla mereu mai mânios şi mai înţesat“.

„— Ce-ai făcut, omule?...

— L-am omorât! răspunse scurt George.“

Eroii lui Rebreanu, Ion cu deosebire, s-ar părea că sunt expresia unei viziuni rectilinii, simplificate, schematice chiar, negându-se uneori scriitorului capacitatea de a vedea omul în mobilitatea, în complexitatea atitudinii şi actelor sale. Se numeşte atunci schematism modul de a vedea organic *un personaj, fără ezitări care, departe de a constitui un merit, indică o sigură deficienţă a puterii creatoare.*

Departe de a fi lineare, personajele lui Rebreanu sunt „numai“ organice. Ele însumează contradicţii principiale, iar perspectiva din care sunt privite este dialectică, în stare să ia în consideraţie toate laturile procesului sufletesc, şi atent nu numai la unitate, dar şi la contrastele ce o condiţionează. Scriitorul atribuie îndeobşte actelor eroilor săi, cuvintelor pe care le rostesc, o dublă motivare, *nu succesivă, ci simul-*

tană, asociind pentru a le explica un termen din sfera vieţii practice *cu altul din sfera raţiunii etice superioare, un termen terestru cu altul bătând spre sublim. Schema ar fi următoarea: personajul se decide să întreprindă ori să declare un anumit lucru şi pentru că se gândeşte că* e bine, e frumos*, dar şi pentru că este direct şi brutal* interesat *în direcţia sa. Asocierea termenului luat din zona interesului practic nu tinde neapărat să degradeze personajul, ci mai curând să evite simplificarea, să-i dea consistenţă organică, să dea gestului sau cuvântului un coeficient de credibilitate. Amestecul de abnegaţie cetăţenească şi de interes îngust personal defineşte adesea, în* Ion*, conduita învăţătorului Zaharia Herdelea, unul din cele mai caracteristice personaje rebreniste.*

Dacă adepţii complexităţii caracterologice reproşează scriitorului „simplificarea" peste marginile adevărului a figurii eroului din Ion*, reducerea lui, „în realitate, la un singur instinct", la o pasiune „unică", alţii, dimpotrivă, partizani ai unei viziuni organiciste, cu gustul viguroaselor simplificări, constată, cu un ochi critic, tendinţe eterogene şi reproşează romanului contrastele manifeste în structura eroului, efect al voinţei de „umanizare", de „reabilitare". Nu acordă, deci, credit împrejurării că un erou ambiţios în planul social ca Ion se întoarce la iubire şi dispare fiindcă a iubit. Criterii înrudite, gustul pentru anume forme de artă determinau pe Faguet să incrimineze la Stendhal inconsecvenţa concepţiei asupra eroului din* Roşu şi negru*, erou calculat, rece, ambiţios ca şi Ion, şi care — totuşi — cade victimă unui impuls necontrolat şi neconform „naturii" sale, omorând pe doamna de Renal. Posibil; şi totuşi, feriţi de atare inconsecvenţe, Ion ca şi Julien Sorel n-ar fi ceea ce sunt, n-ar avea adâncimea şi imprevizibilul marilor creaţii. N-ar avea marea putere de proiecţie şi ar rămâne pure abstracţiuni, ilustraţii schematice ale unei unice, incredibile pasiuni.*

Despre inconsecvenţă *putea fi vorba numai dacă eroul era gândit ca expresie lineară, simplificată a unei singure solicitări. Rezerva critică faţă de realizarea lui Ion e tot atât de puţin îndreptăţită ca şi aceea că Emma Bovary, Sorel ar fi caractere „rupte în două", cum s-a spus, prin gestul final neconsecvent cu „firea" lor, cu „natura" lor. Rebreanu, ca şi Stendhal sau Flaubert, n-a vrut să* ilustreze *nimic; eroii săi sunt ficţiuni verosimile, cu o existenţă obiectivă şi autonomă, pe care E. Lovinescu, anulând, în conţinutul ei, obiecţia făcută cu două pagini înainte, o rezumă magistral: „eroul merge până la crimă pentru a renaşte apoi, în liberul joc al unor acţiuni pe care nu le comandă nici o intenţie sau rezervă..."*

Înfăţişând cu incoruptibil adevăr — fără a o exalta şi, în acelaşi timp, fără a-i nega, ci, dimpotrivă, dimensiunea grandioasă — viaţa

ţăranului, Rebreanu realizează prin Ion *o performanţă pe care nimeni aproape, în literatura noastră, la drept vorbind, n-o mai aştepta; se considera că „tema", atâta cât a rodit, este epuizată. Unul din comentatorii foarte pătrunzători ai operei lui Rebreanu, Al. Philippide, rezumă astfel impresia produsă de apariţia cărţii:*

„Un subiect literar atât de frământat, atât de uzat şi atât de stors cum părea ţăranul, se înfăţişa dintr-o dată ca un material uman nou şi proaspăt, lăsând cititorului impresia că el nu putea fi decât aşa cum era văzut şi descris în Ion." [1]

Instinctul legăturii organice cu pământul, atât de nemilos în Ion, *având aici şi alt caracter decât în* Răscoala — *unde este şi mai mult expresia-limită a nevoii omeneşti de supravieţuire şi unde nu i se asociază proiecţia mitică — Rebreanu l-a explicat prin realitatea unor condiţii specifice şi cu argumentele determinismului istoric: „Cât despre dragostea îndărătnică, a noastră, a ardelenilor, pentru bucata de pământ, e explicabilă prin faptul că de 500 de ani şi mai bine am fost proprietari şi sentimentul acesta al dragostei de glie s-a moştenit din tată în fiu, devenind o pasiune, sau mai degrabă un instinct; aşa se şi înţelege faptul că în vechiul regat sentimentul pământului e mai puţin crunt şi hapsân." [2]*

Coşbuc — scrie Rebreanu — „a venit de acolo unde sinceritatea simţirii dăinuieşte". Cu asemenea viziune se poate face Ion, *dar se poate face şi o carte slabă, care să exalte în spirit banal şi cu falsitate „sinceritatea simţirii" eroilor de la sat. Pentru* Ion, *însă, Rebreanu a dat deoparte prejudecata şi a trecut la stabilirea unei foarte necesare distincţii. Este adevărat că romanul se întemeiază pe izbucnirea violentă a unor „simţiri sincere", dar cultul acestei simţiri nu-l împiedică pe scriitor să dea o imagine exactă a eroului, care, pentru a intra în posesiunea averii lui Vasile Baciu, renunţă la „sinceritatea simţirii", înşală încrederea fetei, spune vorbe în care nu crede, face din iubire calcul rece. Reprimată, „sinceritatea simţirii" va izbucni, mai târziu, aprig. Fapt este că Rebreanu n-a idealizat pe erou numai spre a ilustra „sinceritatea simţirii" sale, ci a intuit că, într-o lume a ciocnirii brutale de interese, sinceritatea simţirii poate prea bine dispărea, oricât ar fi un atribut „etern" al lumii din care venea Coşbuc, sau poate deveni tot atât de bine o armă strategică folosită cu îndemânare de eroul prins în cursa intereselor sale sociale.*

---

[1] *Al. Philippide,* Rebreanu şi sufletul mulţimii, *„Adevărul literar şi artistic", nr. din 8 dec. 1935.*

[2] Liviu Rebreanu, *Interviu de Valer Dona, loc. cit.*

Lumea în care „sinceritatea simţirii dăinuieşte“ e aceeaşi care, prinsă în vârtejul noilor relaţii sociale provocate de penetraţia capitalismului la sat — abrogă sinceritatea simţirii, condamnă la pieire tragică pe acei ce o iau prea în serios; „sinceritatea simţirii“ Anei e pricina pieirii sale; Ion, când s-a hotărât să fie „sincer“ în simţirea sa, cade şi el. E adevărat, acolo *— de unde a venit Coşbuc, un sat „de lângă Năsăud“, adică tot cam pe unde se consumă dramele relatate în roman — „sunt munţii Rodnei, cu Ţibleşul şi Ineul, cu pădurile străvechi, pline de taine şi de basmuri, cu văzduhul curat. Acolo natura e tovarăşa omului şi-i dezvăluie toate frumuseţile. Acolo rapsozii populari — flăcăi îndrăgostiţi — se întrec duminica la horă în chiuituri noi, în viersuri glumeţe şi săltăreţe.“ E adevărat, acesta e un cadru nimerit pentru o epopee a satului, şi* Ion *este o astfel de epopee, între altele şi pentru că se întemeiază pe un fundal ca acesta, exaltat de Rebreanu în articolul* George Coşbuc. Acolo *e mult „văzduh curat“, sunt „basmuri“, dar şi realităţi, şi Rebreanu cu* acestea *construieşte romanul său.* Acolo *e „natura“ frumoasă, dar în plină această natură, într-o dimineaţă de iarnă geroasă, întorcându-se de la nunta lui George, Ana „se pomeni zicându-i tare“ lui Ion: „Am să mă omor, Ioane!“, şi tot în cadrul naturii, Ion răspunde nepăsător ca natura: „— Da omoară-te, dracului, că poate aşa am să scap de tine!“ Acolo „flăcăii îndrăgostiţi se întrec duminica la horă“, e adevărat, dar tot la horă, lăsând deoparte „sinceritatea simţirii“, Ion se preface a o iubi pe Ana lui Vasile Baciu, când el îi iubeşte pământul.*

Rebreanu scrie mereu romanul unei obsesii, al unei chemări secrete, care covârşeşte totul şi face ca epica propriu-zisă să devină numai semnul, numai aparenţa, uneori paradoxală, a unui joc de imponderabile ce se desfăşoară în subteranele vieţii sufleteşti. Sunt, mereu, tonuri şi energii cufundate în subconştientul creator, ieşite la iveală sub forme surprinzătoare [...]

Lucian RAICU, Liviu Rebreanu, *Editura pentru literatură, Bucureşti, 1967, p. 75—90, 91—105.*

Ion este, fără îndoială un tip, *cuprinde în sine imaginea cea mai generală a ţăranului român, muncitor al pământului, dar trebuie să remarcăm că este şi un caz. A fost remarcată, în genere, latura tipică, datorită concordanţei sale cu o secular lipsă de pământ a ţăranului român; din această cauză s-a observat puţin că, în condiţiile spe-*

cifice ale satului descris de Rebreanu, această situaţie nu este tipică, ci, dimpotrivă, constituie o excepţie. Ion, în satul său de gospodari, tinde să devină un declasat, *tinde să fie aruncat în afara societăţii; personajul aparţine, deci, prin formaţie, unei categorii sociale — cu toate valorile ei —, în vreme ce situaţia concretă tinde spre o eliminare a sa din această categorie; departe de a fi un arivist al lumii satului, Ion îşi concentrează toate forţele pentru a rămâne* ceea ce este, *iar pentru această acţiune conservatoare nu pregetă să-şi mortifice erosul şi nu pregetă să treacă peste existenţa unor oameni pe care-i distruge. Situaţia sa cu totul aparte cere o extraordinară desfăşurare de forţe pentru a se conserva la rangul de tip, pentru a rămâne în rând cu ceilalţi. Reprezentarea sa include în chip organic şi aspectul bio-fiziologic, corelat cu cel al instinctelor; acest aspect bio-fiziologic nu apare nicidecum ca lipit arbitrar, ca paralel cu cel social, personajul se angajează în existenţa socială cu întreaga latură bio-fiziologică, inseparabilă de întreg. Un sigur instinct artistic l-a ferit pe Rebreanu de exagerările naturaliste: lipseşte din reprezentarea lui Ion acel accent prea puternic pus de Zola pe ereditate şi pe boală, lipseşte şi sexualismul literaturii naturaliste minore; cu toate acestea, ni-l reprezentăm pe* Ion *pregnant şi pe latura trupească, personajul are consistenţă materială accentuată în lumea romanescă a lui Rebreanu. Dar, odată cu trupul, pătrund în reprezentarea literară şi instinctele, mod de manifestare a bio-fiziologicului într-un domeniu superior, cel psihologic. Deocamdată, în cazul lui Ion, ca şi în întreaga literatură naturalistă, domină determinismul trupesc riguros, domină instinctualitatea asupra celorlalte zone ale psihicului; am văzut însă că nu lipsesc aceste zone. Rebreanu n-a intenţionat să scrie roman psihologic; a fost însă împins prin natura lucrurilor şi forţa talentului său către aceasta.*

Petru Mihai GORCEA, Nesomnul capodoperelor, *Editura Cartea românească, 1977, p. 212—213.*

O idee greşită care mai trebuie înlăturată în legătură cu Ion *este că romanul ar avea caracter de epopee. Dacă prin epopee se înţelege o operă cu eroi complicaţi sufleteşte, atunci* Ion *este o epopee, dar în acest sens orice roman este o epopee, romanul fiind epopeea vremilor moderne. Prin epopee propriu-zisă înţelegem însă o operă cu exponenţi, în care primul plan îl ocupă eroul colectiv, o familie sau masele, cum se întâmplă şi la Rebreanu, în* Răscoala. *În acest sens*, Ion *este epopee*

numai în subsidiar sau chiar deloc, fiind în schimb un adevărat roman. Este curios într-adevăr cum nu s-a remarcat această deosebire dintre Ion *şi* Răscoala, *cum i s-a atribuit scriitorului o singură modalitate de construcţie, refuzându-i-se alta. După primul război mondial, când romanul nostru era încă la începuturile lui, critica a fost bucuroasă să recunoască în* Ion *primul mare roman românesc. După apariţia* Răscoalei *însă, când speţa înregistrase mai multe tipuri, pornindu-se de la caracterul evident al noii creaţii, s-a decis printr-o grăbită generalizare că specialitatea lui Rebreanu ar fi epopeea. Tehnica diferă totuşi radical. În* Ion *e definit un ţăran, în* Răscoala *— ţărănimea. În* Ion *avem un caracter, în* Răscoala *— numai exponenţi. Lucrurile s-au petrecut întocmai ca în cazul lui Tolstoi, ale cărui romane* Anna Karenina *şi* Război şi pace *au fost amândouă subsumate tipului epopeic, deşi caracterul epopeic, evident în* Război şi pace, *este aproape cu totul absent în* Anna Karenina.

Ion *al lui Rebreanu nu este un simulacru, şi chiar dacă autorul l-a gândit ca pe un simbol, nu l-a oprit la schemă, ci l-a pus să acţioneze în chip absolut original.*

Al. PIRU, Permanenţe româneşti, *Editura Cartea românească, Bucureşti, 1978, p. 220.*

În ceea ce priveşte romanul Ion, *eforturile autorului de a ţine în frâu instinctele primare ale protagonistului printr-o organizare strânsă a materiei cărţii, efasarea prezenţei naratorului din planul epic, rolul acordat — în schimb — impresiilor şi punctelor de vedere ale personajelor, precum şi o anume relativizare a noţiunii de timp, toate launloc au dus la crearea unei opere unice, care a fost aşezată încă din epocă piatră de hotar a romanului românesc modern. Liviu Rebreanu încheia, astfel, un periplu interior dramatic (o altă faţă a odiseii) de desăvârşire artistică şi de căutare de sine, periplu început demult printre ai săi, cu* impresia *produsă de un ţăran care săruta pământul în hotarul satului Pripas. La scurt timp după apariţia cărţii, fratele său, Iuliu Rebreanu, îi scria, în 27 decembrie 1920: „Am aflat volumele romanului tău cel mai nou*, Ion, *şi aflându-l în librărie l-am adus acasă, unde umblă din mână în mână şi de-abia aşteaptă toţi să-l poată cumpăra. Am vorbit cu librarul nostru de aici, care îl va procura în curând. Lui Miţi i-a plăcut foarte mult, apoi poţi cugeta ce plăcere le face citirea romanului la someşeni!" Simbolică această întoarcere „acasă" a romanului* Ion*! Imaginea cărţii, smulsă din inima şi mintea scriitorului, se*

îngemăna şi se confunda pentru totdeauna cu imaginea spirituală a Transilvaniei.

Stancu ILIN, Liviu Rebreanu în Agora, *Editura Minerva, Bucureşti, 1988, p. 83—84.*

[...] Nicăieri în literatura română viaţa satului n-a fost evocată cu atâta forţă realistă, atât de viguros şi pătrunzător. Condiţia lui Ion rezumă tragedia istorică a ţăranului fără pământ şi dacă parvenirea socială a personajului este reprezentativă doar pentru o mică parte a acestei ţărănimi, ambiţia de care el este devorat defineşte sufletul ţărănesc în general. Teribilă, sforţarea lui Ion de a-şi depăşi condiţia capătă dimensiuni universale şi înfrângerea sa în lupta cu soarta implacabilă aduce aminte de prăbuşirea eroilor din tragediile antice. Povestea ascensiunii şi surpării lui Ion adună în cuprinsul ei, concentrată, închisă parcă într-un cerc, întreaga existenţă de altădată a Transilvaniei româneşti. Lumea ţărănească, cu straturile ei, nu fără comunicare unele cu altele, dar vizibil delimitate, lumea intelectualităţii satului: învăţătorul, preotul, apoi autorităţile: primarul, jandarmul, notarul, lista politicienilor în goană după voturi; de asemenea datinile ardelene specifice, legate de horă, nuntă, înmormântare, într-un cuvânt — viaţa satului în toate înfăţişările sale alcătuieşte în cuprinsul romanului un amplu şi magistral caleidoscop. Ion *este o densă monografie sau, mai precis, o epopee a satului românesc de peste munţi...*

Dumitru MICU, Scurtă istorie a literaturii române, *II, Editura Iriana, Bucureşti, 1995, p. 110.*

Pentru Transilvania, istoria lui Ion al Glanetaşului era doar nucleul primar, un punct de pornire, amplificarea anecdoticii iniţiale, diversificarea planurilor epice mergând mână în mână cu ambiţia de „frescă a vieţii româneşti din provincia aceasta". Astfel, dacă mobilul aparent al acţiunii epice rămâne conflictul în jurul zestrei râvnite de erou, cu toate consecinţele tragice ale concurenţei dintre „glasul pământului" şi „glasul iubirii", în adâncul ţesăturii narative acţionează şi condiţia dublei asupriri istorice, precum şi aspiraţia irepresibilă a realizării visului secular de unire cu Ţara. Excepţionala performanţă a lui Rebreanu constă tocmai în ocolirea unei formule manifeste, retorice, de exprimare exterioară a impulsurilor existenţei unor personaje banale, cum sunt membrii familiei Herdelea, romancierul reuşeşte să surprindă formele rând pe rând rudimentare, naive, difuze, apoi conştientizate ale aces-

tui proces de afirmare a istoriei. Tribulaţiile micului dascăl de ţară, ezitările lui între legalism şi nevoia organică de eliberare de sub jugul opresiv, pendulările de conştiinţă ale lui Titu Herdelea, de altă parte, ca expresie a unei noi generaţii, mai pregătită pentru confruntarea istorică a cărei apropiere o presimte, toate relevă componente esenţiale în realitatea ardeleană din preajma primei conflagraţii mondiale. Latentă şi difuză în Ion, *această stare de tensiune mocnită, redusă la nivelul unei* aşteptări *colective (corespondent al motivelor de bază din lirica lui O. Goga, cu care comunică perfect ca „atmosferă" a începutului de veac), izbucneşte — prin declanşarea războiului — în forme virulente. Din isidioasă, aproape insesizabilă, istoria devine manifestă şi univocă. Forţa ei brutală avea să constituie pentru Rebreanu un motiv perpetuu de meditaţie/fascinaţie.*

Mircea ZACIU, Ca o imensă scenă, Transilvania..., *Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1996, p. 328.*